

T.C
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HÜLASATÜ'Ş-ŞURUH (5.C VR: 240-312): METNİN AÇIKLANMASI VE GELENEK
AÇISINDAN İNCELENMESİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. YUSUF ÇETİNDAG

Hazırlayan

HÜSEYİN BAYÇÖL

İstanbul - 2012

ONAYLAMA SAYFASI

Öğrenci : Hüseyin Bayçöl
Enstitüsü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Konusu : Hülasatü'ş-Şuruh (5.C vr: 240-312): Metnin Açıklanması ve Gelenek Açısından İncelenmesi
Tez Tarihi : Şubat 2012

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ
Anabilim Dalı Başkanı

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı 51071038 numaralı öğrencisi Hüseyin Bayçöl tarafından hazırlanan bu tezin Yüksek Lisans Tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG
Tez Danışmanı

Tez Sınavı Jüri Üyeleri

Doç.Dr. Yusuf ÇETİNDAG

Doç. Dr. Nodirkhon KHASANOV

Yard. Doç. Dr. Sezai COÇKUN

Bu tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet KARAKUYU
Müdür-Başkan

ÖZET

Düşünce ve edebiyat tarihimizde Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin önemli bir yeri vardır. Gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet döneminde Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve onun en etkili eseri olan Mesnevî-i Şerîf'i üzerine bir çok çalışma ortaya konulmuştur. Mesnevî-i Şerîf şerhleri bu çalışmaların içinde önemli bir yer edinmektedir.

Tasavvufi düşüncenin yayılmasında önemli bir etkiye sahip olan Mesnevî-i Şerîf, telif edildiği tarihten günümüze değin birçok mutasavvıf ve ilim adamı tarafından şerh edilmiş ve şerhlerden günümüze ulaşanların hemen hepsi üzerine değişik incelemeler yapılmıştır. Bu çalışmada ise, yapılan şerhler arasından Murad Molla'nın Hülâsatü'ş-Şürûh adlı Mesnevî şerhinin 239 ile 311. varakları konu olarak seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Mevlevî, Mesnevî, Murad Molla, Hülâsatü'ş-Şürûh, Şerh

ABSTRACT

Many studies have been done about Mesnev-i Şerif (poem made up of rhymed couplets, each couplet being of a different rhyme) whose importance in Turkish Literature known by everybody and which belongs to Mevlana Jalal-ud-Din Rumi. Some of these studies are the commentaries of Mesnevi-i Şerif.

Mesnevi-i Şerif has been commented by many commentators from the day it was written to today and different researches have been made about almost all of these commentaries. We chose Hülâsatü'ş-Şürûh of Murad Molla -one of these commentaries- as a subject in our study.

Key Words: Mevlevî, Mesnevî, Murad Molla, Hülâsatü'ş-Şürûh, Commentary, Mysticism

İÇİNDEKİLER

ONAYLAMA SAYFASI.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR CETVELİ.....	vii
ÖNSÖZ.....	ix

GİRİŞ

A- ESERİN YAZILDIĞI DÖNEMİN GENEL BİR DEĞERLENDİRİLMESİ.....	1
B- EDEBİ ORTAM.....	2
C. ŞERH KAVRAMI VE ŞERHİN ÖZELLİKLERİ.....	3
C.1 Şerhin Anlamı nedir?.....	3
C.2 Mevlana'nın hayatı ve Türk Edebiyatında yazılmış belli başlı Mesnevi şerhleri.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1 MURAD MOLLA: HAYATI ve EDEBİ ŞAHSİYETİ.....	11
1.2 MURAD MOLLA'NIN ESERLERİ.....	12
1.2.1 Hûlasatü'ş Şürûh.....	12
1.2.2 Mâ Hazâr.....	13
1.2.3 Kavâid-i Fârisiyye.....	13
1.2.4 Vâkâyınâme.....	13
1.2.5 Mesmuât.....	13
1.2.6 Mektûbât.....	13
1.2.7 Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî.....	13
1.2.8 Muînü'l Vaizin.....	14
1.2.9 Saib-i Tebrizî Şerhler.....	14
1.2.10 Dîvân.....	14
1.2.11 Şerh-i Kasâid-i Mevlânâ Şevket Buharî.....	14
1.3 HÛLÂSATÜ'Ş-ŞÛRÛH'UN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

HÜLÂSATÜ'Ş-ŞÜRÛH'UN TASAVVUFÎ ŞERH GELENEĞİNE GÖRE

İNCELENMESİ.....	17
2.1 DİNİ, TASAVVUFÎ KAVRAM ve HÜKÜMLER.....	17
2.2 DİN.....	17
2.2.1 Semavî Kitaplar.....	18
2.2.2 Telmihe konu olan peygamberler.....	18
2.2.3 Melekler.....	18
2.2.4 Dört büyük meleklerden Cebrail.....	19
2.2.5 Babillilere sihri öğreten Harut ve Marut.....	20
2.2.6 Şükür.....	22
2.2.7 Şehitlik Mertebesi.....	22
2.2.8 Sabır.....	23
2.2.9 Sihir.....	23
2.2.10 Ehl-i Beyt.....	23
2.2.11 Ashâb-ı Kirâm.....	24
2.2.12 Evliyâ-yı Kirâm.....	24
2.2.13 Şeytan (İblis) – Cin.....	24
2.2.14 İmanın bir rüknü olan ahret.....	25
2.2.15 Cennet.....	26
2.2.16 Cehennem.....	26
2.2.17 Kevser.....	26
2.2.18 Kible.....	27
2.3 BAZI TASAVVUFÎ KAVRAM ve HÜKÜMLER.....	28
2.3.1 Aşk ve aşka dair kavramlar:.....	28
2.3.2 Bade.....	30
2.3.3 Beden (Ceset).....	30
2.3.4 Edeb.....	31
2.3.5 Halvet.....	31
2.3.6 Kalb (gönül).....	32
2.3.7 Nefs-i Emmâre.....	32

2.3.8 İnsan-ı Kamil.....	32
2.3.9 Vuslat:.....	33
2.3.10 Zikir.....	33
2.3.11 Teceli.....	33
2.4 ESERİN MUHTEVASINDAKİ BAZI DİĞER BAZI UNSURLAR.....	34
2.4.1 Tasavvufi eserlerin önemli muhteva unsurlarından Âşık-Zâhid.....	34
2.5 ESERDE TELMİHE KONU OLAN KISSA-MENKİBE TAHKİYELERİ.....	35
2.5.1 Kur'an-ı Kerim'de peygamber kıssaları.....	35
2.5.1.1 Hz. Âdem:.....	35
2.5.1.2 Hz. Davud.....	35
2.5.1.3 Hz. İbrahim.....	36
2.5.1.4 Hz. Yusuf.....	36
2.5.1.5 Hz. Eyüp.....	37
2.5.1.6 Hz. Musa.....	38
2.5.1.7 Hz. Muhammed (s.a.v).....	39
2.5.2 Eserde ismi geçen dini şahsiyetlere ait menkıbeler.....	40
2.5.2.1 Hz. Ali.....	40
2.5.2.2 Hz. Ömer.....	40
2.5.2.3 Beyazid-i Bistami.....	41
2.5.2.4 Ebu'l-Hasenü'ş-Şâzelî.....	42
2.5.2.5 Hallâc-ı Mansûr.....	43
2.5.2.6 Fahreddin-i Razi.....	44
2.6 ESERİN FELSEFİ DURUŞUNU ÖRNEKLEYEN BAZI FELSEFÎ DÜŞÜNCELER.....	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1 METİN.....	46
SONUÇ.....	285
KAYNAKÇA.....	286

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale/madde
a.g.t.	:Adı geçen tez
Ans.	:Ansiklopedi
b.	:Bin
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviri
DİA	:Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ens.	:Enstitü
Fak.	:Fakültesi
H.	:Hicrî
Haz.	:Hazırlayan
Hz.	:Hazret
İst.	:İstanbul
İ.Ü.	:İstanbul Üniversitesi
Ktp.	:Kütüphanesi
M.	:Milâdî
mad.	:Maddesi
MEB.	:Milli Eğitim Bakanlığı
Neşr.	:Neşriyat
Nr.	:Numara
s.	:Sayfa
S.	: Sayı
TDK	:Türk Dil Kurumu
TDV	:Türk Diyanet Vakfı
TY	:Türkçe Yazmalar
Üniv.	:Üniversite
vr.	:Varak
TY	:Türkçe Yazma
Yay.	:Yayımları

yk. **:Yaprak**

yy. **:Yüzyıl**

ÖNSÖZ

Edebiyat tarihçileri ve araştırmacıları için en önemli gayelerden biri belli bir dönemin belli bir edebi akımın, sadece temsilcilerinden birini incelemek değil, o dönem içindeki edebiyatçıları, şairleri, eserleri bütünüyle göz önüne alarak sağlıklı bir araştırma yapmaktır. Böylesine kapsamlı araştırmalar yapmakla yükümlü olan bilim adamları, yaptıkları çalışmalarla edebiyat tarihimizin kimi dönüm noktalarına dikkat çekerler. Bunlardan en önemlisi ise Türklerin İslamiyeti kabulü, sosyal ve kültürel hayatın bu süreçteki değişimidir. Bu sosyal ve kültürel değişim edebiyatımıza da yansımıştır. Edebiyatımız, ilk safhalarda Arap ve Fars edebiyatının kuvvetli tesiri altında kalsa da zamanla özgünlük ve kişilik kazanmış, hatta Arap ve Fars edebiyatlarıyla boy ölçüşecek seviyeye ulaşmıştır. Klasik şiirimiz 16. yüzyılda henüz daha doğuşunun ikinci asrında, artık etkisinde geliştiği iki milletin edebiyatına dahi yöne verecek derecede olgun şairler yetiştirmiş, sonraki yüzyıllarda dahi tartışılmayacak kaynak eserler ortaya koymuştur.

Türk edebiyatı, A. H. Tanpınar'ın o ünlü tespitiyle yalnız “saray istiaresi” çerçevesinde gelişen klâsik şiirden ibaret değildir. Özellikle Yunus Emre ve takipçilerince geliştirilen bir de tasavvuf edebiyatımız vardır ki öğretisi, zarafeti ve samimiyeti ile en az klâsik şiir kadar zengin ve ilgi çekicidir. Edebiyat tarihimizi sağlıklı bir şekilde öğrenebilmek için klasik şiirimize iyice nüfus etmek; bunun için de onun yaslandığı önemli bir sacayağı olan tasavvuf kültürüyle alakadar olmak gerekir.

Tasavvuf felsefe İslâm kültür ve medeniyetini var eden asli unsurlardan biridir. İslâmın bir tür yorumu ve uygulanışı olarak değerlendirilebilecek olan tasavvuf, tarih boyunca ilim ve sanat adamları tarafından hep işlenegelmiştir. Tasavvuf düşüncesi. Allah, kâinat, peygamber, vahiy, insan, ahiret, aşk, merhamet gibi yüce değerler etrafında örgülenmiş ve bu temalar çeşitli edebi türler vasıtasıyla takipçilere aktarılmıştır. Bu dini ve edebi tasavvufi metinlerden biri de Mevlânâ'nın Mesnevi'sidir.

Mevlana ve Mesnevi hakkında önemli çalışmalar yapan Abdülbaki Gölpınarlı “Mesnevi, baştan başa bir kültür âlemdir. Dünya eserleri arasında bu kitabın mümtaz

bir mevkii vardır; mistik eserlerle sūfiyâne şiirler arasındaysa bir benzeri yoktur.” demektedir.¹

Gölpınarlı'nın da işaret ettiği üzere sağlam bir tasavvuf terbiyesi almış olan Mevlâna'nın hem İslâm dünyasında, hem de Anadolu'da çok ciddi etkileri olmuştur. Onunla da kalmamış özellikle son bir asırda Avrupa'dan Uzak Doğuya değin dünyanın her tarafındaki akademisyenlerin, uzmanların ve geniş kesim okurların ilgisini çekmiştir. Düşünceleri ve sözleri, asırlarca bilim adamlarının, düşünürlerin ve ediplerin ilham kaynağı ve ilgi odağı olmuş; eserleri defalarca tercüme ve şerh edilmiş, kendilerinden seçmeler yapılmış, onlara nazireler yazılmıştır.

Mevlana'nın Mesnevi bağlamında öne çıkan çalışmalar da eser etrafında kaleme alınan şerh kitaplarıdır. Bu yönüyle geçmişe baktığımızda Osmanlı döneminde Surûrî (öl. 1562), Şem'î (öl. 1600'den sonra), Ankaravî (öl. 1631), Yusuf Dede (öl. 1669), Nahîfî (öl. 1738), Şakir Mehmed (öl. 1836), Mehmed Murad (öl. 1847) Mesnevi'nin tamamını tercüme veya şerh etmişlerdir. Mesnevi'nin bir kısmının tercüme ve şerhini ihtiva eden daha pek çok eser yazılmıştır. Günümüzde de Tâhirü'l-Mevlevî, Veled Çelebi, Kenan Rifai, Ahmed Avni Konuk, Abdülbaki Gölpınarlı, Muhlis Koner, Adnan Karaismailoğlu, Şefik Can, gibi değerli isimler Mesnevi'nin tercüme veya şerhlerini kaleme almışlardır. Bizim bu çalışmada konu edindiğimiz Mesnevî şerhi ise, Murad Molla'nın Hülâsatü'ş-Şürûh adını verdiği eseridir.

Bu çalışmaya başlarken 6 ciltlik bir eser olan Hülâsatü'ş-Şürûh'a ait İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut olmak üzere; iki nüsha tespit edilmiştir. Ve bu çalışmada İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki TY 6309-6314 numaralı nüsha ele alınmıştır.² Murat Molla'nın mesnevi şerhi 6 cilt ve binlerce varaktan oluşmaktadır. Haliyle eser üzerinde birden fazla kişi çalışmak durumunda kalmıştır. Eserin birinci cildinin ilk yarısı olan; 1-107 varakları arasındaki kısmı, Zehra Öksüz tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.³ 108-214 varakları ise Hatice Özdil tarafından yüksek lisans tezi olarak ele alınmıştır.⁴ Bize verilen ödev ise 249 ile 311. varak arasındaki kısımdır.

¹ Veled İzbudak, Mesnevi (Tercümesi) İst., 1942 A. Gölpınarlı tarafından yazılmış olan mukaddime

² Hatice Özdil, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi SBE, İstanbul 2009

³ Zehra Öksüz, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi SBE, İstanbul 2008

⁴ Hatice Özdil, a.g.e

Bu çalışmamız giriş ve üç bölüm halinde hazırlanmıştır. Ardından yararlandığımız kaynaklar belirtilmiştir. Daha sonra, Ek-1 adı altında metnin tıpkıbasımından örneklere de yer verilmiştir. Çalışmamızın Giriş kısmında ‘şerh ve şerhin özellikleri’ konusuna değinilmiş ve burada değindiğimiz Türk edebiyatındaki Mesnevî şerhleri listelenmiştir. Ayrıca metnin, Latin harflerine aktarımında izlenilen yol da maddeler halinde belirtilmiştir. İkinci bölümde eser muhteva açısından incelemeye tabi tutulmuş ve eserde ağırlıkla işlenen kavramlar ele alınmıştır. Çalışmamızın esasını teşkil eden üçüncü bölümde ise el yazması Arap harfli metnin Latin harflerine aktarılmış şekli aktarılmıştır.

Bir mesnevi şerhini çalışmak bir nasip, bir lutuftur. Bu vesileyle beni bu tez ile buluşturan, bu mevzuda beni yönlendiren, edebiyatın sadece metinlerde olmadığını, onun hayatın her yanında ve her nefeste soluyarak, yaşayarak, ortaya koymakla öğrenilebileceğini dile getiren ve bu noktada da örnek bir kişilik olarak belleğime yerleşmiş olan sayın hocam Doç. Dr. Yusuf Çetindağ’a yürekten teşekkür ederim. Ayrıca çalışmalar sürerken verdiği destekle, gösterdiği sevgi ve sabrıyla hep yanımda olan kıymetli eşim Dr. Med. Univ. Pınar TEKİN-BAYÇÖL hanımefendiye de en kalbi minnetlerimi sunarım.

Hüseyin Bayçöl
İstanbul-2012

GİRİŞ

A- ESERİN YAZILDIĞI DÖNEMİN GENEL BİR DEĞERLENDİRİLMESİ

Elimizdeki Mesnevi şerhinin müellifi Murat Molla 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başlarında hayatını sürdürmüştür. Bu dönemin genel tablosuna baktığımızda Osmanlı devletinin içte ve dışta eski itibarını kaybettiği, eski itibarını kazanmak için birçok yenilik arayışlarına girdiği bir dönemi görüyoruz. Bilindiği üzere Osmanlı devleti 18. yüzyılın ilk yarısında Lale Devri'ni yaşamıştı. O dönemde halk sıkıntı içerisinde yaşarken devlet erkânının Sadabad'da eğlence içerisinde olması, gitgide kötüleşen ekonomik şartlar halkın bu gidişata isyan etmesine neden oldu. Sadabad'daki bu yaşayışa tepki olan Patrona Halil İsyanı'yla devlet otoritesi iyice sarsılmıştı. "Bu isyan mesnetsiz yenilik teşebbüslerine karşı, bilgisizliğin biraz da feraha karşı sefaletin bir saldırısıydı."¹

18. yüzyılın sonlarında da devletin toplumsal, siyasi, askeri ve ekonomik yapısında hissedilen bozulmalar, yönetimde yetersiz kalan padişahların yerini valide sultanların ve yeniçerilerin doldurma girişimleri ve tüm bu olumsuz gidişat 18. yüzyıla gelindiğinde daha da artarak devam etmekteydi. Zaten Karlofça (1699) Antlaşması'ndan itibaren Osmanlı topraklarının yanı sıra Avrupa'daki itibarını, etkinliğini ve gücünü de her gün kaybediyordu. Tüm bu olumsuzluklar milletin huzursuz ve mutsuz olmasına neden olmakta; vergilerin ve yenilgilerin ağırlığı halkın bunalıma sürüklemekteydi. Siyasi ve ekonomik gidişat toplumsal bilinci yeterince doyuramıyordu.

1718 yılında yapılan ve Osmanlı Devleti için çok ağır şartlar içeren Pasarofça Anlaşması, savaşlardan ve geçim sıkıntısından bunalan halk tarafından sevinçle karşılanmıştır. Bu anlaşma ile barış ve sükunet devresine girilmiştir. 13 yıl süren, Patrona Halil İsyanı ile son bulan ve "Lale Devri" diye anılan bu dönem, bir edebi ve kültürel gelişme dönemi olmasının yanı sıra; aynı zamanda bir zevk ve eğlence devri olmuştur. Ancak tüm bu şâşalı hayat, vergilerin artmasına neden olmuş; toplanan

¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Hüsn ü Aşk*, Altın kitaplar 1968. s.7

vergilerin lüzümsüz sahalara için harcanması halk arasında huzursuzluklara ve isyanlara neden olmuştur. Nadir Şah'ında Osmanlı ordusunu İran'da yenmesi ve padişahın bu durum karşısında kayıtsız kalması huzursuzluğu daha da arttırmıştı.

1729'daki Patrona Halil İsyanı ile birlikte Sadrazam İbrahim Paşa'nın öldürülmesi, Sultan III. Ahmed'in tahttan indirilmesi; sarayların, köşkerlerin ve bahçelerin yağma edilip yıkılması ile birlikte, Osmanlı tarihinde neşe ve eğlence; kültür ve edebiyat devri olarak yaşanan Lale Devri sona ermiştir.

Bu yüzyıl "Osmanlı devletinin muharebe meydanlarında gururunun kırıldığı padişahın bile "Devlet elden gidiyor." diye feryat ederek imparatorluğu kurtarmak için sağa sola teklif lahiyaları istediği bir"²dönemdi.

I.Mahmud ve sonrası tahta geçen III. Selim Osmanlı Devletinde yepyeni bir dönem başlamıştı. Bu dönemleri geride bırakmaya çalışan III. Selim pek çok alanda köhneleşmiş kurumları tekrardan ayağa kaldırmak için bir reform hareketine girişti. Bu reform hareketinde en önemli yerlerden biri kültür alanında olmuştur. Musiki, edebiyat bu dönemde tekrar eski şaşalı günlerini yaşamıştır.

B- EDEBİ ORTAM

Murat Molla'nın doğup büyüdüğü 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde siyasi ve iktisadi açıdan gerileme edebi devrede "şiiir" ve "şair asrı" diye kabul edilen bir dönem olmuştur.

"Yapılan araştırmalara göre bu asrın sonuna dek 1322 şair yetiştirilmiştir. Bu şairlerden 168 tanesinin divanı bulunmaktadır." Bu zenginliğe rağmen "üstad" sayılabilecek şair oldukça azdır. Bundan dolayı kaynaklar "her kaldırım taşının altında bir şair" çıktığını ifade ederek bu durumu sık sık eleştiri konusu haline getirmişlerdir."³ Bu yüzyılın başında yetişen ve dönemin edebiyatına pek çok yenilik getiren Nedim ve onunla gelişen edebi yenilik çok önemli bir yer tutmaktadır.⁴

18.yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Şeyh Galib; Divan Edebiyatı içinde bir akım olan Sebki-i Hindi'nin en önemli temsilcisi olarak bu döneme ve sonra ki

² M.Kaya, Bilgegil, ' 'Hüsni ü Aşk'a dair' ' Hüsni ü Aşk, (Orhan Okay, H. Ayan neşri) s.7 Dergah Yayınları 1992.

³ Halil Çeltik, "18 yy. Tezkirelerinde Divan şairleri Türklük Bilgisi Araştırmaları", *Hasibe Mazioğlu Armağanı*, 2.cilt 1998 s.9-32.

⁴ Hasibe Mazioğlu, Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik, Akçağ yay. 1992

dönemlerde derin bir etki bırakmıştır. Sebk-i Hindi; söylenecek bir fikri, bir mazmunu en hayali ve girift bir şekilde ifade etme esasına dayanan bir akımdır. Bu akım sadece belli bir çevrede değil, tekke etrafında ki tasavvufi şairlerin şiirlerine de yansımıştır.

19. asra gelindiğinde tekkelerin “kara yüzyıl” diyerek andığı 18. asırdaki tekke ve medrese arasındaki mücadele 19. asırda tekkelerin üstünlüğüyle sonuçlanmıştı. Bu üstünlük tasavvufi hareketliğide arttırmış, her tasavvufi ekol en gözde halifelerini merkezlere göndererek nüfusunu arttırmaya çalışmıştır. Doğal olarak bu hareketlilik edebi ortamada sirayet etmişti. Pek çok tekke müntesibi şair tasavvufi düşüncelerini şiir yoluyla anlatmaya çalışmış, pek çok divan tertip eden sufi olmuştur.

Murat Molla da siyasi kargaşaların devam ettiği, tekkelerin medreselere galip geldiği bir ortamda Mesnevi şerhini kaleme almıştı.

C. ŞERH KAVRAMI VE ŞERHİN ÖZELLİKLERİ

C.1 Şerhin Anlamı nedir?

Şerh ifadesi Arapça bir sözcük olan ve ‘*şaraha*’ kökünden gelir. Lügatte “açma, yarma, ayırma; açıklama; açık anlatma; genişletme; izah etme” gibi anlamlarla izah edilir. Bunun yanında şerh ifadesi bu yolla yazılan kitaplara da isim olmuştur. Şerh, kelimesine terim anlamı olarak bakıldığında ise, ‘bir meseleyi açık ve ayrıntılı olarak izah etme, metnin ince ve dikkat gerektiren anlamlarını yorumlama’⁵ ; ‘anlaşılması zor bir metni beyân, tefsîr ve keşf etmek; niteliğini açıklamak, aydınlatmak, yorumlamak’⁶ şeklinde kullanılmıştır.

Türk Dil Kurumu`na ait *Türkçe Sözlük*`te ‘şerh’; “açma, ayırma; bir anlatım veya kitabı açıklama, yorumlama; bir şeyi açıklamak amacıyla yazılmış kitap; açık ve ayrıntılı anlatma”⁷ ifadeleriyle izah edilmektedir. Mahmud Salahi Efendi`nin *Kamus-ı Osmanî*`sinde ‘şerh, "açmak, açılmak, bir dekeyik ve gavamizi izah ve tefsir

⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2003, s. 991

⁶ Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi Yay., İstanbul 2000, s. 19

⁷ TDK, *Türkçe Sözlük*, c:2 s: 2087 TTK Basımevi, Ankara, 1998

için söylenen sözler ve bu yola yazılan kitaplar"⁸ olarak tarif edilirken, *Kamus-ı Türki*'nin müellifi Şemseddin Sami de şerhi; "bir kitabın ibaresini yine o lisanla veya bir lisan-ı aherde tafsil ve izah ederek müşkilatı açma"⁹ şeklinde izah etmiştir.

Edebiyat sahasında 'şerh'; "bir edebî eseri, bir risaleyi veya bir kitabı kelime kelime açıp, izah ederek ihtiva ettiği bütün dil, anlatım sanat ve estetik özellikleri ile o eserin anlaşılmasını sağlayan özlü bir ifadedir. Bu, edebiyat tarihimizde bir hayli yaygın olup, bazen küçücük bir risalenin, bir kasidenin, bir gazelin sayfalar, hatta ciltler dolusu şerh edildiğine bazen bu şerhlerin dahi şerhlerinin yapıldığına tanık olmaktayız. Bu sebeple şerh, tür olarak neredeyse müstakil bir hüviyet kazanmış ve zaman zaman asıl eser ihmal edilerek ona yazılan şerhler ön plana geçmiştir."¹⁰

C.2. Mevlana'nın hayatı ve Türk Edebiyatında yazılmış belli başlı Mesnevi şerhleri

İkişer ikişerli anlamına gelen mesnevi kavramı edebiyatta her beyti kendi arasında kafiyeli olan nazım şekline verilen addır.¹¹ Aruzun kısa kalıplarıyla yazılan bu türde birçok sanatçı ve düşünür eser vermişlerdir. Temelde didaktik bir karakter arzeden mesnevi türünde en öne çıkan eser, Mevlana Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî-i Şerif*'idir. Bizim çalışmamızın konusu olan ve Murat Molla'nın elimizdeki şerhi yazdığı *Mesnevî-i Şerif* ise 13. yüzyılda, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî tarafından Farsça olarak yazılan 6 cilt ve 25.618 beyitten oluşan tasavvufî bir eserdir.

Eserin sahibi Hazreti Mevlâna 30 Eylül 1207 tarihinde günümüzde Afganistan'ın sınırları içerisinde yer alan Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası Belh'in ileri gelenlerinden olan Hüseyin Hatibî oğlu Bahaeddin Veled'dir. Annesi ise Belh Emiri Rükneddin'in kızı Mümine Hatun'dur. Kaynaklara göre Bahâeddin Veled, 1150 tarihinde Belh'de doğmuş, babası ve dedesinin mânevi ilimleriyle yetişmiş; ayrıca Necmeddin-i Kübrâ (? -1221)'dan da feyz almıştır.¹²

⁸ Mahmud Salahi, *Kamus-ı Osmanî*, İstanbul 1313

⁹ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki* (Haz.: Ömer Faruk Akün), Alfa Yayınları, İstanbul 1998, s. 773

¹⁰ Muhammed Nur Doğan, "Metin Şerhi Üzerine", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, Yedi İklim*, İstanbul 1999, s. 422.

¹¹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004, s. 309

¹² CAMİ, *Nefehatül-Üns* (Lamii Tere.), İstanbul, 1289,5.514

Mevlana'nın babası Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled, bazı siyasi olaylar ve yaklaşmakta olan Moğol istilası nedeniyle Belh'ten ayrılmak zorunda kalarak 1212 veya 1213 yıllarında aile fertleri ve yakın dostları ile birlikte Belh'ten ayrıldı. Bazı kaynaklara göre aslında tasavvuf ehline fazla iyi gözle bakmayan ve bunların Harezşah katında saygı görmesinden rahatsız olan Fahreddin-i Râzî, Bahâeddin Veled'i Harezşah'a gammazladı. Bahâeddin Veled'in de gönlü Harezşah'tan incindi ve Belh'i terk etti.¹³

Belh'ten ayrılan Bahaeddin Veled'in ilk durağı Nişâbur olmuştur. Burada tasavvufun ileri gelenlerinden Ferîdüddin Attar ile karşılaşmıştır. Hazreti Mevlâna Nişâbur'da küçük yaşına rağmen Ferîdüddin Attar'ın ilgisini çekmiş ve takdirini kazanmıştır. Bahâeddin Veled, Nişâbur'da Şeyh Ferîdüddin-i Attar (1119-1221:1230) ile görüşüp uzun uzun sohbet eder. Sohbet esnasında Şeyh Attar, Mevlânâ'nın nâsiyesindeki (alınındaki) kemâli görür ve ona Esrârname adlı eserini hediye eder ve babasına da “Çok geçmiyecek ki, bu senin oğlun âlemin yüreği yanıklarının yüreklerine ateşler salacaktır“ der.¹⁴

Bahaeddin Veled Nişâbur'dan Bağdat'a sonrasında da Kûfe yoluyla Kâbe'ye hareket eder. Hac farızasını yerine getirdikten sonra dönüşte Şam'a uğrar. Şam'dan sonra Malatya, Erzincan, Sivas, Kayseri, Niğde yolu ile Lârende'ye (Karaman) gelir ve Karaman'da Subaşı Emir Musa'nın yaptırdıkları medreseye yerleşir.

1222 yılında Karaman'a gelen Sultânü'l-Ulemâ ve ailesi burada 7 yıl kalır. Hazreti Mevlâna bu sırada 1225 yılında Şerefeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun ile Karaman'da evlenir. Bu evlilikten Mevlâna'nın Sultan Veled ve Alâeddin Çelebi adında iki oğlu dünyaya gelir. Yıllar sonra Gevher Hatun' u kaybeden Mevlâna bir çocuklu dul olan Kerra Hatun ile ikinci evliliğini yapar. Mevlâna'nın bu evlilikten de Muzaffereddin ve Emir Alim Çelebi adlı iki oğlu ve Melike Hatun adlı bir kızı doğar.

Bu yıllarda Anadolu'nun büyük bir kısmı Selçuklu Devletinin egemenliği altındadır. Konya ise bu devletin başşehridir. Konya sanat eserleri ile donatılmış, ilim adamları ve sanatkarlarla dolup taşmıştır. Kısaca Selçuklu Devleti en parlak devrini yaşamaktadır ve devletin başında Alâeddin Keykubad bulunmakatadır. Alâeddin

¹³ SİPEHSALAR, Feridun b Ahmed, Risale-i Sipehsalar ve Menakım-ı Hazret-i Hüdavendigâr (M. Bahari Tercümesi), Der, Saadet, 1331. s. 15

¹⁴ DEVLETŞAH, Devletşah tezkiresi (Necati Lugal Çevirisi, Tercüman 1001 Temel Eser: 1 12, istanbul 1977, s. 249

Keykubad, Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled'i Karaman'dan Konya'ya davet eder ve Konya'ya yerleşmesini ister.

Bahâeddin Veled, 3 Mayıs 1228 tarihinde ¹⁵ Selçukluların baş şehri Konya'ya gelerek yerleşir. Kısa bir süre sonra, son derece samimi dindar olan Sultan Alâeddin Keykûbat (1219-1236), sarayında Bahâeddin Veled'in şerefine büyük bir toplantı tertip eder ve bütün ileri gelenleriyle birlikte onun manevî terbiyesi altına girer. Sultan Alâeddin daha sonra ona ikametgâh olarak Altunapa (İplikçi) Medresesi'ni tahsis eder.

Sultânü'l-Ulemâ, 12 Ocak 1231 yılında Konya'da vefat eder. Mezar yeri olarak Selçuklu Sarayı'nın Gül Bahçesi seçilir. Günümüzde müze olarak kullanılan Mevlâna Dergâhı'na bugünkü yerine defnedilir. Sultânü'l-Ulemâ ölünce talebeleri ve müridleri bu defa Mevlâna'nın çevresinde toplanırlar. Mevlâna'yı babasının tek varisi olarak görürler. Gerçekten de Mevlâna büyük bir ilim ve din bilgini olmuştur, İplikçi Medresesi'nde vaazlar vermektedir. Medrese kendisini dinlemeye gelenlerle dolup taşıyordur.

İlim ve irşad hayatına devam eden Mevlâna 15 Kasım 1244 yılında Şems-i Tebrizî ile karşılaşır. Bu karşılaşma birçok yerde anlatıldığı gibi Mevlana'nın hayatında önemli bir yer tutar. Eflakî'ye göre Mevlânâ, Şemseddin-i Tebrîzî ile Şam'da da görüşmüştür; fakat bu görüşme kısa bir müddettir ve şöyle cereyan etmiştir: Şemseddin-i Tebrîzî, bir gün halkın arasında, Mevlânâ'nın elini yakalayıp öper ve ona : “Dünyânın sarrafı beni anla.“ diye hitap eder ve kaybolur.¹⁶

Yedi yıl süren Halep ve Şam seyahatinden sonra Konya'ya dönen Mevlânâ, Seyyid Burhâneddin'in arzusu üzerine birbiri arkasına, candan istekle ve samimiyetle, üç çile çıkarır. Yâni üç defa kırkar gün (yüzyirmi gün) az yemek, az içmek, az uyumak ve vaktinin tamâmını ibâdetle geçirmek suretiyle nefsinin arıtır. Üçüncü çilenin sonunda Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'yı kucaklayıp öper; takdir ve tebrikle “Bütün ilimlerde eşi benzeri olmayan bir insan; nebilerin ve velilerin parmakla gösterdiği bir kişi olmuşsun... Bismillah de yürü, insanların ruhunu taze bir

¹⁵ B. ÇELEBÎ, Celâleddin, Kongreye Katılan Delegeleer Adına Bitiş, Konşuması, S.Ü. I. Milli Mevlânâ Kongresi 3-5 Mayıs 1985. Konya Tebliğler, S.Ü. Basımevi, Konya, 1986. s. 449

¹⁶ EFLAKÎ, Ahmed. Ariflerin Menkıbeleri (Tahsin Yazıcı Çevirisi), Şark İslam Klasikleri: 26, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964 C, 1 (1/9)

hayat ve ölçülemeyecek bir rahmete boğ; bu suret âleminin ölülerini kendi mânâ ve aşkıyla dirilt.“¹⁷ der ve onu irşâd ile görevlendirir.

Mevlâna'nın hayatında Şems'in çok önemli bir yeri vardır. Mevlana Şems'te "mutlak kemâlin varlığını" cemalinde de "Allah'ın nurlarını" görmüştür. Birçok kaynağa göre Mevlânâ, Şems ile Konya'da buluştuğu zaman tamâmiyle kemâle ermiş bir şahsiyettir. Şems, Mevlânâ'ya ayna olmuştur aslında. Mevlânâ, Şems'in aynasında gördüğü kendi eşsiz güzelliğine âşık olmuştur. Yani Mevlânâ, gönlündeki ilahi aşkı Şems'te yaşatmıştır.¹⁸ Ancak bilindiği üzere beraberlikleri uzun sürmemiştir. Şems aniden vefat etmiş veya kaybolmuştur. Mevlâna Şems'in yokluğundan sonra uzun yıllar inzivaya çekilmiştir. Daha sonraki yıllarda Selâhaddin Zerkubi ve Hüsameddin Çelebi, Şems-i Tebrizi'nin yerini doldurmaya çalışmışlardır.

Yaşamını "Hamdım, piştim, yandım" sözleri ile özetleyen Mevlâna 17 Aralık 1273 pazar günü Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Mevlânâ'nın pişmesi, babası Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled ve Seyyid Burhâneddin'in feyizli nefesleriyle; yanması da Şems'in nurlu aynasında gördüğü kendi güzelliğinin aşk ateşiyledir.¹⁹ O bereketli hayatının en büyük semeresi asırlardan beri insanlığı etkileyen Mesnevi'si olmuştur. Mesnevi'nin kaleme dökülüş hikayesi de dilden dile çoğalarak gelmiştir. Eflaki'ye göre Mevlânâ Hazretleri, asil kişilerin sultânı Çelebi Hüsâmeddin'in cazibesi ile heyecanlar içerisinde Semâ ederken, hamamda otururken, ayakta, sükûnet ve hareket hâlinde dâima Mesnevi'yi söylemeye devam etti. Bazen öyle olurdu ki, akşamdan başlayarak gün ağarıncaya kadar birbiri arkasından söyler, yazdırırdı. Çelebi Hüsâmeddin de bunu sür'atle yazar ve yazdıktan sonra hepsini yüksek sesle Mevlânâ'ya okurdu. Cilt tamamlanınca Çelebi Hüsâmeddin, beyitleri yeniden gözden geçirerek gereken düzeltmeleri yapıp tekrar okurdu.“²⁰

Hayatını aslında Mesnevi gibi bir eserin ekseninde kurgulmuş olan Mevlâna'nın cenaze namazını vasiyeti üzerine Sadrettin Konevi kıldıracaktır. Ancak

¹⁷ EFLAKÎ a.g.e., C. 1 (3/9)

¹⁸ BEYTUR, Midhat Bahari, Divan-ı Kebir'den Seçmeler, s.XXX

¹⁹ BEYTUR, Midhat Bahari, Mesnevi Gözüyle Mevlânâ Şiirleri, Aşk ve Felsefesi, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1965,s.96

²⁰ EFLAKÎ, a.g.e., C.2 (6/3)'

Sadreddin Konevi çok sevdiği Mevlâna'yı kaybetmeye dayanamayıp cenazede bayılır. Bunun üzerine Mevlâna'nın cenaze namazını Kadı Siraceddin kıldırır.²¹

Mevlânâ'ya Yeşil Kubbe denilen bir Türbe yaptırılır. Sultan Veled ile Alameddin Kayser'in gayreti ve Emir Pervane'nin eşi (Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in kızı) Gürcü Hatun'un yardımıyla Çelebi Hüsameddin zamanında yapılan²² bu türbe'nin mîmârı, Tebrizli Bedreddin'dir.²³ Kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla Selimoğlu Abdülvâhid adlı bir sanatkar da Mevlânâ'nın kabri üzerine, Selçuklu oymacılığının şaheseri olarak kabul edilen, büyük bir ceviz sanduka yapar.²⁴ Bu sanduka bugün, Sultân'ül-Ulemâ Bahâeddin Veled'in kabri üzerinde bulunmaktadır.

Aynı zamanda bir şair de sayılabilecek Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî lirik gazellerini Divan adlı eserinde toplamıştır. Yazmış olduğu Mesnevi`sinin vefatından sonra da ilgiyle takip edilerek günümüze kadar gelmesi, onu anlamaya çalışanların da çoğalmasına neden olmuştur. Eserin anlaşılmasına klavuzluk eden en önemli eserler, Mesnevi şerhleridir.

Genel olarak Mesnevî-i Şerif'e farklı dillerde yazılan tercüme, şerh, seçme beyit şerhleri ve şarihleri şöyle listelenebilir:

1. Kemaleddin Hüseyin b. Harezmi (1436) (Baştan sona Farsça şerh), *Künûzü'l-Hakâyık*.
2. İbrahim Beg (15. yüzyılda 17 hikayenin şerhi)
3. Muinî (15. yüzyılda I. Cildin manzum çevirisi), *Manevi-yi Muradiye*.
4. Molla Fenarî (1431) (Mesnevinin mukaddimesinin Arapça şerhi)
5. Dede Ömer Ruşenî (1478) (Türkçe tercüme), *Neynâme*.
6. Şahidi İbrahim Dede (1550) (600 beytin Farsça manzum çevirisi) *Gülşen-i Tevhid*.
7. Surûrî (ö.1562), (baştan sona Farsça şerh) *Şerh-i Mesnevi*
8. Sûdî (1594) (Türkçe şerh)
9. Şem'î (1592) (baştan sona Türkçe şerh)

²¹ SİPEHSALAR, a.g.e., s. 156

²² EFLAKÎ, a.g.e., C.2 (6/9)

²³ EFLAKÎ, a.g.e., C. 1 (3/320)

²⁴ EFLAKÎ, a.g.e., C. 1 (3/320)

10. Yûsuf-ı Sineçâk (1546) (Mesnevi'den 366 beyit seçmiş ve şerh etmiş.)
11. Dal Mehmed Paşa (1595) *Cezire-i Mesnevi Tercümesi*
12. İlmî Dede (1611) *Şerh-i Cezire-i Mesnevî*.
13. İsmail Ankaravî Rusûhî (1631), *Fatihü'l-Ebyat* (baştan sona Türkçe şerh)
14. Abdülmecid Sivasî (1639), (I. Ciltten 1328 beyti şerh) *Şerhu Cezîreti'l-Mesnevî*
15. Abdullah Bosnevî (ö.1054/1644), *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*
16. Cevrî (ö.1065/1654), *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*
17. Yusuf Ahmed Mevlevi (1650) (Arapça şerh)
18. Eşrefî Pîr Muhammed Mevlevî, (4 cildini şerh) *Hazînetü'l-Ebrâr*
19. Sabuhî Ahmed b. Muhammed (1647) (Anlaşılması güç yerlerin şerhi) *İhtiyarât-ı Sabûhî*
20. Sarı Abdullah Efendi (1660), (I. Cildin şerhi) *Cevahir-i Bevahir-i Mesnevi*
21. Nazmî Mehmed Efendi (1701) (I. Cildin tercümesi)
22. Ahmed Sadık b. Ömer Derviş, (Manzum mesnevi tercümesi) *Lübbü'l-Lübâb*
23. İsmail Hakkı Bursevî (1725), (I. Cildin 738 beytinin şerhi) *Ruhü'l-Mesnevi*
24. Nahifî Süleyman (1738) (baştan sona manzum çeviri)
25. Abdullah Salahi Efendi (1782) (Türkçe tercüme)
26. Şeyh Galib (1799) *Şerh-i Cezire-i Mesnevî* (şerh)
27. Mehmed Murâd Efendî (1848), *Hülâsatü's-Şürûh* (muhtasar şerh)
28. Kütükçü Süleyman Hayri Bey (1891) (Türkçe tercüme)
29. Yenişehirli Avni Bey (1892) (Türkçe tercüme)
30. Abidin Paşa (1907), *Terceme ve Şerh-i Mesnevi-i Şerif*
31. A. Avni Konuk (1938) (baştan sona şerh)
32. Kenan Rifaî (1950), *Şerhli Mesnevi-i Şerif*
33. Veled Çelebi İzbudak (1942) (Türkçe tercüme)
34. Feyzullah Sacid Ülkü (1945) (Türkçe tercüme)
35. Tahirü'l-Mevlevî (1951) (şerh)
36. Abdülbaki Gölpınarlı (1982) (şerh)

37. Reynold A. Nicholson (1937), *The Mathnavi of Jalalu'ddin Rumi*
(İngilizce şerh)
38. Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu (1972) (Türkçe tercüme)
39. Feyzi Halıcı (Türkçe tercüme)
40. Mehmet Muhlis Koner, *Mesnevi'nin Özü* (şerh)
41. Şefik Can (tercüme ve şerh)²⁵

²⁵ Bu liste Hatice Özdil'in ismi geçen tezinden alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1 MURAD MOLLA: HAYATI ve EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Murat Molla'nın hayatıyla alakalı bilgiler ve hayatına dair bilgiler sınırlıdır ve hakkında yazılabilecek olanlar bellidir. Bu bağlamda biz de daha önce elimizdeki Mesnevi Şerhinin diğer varaklarını tez olarak çalışmış olan Hatice Özdil'in topladığı bilgilerden hareketle genel bir çerçeve oluşturacağız. Eserini incelemeye tabi tuttuğumuz Murat Molla'nın asıl ismi, Mehmed Murad'dır. Bağlı olduğu tarikattan dolayı Murad Nakşibendî unvanını almıştır. Şair, '*Hülasatü'ş-Şürûh*' adlı eserinin mukaddimesine "es-Seyyidü'l-Hâc Hâfız Muhammed Murâdü'n-Nakşibendî İbnü'ş-Şeyhü'l-Hâc Abdü'l-Halimü'n-Nakşibendî" künyesini düştür.²⁶

Hakkında bilgiler veren kaynaklara bakıldığında bu kaynakların hemen hepsinde Murad Nakşibendî'nin 23 Muharrem 1203 / 24 Ekim 1788'de Perşembe gecesi, İstanbul'un Çarşamba semtinde doğduğu kayıtlıdır. Murad Nakşibendî, İstanbul'un Çarşamba semtindeki Murad Molla Tekkesi şeyhi olan Ahıskalı Abdülhalim Efendi'nin oğludur. Bu tekkeyi bina eden Rumeli kazaskeri Damadzade Mehmed Murâd Mollâ ile aynı isme sahip olması, onun zaman zaman bu şahıs ile karıştırılmasına neden olmaktadır. Hayatı hakkındaki bilgilere geniş ölçüde '*Mâ-Hâzar*' adlı Pend-i Attar şerhinin nihayetinde bulunan '*Hâl Tercümesi*' ile '*Vâkâyî-nâme*' adlı eserinde rastlanmaktadır.

Kaynaklarda Murad Molla'nın öğrenim hayatına Çarşamba semtindeki Mehmed Himmet Efendi'nin mektebinde başladığı aktarılmaktadır. On yaşında hıfzını tamamlayarak iki yıl kadar bir süre Gebzeli Ahmed Efendi'nin mektebine

²⁶ Hatice Özdil, a.g.t.

devam ettiğini söyleyen şair, on sekiz yaşına kadar geçen süre içerisinde çeşitli hocalardan dersler almış ve kendini yetiştirmiştir.²⁷

Şair, belli bir medrese eğitiminden sonra, babasının isteği üzerine Gülhane'deki Zeynep Hatun Camii'nde ikamet eden ve sonra Üsküdar Selimiye Tekkesi Şeyhi olan Nimetullah Nakşibendî'ye intisap etmiştir. Yine bu yıllarda Reisü'l-kurrâ Şeyh Çoşgun Efendi'den Kur'ân ve kırâ'at dersleri almıştır.

1815 (H. 1230) yılında babasının ölümü üzerine onun yerine Murâd Mollâ Tekkesi'nin şeyhliğine tayin edilmiştir. Ancak bu esnada yine öğrenimini sürdürerek 1824 yılında Galatasaray Kütüphane Hocası İmam-zade Mehmed Es'ad Efendi'den dinî ilimler, Benli-zade Ahmed Efendi'den kıraat icazeti almıştır. Molla Murad, *Hal Tercümesi*'ni yazdığı 1833 yılında tekkede *Mesnevî*, *Şifa-i Şerif*, *Şevket ve Saib-i Tebrizi Divanları*'nı ve diğer eserleri okuttuğunu, kıraat, aruz ve fıkıh dersleri verdiğini dile getiren Murad Molla Nakşibendî, 1844 yılında görev yaptığı tekkenin yanında Daru'l-Mesnevi inşa ettirmiş, bu yapı 18 Ocak 1845 yılında Sultan Abdülmecid Han'ın da katıldığı bir törenle açılmıştır. Ayrıca Murad Molla, bu yapının içerisinde bir de kütüphane vücuda getirmiştir.²⁸

19. yy'da Nakşibendiyye tarikatı ile Mevlevîlik arasında yakınlaşmaya vesile olan Murad Molla, tekke şeyhliğinin yanında Sultanahmet Camii Cuma vaizliği görevini de uzun süre üstlenmiştir.²⁹

Hayatı hakkında bilgiler ihtiva eden kaynaklardan DİA'nın Murad Molla maddesinde ve Sefîne-i Evliya'da Murad Nakşibendî'nin 27 Şevval 1264 / 26 Eylül 1848 yılında İstanbul'da fûceten vefat ettiği ve tekkesinin haziresine defnedildiği kayıtlıdır.³⁰ Ancak Fatin Tezkiresi'nde aynı yılın Şevval ayı yerine Şaban ayında dar-ı ukbaya göçtüğü yazmaktadır.³¹

1.2 MURAD MOLLA'NIN ESERLERİ

²⁷ DİA, *a.g.m.*, s. 189 ; Gökman, *a.g.e.*, s. 2.

²⁸ DİA, *a.g.m.*, s. 189 ; FT, s. 374 ; *Sefîne-i Evliya*, s. 256-257 ; Gökman, *a.g.e.*, s. 2.

²⁹ DİA, *a.g.m.*, s. 189 ; Gökman, *a.g.e.*, s. 2.

³⁰ DİA, *a.g.m.*, s. 189 ; *Sefîne-i Evliya*, s. 256-257 ; OM, 169-170.

³¹ FT, s. 374 ; Gökman, *a.g.e.*, s. 2.

1.2.1 *Hülasatü'ş-Şürûh:*

Mevlânâ'ya ait olan *Mesnevî-i Ma'nevî*'nin tamamına yapılan 6 ciltlik muhtasar bir şerhtir. Her beyti kısa bir şekilde şerh etmiştir. Mesnevî'yi baştan sona şerh eden Murad Molla, bu şerhe Hülasatü'ş-Şürûh adını verdiğini eserin dibacesinde belirtmiştir. Biri İstanbul Üniversitesi'nde diğeri Süleymaniye Kütüphanesi'nde olmak üzere iki nüshası tespit edilen eserin yazımına 1839 yılında başlanmıştır.

1.2.2 *Mâ-Hazâr:*

Feridüddin Attar'a nisbet edilen *Pend-name*'nin şerhidir. Bu eserin sonunda 1833 yılında yazılan *Hal Tercümesi* vardır ve burada Murad Molla hakkında geniş ölçüde bilgiler verilmektedir.

1.2.3 *Kavâid-i Fârisiyye:*

Birçok defa basılan eser Mehmed Tevfik Efendi tarafından *Şerh-i Kavâid-i Fârisiyye* adıyla şerh edilmiştir.

1.2.4 *Vâkâyı-nâme:*

Murad Nakşibendî bu eserinde, inşa ettirdiği Mesnevîhane'nin 1845 yılında yapılan açılış törenini anlatmaktadır. Ayrıca o yıl içinde İstanbul'da çeşitli olaylardan da bahsetmektedir. Tek nüshası Ali Emiri Kütüphanesinde bulunan eser (Nr.103) M. Hüdayi Şentürk tarafından yayınlanmıştır

1.2.5 *Mesmuât:*

Birkaç müridi tarafından derlenen eser, Murad Molla'nın sohbet ve vaazlarından nakiller içermektedir. (İbrahim Hakkı Konyalı Vakıf Ktp. Nr.113).

1.2.6 *Mektûbât:*

Arapça mektupları ihtiva eden risaleyi, Mehmet İsmet adlı müridi derlemiştir.(İbrahim Hakkı Konyalı Vakıf Ktp. Nr.114).

1.2.7 *Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî:*

Mevlevîlik geleneğinin önemli eserlerinden biri olan *Tuhfe-i Şâhidî*, Şâhidî tarafından kaleme alınan Farsça-Türkçe manzum sözlüktür. Murad Molla da bu eseri *Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî* adıyla şerh etmiştir. (İstanbul 1256).

1.2.8 *Muînü'l-Vaizin:*

(Süleymaniye Ktp. Daru'l-Mesnevî, Nr. 268).

1.2.9 *Mefâtihu'd-Dûriyye Tercümesi:*

(İstanbul 1251).

1.2.10 *Dîvân:*

Murad Molla Dîvânı, şairin her üç dilde de var olan manzumelerinin toplandığı eserdir. Eserin başında dört na'at vardır ve sonrasında Hz. Ali, Hz. Hatice, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin (ayrıca Hz. Hüseyin hakkında iki mersiye), tarikat kurucuları, büyük veliler ve mutasavvıflar hakkında yazılmış methiyeler mevcuttur.³²

1.2.11 *Saib-i Tebrizî Şerhleri:*

Eser, Murad Molla'nın *Saib-i Tebrizî Divanı*'ndaki gazellere yaptığı şerhleri ihtiva eder. (Hazırlayan: Muhammed Felat Aktan, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi SBE, İstanbul 2008.)

1.2.13 *Şerh-i Kasâid-i Mevlânâ Şevket Buharî:* Bu eser, Murad Molla'nın Şevket Buharî'nin eserine yaptığı şerhten ibarettir. (Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi Bölümü No: 3606.)³³

1.3 HÜLÂSATÜ'Ş-ŞÜRÛH'UN GENEL ÖZELLİKLERİ

Mesnevî'nin tamamının kısaltılmış bir şerhi olan *Hülasatü'ş-Şürûh*, eserin dibacesinde şöyle ifade edilmektedir:

³² (Hazırlayan: Davut Köse, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi SBE, İstanbul 2008.)

³³ DİA, *a.g.m.*, s. 189.

"...Hicret-i Nebeviyyenin bin iki yüz elli beşinci senesi Receb-i Şerîfinin on yedinci çehârşenbe günü işbu şerh-i şerîf yazılmaya ibtidâ olundu, *bi-èavni'llâhi Teèâlâ* ve ismine *Hülâsatü'ş-Şürûh* tesmiye olundu. " (1b)³⁴

Eserin dibacesi kısmında klasik geleneğe uygun olarak Besmele, hamdele ve salveleye yer verilip ardından sebab-i telif şöyle izah edilmiştir:

"Baèd ez hamd-i Hüdâ ve dürûd-ı Resûl-i Kibriyâ maèlûm ola ki bu èabd-i kemter ve pür-kusûr u bedter Çehârşenbe Bâzârında Murâd Molla Tekyesi şeyhi es-Seyyidü'l-Hâc Hâfız Muhammed Murâdü'n-Nakşibendî İbnü'ş-Şeyhü'l-Hâc èAbdü'l-Halîmü'n-Nakşibendî *èufiye èanhumÀ'l-èafvu'l-èaliyy* der ki:

Haddimiz ve liyâkatimiz olmayarak hân-kâhımızda dâimâ neşr-i èulûm ile meşgûl olur idik. Binâ berîn *Elhamdüli'llâhi Teèâlâ* üç defèâ Mesnevî-yi Şerîf hatmi mukadder oldu ve ahyânen hâtır-ı fâtıra hutûr eder idi ki muhtasarca bir şerh yazayım. Baèzı telâmîzimiz dahi bu esnâda tâlib olmakla efkâr-ı dîrîneyi kuvveden fièile çıkarmak murâd olunup... " (1b)

Eserin iki nüshasına da bakıldığında aynı yazıyla yazıldığı görülmekte ve bu durum Özdil'in de kaydettiği gibi eserin müellif nüshası olduğunu düşündürmektedir. Ancak ilk cildin sonundaki Arapça kısım Türkçe'ye çevrildiğinde; katib ve müellifin ayrı kişiler olduğu anlaşılmaktadır:

"Asrın en büyük èâlimi Şeyh Muhammed Murâd, Kıbrımlı Abdu'l-cemîl oğlu Hasân'ın elinden; Mesnevî-yi Maènevî'nin 1. cildi tamamlandı. " (213b)

Dibace kısmında telif tarihiyle ilgili şu bilgiler mevcuttur:

³⁴ Hatice Özdil, a.g.t.

“ ...Hicret-i Nebeviyyenin bin iki yüz elli beşinci senesi Receb-i Şerîfinin on yedinci Çehârşenbe günü işbu şerh-i şerîf yazılmaya ibtidâ olundu. ”(1b)

Murad Molla, eserin 1. cildini H. 25 Rebiyyü’-âhir 1256’da tamamladığını söylemektedir.³⁵

“İzzet ve şeref başlangıcı olan Hicret’in, 1256. senesinde Rebiyyü’l-âhir ayınının 25. gece, 5. saatinde tamamlandı.” (213b)

Müstensih kaydında ise H. 12 Şaban 1256 tarihi yer almaktadır. Bu tarih ise, M. 9 Ekim 1840’tır. Bundan anlıyoruz ki eserin 1. cildi müellif tarafından 9 ayda tamamlanmış ve yaklaşık 3,5 ayda da müstensih tarafından yazılmıştır.

Eserin, birisi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde diğeri de Süleymaniye Kütüphanesi’nde olmak üzere iki nüshası tespit edilmiştir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’ndeki nüsha TY 6309-6314 kayıt numarasıyla, Süleymaniye Kütüphanesi’ndeki nüsha M. Arif -M. Murad Bölümü’nde 89, 112, 113, 240, 259 ; Darü’l-Mesnevi Bölümü’nde 208 kayıt numaralarıyla kayıtlı bulunmaktadır.

Çeviride esas aldığımız nüsha İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde bulunan nüshadır ve TY 6309-6314 şeklinde numaralandırılmıştır. 6 ciltlik nüshanın birinci cildi olan TY 6309 nolu eser, 214 varaktır ve varaklar 29’ar satırdan meydana gelmektedirler.

Eser, ebrulu kâğıt kap içindedir ve kırmızı renkli meşin bir cilde sahiptir. Cildi zencirekli olan eserin kâğıdı da aharlıdır. Sayfaların kenarları çift kırmızı cetvelle çevrilmiştir. Eserin dışında II. Abdülhamit’in mührü mevcuttur ve bu eser II. Abdülhamit’in şahsî kütüphanesine aittir. Eserin dışındaki hilalin içinde *‘Kütübhâne-i Hümayûn Cenâb-ı Mülûkâne’* yazmaktadır. 2. ve 6. varakları altın yıldızla tezhiplenmiştir.³⁶

³⁵ Bu tarih, M. 26 Haziran 1840 tarihine denk gelmektedir.

³⁶ Hatice Özdil, a.g.t.

İKİNCİ BÖLÜM

HÜLÂSATÜ’Ş-ŞÜRÛH’UN TASAVVUFÎ ŞERH GELENEĞİNE GÖRE İNCELENMESİ

2.1 DİNİ, TASAVVUFİ KAVRAM ve HÜKÜMLER

2.2 DİN

Din kavramı insan yaşamının ve tecrübelerinin üç temel boyutuyla ilgili sorulara yanıt getirmeye çalışana bir sistemdir.³⁷ Bizim edebiyat tarihinde din denilince de haliyle en çok İslam dini anlaşılmaktadır. İskender Pala, dini Allah tarafından peygamberi vasıtasıyla vaz edilip, uyanlarını dünya ve ahirette kurtuluşa erdiren itikat ve ameller bütünü şeklinde tanımlar.³⁸ Pala’ya göre bu kelime herhangi bir din anlamında ise de Müslümanlar arasında daha çok İslamiyet yerine kullanılır.³⁹

İslamiyetin kabulüyle birlikte Türkler, Arap ve İran toplumlarıyla kültürel ve manevi bir rabita kurdular. Karahanlıların İslamiyete girişi ve Kutadgu Bilig, Divan-ı Hikmet gibi eserlerin yazımından sonra dini-tasavvufi Türk Edebiyatı başlamış oldu. Dinî-tasavvufî Türk edebiyatı toplumun kültürel değerlerine sahip çıkan, üreten, gelişen, dünyasını ve ahretini gerçek anlamda kazanan milli birlik ve beraberliği sağlayan, dinî yaşayışını belli bir vecd içinde; bazen nesir halinde, bazen milli vezinle, bazen de Divan şiiri nazım şeklinde manzum olarak verebilen ve toplumun tümünü kucaklayan bir “ekol edebiyatı”⁴⁰ olarak günümüze değin geldi. Bu süreç içinde Arap ve İranlılarla olan sosyal ve kültürel alanlarda ilişkilere giren Türkler, bu milletlerin dil ve edebiyatlarından da haliyle etkilendiler. Bu etkileşime paralel XIII. yy.’dan sonrasında itibaren Türk milletinin hayatında çeşitli zümreler ortaya çıkmaya başladı. Bu cümleden olarak, medrese, saray, konak çevrelerinde yeni bir edebiyat doğdu. Kaynağının bir kısmını İran ve Arap edebiyatlarından, fakat tamamını diyebileceğimiz büyük kısmını ise İslam kültüründen alan bu edebiyat, Türk insanının ince zevkini de aksettiriyordu. Bu edebiyata “Klasik veya Divan

³⁷ Ahmet Cevizci, Felsefe sözlüğü, Paradigma yay. Şubat 1999, s. 260

³⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* s:117, Kapı Yay., İstanbul, 2004

³⁹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* s:117, Kapı Yay., İstanbul, 2004

⁴⁰ Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, s: 38, Akçağ Yay., Ankara, 2006

Edebiyatı” diyoruz.⁴¹ Bu edebiyatımızın en belirgin özelliği geleneğin belirlemiş hazır estetik kalıplar olan mazmunlar⁴² üzerine bina edilmiş olmasıdır.

Bu bölümde, Din-Tasavvuf başlığı altında incelenen mefhumlardan birincisi olan ‘din’e ait unsurlar hakkında bilgi verilerek, bu unsurların incelenen metinde ne şekilde yer aldığı belirtilecektir.

2.2.1 Semavî Kitaplar:

(Metinde bahsi geçen tek semavî kitap, Kur’ân-ı Kerim’dir.)

2.2.2 Telmihe konu olan peygamberler:

Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. Nuh, Hz. Yusuf, Hz. Hızır, Hz. Musa, Hz. Eyyüb, Hz. İsa, Hz. Muhammed (s.a.v) :

2.2.3 Melekler:

İslam akidesinde varlıkları önemli bir vurguyla ifade edilen Melekler ruhani ve üstün mahluklardır. Mahiyetleri nurdur. Erkeklikleri, dişilikleri, benlikleri ve iddiaları yoktur. Yemek içmek, uyumak gibi beşeri sıfatlardan uzaktırlar. Mükellefiyetleri ilâhî emirleri yerine getirmek ve ibadet etmektir. Daima tesbih ve zikirle meşguldürler. Bunların dört tanesi büyük melekler olarak bilinir: Cebrail, Mikail, İsrail, Azrail.

(Metinde adı geçen büyük melekler: Cebrail, İsrail, ‘Azrail.)

2.2.4 Dört büyük meleklerden Cebrail:

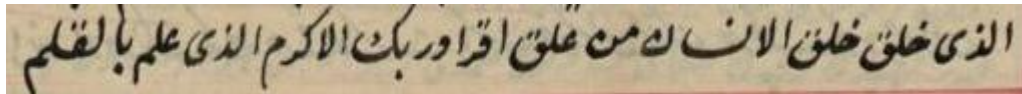
⁴¹ Güzel, *a.g.e.* s: 39

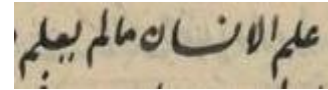
⁴² Mazmun herkesçe anlaşılabilir ve belirli bir manası olan estetik kalıpları ifade eder. Biri dış diğeri de iç olmak üzere çoğunlukla iki manası olan mazmun, geleneğin uzun bir tecrübeden sonra bazı kavramlara belli anlamlar yüklemesiyle oluşur. Hiçbir şair yüklenilen bu anlamsal ilgileri bozamaz; başka şekillerde kullanamaz. Mesela kaşlar yaydır, kirpikler oktur, dudaklar mim harfidir, yanaklar goncadır, boy selvidir. Bu liste uzayıp gidebilir. Gelenek, asırlar boyunca yaşadığı tecrübelerle yakışabilecek en ideal kavramları bulmuş ve onları kalıplaştırmıştır; şairler de kelam atlarını ancak bu çağrışım mekanizmasının içinde coşturup koşturabilirler. Tabi bu durumu asla şairlerin sınırlarını daraltma gibi algılamamak gerekir. Zira mazmunların varlığı hem şairi beslemekte hem de şairin ona yeni katkılarda bulunarak mazmunu arkadan gelenlere daha yoğun bir şekilde bırakmasına vesile olmaktadır. Böylelikle mazmunlar asırlar boyu işlene işlene mükemmel hale gelmekte ve ortaya, üzerinde yoğun bir tecrübe enerjisi taşıyan tam anlamıyla klasik bir edebiyat çıkmaktadır. Böylelikle sanat herhangi bir şahsın bireysel sınırlı çabasının değil; toplum ve tarih denilen o büyük şahsın asırlar boyu süren ortak çabasının sonucu olan ortak bir ürüne dönüşmektedir.

İslam literatürüne göre dört büyük meleklerin en önemlisidir.⁴³ Cebrail, Allah ile peygamberleri arasında elçilik yapan ve Allah'ın emir vahiylerini tebliğe memur büyük dört melekten biridir. Mirac`da Hazreti Muhammed`e belli bir noktaya kadar eşlik etmiştir.

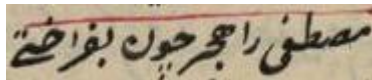
“Binâberîn Cebel-i Hira`da olan gârda ihtifâ ve inzivâ buyururlar idi. Birgün Cibrîl-i Emîn ‘aleyhi’s-selâm beşer şeklinde Gâr-ı Cebel-i Hira’ya gelüb fahr-i ‘âlem efendimizi der âgûş iderek sıkub ikra’ buyurdılar. Muhammed Mustafa salla’l-lâhü te’âlâ ‘aleyhi ve selem dahi; Mâ ene bikârî⁴⁴ buyurdılar. Yine sıkub ikra’ buyurdılar. Yine Fahr-i ‘âlem efendimiz; Mâ ene bikârî’in buyurdılar. Yine Cibrîl

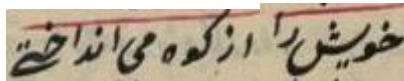
tutub sıkub ;

⁴⁵ (255-a) didi. Binâberîn ibtidâ nâzil olan bu sûre-i celîlenin evvelidir didiler. Ba`dehû fahr-i ‘âlem kalkub Hazret-i Hadîce radiya’l-lâhü te’âlâ anhânın hânesini teşrîf birle mâcerâyı anlara nakl buyurdılar. Hazret-i Hadîce dahi nübüvveti tebrîk itdiler. Ve tasdîk itdiler. Bu cihetden Hadîcetü’l-kübrâ fahr-i ‘âlem salla’l-lâhü te’âlâ ‘aleyhi ve seleme îmân idenlerin evvelidir dimişler. Bundan sonra vahy-i ilâhî üç sene münkati’ olmuş. Ana fetretü’l-vahy ta’bîr olunur. Bu fetrete gâyet fahr-i ‘âlem muzdarib olub kendülerini Cebel-i Hira’dan birkaç def’a atmak murâd buyurunca Cibrîl-i Emîn zâhir olub men’ ider idi. İşte Hazret-i Mevlâna -kuddise sirruhû-nun bu serhada buyurdıkları bu kıssaya işâret olacaktır. Aşağıya doğru beyân buyururlar.

⁴³ Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi yay. Ankara 1998

⁴⁴ “Ben okuyan değilim.”

⁴⁵ “yaratan Rabbinin adıyla oku!,İnsanı bir kan pıhtısından (aşılanmış yumurtadan)yarattı. Oku! O, keremine nihâyet olmayan Rabbindir. Kalem ile (yazmayı)öğreten de (O dur.)O, insana bilmediği şeyleri öğretti. ‘Alak, 1-5

Hazret-i Muhammed Mustafa salla'l-lâhü te'âlâ 'aleyhi ve selem efendimize iftirâk mihneti çünkü galebe ider idi. Kendüyi cebelden aşağı atmak murâd ider idi.

تا بگفته جبرئیل صین مکن

که ترا بس دولتت از امر کن

Hattâ fahr-i 'âleme Cibrîl-i Emîn dir idi ki; âgâh ol böyle iş itme zîrâ sana Cenâb-ı Hakk'ın kün emrinden çok devlet-i ebediye-i bâkiye vardır.

مصطفیٰ مکن شدی زانداختن

باز هجران اوریدی تاختن

Resûl-i Ekrem ve nebiyyi muhterem salla'l-lâhü te'âlâ 'aleyhi ve selem kendüyi atmakdan sâkin olur idi. Ve fâriğ ider idi. Yine iftirâk zahmeti hareket itmek getirür idi.

باز خود را سه نگون از کوه او

او میفکندی از غم و اندوه او

Yine kendüyi başı aşağı dağdan kendi gamı için atmak murâd ider ider idi.

باز خود پیدا شدی ان جبرئیل

که مکن این امی گوشه بے بدیل

Yine Cibrîl-i emîn zâhir olur idi. Öyle diyerek ki; Ey misli olmayan pâdişâh bu işi böyle eyleme. Bî bedîl, bî misl dimekdir.” (255 b)

2.2.5 Babillilere sihri öğreten Harut ve Marut:

Babillilere sihir ve büyü öğrettiklerine inanılan iki melek⁴⁶ Kur'an'da Bakara Suresi`Nil 102. ayetinde adları geçmektedir. İskender Pala'nın Ansiklopedik Divan Şiiri adlı sözlüğünde şu bilgiler aktarılmaktadır:

⁴⁶ Orhan Hançerlioğlu, İnanç Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975

İdris peygamber zamanında melekler insanların günahkâr hallerine bakarak: Allah'a "Ya Rabb! Meleklerine secde ettirdiğin insanoğlu günah içinde yüzüyor. Buna nasıl tahammül ediyorsun?" derler. Allah da: "Siz onların yerinde olsaydınız, aynı şeyleri yapardınız. Onlardaki nefis ve şehvet sizde olmadığı için böyle söylüyorsunuz." der. Melekler bunun böyle olmayacağını dile getirler. Allah da aralarından en güvendikleri iki meleği seçmelerini isteyerek onları imtihan için yeryüzüne indireceğini söyler.

Meleklerin en üstünlerinden olan Harut ile Marut'u seçince, Allah onları Babil'e indirmiştir. O melekler gündüzleri yeryüzünde adalet işlerine bakar, geceleri de İsm-i Âzam duasını okuyarak göğe yükselirlermiş. Bir gün Zühre adında çok güzel bir kadın, kocasından şikayet için onların yanına gelir. Bu melekler o kadına vurulurlar ve kâm almak isterler.

Kadın, onlara ya içki içmelerini, ya kocasını öldürmelerini ya da puta tapmalarını şart koşar. Harut ve Marut ilk gün razı olmazlar. Kadın ikinci gün şartlarını tekrar eder. Nihayet üçüncü gün, şartlardan en hafif gördükleri içki içmeyi kabul ederler. İçkiyi içtiklerinde puta da taparlar, Zühre'nin kocasını da öldürürler. Onların sarhoşluk halinde Zühre, onlardan göğe çıkmak için okudukları İsm-i Âzam'ı öğrenerek göğe yükselir. Allah da onu insanlara ibret olsun diye parlak bir yıldız çevirerek semada bırakır.

Allah bu iki meleği, yaptıkları nedeniyle cezalandırmak ister. Melekler Hz. İdris'e müracaat edip şefaahat dilerler. Allah da onlara dünya azabı ile ahiret azabı arasında seçim yapmalarını söyler. Harut ve Marut, ahiret hayatının ebedî olduğunu bildiklerinden dünya azabını seçerek, kıyamete dek Babil'de ateş dolu bir kuyuya baş aşağı asılı halde kalırlar ⁴⁷

"Hârût ve kezâ Mârût Âsumân meleklerinden idi. Ve makâm-ı âlîde kaderi hâlî idi. Cenâb-ı Hakk'ın bir 'itâbından encileyin Bâbil kuyusunda mu'allak oldu. Milâk Mîm'in kesriyle meleğin cem'idir." (262 a)

⁴⁷ Pala, *a.g.e.*, s. 194

2.2.6 Şükür

Kulluğun önemli bir rüknüdür. Nimeti artırandır. İslam akidesine göre kul her zaman Rabbine şükretmelidir. Kuran çok yerde tekrar ber tekrar insana, neden şükretmediğini sorar.

“Müslümân ve mü'min ol kimesne olur ki; Din yolunda hareketine kâfirânın îmânından hasret ilete ve anın Müslümânlığına a'dâ-yı dîn gıpta ide” (242 a)

2.2.7 Şehitlik Mertebesi:

Şehitlik peygamberlikten sonra gelen en ulvi makamdır. Her mümin esasen şehadeti arzular ve o sadece savaşta değil Hak yolda olduktan sonra birçok yerde inananın karşısına çıkmaktadır. Şehitlik makamının üstünlüğünden dolayıdır ki Allah yolunda can feda ederek şehitlik mertebesine erişmek isteyenler savaşa kefenleriyle ve ya çıplak oldukları halde giderler. Şehit olanlar da kefenleri veya üstündeki elbiseleriyle defnedilirler.

“O şehîdin nefsi emmâresi öldü. Ve teni ki, anın tığdır. Anın kıtâli olan Vâcib-i Te'âlâ'nın yed-i kudretinde bâkîdir ve anın cesedini Mevlâ-yı mûte'âlâ idâre

ider. Niteki Kur'ân-ı Kerîmde;

وَنُقَلِّبُهَا فِي الْيَمِينِ وَشِمَالِ 48

buyurmuşdur. Ba'zı nüshada

وَهُت بَاقِي دَر كَفِّ اِنْ غَزَوْ جَوْت

vâki'

olmuşdur. Ma'nâsı; o gazâ ve mücâhede isteyici mevlânın yedinde anın teni bâkîdir demekdir. Gazvecû'dan murâd yine vâcib-i te'âlâdır.

تَيْغِ اَنْ تَيْغِست و مردان مرد نيست

ليكن ان صورت ترا حيران كنيست

O zâtın bedeni o bedendir velâkin o zât başkadır. Evvelki değildir lâkin o sûret seni hayrân idicidir. O sûret e bakub bu o adamdır dirsın.” (279 b)

⁴⁸ “Ve biz onları sağa, sola çeviririz.” Kehf,18

2.2.8 Sabır:

Sabır; hem İslam dininde hem de bütün irfan geleneklerinde hep tavsiye edilen üstün bir erdemdir. Sabır acıya, zulme, öfkeye, yokluğa ve bir çok acıya karşı dengeli durma erdemidir. Sabredenler Kur'an ve Hadislerle hep müjdelenmiş hep övülmüştür.

“Öyle olunca sabr ve merhametin gayrisi bir şey’ ve hâl-i mahmûd değildir. Hemen eyüsi bu emr-i mekrûha sabr ve tahammüldür” (293-a)

2.2.9 Sihir

Büyü, büyücülük. Bu kelimeden türeme sihirbaz ifadesi de Arapça ve Farsça karışımıdır.⁴⁹ Sihir, Kur'anda da geçmekte ve Allah katında kesinlikle yasaklanmış bulunmaktadır. “Hani Mûsâ onlara gelmiş ve Firavun da ona, "Ben senin kesinlikle büyülendiğini zannediyorum ey Mûsâ!" demişti.”⁵⁰

“Fir'avna didiler ki; ey mudill-i nâs bizim sihrimizi eğer bilür isen ve bizler Mûsâ ‘aleyhi’s-selâmın seyâsında ne devlete vâsıl olduğımızı idrâk ider isen bizi dünyâ zahmetinden ey kalbi kör olan Fir'avn halâs itmiş olursun. Ve bu senin itdiğin bizi öldürmek olmaz. Belki, ihyâ itmiş olursun.(302 b)

2.2.10 Ehl-i Beyt:

Ehl-i Beyt, Hz. Peygamber'in ev halkına verilen addır. Ehl-i Beyt, Hz. Peygamber, damadı Hz. Ali, kızı Hz. Fatıma ve torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den ibarettir.

2.2.11 Ashâb-ı Kirâm:

Hazreti Peygamber zamanında yaşayıp ona inanan ve ömrünün sonuna dek aynı istikamet üzerinde duran Müslümanlara verilen addır. Ashâb-ı Kirâm ("*Ulu Ashâb*" veya "*Ulu Sahabeler*"), sahabelere verilen genel isimdir. Kutsal bir ifade değil daha çok bir hürmet ifadesi olarak kullanılan bir kavramdır. Âlimlerin çoğuna göre; kadın veya erkek, çocuk veya büyük bir Müslüman, Hz. Muhammed'i çok az

⁴⁹ Orhan Hançerlioğlu, İnanç Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975

⁵⁰ İsrâ, 101

da olsa, bir kere görürse, kör olan bir kere konuşursa ve îman ile vefât ederse, buna sahâbî denir. Kâfir iken görüp de, Hz. Peygamber'in vefâtından sonra îmana gelen veya Müslüman iken görüp, sonra mürted olan, sahâbî değildir. Sahâbî olduktan sonra mürted olup, Hz. Peygamber'in vefâtından sonra, tekrar îmana gelen, sahâbî olur. Hz. Muhammed, cin sınıfına da peygamber olduğu için, cinlerden de sahâbî olur. En ünlü sahabelerden bazıları şunlardır: Ali bin Ebu Talib, Selman-i Farisi, Ebu Bekir, Ömer bin Hattab, Osman bin Affan, Zübeyr bin Avvam, Talha bin Ubeydullah, Abdurrahman bin Avf, Sa'd bin Ebi Vakkas, Bilal-i Habeşi⁵¹

2.2.12 Evliyâ-yı Kirâm:

Veli kavramından türemiştir. Veli Kur'ana göre kişiyle ilgili tasarrufta bulunan güç ya da kişiye verilen ad demektir.⁵² Tasavvuf kültüründe evliyâ, belli bir manevi mertebeye gelen kişiye verilen isimdir. Bu kişiler ömürlerini ibadet, ilim, irfan, riyâzet ve mücadelelerle geçirirler. Bazen "evliyaullah" şeklinde de ifade edilen evliyanın keşif, keramet gibi hasletleri vardır.

"Evliyâ-i kirâm dahi vatânı gülşen gibi olan zâtlara benzer dünyânın gülhanında bâde içmezler." (259 b)

2.2.13 Şeytan (İblis) - Cin:

İbranice düşman anlamına gelen "başatan" kelimesinden gelmektedir.⁵³ İslam akidesine göre ateşten yaratılmış ve zamanında üstün bir mertebeye yükselmiştir. Allah Hz. Âdem'i yaratıp da bütün meleklerle secde etmelerini buyurduğunda hepsi birden secde etmişler. Ancak meleklerin hocası olan İblis, kendinin cin olup, ateşten yaratıldığını, üstün olduğunu ve bu nedenle topraktan yaratılmış olan Âdem'e secde etmeyeceğini söyleyerek Allah'a karşı gelmiştir. Allah da onu şeytan kılığına sokup, lanetlemiştir.⁵⁴ Şeytan da kendisine verilen belli bir mühlete kadar Hz. Adem ve onun evlatlarını yoldan çıkarmaya gayret edeceğini söylemiştir.

⁵¹ Hatice Özdil, a.g.t

⁵² Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi yay. Ankara 1998

⁵³ Orhan Hançerlioğlu, İnanç Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975

⁵⁴ Hatice Özdil, a.g.e

“Hazret-i Âdem ‘aleyhi’s-selâm’ın hazînesi ki, ma’rifet ilâhîdir. Virâne gibi olan cesed-i Âdem’de medfûn oldu. Ve cesedinin tîni ol mel’ûnun gözünü bağlayıcı oldu. Hemen tîneti görüb anda mahfâ olan esrâr-ı ilâhiyesini görmedi. Niteki;

انما خير منه خلقته من نار و خلقته
واسجد لمن خلقت طينا⁵⁵ nazm-ı celfli ve dahi

من طين⁵⁶ nazm-ı kerîmi bu hâle delâlet ider.

او نظر کرد در طین دست و است
جان همی گفتش که طینم سد تو است

O iblîs Hazret-i Âdem’in tînine köşk olarak nazar ider idi. Rûh-ı Âdem dahi ana dîr idi ki; sen benim hakîkatimi görmeğe kâdir olamazsın. Benim cesedim senin çeşmine sır olmuştur.” (249 b)

2.2.14 İmanın bir rüknü olan Ahiret:

Dünya hayatında sonra başlayıp devam edecek olan ikinci hayat.⁵⁷ İslam`da ahrete inanmak imanın temel esaslarından biridir. Ahirette cennet, cehennem, haşır, mizan, sırat gibi inanılması gereken değerler vardır. Ahiret mutlak adalet yeridir.

“ba’sü ekber ki, kıyâmet günüdür. Ve anı münker olan dehrî ve felsefî meşreb olanların inkârının ve ahret ahvâlini münker olanların delîlidir.

و بیان ضعف حجت ایشان

Ve dahi anların bu husûsa olan hâcetlerinin za’îf olduğunun beyânıdır.

زیرا حجت ایشان بدین باز میگردود که غیر این نمی بینیم

Zîrâ anların delîlleri ba’zısı bi’z-zât ve ba’zısı bi’l-vâsita ana rücû’ ider ki, biz bu ‘âlemin gayrisini görmedik dirler. Eğer ahret ve cennet ve cehennem olaydı anı dahi görür idik yokdur ki görelim diyerek terhât ve hezeyân iderler. Bu ilk za’fî şu

⁵⁵ “(İblis): Hiç ben çamurdan yarattığın kimseye secde eder miyim? İsrâ,61

⁵⁶ “ Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, O’nu ise çamurdan yarattın”. A’râf, 12

⁵⁷ Şinasi Gündüz, a.g.e

cihetdendir ki, görmemek ile olmamak lâzım gelmez. Nîce nesnelere vardır ki, biz anları görmeyiz ma'a hazâ anlar vardır.” (287 a)

2.2.15 Cennet:

Gölgelik anlamında olup ahrette müminlerin gidecekleri yerdir.⁵⁸

“Dâr-ı âhiretin dâr-ı hayât olduğunu isbât için buyururlar ki; zîrâ cennetin kapusu ve dıvârı ve dahi cennetin meydanı ve enhârında olan suyu ve bir dâfıkı ve meyvesi ve ağacı cümlesi derîdir. Ve hayât ile muttasıftır. Ve dahi ehl-i cennete söz söyleyicidir. Ve anlar söyledikde sözlerini dinleyici ve anlayıcı ve cevâb viricidir.” (258 b)

2.2.16 Cehennem:

Cehennem, imansız ölenler ile suçu bağışlanmayanların ahrette gideceği yerdir. Cehennem yedi tabakadır.⁵⁹

“Terk-i hevâ cennete götürdüğünü ve şehvet cehenneme îsâl ittiğini bu beyt ile isbât idüb, buyururlar ki; Görmez misin cennet mekrûhlar ile ve terk-i hevâ ve terk-i şehvet ile tezyîn olundu. Hadîs-i şerîfi Peygamber-i zîşândan bize vâsıl oldu. Ve dahi cehennem hevâdan ‘alevgîr ve müzeyyen oldu. Hadîs-i şerîfi bize vâsıl oldu. Bu hadîs-i şerîfler delâlet eylerler ki, terk-i hevâ insânı cennete ve hevâ insânı cehenneme götürürler imiş.” (294 a)

2.2.17 Kevser:

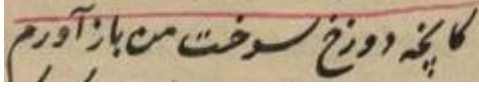
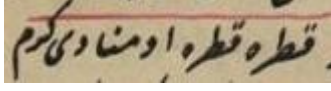
Cennet suyu. Havuz mu yoksa bir ırmak mı olduğu tam kestirilmemiştir. Hadisi şeriflerde süttan ak, baldan tatlı, kaymaktan yumuşak, kardan soğuk diye tasvir edilir

“Kevserin işi odur ki, nâr-ı cahîmde her yanmış olan kimesne yıkandıkda cesedi o kevserden nâbit olıcı ve evvelkinden a'lâ olarak vücûd bulıcı olur. Enduhte,

⁵⁸ Pala, *a.g.e.* s:88

⁵⁹ Orhan Hançerlioğlu, İnanç Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975la, *a.g.e.* s:38

dahi nâbit ma'nâsınadır. Asıl ma'nâ-yı lağvîsi kazanılmış dimekdir. Nâbit ve hâsıl ma'nâsı bu ma'nânın lâzımı olur.

O kevserin her bir katresi kendi keremi ve ihsânı için nidâ idicidir. Öyle diyerek ki, ol nesneyi ki, cesedden olarak cehennem yakdı. Ben anı gerü getirürüm sen esef itme.” (305 b)

2.2.18 Kible:

İbadet ederken dönülen makamdır. Müslümanların kiblesi Kabe`dir. Bakara Suresi`nde anlatıldığına göre Kabe`yi Hz İbrahim inşa etmiştir. Bazı geleneksel kaynaklara göre de temelini Hz. Adem tarafından atılmıştır.⁶⁰ Müslümanların birinci kiblesi Mescid-i Aksa idi, daha sonra gelen bir emirle Hz. Muhammed kiblenin yönünün Kabe`ye çevirmiştir.

“İki kibleden murâd birisi Mescid-i Aksâ`dır. Ve birisi Ka`betu`l-lâhdır. Bu iki mahalde Fahr-i âlem namâz kılmışdır. Kible-i `ülâ Mescid-i Aksâ ve kible-i sâniye Beyt-i Mükerrerdir.” (261 a)

⁶⁰ Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi yay. Ankara 1998

2.3 BAZI TASAVVUFİ KAVRAM ve HÜKÜMLER

İslâm'ın hükümleri doğrultusundaki inancını, fikrî düşünceyle birleştiren tasavvuf sonra Türkler arasında da yayılmıştır. Kaynaklarda “kendisini hikmete ve Allah'ı bilmeye adanmak” olarak tarif edilen ve vahdet-i vücûd ile vahdet-i şuhûd gibi iki ana prensibi dayanan tasavvuf, Molla Câmi, Muhyiddin Arabî, Gazalî gibi İslâm bilgin ve mutasavvıflarınca İslâm'ın fikrî temellerine oturtulmaktadır. Tasavvuf esaslarını Hz. Ebubekir veya Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Muhammed'e kadar eriştirilmekte, “Küntü kenz” hadisini ve Kur'an'daki Rahman Sûresi'ni kendisine fikrî delil olarak göstererek “varlığın birliği” fikrini işlemektedir.⁶¹

2.3.1 Aşk ve aşka dair kavramlar:

Aşk, şiddetli bir şekilde duyulan sevgi anlamına gelir. Gerek Divan edebiyatının gerekse Tasavvufî Türk Edebiyatının belkemiğini aşk oluşturur.⁶² Tasavvufa göre aşk beşeri ve ilahi olmak üzere ikiye ayrılır. Beşeri aşk dahi ilahi aşka giden bir vesiledir aslında.

Eskiler, insan vücudunda “sevda” diye siyah bir kan pıhtısının olduğuna inanırlardı. İnsanda mizacı belirleyen dört unsurun (anasır—ı erba) bulunduğunu, (bunlar: safra, sevda, kan ve balgam) ayrıca bunların en önemlisinin sevda olduğuna inanılırdı. Buna “sevadül kalp” da denilirdi ki bu “sevadül kalp”in veya “sevda hıltı”nın da yüreğin tam ortasında yer alan kara bir benek olduğu kabul edilirdi.

Kadim zamanlardaki kabullerine göre bir şeye ilgi duyan birileri, bunu sürekli beslediğinde o kara kan pıhtısı, (ismine “süveyda” diyenler de olmuştur) yavaş yavaş çözülmeye başlar ve vücuda yayılır. Bu süveydanın yayılması demek, diğer dört unsurun yayıldığında hastalık oluşturması gibi, hastalığın başlaması demektir.

Bineanaleyh süveyda, aynı zamanda “gizli günah” anlamına da gelirdi ki onun yayılması da vücut için gizliden gizliye bir suç sayılırdı. Çünkü sevda veya süveydanın vücutta melankoli oluşturduklarına inanılırdı. Melankoli ise vücudun gelebilecek hastalıklara karşı savunmasız kalmasıydı... Böyle bir noktadan sonra gayri gelebilecek en ufak bir sebep, vücudun hastalığa teslim olması demektir...

⁶¹ Güzel, a.g.e. s:69

⁶² Pala, a.g.e, s.38

Artık süveyda yayılmışsa ve melankoliden dolayı, buna karşı hala tedbir alınamıyorsa vücut, yavaş yavaş psikolojik hastalığa tutulmuş demektir. Eski hekimler de bu hastalığa teşhis koyup ismine “aşk” derlerdi.

En başta “ilgi” peşine “sevgi” ve derken “sevda” duraklarından geçen biri, sonunda da “aşk”a varmışsa artık bir hastaydı ve kesinlikle tedavisi mümkün değildi. Hele bir de vücut bu hastalığa karşı bir parça bağışıklık kazanmış, onunla yaşamayı yol edinmiş, dahası ondan zevk alıyorsa gayri iyileştirme adına kendisine yapılan her müdahale, onun için bir ızdırap, bir acı demektir.

Böyle bir noktadan sonra gerçek maşuk, mahbubundan ne ilgi ister ne de süveydanın yayılması için sevgi. Zira hastalığı, onun için bir yaşam tarzıydı. Geriye dönmesi ise vücudun bu yeni dengesine müdahale etmek, dolayısıyla aşk hastalığına düşürülen vücudunu öldürmek demektir. Bu yüzdendir ki gerçek aşkta asla tedavi olmadığı düşünülürdü. Kavuşmak, ya vücudu öldürmenin ifadesi oluyordur. Nitekim tasavvuf erbabı da çoğu kez “vücut kafesini aşma” ifadesini, bu bağlamda kullanmışlar...

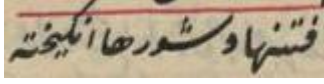
Bir çok dinde ve efsanede de yaratılış aşk ile başlar. “Vahdet-i vücûd” felsefesi de Allah’ı bilmeyi ve tanımayı aşk yoluyla gerçekleştirmek ister. “İnsan-ı kâmil”in “visal-i Hakk” için ilk yapacağı şey “mâsivâ”dan geçmektir.

Edebiyatımızda, aşk, âşık ile mâşuk arasında, daha çok âşığı ilgilendiren bir durumdur. Aşk sevende haddinden fazla, sevilende ise yok denecek kadar azdır. Aşığa sevgilinin cefâları hoş gelir. Âşık her zaman derdine razıdır ve memnundur. Zira aşkının büyüklüğü, çektiği ızdırabın büyüklüğüyle kıyas olunur.

“Âşıklara bâde gönül kanı olur. Ya’ni ‘âşıklar câm-ı kalblerini bâde-i derd-i yâr-ı hakîkiyle doldurub içmek farz olur ve ‘âşika nûş-ı bâde olamaz ve anların gözleri hevâ-yı nefisde olmayub belki gözleri râh-ı hakka ve menzile olur. Zîrâ yolcu yolunu düşünür. Ve ‘îş ü nûş kaydında olmaz.” (252 a)

‘Âşıkların sevdiği ve şem itdiği gül kokusu nedir dir isen. Senin kâmil olan ‘aklının nefesidir. Ve o nefes ‘akl-ı dâimî olan mülkün bir güzel rehberidir. Zîrâ cümleyi mülk-i hulûda iletir. Ve delâlet ider. İşte meşâyih-i kirâmın ‘ukûl-ı selîmelerinin hâli budur. (241 b)

“Aşk-ı ilâhî bir bâdedir ki, şâhların başına eğer sıçrar ise der ‘ukbu altunlu tâcını o pâdişâh sâkînin başına kor. Ya’ni pâdişâhlık ve saltanat ‘aynından sâkıt olmağla terk ider demek olur.

‘Aşk-ı ilâhî bâdesi fitneler ve gavgalar koparmışdır. Kulları ve pâdişâhları biribirine karışdırmışdır. Ya’ni kulluk ve pâdişâhlık farkını ref’ itmişdir. Yâhud kulu sultân ve sultânı kul itmişdir demekdir.” (250 a)

2.3.2 Bade:

Bir içki çeşidi olan badeye tasavvufda farklı anlamlar yüklenir. Aşkı Allah’a ulaşma yolu kabul eden tasavvuf ehli, badeyi de ruh coşkunluğu için bir araç olarak görür.⁶³

“Eğer bade ‘avâmın azığı için helâl geldiyse yâr-ı hakîkînin tâliblerine harâm geldi. Anlara hamr içmek yokdur didi. Meselâ bizim dînimizde et’ame-i nefise sâlik ve dervîş olmayana helâl ise dervîş olanlara harâmdır. Belki dervîşe nân-ı hüşk kifâyet ider.” (252 a)

2.3.3 Beden (Ceset)

İnsana emanet verilmiş geçici bir olgudur. Taşdığı nefis ve istekleriyle insanı maneviyattan uzaklaştırmaya dönük bir yapısı vardır ama terbiye edilirse manevi yolculukta önemli bir vasıta işlevi görebilir. Bazı İslam alimlerine göre cennette de varolacaktır.

“Ehl-i dilin ‘indinde bu cesed-i insânı cevz ve mevîz geldi. Ve kadr u kıymeti olmadı. Tıfl kaçan merânın idrâkine ve dânişine vâsıl olur. Belki olmaz. Binâberîn etfâlin ‘indinde cevz ve mevîz gibi olan cesed-i insânı kıymetli bir nesne olur. Hâsılı ehl-i kemâlin ‘indinde cesedin kadri yokdur. Belki cesedin kadri etfâl gibi olan ‘avâm-ı nâs ‘indindedir demekdir.” (241 a)

⁶³ Pala, *a.g.e.* s:52

“Cesed olmaksız rûh iş itmeyi bilmez. Ve rûhun tâ’at ve ‘ibâdet itmesine cesed elbette lâzımdır. Ve yine cansız beden hiçbir şey’e yaramaz” (246 b)

2.3.4 Edeb:

İyi terbiye, zerafet, güzel ahlak. Nefsin terbiye edilmesi. Tasavvufta edep dört türdür. Şeriat edebi, tarikat edebi, marifet edebi, hakikat edebi...⁶⁴ Edebli olmak, hak yolunda her insanda olması gereken bir özelliktir.

“Çünkü, bir kimesne râh-ı hakda bî edeblik ider. O hâl gaflete sebep olur. Zîrâ Allâhü Te’âlâya ta’zîm gözden ağrıyı izâle ider. Ya’ni dîde kalbinden ‘ummânın zevâline sebep olur. Ta’zîmin zıddı ki küstâhlıktır. Bu dahi nâçâr gaflete sebep olur. Dîdeden murâd çeşm-i zâhirî murâd olursa yine ma’nâ sahîh olur. Zîrâ câizdir ki, göz ağrısı küstâhlıktan ola. Ve gözün sıhhati ve muzdarib olmaması Allâhü Te’âlâya itâ’atden için olmuş ola.” (300 a)

2.3.5 Halvet:

Dünyadan el çekip Allah ile baş başa kalmaktır. Halvetin anlamı kalbi arındırmaktır⁶⁵

“halvetde her nesneyi ki beden-i insânî eyler merd ü zenden için eyler değildir. Lâkin kesretde her ne eyler ise halk için eyler ve nâsdan senâ ister. Bu cihetden eylediği her ne kadar emr-i sa’ab ise de kendüye sehl olur.

جنبش و آرامش اندر خلوتش

جز برای حق نباشد نیتش

O nefsi emmârenin halvetde cünbüş var ammâ hakkın gayri için olmaz anın niyeti hak içündür.

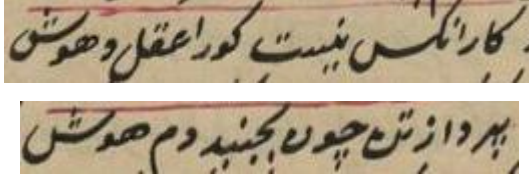
این جهاد اکبر است ان اصغر است

هر دو کار رسمت و حیدرت

⁶⁴ Pala, a.g.e. 132

⁶⁵ Pala, a.g.e, s. 186

Bu cihâd-ı ekberdir. Zîrâ nefis ile mücâhade nefse meşakkatlidir. Küffâr ile muhârebe cihâd-ı asgardır. Bunların her ikisi Rüstem Pehlivânın ve Hazret-i ‘Âli Radiya’l-lâhu ‘anh efendimizin işidir.

Gerek cihâd-ı asgar ve gerek cihâd-ı ekber ol kimesnenin işi değildir ki, anın ‘aklı teninden zâil olur. Çünkü, bir fârenin kuyruğu oynar.’ (277 b)

2.3.6 Kalb (gönül) :

Tasavvufta gönül, bir ayna olarak ele alınır. Bu aynada Allah’ın tecellisi zuhûr eder. Tasavvufta gönle çok önem verilir. İnsan bütün âlemin özü olduğu için insanın hakikati de gönüldür. ⁶⁶ Eğer kalp, metalden yapılmış bir ayna ile temsil edilirse, pas da günahları temsil eder. Aynanın cilalanıp temizlenmesi de, kalbin günahlardan arınmasına işarettir. ⁶⁷

“ilm istersen kitâblardan ey kimesne sana hayf olsun zîrâ ‘ilm gönüldedir. Kitâblarda değildir. Zevk istersen helvadan ey kimesne sana sad hayf olsun. Zîrâ zevk dünyânın tatlısında değildir. Belki ‘ilm-i ledünedir.’” (258 b)

2.3.7 Nefs-i Emmâre:

Yedi çeşit nefis vardır ve nefsi emmare bunların birinci makamıdır. Nefs-i emmare insanı kötülüğe teşvik eden nefistir. ⁶⁸

Ey nefis-i emmâre cehminde itlâf-ı zât idenler havf itmeyiniz zîrâ sizleri Kevser gibi olan insân-ı kâmil tarafına mevlâ cezb ider. Ve sizleri vücûd-ı hakîkî ile mevcûd ider ve cennet visâline dünyâda idhâl ider” (306 a)

2.3.8 İnsân-ı Kâmil:

⁶⁶ Pala, a.g.e. s:169

⁶⁷ Yusuf Çetindağ, Ayna Kitabı, s:15, Karam Yay, Çorum, 2005

⁶⁸ Pala, a.g.e, s. 355

İnsân-ı kâmil, güzel huy ve yüksek fâzilet sahibi olan kimsedir. İnsan varlık âleminin zirvesi olduğu gibi, insanlık âleminin zirvesi de insân-ı kâmildir.⁶⁹

“İnsân-ı kâmil ben demekden firâr idicidir. Ve dahi benlik izinde yeler çünkü, benlik o insân-ı kâmili benliksiz gördü. Ve ana tâlib oldu. hâsılı benlikden halâs olup fenâ-i küll ile fânî olursun. Benlik ve darlık senin tâlibin olur. Eğer sen darlıktan halâs olmaz isen. Benlik sana tâlib olmaz. Ve ene di deyü söylemez.” (303 b)

2.3.9 Vuslat:

Kavuşma, visal. Aşkın sevgilisine kavuşması. Vuslat; bir şeye ulaşma, yetişme halidir. Kulun muradı vuslat-ı Hakk'tır. Aşık hep sevgilisinden uzak ve hicran içindedir. Aşık hicrandan sonra vuslatı yaşar. Aşkın nimetleri hicranı biraz daha çekilir kılar.⁷⁰

“Hadîs-i Kudsînin ma'nâsı; Nâsı yarattım benden intifâ' itsünler için ve emrime imtisâl ile ve nehyimden ictinâb ile cennetime girsünler ve müşâhede-i cemâlîme ve envâ'i tecelliyât-ı İlâhiyeme vuslat itsünler için yohsa ben anlardan fâide ve nef' hâsıl ideyim deyü değil” (306 a)

2.3.10 Zikir:

Allahın belli adlarını muayyen sayıda tekrar etmeye denir.⁷¹ Zikir, Allah'ı anmaktır. Evrendeki her varlık, Allah'ı zikreder. Zikir, kalbi cilalar; insanı Rabbisine yaklaştırır, manevi nasibini artırır.

“Hadîs-i şerîfde gelmiştir ki, fahr-i kâinât 'aleyh-i ekmeli't-tahiyyât buyurmuşlar ki; cennet bağçesi hâlidir ana ağaç dikişiz. Yâ Resûl Allâh anın ağacı nedir deyü su'âl itdiler. Cevâbında buyurdular ki; tesbîh ve zikru'l-lâhdır.” (291 a)

2.3.11 Tecellî:

⁶⁹ Cihan Okuyucu, Divan Edebiyatı Estetiği, s:58-59, L&M Yay, İstanbul, 2004

⁷⁰ Pala, a.g.e, s. 476

⁷¹ Pala, a.g.e, s. 493

Bir şeyin açıkça belirmesi. Allah'ın Tur Dağında Hz. Musa'ya tecelli etmesi gibi. Tasavvufta tüm varlıkların değişik ölçülerde tecelli ettiği düşünülür.⁷²

“Hadîs-i Kudsînin ma'nâsı; Nâsı yarattım benden intifâ' itsünler için ve emrime imtisâl ile ve nehyimden ictinâb ile cennetime girsünler ve müşâhede-i cemâlime ve envâ'i tecelliyât-ı İlâhiyeme vuslat itsünler için yohsa ben anlardan fâide ve nef' hâsıl ideyim deyü değil” (306 a)

2.4. ESERİN MUHTEVASINDAKİ DİĞER BAZI UNSURLAR

2.4.1 Tasavvufi eserlerin önemli muhteva unsurlarından Âşık-Zâhid:

Zâhid, kaba sofu manasına gelir. Allah'ın emirlerini yerine getirmekle birlikte, şüpheli şeylerden de kaçınan kişidir. Zâhidler dinî konularda anlayışı kıt, her işin dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen; ilim ve iman dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip, topluma düzen sağladıklarını sanan kişiler olarak ele alınır. Dar kalıplı bilgilewre bağlıdırlar ve hayatın acemisidirler. İmandan hiçbir zaman hakikate ulaşamamışlardır ve samimiyetleri yoktur. Şairler zâhidin karşısında daima âşığı görürler. Zâhide olanlar âşıkta yoktur. Bu bakımdan geçinemezler. Zâhid aşkı inkâr ettiği için bu duruma düşmüştür. Tek emelleri cennete kavuşmaktır.⁷³ Âşık Rabbisini çok sever, ondan bir şey beklediği için değil Allah üstünlük ve mutlak güzellik sahibi olduğu için O'na ibadet eder.

“zâhidin olduğu yol Allâhü Te'âlâ Hazretlerini görmeğe ve bulmağa olan yoldan gâyet ba'îddir. Bu cihetden Allâhı bulamadı ve bilemedi. Zîrâ zâhid riyâset-i dünyâ ister. Ve ana arzûsu vardır. Ve sırr-ı hüda ve ma'rifet-i cenâb-ı Kibriyâ istemez.” (254 b)

⁷² Pala, a.g.e, s. 445

⁷³ Pala, a.g.e. s:488

2.5 ESERDE TELMİHE KONU OLAN KISSA-MENKİBE TAHKİYELERİ

2.5.1 KUR'AN-I KERİM'DE GEÇEN BAZI PEYGAMBER KISSALARI

2.5.1.1 Hz. Âdem:

İlk insan ve ilk peygamber. ‘İnsanlığın Babası’ ve ‘Safiyullah’ ile isimlendirilmiştir. Allah tarafından ilim ve kemal sahibi bir insan olarak yaratılmıştır. Sureti balçıktan yaratılmış ve Allah ona ruh üflemiştir. Başlarda yalnız iken kendisine eş olarak kaburga kemiğinden Hz. Havva yaratılmıştır. Hz. Âdem’in yaratılmasına kibirlenen İblis, kibirinden ona secde etmemiş ve Allah tarafından lanetlenerek kovulmuştur.⁷⁴

“Hazret-i Âdem ‘aleyhi’s-selâm’ın hazînesi ki, ma’rifet ilâhîdir. Virâne gibi olan cesed-i Âdem’de medfûn oldu. Ve cesedinin tîni ol mel’ûnun gözünü bağlayıcı oldu. Hemen tîneti görüb anda mahfâ olan esrâr-ı ilâhiyesini görmedi. Niteki;

اناجير منه خلقته من نار و خلقته
واسجد لمن خلقته طيناً⁷⁵ nazm-ı celfli ve dahi

من طين⁷⁶ nazm-ı kerîmi bu hâle delâlet ider.

او نظر کرد در طين دست و بسبت

جان همی گفتش که طينم دست توست

O iblîs Hazret-i Âdem’in tînine köşk olarak nazar ider idi. Rûh-ı Âdem dahi ana dîr idi ki; sen benim hakîkatimi görmeğe kâdir olamazsın. Benim cesedim senin çeşmine sır olmuşdur.” (249 b)

2.5.1.2 Hz. Davud

İsrailoğullarına gönderilen ve kendisine ilahi kitap olarak Zebur verilen peygamber⁷⁷

⁷⁴ Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi yay. Ankara 1998

⁷⁵ “(İblis): Hiç ben çamurdan yarattığım kimseye secde eder miyim? İsrâ,61

⁷⁶ “Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, O’nu ise çamurdan yarattın”. A’râf, 12

“Ve o su’nun üzerine Hazret-i Dâvud ‘Aleyhi’s-selâm gibi olan hevâ sudan zerh eyler idi. Su akdikca üzerinde hâsıl olan emvâc-ı sagîre zerha müşâbih olmağla havâyı Hazret-i Dâvud’a zerh münâsebeti ile teşbîh idüb âbdan havâ Dâvud’u buzdan erimiş su üzerinde zerh eyler idi.” (247 b)

2.5.1.3 Hz. İbrahim:

Kuranda adı sıkça geçen ve Allah dostu “Halilullah” olarak bilinen peygamber. Yaşamı boyunca yılmaz bir tevhid savaşçısı olmuştur. Hz. İbrahim, put yapıp satmakla geçinen Âzer’in oğludur. Puta tapanlara hayret etmiş ve onlara putların hiçbir işe yaramadığını söylemiştir. Bir gece önce yıldızları, yıldızlar kaybolunca ayı ve sabah da güneşi Yaratıcı zannetmiş, ancak o da batınca “Ben daim ve sabit olmayanları sevmem.” diyerek Allah’ı bulmuştur. Birgün puthaneye girerek bütün putları kırdığı için Nemrut onu cezalandırmış ve ateşe atmıştır. Ancak Allah’ın ateşe emretmesiyle ateş ona selametli olmuş ve gül bahçesine dönmüştür.⁷⁸

“İbrâhim ‘aleyhi’s-selâm bâb-ı şerîf-i mihmâna ikrâm için dâimâ açık idi zayfdan bedel kâfir üzerine ve mü’min üzerine ve emîn-i mihmâna ve hâin-i mihmâna ve cümle müsâfiri tâze yüz ile tutar idi. Hattâ künye-i şerîfleri ebû’z-zayf olmuşdur. Salavâtu’l-lâhü ‘aleyhi” (264-a)

2.5.1.4 Hz. Yusuf:

Hz. Yakup’un oğlu ve bir peygamberdir. Hz. Yusuf üvey kardeşleri tarafından kuyuya atılmış ve kervancı tarafından kuyudan çıkarılarak Mısır’da köle olara satılmıştır. Mısırlı kadınların Hz. Yusuf’un güzelliğini gördükleri anda ellerini kesmeleri Hz. Yusuf’un güzelliğini ortaya koymaktadır. Efendisinin hanımı Züleyha ondan kam almak istemiştir. Allah’ın yardımıyla korunan Yusuf iftiraya maruz kalmış ve zindana atılmıştır. Daha sonra kurtulmuş ve önemli bir mevkiye gelmiştir. Hz. Yusuf’a güzelliği dolayısıyla ayna hediye edilmiştir.

“Bir ateş-i şehvet gerekdir ki, âb-ı hak anı söndürmüş ola. Mürâhiklik zamânında ma’sûm-i min tarafi’l-lâh olan Hazret-i Yusuf ‘aleyhi’s-selâmın ateşi gibi böyle olur ise, er ve ‘avrat bir yere gelmekden fesâd tehaddüs itmez. Ve illâ başka

⁷⁷ Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi yay. Ankara 1998, s.90

⁷⁸ Gündüz, a.g.e, s. 182

ricâl ve nisâ bir yere geldikde zinâ hiç olmazsa bûs u kenâr derkârdır. Ba'zı nüshada beşiste vâki' olmuştur. Yıkanmış dımekdir. Mu'tasım, mahfûz ma'nâsınadır. Rehk ve rihâk, bülûğa karîb vaktinin adıdır. Ve lâkin Yusuf 'aleyhi's-selâm o zamân bâliğ olmuş idi. Vakt-i bülûğı çok geçmemiş olmağla o hâle rehk ta'bîr buyurdılar.

کرزلیجای لطیف سرو قد

صیحو شیران خویشتن راوا کشید

Zîrâ beden-i latîf ve boyı mu'tedil Zelîha'dan arslanlar gibi Yusuf 'aleyhi's-selâm kendini girü çeker idi. Ve Züleyha ile ictimâ'dan imtinâ'-i küllî ile mümteni' oldılar. Ve odanın kapusuna müsâra'at buyurdılar. Ve bu hâl kul elinde olmayup mahz-ı tevfiğ-i Bârî oldığından cenâb-ı Kibriyâ Kur'an-ı Kerîminde;

كذلك لنصرف عنه السوء والفحشاء انه من عبادنا المخلصين⁷⁹

buyurmuştur.”

(286 b)

“Yusuf 'aleyhi's-selâm kuyunun ka'rının içinden encâm-ı kâr ne olacaktır. Hak Te'âlâ Hazretlerinden ana şif oldu. Ya'ni Yusuf 'aleyhi's-selâma Mısır'a sultân olacağı zindânda nîce ma'lûm oldıysa” (296 b)

“Yusuf 'aleyhi's-selâmın hüsn ü cemâlini birâderlerinin gözi görmedi. Zîrâ sevmeyüb kuyuya atdılar. Eğer görmüş olaydılar o cemâli görerek bu ihâneti itmez idiler. Bu hâl görmeğe delâlet ider. İhvân görmemek ile Ya'kûb 'aleyhi's-selâmın mübârek dîdesinden o hüsn kaçân nâbedîd oldu. Bu sûretde ihvânının inkârından hüsnün olmaması lâzım gelmedi.” (287b)

2.5.1.5 Hz. Eyüp:

Kur'an'da ismi anılan bir peygamber. Maruz kaldığı bir hastalığa karşı sabreden ve Allah'ın lutfuna mazhar olan örnek bir kişi olarak zikredilir⁸⁰

“Yedi sene Eyüb 'aleyhi's-selâm sabr ile ve rızâ ile mübtelâ olduğu belâ ki zayf-ı hüdâdır. Anda hoş idi. O 'illetden aslâ şikâyet itmedi. Hattâ düşmüş kurduları alub kendü yed-i mübârekeleriyle yarası üzerine kor idi.

⁷⁹ “Ondan fuşu ve fenalığı uzak tatalım diye böyle olmuştu. Çünkü O, bizim ihlâsa mazhar edilmiş has kullarımızdandır.” Yusuf, 24

⁸⁰ Gündüz, a.g.e, s. 123

تا چو دگر دد بلا کا سبت رو

بیش حق کردی بعد کوز شکر او

Andan için sabr eyledi ki hattâ bu saht-rû olan belâ çünkü benden zâ'il olur ve Cenâb-ı Hakka 'avdet ider. Huzûr-ı Rabde kendi için yüz güne şükr itsün şikâyet itmesün." (267 b)

2.5.1.6 Hz. Musa:

Hz Yakup ve Hz Yusuftan sonra İsrailoğullarına gönderilen kitap sahibi peygamber. Mısır hükümdarı olan Firavun ile mücadele etmiştir. Sihirin çok ilerlediği o zamanda Fravunun sihirbazlarını yenmiştir. Hz. Musa'nın asasını ejderha suretine getirmiş ve asa sihirbazların bütün yılanlarını yutmuştur. Ve tüm sihirbazlar onun gerçek peygamber olduğunu anlamışlardır.

Allah, bir bulutla Hz. Musa'nın kavmine gökten sofrayı indirir. Ancak gönderdiği nimetler karşısında şükürsüzlük eden Hz. Musa'nın kavminden ceza olarak nimetlerini esirgemiştir.

Hz. Musa Tur Dağı'nda Allah'ın nurundan bir parça kendisine tecelli etmiştir. Tecelli karşısında dağ parçalanmış ve bu nuru gören Hz. Musa kendinden geçmiştir. Tur Dağındaki bu tecelliden dolayı Hz. Musa'ya "Kelimullah" denilir.

Yed-i Beyzâ diye bilinen mucizenin de sahibidir.

Hz. Musa kavmini Firavun'un şerrinden kaçarken Kızıldeniz önünde yarılmış ve Hz Musa emin bir şekilde oradan geçmiştir. Firavun ve çevresindekiler ise yarılan denizin içinde kalarak helak olmuşlardır.

"Burası dahi ehl-i hakikat ile ehl-i hayâlin mâbeynini farkdır. Buyururlar ki; ey Mûsâ tecellî senin revnak ve letâfetini dağ üzerine kaldırdı. Ya'ni kadrini 'âlî eyledi. O hayâl sâhibi olan Fir'avn senin tecellî ve tahkîkine tâkat tutmadı ve seni sevmedi. Zîrâ âfîtâbı yarasa kuşu sevmez. Muhayyil, tef'îl bâbindan ism-i fâ'ildir.

(286-a) Murâd Fir'avn'dır. Keşf bu makâmda tecellî dımekdir. Lema' Lâm'ın ve Mîm'in fethalarıyla ziyâyâ dirler. Bu makâmda kadrden ve şândan kinâyedir.

هین شو غره بد انکه قابلی

مخایش وزین ره واحط

Yâ Mûsâ kâbil oldığın hâle mağrûr olma. Tahkîk anın hayâline ve bu yoldan olan nesne ki, tecellî ve hakîkatdır. İkisine dahi sen vâsıl olmuş oldın. Sana gurûr gelmesün belki bu mertebelere vuslatına hamd eyle dımekdir. Bu makâmda Mûsâ'dan murâd ve Fir'avn'dan murâd hakîkatdır dinse olur. Yâhud mazhar-ı tecellî olan 'ârifler ve ehl-i hayâl ki, 'ulemâ ve zamândır. Anlar murâd olunsa yine mümkün olur. Bundan sonra yine hayâlin zemmine şürû' idüb buyururlar ki" (286 a)

2.5.1.7 Hz. Muhammed (s.a.v):

Alemlere rahmet peygamber. En büyük Resul. Peygamberlik zincirinin son halkası. Ahlaken en kamil olan. Allah'ın sevgilisi. Mirac mucizesinin sahibi. Ahirette inananların şefaâtçisi. Bir çok büyük mucizenin sahibi. En büyük mucizesi Kur'an-ı Kerim.

"Hazret-i Muhammed salla'l-lâhü 'aleyhi ve sellem bir ism-i şerîfi Veliyyü'devleteyn olmuşdur. (261-a) İki devletin sâhibi dımekdir. Birisi devlet-i dünyâ ve birisi devlet-i 'ukbâdır. Ve bir nâm şerîfi dahi İmâmü'l-kıbleteyn'dir. İki kıbleden murâd birisi Mescid-i Aksâ'dır. Ve birisi Ka'betu'l-lâhdır. Bu iki mahalde Fahr-i 'âlem namâz kılmışdır. Kible-i 'ûlâ Mescid-i Aksâ ve kible-i sâniye Beyt-i Mükerrerdir.

طلوبت و چله برد لازم نماند

میج غیبی مرد را غایم نماند

Halvet ve çile Fahr-i 'âlem efendimiz üzerine lâzım kalmadı. Zîrâ hiçbir devlet anı bu şeyde ayrıcı olarak kalmadı. Gaym Gayın'ın fethiyle sehâb-ı ebyâz'ın adıdır.

Fahr-i ‘âlem efendimizin halvethânesi şemsin cermi gibi Enverdir şeb-i bîgâne geldikde kaçan ana hicâb getirür.” (261 a)

2.5.2 ESERDE İSMİ GEÇEN DİNİ ŞAHSİYETLER ve ONLARA AİT MENKİBELER

2.5.2.1 Hz. Ali:

Ali b. Ebi Talib. Dört büyük halifenin sonuncusu. Hz. Muhammed`in amcazadesi ve damadıdır. Soyu anne ve baba tarafından Peygamber soyuyla birleşir. İslam dinini kabul eden ilk dört kişiden biridir. İslam`ı kabul ettiği ve yüzünü hiç puta döndürmediği için ``kerremellahu veche`` diye bilinir.⁸¹

“İmâm-ı ‘Âli radiya`l-lâhü ‘anh a`dâ-yı dîne hamle eylediğinden ve firâr itmediğinden için fahr-i ‘âlem salla`l-lâhü ‘aleyhi ve selem kerrâr lafzını Hazret-i İmâma lakab eylediler. Ve bu tesmiye Hayber Kal`ası fethinde oldu. bir gün ‘alemi Ebû Bekirü`s-sıddîka virüb Hayber fethi için irsâl buyurdılar. Hazret-i sıddîka fetih mukadder olmamağla gerü döndiler. Ferdâsi ‘alemi Hazret-i ‘Ömer’e virüb irsâl buyurdılar. Anlar dahi bilâ feth gerü geldiler. O zamân peygamberimiz ‘aleyhi`s-selâm buyurdular ki; yarın ‘alemi bir kimesneye viririm ki, kerrârdır ve firâr değildir. Der‘akab Medîne-i Münevvere`ye Hazret-i ‘Âli`ye haber gönderüb ihzâr itdiler. Hayber gazâsına göz ağrısı sebebiyle Hazret-i İmâm hâzır olamamışlar idi. Gözlerinde ucâ`-ı şedîde olduğu halde gelüb Fahr-i ‘âleme mülâkât eyledi. Ve mübârek gözleri görmez derecesinde idi. O anda mübârek fem-i şerîflerinin yârinden İmâm ‘Âli`nin gözine sürdiler. O anda şifâ hâsıl oldu. ve vicâ`ları teskîn oldu. ferdâsi ‘alemi Hazret-i ‘Âli`ye virüb Hayber Kal`ası fethi için irsâl buyurdular. O gün fetih müyesser oldu.” (309 a)

⁸¹ Pala, a.g.e, s.18

2.5.2.2 Hz. Ömer:

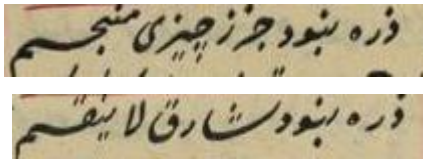
İslam'ın ikinci halifesi olup hayatında cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Mekke'li Hattab'ın oğludur. Önceleri koyu bir İslam düşmanı iken 26 yaşında Müslüman olmuştur. Halife Hz. Ebubekir vefatından önce onu halife olarak göstermiştir. Onun zamanında büyük fetihler yapıldı. İslam toprakları onun zamanında İran'dan Tunus'a kadar genişledi.

“Hazret-i ‘Ömerü’l-fârûka zehir zarar virici olmadı. Zîrâ anın tiryâk gibi olan fark idiciliği ana şeker idi. Böyle ma'den-i şeker olan zâta zehir ziyân virmez. Bu beyt cild-i evvelde fâruk-ı ekber'in hediye gelen zehri nûş idüb kendülerine te'sîr itmediğine işâret buyurdılar. Tafsîli cild-i evvelde mezkûrdur. Oraya nazar oluna. Kûzend, kef'in zammı ve zâ'nın fethi ve nûn'un sükûniyle ziyân ma'nâsınadır. Fâruk, hazret-i ‘Ömer radiya'l-lâhü ‘anhın lakab-ı şerîfidir. Hakla bâtılın beynini kemâliyle fark idici olduklarından Fâruk lafzını Hazret-i ‘Ömer'e Peygamberimiz ‘aleyhi's-selâm lakab itmişlerdir. Ve bu sıfatı bu beytde zarârdan muhâfazada tiryâka teşbîh buyurdılar.” (310 b)

2.5.2.3 Beyazid-i Bistami

Beyazid-i Bistami İslam tasavvufunda aşk ekolünün başı ve aşıkların piri olarak kabul edilir. Allah'a yaklaşımda aşk yolunu seçmiş bir mutasavvıftır ayrıca nakşi tarikatında peygamber sahabeler ve tabiinden sonraki ilk veli olarak kabul edilir.

“bizim Bâyezîd'in îmânının katresini temsilde ateş zerresine ve dahi pâdişâhın kuvve-i hayâliyesinde hasımlarını bir anda mahv itmesine teşbîhimiz ve bunlar ile temsîlimiz hîle tarîkine sâlik olarak Bâyezîd'in îmânını .. bilmemek için sana bir hîle nev'indendir. Zîrâ bu temsiller anın îmânının zerresinin misli değildir.

Zîrâ ateş deresi cism kabûl edîci şey'in gayri değildir. Belki cisimdir ve dahi zerre kısmeti kâbil olmayan güneş değildir. Bâyezîd'in îmânı ise Şârık-ı lâ-yenkasimdir. hiç böyle lâ-yenkasim olan şems öyle kısmet kabûl ider ateş zerresine teşbîh olunur mu? Ve böyle îmânın katresi zerre ateş ile temsîl kabûl ider mi? Elbet itmez demek olur. Müncesim infi'âl bâbından ism-i fâ'il olub cism olmaklığı kabûl idici dimekdir. Ve binâsı mutâva'at içündür. Şârık güneşe dirler. (245 b)

Ey kimesne 'aceb Bâyezîd bu rûh mıdır? Yâhud bu hâkî olan cisim midir? Bana söyle zîrâ ben bu kâr-ı müşkilde ey 'amuca kaldım. Ve bâyezîd kim olduğunu bilemedim. Sen benim müşkilimi bilürsün hall eyle.

کروی ایست ای برادر چیت آن

پیر شده از نور او هفت آسمان

Ey birâder eğer Bâyezîd bu cism-i hâkî ise nûrundan eflâk-ı seb'a dolmuş olan nesne nedir? Murâd rûh-ı şerîfidir. Ya'ni Bâyezîd'in cism ise dünyâyı nûr ile münevver eyleyen rûh-ı şerîfi nedir ve niçündür? Bunun lüzûmu nedir? Çünkü Bâyezîd cisimdir. Bu nedir demek olur.

وروی است این بدن ای دوست چیت

ای عجب زین دو که امین است و کیت

Eğer Bâyezîd o cihânı nûruyla münevver iden rûh ise bu beden ey dost Bâyezîde nedir? Ve bu beden ne lüzûmu vardır? Ey 'azîzim Bâyezîd bu ikiden kangisidir ve kimdir? Eğer bilür isen söyle ve benim müşkilimi hall eyle. Buyurmak isterler. Ma'lûm ola ki eğerçi kelâm Bâyezîd-i Bestâmî üzerinedir. Ve lâkin her bu makâma varan zâtın hâli böyledir. (246 a)

2.5.2.4 Ebu'l-Hasenü's-Şâzelî:

Tasavvufun önde gelenlerindedir. Hicretin beş yüzüncü senesinde Afrika'da Sebze boğazı civarında Gammare nahiyesinin Şazeli köyünde doğdu. Orada büyüdü, orada yetişti. İlim tahsiliyle iştigâl edip meleke ve maharet sahibi oldu. Pederinin

ismi Abdullah, dedesinin ismi Abdücebbar'dır. İbn-i İbad Şeyh Şerafeddin Ebu Süleyman Davut İskenderi "Lâtifetül Maraziye Fî Şerhi Dual Şazeliye" adlı kitabında Şeyh Şazelî Hazretlerinin nesebi hakkında şunları yazmaktadır.

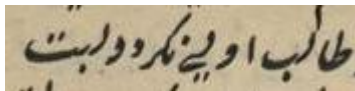
Şeyh Ebul Hasan Şazelinin şeref ve hasebi müslim herkesce malûm ve kafidir. Cismanî ve ruhanî iki temiz nesebi vardır ve şu şekilde İmam Hasan vasıtasıyla Hazret-i İmam Ali'ye (K.V.) ulaşır. Ebul-Hasan Şazelî Bin Abdullah Bin Abdülcebbar Bin Temim Bin Hürmüz Bin Hatem Bin Kusey Bin Yusuf Bin Yuşa Bin Vedr Bin Battal Ali Bin Ahmed Bin Muhammed Bin İsa Bin Muhan med Bin Hasan Bin Ali Bin Ebu Talib Radıyallahü Anhüm Ecmeîn.

“Ebu'l-Hasenü'ş-şazelî –kuddise sırruhû-ya bir pehlivân gelmiş ba'zıları bu pehlivândır deyü ta'rîf itmişler. Hazret-i Şeyh dahi buyurmuşlar ki, ne gûne hîle ile nefesine gâlib oldun ben olamadım. Bana haber vir ki, ban dahi öyle ideyim. Dimişler ki; bu ten pehlivânıdır. Nefis pehlivânı değildir. Buyurmuşlar ki, ana pehlivân dinmez. Pehlivân odur ki nefesine gâlib ola. Hez budur. Halk ile güreş itmek hez değildir.” (282 a)

2.5.2.5 Hallâc-ı Mansûr:

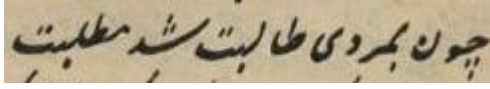
Edebiyatta çokça anılan bir sufidir. İran'ın Tur kasabasında doğdu. Basra'ya yerleşti ve tasavvuf yolunca çok ilerledi. Hallâc-ı Mansûr'un bazı kerametleri görülmüştür. Tasavvuf yolunda ilerleyince fenâfillaha ulaşmış ve “Ene'l Hakk” demiştir. Bu sözünü zahiri anlamda değerlendirenler onu kâfirlikle suçladılar. Hapse atıldı, sekiz yıl hapiste kaldı. Karmatiler Hallac'ın sözlerini bahane ederek o sırada yaşadığı Bağdat'ı işgal ettiler. Halifenin izniyle linç edildi ve vücudu parça parça edildi, başı kesilerek teşhir edildi. Fikirleri ve ölüm şekli tasavvuf ekolleri üzerinde derin bir iz bırakmıştır.⁸²

“Mansûra ene'l-hak demek hakkıdır. Ve yine Bâyezîd-i Bestâmî Hazretlerine Sübhânî mâ 'azamü şânî⁸³ demek hakkıdır ve bununla aslâ erbâbı 'indinde mu'âhaza olunmaz.

⁸² Pala, a.g.e, s.186

⁸³ “Şanımlı takdîs ve tenzîh ederim, ne yücedir.”

Çünkü, sen enenin tâlibisin ve varlık iddi'â idersin. ene senin tâlibin olmaz. Bu hâlde ene dirsen. Sana infi'âl ve gazab ider. Çünkü, yok oldın ve fenâ-yı sırfa irdin. Senin matlabın ki, ene demek idi. Sana tâlib oldı ve senin ene dimekliğini istedi.”

2.5.2.6 Fahreddin-i Razi

“Fahr-i Râzînin ‘aklı ve ‘ilmi müsellemdir. Pederleri sultânü’l-‘ulemânın Belh’den hicretine Fahr-i Râzî sebep olmağla Hazret-i Mevlânâ anları sevmezler. Ve bu kitâbın birkaç yerinde anlara ta’n-ı teşnî’leri vardır. Zannım budur ki, Fahr-i Râzînin sülûkı olmamak gerekdir. Eğer olsa hicrete bâ’is olmaz idi.” (304 a)

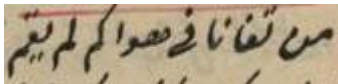
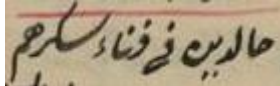
2.6 ESERİN FELSEFİ DURUŞUNU ÖRNEKLEYEN BAZI FELSEFİ DÜŞÜNCELER

“İnsân cevherdir. Ve felek o insâna nisbetle ‘arazdır. Ve yine cümle mahlûkât insânın fer’ ve sâyesidirler. Ve o insân bu ‘âlemden maksûd ve ‘arzdır.” (258 a)

“Ey gâfil ceryân eyleyen ırmağa gel ve elindeki destiyi taş üzerine o zîrâ o destinin suyu tamâm olur. Velâkin ırmakda olan su dükenmez. Ya’ni Allâhü Te’âlâya gel zîrâ anın hüsn-i cemâli nihâyet tutmaz. Dünyânın güzeline aldanma zîrâ hüsn ü cemâli nihâyet bulur” (299 b)

“Allâhü Te’âlâ herkese varlığından varlık virdi. Ve basarından basar ve sem’inden semi’ ve kuvvetinden kuvvet virmiştir.” (304 a)

“Her kimesne ki ey mevlâsının câm- ı ‘aşkından nûş idüb mest oldı. Ebede dek ‘akıldan ve had urulmakdan halâs oldı. Zîrâ ayılmaz ki had urıla.

Zîrâ anlar fenâda sekerleri dâim oldukları hâlde idilerdir. Şol kimesne ki, senin ‘aşkında fânî oldı. O kimesne aslâ kâim olmadı.” (308 a)

“Her bir vücûd ki, ‘ademden baş gösterdi. Ve bu ‘âleme zâhir oldu. Bir kimesne üzerine zehirdir ve bir âher kimesneye şükürdür. Zîrâ bir şey herkese yaramaz.

دوست شو و ز خودی ناخوش شو بری

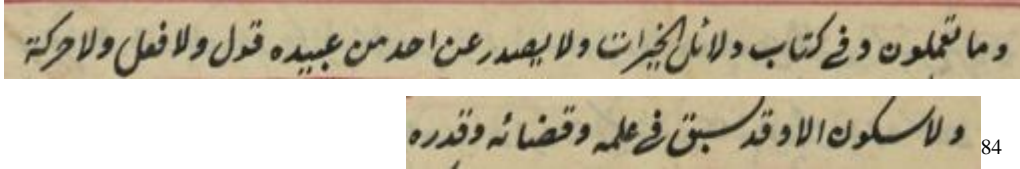
“ناز خمره ز هر هم شکر خوری

Hemân cenâb-ı hakka dost ol ve ahlak-ı zemîmeden berî ol. Hattâ zehir küpünden şekeriyesin. Ve acı şeyler sana tatlu olsun. Zîrâ hakkın dostuna her acılar tatlu olur.” (310 b)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

239-a

ت و چو ع قلی، ما م ثال این زب ان
این زب ان از ع قل دارد این ب پان

İlâhî sen ‘akıl gibisin, biz lisân gibiyiz. Bunun bu beyânı ‘akıldan tutar ve ‘akıl olmasa lisân fesâhatdan ve belâgatdan ve ‘ilm ü hazdan bir nesne ve bir harf söylemeye kâdir olmaz ve cümlesi ‘aklın ilhâmıyladır. Bunun gibi eğer sen bize ilhâm itmez isen bizler dahi bir şey söylemeye kudretimiz olmaz.

ت و م ثال شادی و ما خنده ای م
که نه تیجه شادی فر خنده ای م

İlâhî sen sūrûr gibisin, biz dahi hande gibiyiz. Zîrâ mübârek olan sūrûrun hâsılı ve eseriyiz. Hande sūrûrdan vücûd bulduğu gibi biz dahi bu vücûdu senden bulduk.

است اشهد خود دمی هر ما چن بش
است سرمد ال جلال ذو گواه که

Bizim hareketimiz her dem eşhed dimekdir ve eşhed makâmına kâimdir. Zîrâ bizim hareketimiz dâimî olan Allahü Te’âlânın vücûduna delîldir. Böyle olunca

⁸⁴ “Delâil-i Hayrât Kitabında şöyle geçer: kullarından sâdır olan söz, fiil, hareket ve sükûn ancak Hazret-i Allâh’ın ezeldeki kaderi ve kazâsı ileldir.”

fi'limiz eşhed demek olur. Hülâsa-i ebyât cümlemiz ve gerek 'amelimiz Vâcib-i Te'âlâ hazretlerindendir ve bizden değildir demek olur. Bundan sonra her hareketimiz eşhed demek olduğunu temsîl için buyururlar ki;

من قیل و قال و وهم از برون ای
من تمثیل و من فرق ب ر خاک

Görmez misin değirmen taşının ızdırâbda olan hareketi ırmağın âbının vücûduna eşhed diyerek şahâdet itmekdedir ve o hareket âbın vücûduna delâlet ider. Çünkü Vâcibü'l Vücûdu ve kullarını umûr-ı müte'addideye teşbîh buyurdular ise ve bu teşbîhden maksûd dahi nâsa Allahü Te'âlânın kemâl-i 'azametini eğerçi beyân ise de teşbîhler kâsır ve nâkıs olduğundan i'tizâr için Dergâh-ı Vâlâya münâcât iderek buyurdular ki;

من قیل و قال و وهم از برون ای
من تمثیل و نم فرق ب ر خاک

Ey kulun vehminden ve dahi benim kâl u kîl ile medh ve senâmdan taşra ve berî olan Mevlâ! Toprak benim başım üzerine ve temsîlim üzerine olsun. Zîrâ bu temsiller yerinde ve lâyıkında değildir. Keennehu dindi ki; çünkü bu temsiller revâ değildir niçün lâyık olmayan temsîli idersin? Bu beyt ile cevâb virüp buyururlar ki;

خوشت ت صویر ز ن شکی بد ب نده
م فرشت جانم: که گ وید دمی هر

Senin 'âşık olan kulun seni temsîl-i hoşdan sabr itmez. Zîrâ her demde sana dir ki; "cânım sana mahal-i ferş olsun ve benim cânım da sana yer olsun". İşte böyle muhabbet 'âşıkı söyler ve bu kelâm lâyık olmadığını 'âşık bilmez değildir. Böyle iken bu misillü kelâmlar söyler. Bu müdde'ânın böyle olduğunu bâlâda mürûr eyleyen çoban 'âşıkın hâliyle ve hikâyesiyle istidlâl idüp buyururlar ki;

خدا ای: م یگفت که چوپان آن همچو
ب یا خود محبّ و چوپان پ یش

(239-b)

‘Âşık ol çoban gibidir ki o çoban didi: Ey Hudâ çobanın önüne ve kendü ‘âşıkımın yanına gel ve ben seni isterem; ‘âşıkından firâr itme.

پ یراهنت از من جویم شپش تا
دامنت به و سمب دوزم چارقت

Senin kehleni ve bitini gömleğinden arayım ve senin çarıkını dikeyim ve dahi senin dâmenini takbîl ideyim.

جفت عشق و هوا در ن بودش کس
گفت تا سد بیح، از بد و دقا صرا ل یک

Bir kimesne o çobana hevâ ve ‘aşkda cüft olmamış idi. Hâsılı râh-ı ‘aşkda ve muhabbetde gâyet ekmel idi. Lâkin galebe-i ‘aşkı sebebiyle takdîsde ve senâda kâsır idi ve cezbесinin galebesinden lâıık olmadığını bilerek böyle söyler idi. İşte ‘âşıkı kendünün ‘aşkı böyle nâ-hemvâr ve nâ-münâsib kelâmı söyler.

زده گردون به ر خرگاه او عشق
آمده چوپان خرگاه سگ جان

Râh-ı ‘aşkda çoban bir mertebede idi ki onun ‘aşkı otağını felek-i a’lânın üzerine kurmuş idi. Ya’ni kendüyi fevk-i feleke çıkarmış idi, demekdir. Sâi ‘uşşâkın canı o çobanın otağının etrâfında seyr idici nıgehbânı idi ve cümle ‘uşşâkın işbu çoban ser-levhası olmuş idi. Hırgâh Ha’nın kesriyle Türkmen tâifesinin kıçeden masnû’ olan hâneleridir. Bu makâmda otağ-ı pâdişâhî murâddır. Çobana münâsib olmağla hırgâh ta’bîr buyurdular. Segden dahi bekçi ve hâfız murâd olunur. Velâkin yine sek ‘unvânıyla ta’bîr çoban münâsebetiyledir.

زد جوش به زدان عشق به حر چون که
زدگوش به ررات و زد، او دل به ر

Keenehü dindi ki; bu çoban râh-ı ‘aşkda niçün böyle ser firâz oldu ve cümle ‘uşşâka fâik oldu? Bu beyt ile cevâb buyururlar ki; çünkü Mevlânın deryâ-yı ‘aşkı

cûş u hurûş urdu ve nâsın üzerine deryâ-yı ‘aşk cârî oldu. Çobanın o ‘aşk kalbi üzerine urdu ve gönlüne doldu. Binâberîn çoban râh-ı ‘aşkda ulu oldu. Ve lâkin senin kulağın üzerine urdu. Ve fakat ‘aşkı işitdin. Ammâ kalbine ‘aşkdan bir katre gitmedi. Bundan için sen çobandan ‘aşkda dîn kaldın. Ve aşağı oldun. Hâsılı sen ‘aşkı işitmek ile bilürsün. Zîrâ kulağına ceryân itmiştir. Çobanın ‘aşk kalbine cârî olmuştur. Ve gerçek ‘aşkıdır. Binâberîn çoban sana ‘aşkda fâik olmuştur. Bu sûretde bu iki ‘âşkın meyânında fark-ı ‘azîm olmak lâzım gelür. Meselâ bir kimesne bâde nûş itmiştir. Ve mest olmuştur. Ve keyfinden na’ra urur. Ve bir âhar kimesne dahi bâde insânî şöyle mest ider deyü istimâ’ itmiştir. Ve bâde anın kalbine urmayup fakat kulağına urmuştur. Bu iki mestin meyânında çok fark vardır. Her ne kadar bu dahi na’ra urarsa yine gerçek bâde nûş gibi olmaz.

(240-a)

را او زنی که کرد حرکتی و نشستہ زنان میان وعظ در و پوشیده چادر که جوحی حکایت
کشید ای نعره و است مرد که بشناخت

Burası Cûhâ’nın hikâyesidir ki o Cûhâ, zenân gibi yaşmak bağladı. Ve meclis-i va’azda meyân-ı zenânda oturdu. Bir hareket eyledi bir hâtun anı anladı ki erkektir. Hemen bir na’ra urdu. Va’az ve nasîhatın beyânında çok güzîde ve müntehab bir vâ’iz var idi. O vâ’izin kürsîsinin tahtına erkekler ve ‘avratlar cemâ’ati cem’ olur idi.

واعظی بُد بس گزیده در بیاند

زیر منبر، جمع مردان و زنان

Cûha nâm kimesne yüzüne yaşmak ve dûsine câver düzdi. Kimesne kendünün erkek olduğunu bilmiyerek meyân-ı zenâna va’az dinlemek için gitdi ve hâzır oldu.

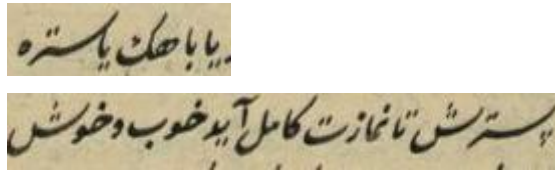
سائلی پرسید واعظ را به راز

موی عانه هست نقصان نماز؟

Esnâ-yı va'azda gizli olarak va'aza bir kimesne su'âl eyledi ki; insânın kasığında olan kıl namâza noksân kerâhat irâs ider mi? Gizli sorması bir tezkireye bu müşkili yazmak ile olur. Yâhud vâ'izin kürsîsine karîb olmağla olur. Lâkin vâ'iz bu su'âle âşikâre cevâb vermişdir. Nitekim beyt-i âtîden münfehem olan budur.

گفت واعظ: چون شود عانہ دراز
نماز در وی از باشد کراہت پس

Vâ'iz dahi cevâb virdi ki; kasıkta biten tüyler çünkü uzûn olur. Böyle olunca andan namâza kerâhat hâsıl olur 'âne kasığın adıdır. Bu mahalde zikr-i mahal ve irâde-i hâl olarak zâhir olan kıl murâd olunur.

Yâ kerc ile yâ ustura ile 'âne'nin kılımı tırâş eyle; hattâ namâzın kâmil gelsün ve yine hûb u hûş olsun.

گفت سائل: آن درازی تا چه حد؟
شرط باشد تا نماز اکمل بود

Sâ'il vâ'ize yine didi ki; namâzın mekrûh olmasından uzunluk ne gâyete dek şart olur? Ya'ni ne mikdâr uzun olursa izâlesi lâzım gelür? Vâ'iz cevâb virdi ki; Eğer uzunlukta arpa mikdârı olursa ey sù'âl idici anı kazımak farz olur. Su'ul fu'ul vezninde mübâlağa ile ism-i fâ'ildir.

گفت او را جوحی: ای خواهر ببین
چنین این اکنون باشد من عانہ

Çünkü Cûha vâ'izden bu cevâbı işitti. Yanındaki 'avrata didi ki; ``Ey hemşîre tiz gör benim 'ânımda biten kıl vâ'iz efendinin didiği mikdâr olmuş mu? Zîrâ ben idrâk itmeğe kâdir değilim.``

بهر خشنودی حق پیش آر دست

کان به مقدار کراحت آمدست ؟

Allâh Te'âlânın senden hoşnûd olması için elini ilerü getür. Ve anla ki o kıl kerâhat mikdârına gelmiş midir?

(240-b)

‘Avrat dahi gördi ki and ve yemîn virir nâçâr.

دستِ زن در کرد در شلوار مرد

دستِ زن در کرد در شلوار مرد

O ‘avrat elini Cûha`nın şalvarına eyledi ki eliyle ‘âne`nin kılımı yoklaya ve anlaya. Nâgâh Cûha`nın zekeri ‘avratın eline tokuşmak eyledi. Ve bildi ki bu şahıs erkek imiş.’âvrat değil imiş.

نعره ای زد سخت اندر حال زن

گفت واعظ: بر دلش زد گفت من

Hemen dem ‘avrat âvâz-ı bülend ile bunun erkek olup ‘avrat olmadığına ve ‘avrat hey`etine girdiğine vâkıf olup bir na`ra urdu. Vâ`iz dahi na`rayı kendü va`zının te`sîrine haml idüb didi ki; benim va`zım şu hânımın gönlüne urdu. Ve te`sîr itdi.

صدق را زین زن بیاموزید، هین

چونکه بر دل زد ورا گفت چنین

Cûhî zarîf dahi vâ`ize didi ki; va`az gönlüne urmadı belki eli üzerine urdu. Vây idi bu ‘avrata ki ``Ey ‘âkil eğer va`az gönlüne olaydı zîrâ ciğerini pâre pâre ider idi.`` İşbu hikâyede Hazret-i Mevlânâ –kuddise sırruhû- vâ`izin va`zını Cûha`nın zekerine teşbîh ider. Çünkü; ‘aşk ve şevkile olmayan va`az ve ders ‘indinde makbûl değildir ve anı bir akçeye alamaz. Bu cihetden her ne kadar lâıyk değil ise de böyle ider. Nitekim, bundan akdem Lûzî hikâyesinde ‘ulemâyı puşt oğlana ve puştun meyânına takdığı hançere ‘ulemânın ‘ilmini teşbîh buyurmuşlar idi. Ey ‘Azîz; bil ki

şu şahsa Cûhî tesmiyesinin sebebi nedir? Ve bu nâm-ı isim ‘ilmî değildir. Sârihler, sükût idüp hiçbir şey’i beyân itmemişler. Ve vech-i tesmiyeden sâkit olmuşlar. Fakîr ‘aklı olarak şöyle zan iderim ki, cûh lûgat-i ‘Arab’da çûkaya dirler ve yâ’sı nisbet için olmağla çûkaya mensûb demek olur. İhtimâldir çûka dokuyalar yâhud çûkayı ıslâh ideler bu cihetden cûhâ tesmiye olunur.

بر دل آن ساحران زد اندکی
یکی را ایشان دست و عصا شد

O sâhirlerin kalbine bir mikdâr muhabbet-i ilâhîden urdu. Bu cihetden bayağı ‘asâ ve dahi anların eli müsâvî oldu. Belki sâhirlerin ’inde ellerinin değnek mikdârı kadr ü şerefi kalmadı. Niteki beyt-i âtî ile beyân buyurulur.

گر ز پیروی در ربائی تو عصا
بیش رنجد کان گروه از دست و پا

Eğer, Ey Şâh bir pîrin elinden ‘asâsını alur isen kirve sâhirân elinin ve ayağının gitmesinden ziyâde o pîr infî’âl ider. Ve sâhirler Fir’avn’ın kat’-ı dest ve pâ itdiğine o kadar mahzûn olmazlar görmez misin sihreden Fir’avn anlara;

لاقطمن ایدیکم و

ارجلکم من خلاف ثم لا صدبنکم اجمعین

85

didikte,

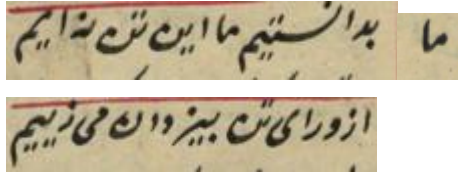
نعره لا ضییر بر گردون رسید
هین پُبر، چون جان ز جان کنند رهید

(241-a)

Sen bizim dest ve pâyımızı kat’ idersen andan bir ziyân yokdur. Feryâdı felek üzerine melâ’ikenin sem’ine irişdi. Ve dahi sihreden âgâh ol elimizi ve ayağımızı

⁸⁵ “Andolsun ki, ellerinizi, ayaklarınızı çaprazına keseceğim, sonra da hepinizi birden asacağım.”
A’râf, 124

kat' eyle; zîrâ hayât-ı dünyâ cân çekişmekdir. Eğer böyle idersen cân çekişmekden cân halâs olmuş olur. Na'rası yine fevk-i feleke irişdi. Zayr Dâd'ın fethi ve Yâ'nın sükûnuyla zarâr ve ziyân ma'nâsınadır.

Biz bildik anı ki biz bütün değil imişiz. Ve kendini teni bilmişler zümresinden çıktık ve sâye-i Hazret-i Kelîmu'l-lâh'da insân ne imiş anı anladık didiler. Fir'avn'ın inzârından aslâ korkmadılar ve yine didiler ki; sen bizi böyle 'ukûbet ile öldürür isen bu tenin verâsında Allâhü Te'âlâ ile hayât buluruz ki; ana hayât-ı ebediye-i bâkiye dinür. Ve bu ten hayâtına hayât-ı fâniye dinür.

ای خُنگ آنرا که ذاتِ خود شناخت
اندر امن سرمدی قصری بساخت

Ey kimse devlet ve sa'âdet o kimesne içündür ki kendi zâtını fehm eyledi ve dahi sermedî olan makâm-ı eminde kendüye bir köşk düzdî. Bu beytten Hazret-i Mevlânâ –kuddise sırruhû-nun murâd-ı şerîfleri; makâm ve hiddete resîde olup kendünün hakdan gayri olmadığını anladı demekdir. Mâkablindeki beytte dahi sihrenin tarafından; biz bu ten olmadığımızı anladık. Bu tenin verâsından Yezdân ile hayât buluruz; demekden murâd-ı sihre-i Musâ Aleyhi's-selâm'ın sâyesinde makâm-ı hiddete vâsıl oldular. Ve hakdan gayri olmadıklarını anladılar demekdir.

کودکی گرید پی جوز و مویز
پیش عاقل باشد آن بس سهل چیز

Bir tıfl eğer cevz için ve kuru üzüm için bekâ iderse zîrâ tıflın 'inde cevz ve meviz emr-i 'azîmdir. Ve bekâya şâyestedir. Öyle olunca tıfl bunlar için ağlar ve lâkin 'âkilin katında cevz ve meviz bir nesne değildir. Ve emr-i sehildir. Ve bekâyı değmez ve tıflın bekâsına ta'accüb ider. İşte bunun gibi

پیش دل جوز و مویز آمد جسد
 رَسد مردان دانش در کی طفل،

Ehl-i dilin ‘indeinde bu cesed-i insânı cevz ve meviz geldi. Ve kadr u kıymeti olmadı. Tıfl kaçan merânın idrâkine ve dânişine vâsıl olur. Belki olmaz. Binâberîn etfâlin ‘indeinde cevz ve meviz gibi olan cesed-i insânı kıymetli bir nesne olur. Hâsılı ehl-i kemâlin ‘indeinde cesedin kadri yokdur. Belki cesedin kadri etfâl gibi olan ‘avâm-ı nâs ‘indindedir dimekdir.

هر که محبوب است، او خود کودکیست
 شکیست از بیرون که باشد، آن مرد

Bundan sonra tıfl kim olduğunun beyânına şurû’ idüb buyururlar ki; her kimesne ki hakdan mahcûbdur.

(241-b)

Tahkîk o tıfldır. Merd ol kimesnedir ki şekden taşradır. Keennehu Hakkı görmüş gibidir.

گر به ریش و خایه مَرَدستی کسی
 هر بُزی را ریش و مو باشد بسی

Eğer sakal ile ve hâye ile bir kimesne âdem olaydı her keçi için çok sakal ve saç olur. Bu cihetden keçi dahi insân-ı kâmil olmak lâzım gelür idi. Çünkü olmadı ve yine keçidir. Fehm olundu ki saç ve sakal ile âdemiyyet olmaz imiş belki âdemiyyet ‘akıl ile ve kemâlât-ı beşeriye ile imiş.

پیشوای بد بود آن بز شتاب
 می برد اصحاب را پیش قصاب

Belki keçi ‘acele iderek bir muktedâ-yı bed olur da eshâbını kasabın dükkanı önüne iletir. Niteki kösem ta’bîr olunan keçilerin ve koyunların hâli budur. Ve dâimâ böylece müşâhede olunur. Hazret-i Mevlâna kuddise sırruhûnun murâd-ı şerîfleri

kuvve-i kudsiyeden bî behre ve fakat tâc u hırka ve sâç u sakal sâhibi meşâyihî kösem keçi teşbîh buyururlar. Ve keçiden murâdı böyle şeyhlerdir. Bunlar mürîde muktedî olup eğerçi götürürler. Ve lâkin Allâhü Te'âlâ Hazretlerine ve sırât-ı müstakîme götürmezler. Belki mahall-i helâk ve câ-yı haternâk olan cehenneme götürürler buyurmak isterler. Yine o biz sıfat-ı şeyhin hâlinde buyururlar.

ریش را شانه زدی که، سابقم
غم و درد سوی به لیکن سابقی،

Şeyh efendi sakalını ben cümleyi sâbıkım diyerek tarak ile taramış ve kıyâfetine eyüce nizâm virmiş. Ve meşâyihînin sâbıkı benim deyü hâlâ ve kâlâ söyler. Ben dahi cevâbında ana dirim ki; ``Belî şeyh efendi sâbıksın lâkin durduğum olan mahall-i helâke sâbıksın. Nezd-i ulûhiyete sâbık değilsin. Haza odur ki hakka sâbık olasın.``

هین روش بُگزین و ترک ریش کن
ترک این ما و من و تشویش کن

Ey şeyh efendi âgâh ol Allâhü Te'âlâ'nın yolunu ihtiyâr eyle ve bu sakalına nizâm virmeyi terk eyle ve dahi bu varlığı ve sâbıkım dimeği ve gönül perîşânlığını terk eyle ki insân-ı kâmil olasın.

تا شوی چون بوی گل با عاشقان
پیشوا و رهنمای گلستان

Ta'rîfim gibi ol ki 'âşıklara gül râyihası gibi olasın ve seni bû-yı gülü halk niçe istişâmâm iderse 'âşıklar öylece istişâmâm itsünler.

چیست بوی گل؟ دم عقل و خرد
شد قلاوز ره ملک ابد

``Âşıkların sevdiği ve şem itdiği gül kokusu nedir?`` dir isen. Senin kâmil olan 'aklının nefesidir. Ve o nefes 'akl-ı dâimî olan mülkün bir güzel rehberidir. Zîrâ

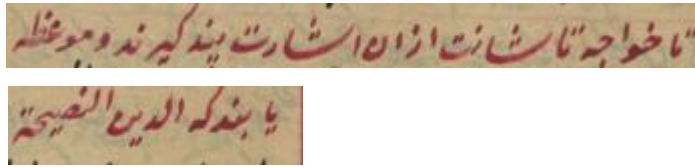
cümleyi mülk-i hulûda iletir. Ve delâlet ider. İşte meşâyih-i kirâmın ‘ukûl-ı selîmelerinin hâli budur.

فرمودن شاه دیگر باره ایاز را که شرح چارق و پوستین آشکارا بگو تا خواجه تاشانت از آن
اشارت پند گیرند که الدین نصیحة

Burası Şah Mahmud’un Ayaz’a gayri kerh buyurması beyânındadır. Ve öyle diyerek ki çarıkının ve postunun

(242-a)

Şerhini âşikâre söyle ve anları böyle kârgir odada niçün bu ana dek hıfz itdin?
Ve bundan murâdın ne idi?

Hattâ senin kapu yoldaşların ve senin işâretinden nasîhat tutalar ve va’az bulalar. Zîrâ hadîs-i şerîfde; ``Dîn-i Muhammediye ihvâna pend ve nush üzerine binâ olmuşdur`` deyü buyurulmuşdur.

سِرّ چارق را بیان کن، ای ایاز
پیش چارق چیستت چندین نیاز؟

Bu çarıkı böyle saklayup ihyânâ görmekliğin hikmeti nedir? Ey Eyaz! Bunu sen beyân eyle ve dahi çarıkın önünde bu kadar niyâz nedir? Bunun dahi sırrını beyân eyle.

تا نیوشد سنقر و بک یارقت
چارقت و پوستین سِرّ سِرّ

Hattâ kapu yoldaşından Sungur nâm kimesne ve Barak Beğ nâm kapu yoldaşın bu kürkün ve bu çarkın esrârına vâkıf olalar. Ve nasîhat alalar.

ای ایاز، از تو غلامی نور یافت
نورت از پستی سوی گردون شتافت

Ey Eyaz senden gulâmlık revnak buldu. Zîra senin nûrun gökden felek tarafına ‘acele itdi. Böyle olunca bendeliğe nûr virdin. Şetâfet fi’l-i mâzîdir. ‘acele itdi demekdir. Hattâ kölelik o mertebe revnak buldu ki,

حسرت آزادگان شد بندگی

بندگی را خود تو دادی زندگی

‘Ubûdiyet ahrârın tahassür ideceği nesne oldu. Âh keşki hür olacağımıza bende olaydık didiler. Çünkü bendeliğe böyle hayât virdik. Hâl böyle oldu demek olur. Fi’l-vâki’ bir kavm içinde bir eyü âdem olsa herkes o kavimden olmağı temennî iderler.

مؤمن آن باشد، که اندر جزر و مد

کافر از ایمان او حسرت خورد

Müslümân ve mü’min ol kimesne olur ki; Din yolunda hareketine kâfirânın îmânından hasret ilete ve anın Müslümânlığına a’dâ-yı dîn gıpta ide nitekim, Bâyezîd-i Bestâmî kuddise sırruhûnun îmânına küffâr tahassür itdikleri gibi.

حکایت کافری که گفتندش در عهد ابایزید که مسلمان شو، و جواب گفتن او ایشان را

Burası o kâfirin hikâyesidir ki; ana bir mü’min Ebû Yezîd-i Bestâmî –kuddise sırruhûnun zamânında didi ki ‘‘Müslümân ol’’ Ve dahi o kâfirin o mü’mine cevâb söylemesi beyânında;

بود گبری در زمان ابایزید

گفت او را يك مسلمان سعيد

Kâfir yâhud bir Mecûsî var idi. Hazret-i Bâyezîd-i Bestâmî zamânında ana bir sa'îd Müslümân didi ki; kibr mutlakâ kâfire dirler. Vehbî Efendi Tuhfesinde mağ u kibr oldu Mecûsî diyerek ateş-pereste tahsîs itmiştir. Bu makâmda ikisi de mümkündür.

که چه باشد گر تو اسلام آوری ؟

سروری و نجات صد بیابی تا

Ne ziyân olur sana eğer sen Dîn-i İslâma dâhil olsan? Hattâ çok necât ve ulak bulmuş olsan.

گفت: این اسلام اگر هست، ای مرید

آنکه دارد شیخ عالم بایزید

Kibr didi ki; ey bana îmân teklîf

(242-b)

İdüb ve Müslüman olmaklığı murâd eyleyen zât eğer bu îmândan murâdın ol îmân ise ki cümle cihân halkının şeyhi ve muktedâsı Hazret-i Bâyezîd'in îmânıdır. Beyt-i âtiye merhûndur.

من ندارم طاقتِ آن تابِ آن

کان فزون آمد ز کوششهای جان

Ben anın îmânının ziyâsına tâkat ve tahammül tutmazam; kande kaldı ki anın gibi Müslümân olayım. Zîrâ anın îmânı cânın sa'yinden artık geldi rûh her ne kadar sa'î itse öyle îmân sâhibi olamaz, didi.

گر چه در ایمان و دین ناموقم

لیک در ایمان او بس مؤمنم

Eğerçi Dîn-i İslâma ve Müslümânların îmânına îkân idici değilem ve Dîn-i İslâm'ın hak olduğunu musaddık değilem lâkin Hazret-i Şeyh'in îmânı 'indimde makbûldür ve anın eyü olduğunu ve hak olduğunu çok musaddık ve mü'min

olmuşumdur. Anın dînine ve İslâmına hiçbir diyeceğim yokdur. Ve gitdiği yol hak olduğunda şübhem yokdur.

دارم ایمان کاو ز جملہ برتر است
بس لطیف و با فروغ و با فر است

Îmân tutarım ve i'tikâd iderim ki Hazret-i Şeyhin îmânî ve sâlik olduğu yol cümlenin îmânından ve yolundan ziyâde a'lâdır ve yine çok latîfdir. Ve dahi ziyâ ile ve revnak iledir.

مؤمن ایمان اویم در جهان
گر چه مُهرم هست محکم بر دھان

``Ben anın îmânının gizlüde mü'mini olmuşumdur. Eğerçi ağzım üzerine muhkem mühr vurur ve Hazret-i Şeyh şöyle hidâ üzerinedir didiğim yokdur. Ve âşikâre bir ferde söylediğim yokdur. Her çend ki böyle ise kalbimden Hazret-i 'Azîzi tasdîk iderim ve anın hâline gıpta iderim`` didi. Ve ``anın gibi olmak isterim`` diyerek izhâr-ı tahassür eyledi.

باز ایمان، خود گر ایمان شماست
نی بدان میل استم و، نی اشتهاست

Yine kibr-i mezkûr didi ki eğer îmândan murâdın sizin îmânınız ise ve sizin gibi mü'min ve Müslümân olmağa beni da'vet ise benim ana ne meylim vardır. Ve ne taba'mın ana iştihâsı vardır. Ve 'indimde hak ve makbûl dahi değildir. Diyerek cevâb virdi. Yine kibr-i ma'hûr dir ki;

آنکه صد میلش سوی ایمان بود
چون شما را دید، آن فاطر شود

O kimesne ki anın îmân tarafına ve Müslümân olmağa çok meyli olur çünkü bu dînde sizleri görür. ``Müslümânlık bu imiş`` diyerek kendüye fütûr gelici olur. Ve Müslümân olmakdan fâriğ olur.

زانکه، نامی ببند و، معنیش نی
چون بیابان را مفازہ گفتنی

Zirâ o kimesne îmândan fakat bir nâm görür. Ve îmânın ma'nâsını görmez. Sizin îmânınız sahrâya mağaza dinmek gibidir. Çöle mağaza ta'bîri bir kurî nâmdır. Çünkü çöl mahall-i fevz değildir. Belki mahall-i helâkdir. Sizin îmânınız dahi böyledir.

چون به ایمان شما او بنگرد
عشق او ز آورد ایمان بفسرد

(243-a)

Sizi görenlerin îmân getürmeye muhabbeti müncemid olur. Çünkü sizin îmânınıza o nazar ider ve beğenmez. Nâçar bana böyle dîn ve îmân lâzım değildir; dîr. İşte sizler böyle mü'min olmuşlarsınız. ``Sizin gibi mü'min olmaklığı istemem`` demek istedi.

حکایت آن مؤذن زشت آواز که در کافرستان بانگ زد از برای نماز و مرد کافر او را هدیه داد

Burası o çirkin sadâlî mü'ezzinin hikâyesidir ki; diyâr-ı küffârda ezân virdi. Ve bir merd-i kâfir ana hediye getürdü.

این حکایت یاد گیر، ای تیز هوش
صورتش بگذار و معنی را نبوش

Bir mü'ezzin ziyâde kerîh avâz tutdı. Dâr-ı harb memâlikinden bir memleketin meyânında ezân okudu idi.

چند گفتندش: مگو بانگ نماز
که شود جنگ و عداوتها دراز

Mü'minler ana ``ezân söyleme`` diyerek birkaç kere söylediler. Zîrâ cenk ve husûmetler uzun olur. Belki küffâr bizim ile musâlahaya râğbet idecekler ise bu ezân sebebiyle 'adâvetleri tezâyüd ider ve cenge sebep olur. Bundan münfehim olan mü'minler var. Harbe gazâ için gitmişler gibi, yohsa esîr olarak dâr-ı harbde

bulunmuşlar değildir. Zîrâ esîr olsalar idi ‘adâvet uzar dimezler idi. Ve esîr ez her cihet küffârın elindedir. Diledikleri gibi tasarruf iderler. Ve ezândan men’ iderler idi.

او ستیزه کرد و، بس بی احتراز

گفت در کافرستان، بانگِ نماز

Dâr-ı harbde olan gâzîler `cümlemize küffârdan zarar gelür` deyü korkucu idi. Bunlar bu havfde iken nâgâh bir kâfir elinde bir câme meyân-ı mü’minâna geldi.

جمله گان خانف ز فتنه عامه ای

خود بیامد کافری با جامه ای

O câme ile şem’ ve ‘asel ve helvâ dahi o kâfir ile berâber varur. Bunları hediye olarak getürdi ve dost gibi geldi. Elîf; ülfet ve muhabbet idiciye dirler. Dost demek olur.

پُرس پُرسان، کاین موزن کو؟ کجاست؟

که صدای بانگِ او راحت فراست

O kâfir mü’minlere su’âl iderek geldi ki, bu gice ezân okuyân mü’ezzin kandedir? Zîrâ anın nidâsı ve sadâsı râhat artırıcıdır.

هین چه راحت بود ز آن آواز زشت؟

کاو فتاد از وی بناگه در کتشت

Bu kâfirden mü’minler bu kelâmı işidince didiler ki; bu çirkin avazdan ne rahat gelür? Âgâh ol ne söylersin Mecnûn mısın? O kâfir râhat resân olduğunu beyân için bunlara didi ki; bu mü’ezzinin avazı çünkü gîce kenîseye düşdi. Beyt-i âtîye merhûndur.

دختری دارم لطیف و بس سنی

آرزو میبود او را مؤمنی

Gâyet latîf ve hüsnidâr bir kızım vardır. Anın mü’min ve Müslümân olmağa arzûsu var idi.

هیچ این سودا نمی رفت از سرش

پندها میداد چندین کافرش

Hiç bu İslâm sevdâsı anın başından gitmedi.

(243-b)

Bu kadar kâfir ana bizim dînimiz eskidir. Ve hakdır Müslümânların dîni muhdesdir diye gördüler. Fâide itmedi.

در دل او مهر ایمان رُسته بو

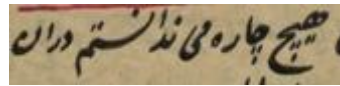
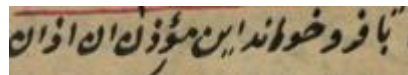
همچو مجمر بود این غم، من چو عودد

O duhterin kalbinde İslâm muhabbeti bitmiş ve zâhir olmuş idi. Bu gam bana buhûrdân gibi idi. Ve ben derdinde ‘ôd gibi yanar ve muzdarib olur idim. Zîrâ bir duhterden gayri veledim yok idi.

در عذاب و درد و اشکنجه بدم

که بجنبد سلسله او دم به دم

‘Azâbda ve derdde idim ki; bu kız Müslümân olur. Zîrâ ihyânâ Müslümân olurum kelâmı silsilesini tahrîk ider idi.

Hiç bu duhterin Müslümân olmamasına bir çâre bilmedim ve mütehayyir idim. Hattâ bu gîce bu mü’ezzin ezân okudu.

گفت دختر: چیست این مکروه بانگ؟

ه به گوشم آمد این دو چار دانگ

Çünkü kızım bu mü’ezzinin sadâsını işitdi. Duhterim didi ki; ‘‘bu mekrûh sadâ nedir ki kulağıma sakîl ola gelür?’’ ‘‘Dûçâr dânek’’ sakîl ma’nâsına ıstılâh olmuşdur deyü Şem’î Efendi tasrîh itmişdir. Ma’nâ-yı lağvîsi dânegen tesâdüfî dimek

olur. İki dânek bir yer geldikte nev'an mâ ağırlık olur. Bu cihetden sakîl ma'nâsına ıstılâh olmuşdur.

من همه عمر این چنین آواز زشت
هیچ نشنیدم در این دیر و کتشت

Kızım didi ki; Ben cümle 'ömrümde buncalayın çirkin avaz bu kenîsede işitmedim. Deyr Dâl'in fethi ve Yâ'nın sükûnuyla ve yine künişt Kâf'in zammı ve Nûn'un kesriyle kenîseye dirler. Duhterin bu kelâmından müstebân olan kenîsede dâ'imâ sâkine imiş. İhtimâldir ki babası kenîsenin papası ola yâhud duhter ezân olduğunu his ile ben bizim kenîsemizde böyle mekrûh avaz görmedim. Bu Müslümânların ne 'aceb böyle 'ibâdetlerinin sadâsı kerîh imiş demek isteye. Küffâr kenîselerine mekrûh sadâlı zonkuç koymazlar. Ammâ bizler irtikâbımızdan yâhud ``iltizâm mâlâ yülzem``⁸⁶ emr-i mekrûhî 'adetimiz olduğundan kâh akçe ile ve kâh ricâ ile imâmet ve hitâmet ve te'ezzîn cihetlerini enker asvât olan savt-ı himârdan ikrâh avazlulara tevcîh ideriz. Bu hikâyenin şerhi esnâsında şu mü'ezzin gibi savtı ikrâh iki mü'ezzine bizler dahi mübtelâ olduk. Birisi Sultan Selim Câmi'indedir. Ve birisi Fethiye Câmi'indedir. Kefere mahallesi karîb olmağla Hak bilür ki a'dâ-yı dînden hicâb idiyorum. Eğer İslâm'a meyli olan kâfirler var ise Müslümân olmakdan şu mü'ezzin gibi tebrîd itdiler. Rabbim hayrile def' eyleye.

خواهرش گفتا که: این بانگ اذان
هست اعلام و شعار مومنان

Duhterin kız karındaşı ana didi ki; Bu ezân sadâsıdır. Ve bu namâz vaktini mü'minlere i'lâmdır.

(244-a)

Ve bu ezân namaz ve 'ibâdet vaktinde Müslümânların de'bî ve 'âdetidir. Her namâz vaktinde işte böyle mekrûh sadâ ile nidâ iderler. Şi'âr Şîn'in kesriyle de'b ve 'adet ve 'alâmet ma'nâsınadır.

⁸⁶ "Lazım olan (gereken) lâzım değildir (gerekmez).

باورش نامد، بپرسید از دگ
آن دگر هم گفت: آری ای قمر

Duhterime hemşîresinin sözüne inanmak gelmeyüb gayrî bir kimesneden sordu. Zîrâ Müslümânlığı ulu bilür idi. O gayrîsi dahi didi ki; ``ne'am ey pederim gibi sevgili böyledir. Ve mekrûh savt ehl-i İslâmın ezânlarıdır.`` 'İbâdetlerinin vaktinde böyle iderler. Var bundan aralarını kıyâs eyle demek istedi.

چون یقین گشتش، رُخ او زرد شد
از مسلمانی دل او سرد شد

Çünkü ana bu hâl yakın oldu. Rengi tagayyür itdi. Ve dahi Müslümân olmakdan gönlü fâriğ oldu. Ve bana böyle kerîh avaz ile 'ibâdet iden tabî'siz adamlar lâzım değil didi.

باز رستم من ز تشویش و عذاب
دوش خوش خفتم در آن بی خوف خواب

Ben dahi perîşân hâtırlıktan ve ``duhterim Müslümân olacak`` deyü 'azâb-ı elîmden halâs oldum ve dün gîce dahi rûhum havsiz ve ``kızım Müslümân olacak`` deyü çirkin ve muhavvif rü'yâ görmeksiz hôş ve râhat uyku uyudum.

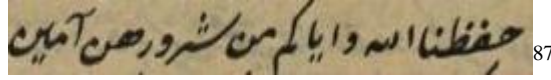
راحتم این بود از آواز او
هدیه آوردم به شکر، آن مرد کو؟

``İşte mü'ezzinin avazından benim râhatım bu idi. Bundan için ana şükrân olarak hediye getürdüm. Yohsa ezânı rûhuma safâ virdiğinden değildir`` diyerek mü'ezzinin avazının râhat resân olduğunu bu vechile o kâfir beyân eyledi.

Hikâyet

Vâ'izin birisi 'avratından dilgir imiş. Bir gün esnâ-yı va'zında nisvânı müzemmet idüb dimiş ki; 'avratından hoşnûd olan ayağa kalksun. Herkes serfirû idüb bir ferd ayağa kalkmamış. Ba'dehû bir âdem kâ'im olmuş. Vâ'iz su'âl itmiş ki; Sen ehlinden ne cihetden hoşnûdsun? Zîrâ bizler değiliz. O âdem dimiş ki; ``bana bu

günlerde bir hâtun aldılar. Zifâf gîcesi sabaha karîb fecâ'et fevt oldu. Bana yüzbin guruşa karîb hisse-i mîrâs isâbet eyledi. Bu cihetden merhûmeden râzıyım`` demiş. Vâ'iz demiş ki; ``meğer öyle ola hem ölmüş ve hem mîrâs isâbet itmiş. Böyle hâtundan kim hoşnûd olmaz. Bizimki sâlet olsa bilâ mîrâs ben râzı olur idim; değil ki elime mâl-ı mîrâs da gire.

چون بدیدش گفت: این هدیہ بگیر
چون مرا گشتی مجیر و دستگیر

Çünkü ta'rîf ile kâfir o mü'mini gördi. Didi ki; bu hediyeği kabûl eyle. Her ne kadar sana lâyık değil ise zîrâ bana gamdan amân virici ve elimi tutucu oldun.

آنچه کردی با من از احسان و بر
بنده تو گشته ام من مستمر

Ol nesneyi ki bana ihsân ve bir .. eyledin.

(244-b)

Bunun mukâbelesinde ben senin ebedî ve ale'd-devâm kulun olmuşumdur.

گر به مال و ملک و ثروت فردمی
من دهانت را پُر از زر کردمی

Yine kâfir dir ki; eğer mâl ve mülk ve servet ile ferd olaydım. Ben senin dahâ neni altundan dolu eylerdim. Servet kesret mâla dirler.

هست ایمان شما زرق و مجاز
راهزن، همچونکه آن بانگ نماز

Yine bâlâda mârrü'z-zikr kâfir Müslümân ol diyen mü'mine dir ki; sizin îmânınız riya'yı mahz ve mecâzdır. Ve dahi şu mü'ezzinin ezânı gibi yol urucudur. Ve islâma gelmeden kalbi tebrîd idicidir.

⁸⁷ "Allah bizi ve sizi onların şerrinden korusun."

لیک از ایمان و صدق بایزید
چند حسرت در دل و جانم رسید

Lâkin Bâyezîd Hazretlerinin îmânından ve sıdkından için öyle Müslümân olmağa cânıma ve gönlüme çok hasret irişdi ve lâkin îmânı gibi îmân itmeğe bende iktidâr yokdur.didi.

همچو آن زن، کاو جماع خر بدید
گفت: آوه، ز آن خر فحل فرید

Hazret-i Şeyhin îmânına tahassürüm ol ‘avratın tahassürü gibidir ki; o ‘avrat merkebin cimâ’ını gördü. Ve ağzı havâhişinden sulandı. Ve didi ki; eyvâh sad hayf ve dürî’ olsun. Nedir ve kimdir bu? Nazîrî olmayan erkek murâdım gibidir. Fehal Fâ’nın fethiyle erkek ma’nâsınadır. Bu makâmda zeker dahi murâd olunsa yine olur. Ol elif-i memdûde ile bir kelime-i ‘Arabiyedir ki dikkat-i tahassürde isti’ mâl olunur.

گر جماع این است کآید از خران
شوهران این میریند ما کس در

Eğer cimâ’ bu ise ki; o merkebler iletdiler. Bizim şu herlerimiz bizim fercimize cimâ’ itmeyüb tağût iderler. Renîd rîden masdarından muştaktır. Ve rîden tağût ma’nâsınadır. Hülâsa-i kelâm ‘avrat merkebin cimâ’ını görüb hayrân olduğu gibi ben dahi Hazret-i Bâyezîd’in îmânına ve dînine hayrân oldum. Ve sizin îmânınızı ‘avratın şu herlerin cimâ’ını istihsân itmez oldum demek olur. Ve lâkin bu temsilde Hazret-i Şeyhin îmânını merkebin cimâ’ına teşbîh lâzım geldi ve halkın îmânını şu herânın cimâ’ına teşbîh iktizâ eyledi. Ne’am ‘avâmın îmânı tahkîre sezâdır. Zîrâ eğerçi îmân değildir. Lâkin Hazret-i Bâyezîd kuddise sırruhûnun îmânını senâ itmiş iken beyt-i âtîde dahi senâ buyuracak iken merkebin cimâ’ına teşbîh tahkîri mûcib olmaz mı? Eğerçi müşebbih müşebbeh-bihin ‘aynı değil ise de hâsılı bunun hikmetini bu ‘abd-i fakîr idrâk idemedim.

داد جمله داد ایمان بایزی
فرید شاه چنین بر آفرینها

Bâyezîd-i Bestâmî Hazretleri îmânda olan ‘adâletin ve ihsânın cümlesini virdi ya’ni îmânda her ne kadar hoşluk var ise Hazret-i Şeyhin îmânında cümle mevcûd idi demekdir. Böyle olunca

(245-a)

Buncalayın dehrin ferîdi arslan üzerine tahsınlar . Bizim cânımızdan olsun.

قطره ایمانش در بحر ار رود

بحر اندر قطره اش غرقه شود

Ânın îmânından bir katre deryâya eğer gider ise bahr anın îmânının katresinden gark ve mahv olur. Hâsılı Hazret-i Şeyh’in deryâ-yı îmânının katresi seb’a-i ebhârdan ziyâde ve vâsi’dir; demekdir.

همچو آتش، ذره ای در بیشه ها

کاندران ذره شود بیشه فنا

Şu ateşden gibi ki bir zerresi ormanlar eğer düşerse o zerre de ormanları ihrâk-ı bi’n-nâr itmekle mahv olur.

چون خیالی، در دل شه یا سپاه

میکند در جنگ خصمان را تباه

Ve dahi bir hayâle benzer ki; şâhın gönlünde yâhud askerinin gönlünde cenkde düşmanlarını telef eyledi. Hülâsa-i kelâm bir zerre mikdârı ateşde bir azîm orman nice mahv olursa ve dahi kuvve-i hayâliyede şâhın gönlünde düşmanlar nice mahv olursa, Hazret-i Şeyh’in îmânının katresinde yedi deryâ öylece mahv olur; demekdir. Bâ ile bâ sipâh vâki’ olmuşdur. Bir hayâl gibi şâhın gönlünde askeriyle ve kendi etbâ’ıyla cenkde hasımların cümleten telef eyledi demek olur.

يك ستاره در محمّد رو نمود

تا فنا شد كفر هر گبر و جهود

‘Aşkın bir şîrâresi Hazret-i Muhammed (Salla’l-lâhü Te’âlâ ‘Aleyhi ve Selem)’de yüz gösterdi. Bu şîrâreden içün Mecûsun ve Yahûdun zâtı fenâ oldı. Ve

cümlesi o sitârenin mağlûbi oldılar. Eğerçi Sitâre yıldız ma'nâsıdır. Ve lâkin nebze ve şîrâre murâd iderler. Hazret-i Fahr-i 'Âlemin nûr-ı hüdâ eğerçi bir şîrâre gibi ise velâkin eshâb-ı ma'rifetin ta'bîrinde şems-i felek risâlet gibi ve bedr-i tâbân-ı hidâyet gibi ta'bîrler ile ta'bîr itmişler ve sâir eshâb-ı ma'rifetin ta'bîrine Sitâre ta'bîri yıldız ma'nâsına olur ise de ve şîrâre murâd olunur ise de muhâlif olmağla Sitâre ta'bîrinin sır ve hikmetini yine Cenâb-ı Mevlâna (kuddise sırruhû) kendileri bilürler. Bu 'abd-i fakîr vechini bilmedim.

آنکه ایمان یافت، رفت اندر امان

کفرهای باقیان شد در گمان

Küffârdan her kimesne ki î mân getürdi. Ve nübüvvetini tasdik itdi. Ve î mânâda oldı. Ve dahi dünyâ ve âhîret 'azâbından necât buldı. Î mân itmiyenlerin küfri iki zan sâhibi oldı. Dû gümândan murâd ne olduğunu beyt-i âtîde beyân buyururlar.

کفر صرفِ اولین باری نماند

یا مسلمانی و یا بیمی نشانند

Ola mensûb küfr-i sırf hele o kâfirlere kalmadı. Zîrâ anlarda yâ sûretde Müslümânlık zâhir oldı. Ya'ni nifâk üzerine mü'min oldılar. Yâhud nifâkı üzerine olmadıysa kalbine havf düşdi. Bu iki nev'i küffâr iki zan sâhibidir. Zîrâ münâfık ``Dîn-i Muhammediye hak mıdır yâhud değil midir`` deyü zan itdiğinden iki zan sâhibi olmuş oldı.

(245-b)

Havf idenler dahi peygamber midir. Yâhud değil midir. Diyerek iki zan sâhibi olsalar. Böyle havfa vâki' olmazlar idi. Bu sûretde münâfıkda iki zan olduğundan bâkîlerin küfri dû gümân oldı buyurdular ve bu beytde olan Müslümânîden murâd nifâk üzerine olan İslâmdır.

این به حیلت آب و روغن کردنیست

این مثلها کفو ذره نور نیست

Yine mârrü'z-zikr Bâyezîd-i Bestâmî (kuddise sırruhû) Hazretlerinin îmânına nakl-i kelâm idüb buyururlar ki bizim Bâyezîd'in îmânının katresini temsilde ateş zerresine ve dahi pâdişâhın kuvve-i hayâliyesinde hasımlarını bir anda mahv itmesine teşbîhimiz ve bunlar ile temsîlimiz hîle tarîkine sâlik olarak Bâyezîd'in îmânını bilmemek için sana bir hîle nev'indendir. Zîrâ bu temsiller anın îmânının zerresinin misli değildir.

ذره نبود جز ز چیزی منجسم

ذره نبود شارق لا ينقسم

Zîrâ ateş deresi cism kabûl edici şey'in gayri değildir. Belki cisimdir ve dahi zerre kısmeti kâbil olmayan güneş değildir. Bâyezîd'in îmânı ise Şârik-ı lâ-yenkasimdir. Hiç böyle lâ-yenkasim olan şems öyle kısmet kabûl ider ateş zerresine teşbîh olunur mu? Ve böyle îmânın katresi zerre ateş ile temsîl kabûl ider mi? Elbet itmez demek olur. Müncesim infî'âl bâbından ism-i fâ'il olup cism olmaklığı kabûl idici dimekdir. Ve binâsı mutâva'at içündür. Şârik güneşe dirler.

گفتن "ذره"، مُرادم دان خفی

کفی دم این ای، نه دریا محرم

Zerre ile temsîlden benim bir gizli murâdım vardır. Eyü bil! Zîrâ sen deryâ-yı hakîkatin mahremi değilsin ve bu zamân-ı deryânın kefi olmuşsin; ben dahi sana zerre ile temsîl eyledim. Ey Bâyezîd'in îmânından bî haber olup kef müşâbehesinde olan adam sana Hazret-i Şeyh'in îmânını tavsîf ideyim. İşte Hazret-i 'âzîzin keyfiyet-i îmânı budur ki;

آفتاب نیر ایمان شیخ

گر نماید رُخ ز شرق جان شیخ

Hazret-i 'azîzin ziyâde nûr virici âfitâb-ı îmânı eğer şeyhin meşrık cânibinden yüz gösterir ise ve tâli' olur ise beyt-i âtiye merhûndur.

جمله پستی نور گیرد تا ثری

جمله بالا خُلد گردد اخضری

Cümle zemîne mensûb olan nesne yedi kat yerin tahtına dek genc tutar ya'ni yerde ne var ise defîne sâhibi olur. Ve yine bâlâ ve 'ulyâya mensûb olan birer yeşil cennet tutar. İşte Hazret-i 'azîzin îmânının hâli budur var anla buyururlar.

او یکی جان دارد از نور منیر
جمله بالا خُلد گردد اخضرى

Hazret-i 'azîzin îmânının hâlini bildik ise zât-ı şerîflerinin hâlini dahi bil ki böyledir.

(246-a)

O 'azîz 'âleme nûr virici bir cân tutar. Ve cânı cihânı envâr ile doldurur. Yine o zât-ı hakîr ve bî-kadr olan hâkden bir cesed tutar.

او یکی جان دارد از نور منیر
او یکی تن دارد از خالكِ حقیر

Ey kimesne 'aceb Bâyezîd bu rûh mıdır? Yâhud bu hâkî olan cisim midir? Bana söyle zîrâ ben bu kâr-ı müşkilde ey 'amuca kaldım. Ve Bâyezîd kim olduğunu bilemedim. Sen benim müşkilimi bilürsün hall eyle.

گر وی این است، ای برادر، چیست آن؟
پُر شده از نور او هفت آسمان

Ey birâder! Eğer Bâyezîd bu cism-i hâkî ise nûrundan eflâk-ı seb'a dolmuş olan nesne nedir? Murâd rûh-ı şerîfidir. Ya'ni Bâyezîd'in cism ise dünyâyı nûr ile münevver eyleyen rûh-ı şerîfî nedir ve niçündür? Bunun lüzûmu nedir? Çünkü Bâyezîd cismdir. Bu nedir; demek olur.

ور وی آن است، این بدن، ای دوست چیست؟
ای عجب، زین دو کدامین است و کیست؟

Eğer Bâyezîd o cihânı nûruyla münevver iden rûh ise bu beden ey dost Bâyezîde nedir? Ve bu beden ne lüzûmu vardır? Ey 'azîzim Bâyezîd bu ikiden kangisidir ve kimdir? Eğer bilür isen söyle ve benim müşkilimi hall eyle. Buyurmak

isterler. Ma'lûm ola ki eğerçi kelâm Bâyezîd-i Bestâmî üzerinedir. Ve lâkin her bu makâma varan zâtın hâli böyledir.

حکایت آن زن که گفت شوهر را که گوشت را کربه بخورد

شوهرش کربه را بترازو در کشید کربه نیم من بر آمد
و گوشت نیز نیم من و افزون بود

گفت ای زن گوشت نیم من بود و افزون و کربه نیز نیم من بود
اگر این گوشتت کربه بود اگر این کربه است گوشت کدو

Burası ol ‘avratın hikâyesidir ki zevcine didiki; ‘‘eti kedi yedi’’.

‘Avratın zevci dahi kediyi terâzüde çekdi. Kedi yarım batman geldi. Ve dahi zevcinin getürdüğü et yarım batmandan bir mikdâr ziyâde idi. Böyle olunca zevci didi ki; ‘‘ey avrat; et yarım batman ve bir mikdâr dahi ziyâde idi. Ve kedi dahi yarım batman idi. Eğer bu et ise kedi kandedir. Ve eğer bu kedi ise et kandedir’’ didi. Bunun gibi Bâyezîd Hazretleri ‘‘eğer cihânı münevver iden rûh ise bu cism-i hâkî nedir? Eğer eğer bu cism-i hâkî ise bu cihânı münevver iden rûh-ı pür-fütûhları nedir’’ buyurmak isterler.

زنی را او کدخدا، مردی بود
رهزنی و پلید و طناز سخت

Ev sâhibi bir âdem var idi. Ve anın bir ‘avratı var idi. Öyle ‘avrat ki ziyâde hîlekar ve fâhişe ve zevcinin rezeni idi. Ve râh-ı hakka gitmekden ezher cihet mâni’ olmuş idi.

هر چه آوردی، تلف کردیش زن
مرد مضطر گشته اندر تن زدن

Her ne ki zevci me’kûlât dan hânesine getürür idi. O ‘avrat anı telef ider idi. O mer bîçâre sükût da nâçâr ve muzdarr idi.

(246-b)

Zîrâ sükût itmese zevci kendüden korkar idi.

بهر مهمان گوشت آورد آن معیل

سوی خانه، با دو صد جهدِ طویل

Müsâfir için hânesine o merd-i fakîr et getürdi. Akçesinde çok zahmete giriftâr olarak. Mu'ayyil ef'âl bâbında ism-i fâ'il olup hemzesi duhûl için olmağla fakra dâhil olucu dimek olur.

زن بخوردش با شراب و با رباب

مرد آمد گفت دفع ناصواب

'Avrat o lahmı kebâb idüb şarâb ile ekl itdi. Çünkü zevci geldi. Lahmın tabhından su'âl itdikde nâ savâb olan cevâb-ı virdi ki virdiği cevâb şimdi beyân olunsa gerekdir.

مرد گفتش: گوشت کو؟ مهمان رسید

پیش مهمان لوت میباید کشید

Zevci didi di; kani et işte mihmân irişir. Mihmânın önüne azık çekmek lâzımdır. Zîrâ mihmân fakîr ise it'âmı vâcibdir. Velâkin ganî ise müstehabdır.

گفت زن: این گربه خورد آن گوشت را

هلا باید گرت خر، دیگر گوشت

'Avrat didi ki; bu eti kedi yidi. Var gayri et al tabh ideyim. Eğer mihmânına lâzım ise.

گفت: ای ایبک ترازو را بیار

تا که گربه بر کشم گیرم عیار

Sâhib-i hâne İbek nâm hâdimine didi ki; terâzüyi getür. Ben kediyi terâzüde vezn ideyim. 'ayârdan murâd terâzü dimekdir

بر کشیدش، بود گریه نیم من.
پس بگفتش مرد: کای محتاله زن

O merd o kirbeyi vezn eyledi kedi yarım batman idi. Sonra yâhud böyle olunca o merd didi ki; ey hîle idici ‘avrat

گوشت، نیم من بود افزون يك ستير
هست گریه نیم من هم، ای ستير

Et yarım batman ve bir mikdâr dahi ziyâde idi. Kedi dahi ey ‘afife hâtun fi’l-asl yarım batman idi. Mîm’in fethiyle ve Nûn’un teşdiyle batman ta’bîr olunan nesnedir. Ba’zı mahalde altı vukıyyeye bir batman dirler. Medîne-i Münevvere’de yüz kırk sekiz dirheme bir batman dinür. Evvelki satır altı parmak dimekdir. Ve ikinci satır ‘afife ma’nâsınadır. Bu böyle olunca

این اگر گریه ست، پس آن گوشت کو؟
ور بود این گوشت، بنما گریه تو؟

Eğer bu mahsûs kedi ise böyle olunca o et kani. Zîrâ mazrûf elbette zarfda olur. Eğer bu et ise kani kibre iste ve bul ve bana göster; didi.

بایزید، ار این بود، آن روح چیست؟
ور وی آن روح است، این تصویر کیست

Eğer Bâyezîd-i Bestâmî bu cesed-i hâkî ise anda bu rûh nedir? Eğer o rûh ise bu sûret nedir? Ve bu cesed-i hâkî neden için anda mevcûddur?

حیرت اندر حیرت است ای یار من
این نه کار توست، نی هم کار من

Ey benim yârim! Bu şübhe bana hayret içinde hayretdir. Ve bana ‘azîm müşkil olmuşdur. Ve bu müşkili hall ne senin işindir. Ne benim işimdir. Belki mahşere kalmış bir işdir.

هر دو او باشد، ولیک از ربع و زرع
دانه باشد اصل و، گاه اوست فرع

(247-a)

Gerek ruhları ve gerek cism-i şerîfleri ikisi de Bâyezîd'dir. Velâkin ekinin mahsûlü dânesi olur. Ve o saman yaprağı fer'î olur. Bunun gibi asıl bâyezîd rûh-ı pür fütûhlarıdır. Cism-i şerîfleri rûhunun fer'i ve tâbi'i olur. Hazret-i Şeyh'in rûhunu buğday dânesine ve cismini samana teşbîh buyurdular. Rey' Râ'nın fethiyle mahsûle dirlir. Ve yine zer' ekin ma'nâsınadır ki pire saman yaprağı dimekdir.

حکمت این اضداد را با هم بیست
ی قصاب، این گردِ ران، با گردن است

Allâhü Te'âlânın hikmeti bu zarları biri birine bağlamışdır. Zîrâ rûh insânî cisme kemâliyle zardır. Ey kasâb gibi olan kimesne koyunun a'lâ yeri ki bududur. O gerden iledir. Sen o buda gerdeni zam itmedikce fûruht itmezsin ve a'lânın yanına ednâyı katarsın. Ve ızrâdı cem' idersin Allâhü Te'âlâ ve tebârek dahi sır ve hikmetinden için işte böyle ızrâdı cem' ider ve rûh-ı münevveri cism-i mükedder içine vaz' ider. Girderân kâf-i 'Arabiye'nin kesriyle uyлуğun tarafı dimekdir. Koyunun budu murâd olunur. Gerden kâf-i Fârisiye'nin fethiyle boyun dimekdir. Kıllet-i lahm kesret-i 'azm ile bahâsı dûn olur. Lâkin budun lahmı kesîr ve 'azmi kalîl olduğundan bahâsı çok olur. Bundan sonra cem'-i ızrâdın hikmetini beyâna şurû' idüb buyururlar ki;

روح بی قالب نتاند کار کردا
قالب بی جان بود بیکار و سرد

Cesed olmaksız rûh iş itmeyi bilmez. Ve rûhun tâ'at ve 'ibâdet itmesine cesed elbette lâzımdır. Ve yine cansız beden hiçbir şey'e yaramaz zîrâ cansız beden fesirde idi. Ve sovk idi. Niteki meyyitin cesedi ma'lûmdur. Müncemid ve bârid ve harekete kâdir değildir. Binâberîn insân iş görsün için rûh ile cisimden terkîb olunmuşdur.

قابلیت بی جان کم از خاکست دوست
روح چون مغز است، قالب همچو پوست

Kalbin zâhirdir ve cânın anda mahfîdir. Bu rûh ile cesedden esbâb-ı dünyâ muntazam oldı. Ve ‘ibâdet ve kabâhat her ne ise zuhûra geldi. Bundan sonra fakat rûhdan fakat cesedden bir iş zâhir olmadığını temsîl idüb buyururlar ki;

خاک را بر سر زنی، سر نشکند

آب را بر بر زنی، بر نشکند

Görmez misin toprağı avuc ile alup bir kimesnenin başına urar isen anın başını yarmaz. Ve mecrûh idemez. Yâhud fakat suyu bir adamın başına urarsan yine hasmının başını münkesir idemez.

گر تو میخواهی که سر را بشکنی

آب را و خاک را بر هم زنی

Eğer diler isen ki hasmının başını yarasın. İşte iş hâki ve âbı mezc ü halt ile görülür.

(247-b)

Bunun gibi esbâb-ı dünyânın intizâmı dahi rûh ile cesedin bir yere cem’ olmasıyla husûl-i pezîr olur.

چون شکستی سر، رود آبش به اصل

خاک سوی خاک آید روز فصل

Çünkü kerpiç yapup baş kırdın o kerpicin suyu aslî tarafına gider. Ve yine turâbı kürre-i Hâk tarafına gider. İkisi biri birinden fasl gününde rûh ‘âlem-i ervâha cism dahi çürüyüb hâkde kalsa gerekdir.

حکمتی که حق نمود از ازدواج

گشت حاصل از نیاز و از لجاج

Allâhü Te’âlâ’nın izdivâcdan bir hikmeti var idi. O hâsıl oldı. Ba’zı adamın tâ’atından ve ba’zı adamın ‘isyânından çünkü iş tamâm oldı. Rûh mahalline gitdi. Ve

hâkî mahalline gitdi. Niyâzdan murâd tâ'at ve licâcdan murâd 'isyândır. Rûh ile cismin izdivâcdan hikmeti dahi budur.

باشد آنگه از دواجاتِ دگر
لا سمع اذن و لا عين بصر

Andan sonra rûha gayrî izdivâclar olur. Öyle şeyler ile rûh izdivâc eyler ki; kulaklar anları işitmediler ve dahi gözler anları görmediler.

گر شنیدی اذن، کی ماندی اذن؟
یا کجا کردی دگر ضبط سخن؟

Eğer kulak rûhun izdivâc itdiği nesnelere işitmiş olaydı. Kulak kaçan kulak olarak kalur idi. Yâhud kalur ise istimâ' itdiği nesnelere kande zabt ider idi. Hâsılı yâ kulak bi'l-külliyeti mahv olur idi. Yâhud kulak sûretinde durur ise istima'dan kalur idi demekdir.

گر بدیدی برف و یخ، خورشید را
از یخی برداشتی امید را

Bundan sonra kulak yerinde kalmadığını temsîl idüb buyururlar ki; eğer kar ve buz güneşi görmüş olaydılar. Buzlukdan ümîdini kaldırır idi. Karda şiddet olmamağla mısra'-ı sâni'den berfi hazef idüb buza tahsîs itdiler.

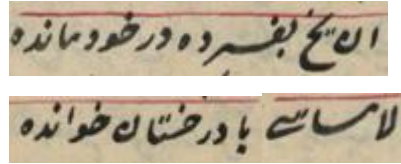
آب گشتی بی عروق و بی گره
که ز لطف از باد میگشتی زره

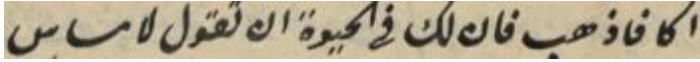
O buz damarsız ve 'ukdesiz su olur idi. Ve o su'nun üzerine Hazret-i Dâvud ('Aleyhi's-selâm) gibi olan hevâ sudan zerh eyler idi. Su akdıkca üzerinde hâsıl olan emvâc-ı sagîre zerha müşâbih olmağla havâyı Hazret-i Dâvud'a zerh münâsebeti ile teşbîh idüb âbdan havâ Dâvud'u buzdan erimiş su üzerinde zerh eyler idi; 'unvânıyla ta'bîr buyurdular. Hülâsa-i kelâm buz eriyüb ve su olup temevvüc iderek cârî olur idi. Dimekdir. Ba'zı nüshada mısra'-i sâni ... lütf-i 'azâb mîkesti zerre vâki' olmuşdur. Ma'nâsı buz güneşden bi 'urûk ve bi kere olarak öyle âb olur idi ki o âbdan kemâliyle letâfetinden içün hîn-i ceryânında üzerinde zerh gibi emvâc-ı sagîre hâsıl olur idi; dimekdir.

پس شدی درمان جان هر درخت
هر درختی از قدومش نیک بخت

(248-a)

Böyle olunca o su her ağacın cânına dermân olur idi. Her bir ağaç o suyun kendüye kudûmünden ve vâsıl olmasından nîk baht olur idi. Murâd ağacın kuvvet bulmasından ve yapraklarının yeşil olmasından kinâyedir.

O münce mid olan buz münce mid olarak kendinde kalmışdır. Ve bir ağaca bir ednâ fâidesi olmamışdır. Ve dahi ağaçlara Sâmîrî gibi ``bana mes yokdur`` demişdir. Bu beyitte şu kıssaya işâret buyurdular. Çünkü Sâmîrî, benû İsrâîli ihlâl idüb buzağı sûretine tapdırdı. Ve bu iş Sâmîrî'den olduğu tahakkuk idince Musa 'aleyhi's-selâm ana; ⁸⁸ buyurup civârından tard teb'îd eyledi. Sâmîrî dahi Mecnûn gibi sahrâya gitti. Eğer bir kimesne Sâmîrî'nin yanına gelse istemeyüb ``benim yanıma gelmek yokdur`` diyerek sayha ider idi. Ve bir ferdi semtine geldiğini istemez idi. Ve vücûdu uyuz oldu. Sahrâda bu vechile hayli zamân eylenüb ba'dehû fevt oldu. **Ne'ûzü Bi'l-lâhi Te'âlâ min tardi'l-enbiyâ'i ve'l-evliyâ'**⁸⁹

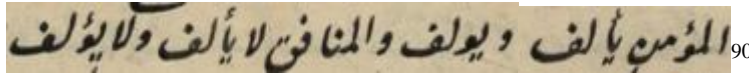
ليس يالف ليس يولف جسمه
ليس الا شح نفس قسمه

Yine buzun hâlini beyân idüb buyururlar ki; o buzun cismi bir kimesne ile ülfet ider değildir. Ve yine anın cismi ile ülfet olunmaz o buzun nasîbi olmadı. İllâ

⁸⁸ “(Musa ona şöyle dedi:)Haydi, defol, çünkü sen, “hayatta benimle temas yok” diye söyleneceksin. (Bir vahşi gibi yalnız yaşamaya mahkûm olacaksın.)” Tâ-Hâ, 97

⁸⁹ Peygamberlerin ve velîlerin huzurundan kovulmaktan Allâh'a sığınırız.

nefsine bahl oldu. Zîrâ bir kimesne ile ülfet itmeyenin ve kendi ile ülfet olunmayanın nefesine bahlden gayri nesne değildir. Şuha Şın'ın zammı ve hâ'i müşeddede ile kişinin nefesine olan bahline dinür ki cümle bahillerin akbehidir. Bu beyt eğerçi buzun hâlini beyân idicidir. Velâkin münâfıkların hâline telmîh varur. Zîrâ Hadîs-i Şerîfde:

⁹⁰ buyurulmuşdur. Ve kısım

kâf'ın kesriyle nasîb ma'nâsınadır. Su'âl olundu ki; buzda böyle olunca aslâ fâide olmamış oldu. Böyle bî fâide olan nesne dahi 'abes olur. Cenâb-ı Hakk 'abes nesne yaratmaktan münezzehdir. Bu beyt ile bu su'âl-i mukaddere cevâb virüb buyururlar ki;

نیست ضایع زو شود تازه جگر

لیک نبود پیک سلطان خضر

Buz bi'l-külliyeti 'abes değildir. Zîrâ andan çiger tâze olur. Lâkin sebzevât sultânının müjdecisi ve neşvü nemâsının sebebi ola ... olduğu gibi zâyi' bu makâmda 'abes dimekdir. Peyk müjdeciyeye dirler. Bu makâmda sebebe ma'nâsı murâd olunur.

ای ایاز، استاره تو بس بلند

نیست هر برجی عبورش را پسند

Mâ kalbinde Eyaz hikâyesi mürûr itmekle Eyaz'a yine hitâb idüb dir ki; Ey Eyaz, senin yıldızın çok âlî geldi.

(248-b)

Zîrâ her bir burc anı 'ubûrına ve mürûruna lâyık gelmedi. Ve her burcı beğenmez ve ana uğramaz hümânun havâda olup kürre-i zemîni beğenmediği gibi.

هر وفارا کی پسندد همتت؟

هر صفارا کی گزیند صفوتت؟

⁹⁰ "Mü'min o kimsedir ki, herkesle ülfet eder, herkesle iyi geçinir. O kimsede hayır yokdur ki, kendisiyle ülfet olunmaz; kendisi de başkasıyla ülfet etmez." H.Ş

Ey Eyaz senin necmin âlî olup her burcı beğenmediği gibi tab'ın ve meşrebin dahi âlî olmağla himmetin her vefâyı kaçan begenür ve her vefâya vefâ kaçan sevilir ve yine senin safvetin her safveti kaçan kabûl ider. Ve ana safvet dir. Belki Kemâl Safvet ola da anı kabûl ide. Ba'zı nüshada pesend ve yerine güzind vâki' olmuştur. dimekdir. Ma'lûm ola ki Hazret-i Mevlâna (kuddise sırruhûnun) Eyaz'dan murâdı 'ubûdiyetde sâdık kul dimekdir. Cemî' evliyâ-yı kirâma şâmil olur.

حکایت آن امیر که غلام را گفت که: می بیار،

Burası evâmirin hikâyesidir ki, kölesine didi ki; hamr getir. Köle bâde destisi ile şarâb getürmek için gider idi. Yolda bir zâhid var idi. Emr-i ilâhî ile emr ider idi. Ma'siyetden halkı nehy ider idi. Gulâm bâde ile destiyi doldurmuş gider iken zâhid rast gelüb destiye bir taş urdı. Ve destiyi kırdı. Pâdişâh köleden bu hâli işitti. Ve zâhidi te'dîb kaskını eyledi. Güşmâl te'dîb ve terbiye ma'nâsına ıstılâh olmuştur. Ve dahi bu vâki'a 'Îsâ 'Aleyi's-selâmın dîni zamânında idi ki, mey harâm olmamıştır. Bu sûretde kırması harâm olur. Ve beyhûde olmuş olur. Velâkin zâhid 'ayyaş ve nûşdan perhizkârlık eyledi. Ve tena'ümden kendüyi ve cümleyi men' ider idi. Tekazzüz tefe'ül bâbından kendüyi çekmek ma'nâsındır.

بود امیری، خوش دلی، می خواره ای
کهفِ هر مخمور و هر بی چاره ای

Bir pâdişâh zamân-ı mâzîde var idi. Hoş tabi' ve mey nûşuna harîs idi. Ve dahi her gamlunun ve bî çârenin melce'i ve penâhi idi.

مشفق، مسکین نوازی، عادل
مکرمی، زر بخشی و، دریا دلی

Ve emir müşfik idi. Ve fukarâyı taltîf idici idi. Ve dahi cevhere mensûb idi. Ya'ni cevher ibi bir zât ve sahî idi. Deryâ-dil cömerd ma'nâsına ıstılâh olmuştur.

شاه مردان و امیر المؤمنین
راه بان و راز دان و دور بین

Merdlerin şâhı idi. Ve mü'minlerin emîri idi. Tarîk-i Hakka mensûb idi. Ve sır bilici idi. Ve dostunu bilici idi.

(249-a)

Ve hâtırına ri'âyet idici idi.

دور عیسی بود و ایام مسیح
خلق، دل دار و کم آزار و ملیح

Bu meleğin devri 'İsâ 'aleyhi's-selâmın devri idi. Ve dahi Mesîhin eyyâm-ı nübüvveti idi. Ve dahi halk ana gönlünü tutulmuş idi. Ve yine halkı incitmeyici idi. Ve yüzi güzel idi.

آمدش مهمان به ناگهان شبی
هم امیری، جنس او، خوش مذهبی

O meleğe bir gîce ansız ve bî vakt müsâfir geldi. O gelen müsâfir o emîrin cinsi hoş mezheb ve ehl-i 'işret bir emîr idi.

باده می بایستشان در نظم حال
باده بود آن وقت مأذون و حلال

Hallerini muntazam itmekde o meliklere bâde iktizâ itdi. Hamr dahi o vakit Cenâb-ı Hakk tarafından izin olunmuş idi. Ve helâl idi. Zîrâ bâde dîn-i Muhammediye'de harâm oldu.

باده شان کم بود، گفت او با غلام
رو سبو پُر کن، به ما آور مدام

Bu şahların bâdesi az idi. Ve mikdâr-ı kifâye değil idi. Sâhib-i hâne olan emir didi ki; ey benim gulâmım Böri destiyi dolu eyleye ve bize şarâb getir. Müdâm, Mîm'in zammıyla 'Ârabîdir bâdeye dirler.

از فلان راهب که دارد خمر خاص
تا ز خاص و عام، جان یابد خلاص

Bâdeyi falân yerde olan falân râhibden getür ki o râhib a'lâ şarâb tutar. Hattâ havâs-ı nâssdan ve 'avâmdan ya'ni bunların fikrinden cân necât bula ve kemâliyle câna mestlik gele.

جرعه ای ز آن جام راهب آن کند
که هزاران جرعه و خُمدان کند

Bir cür'a o râhibin câmindan anı eyler ki nice bin küb anı eyler. Ya'ni o râhibin bâdesi ol kadar a'lâdır ki anın bir kadehini bir kimesne nûş itse başkasının bâdesinden nice küb nûş itmekden hayırlı olur. Bu beyt ile Hazret-i Mevlâna – (Kuddise sırruhû) insân-ı kâmilin feyzini ve 'aşkını beyân buyururlar. Öyle diyerek ki anların bir cür'a bâde-i feyzi kâ mil olmayanların nice küb bâde feyzlerinden a'lâdır. Cerrah, Cîm'in fethi ve Râ'nın teşdîdiyle vasat küpe ıtlâk olunur. Humdân, Hâ'nın zammı ve Mîm'in sükûnuyla küp mekânı dimekdir. Meyhâne murâd olunur.

اندر آن می مایه پنهانی است
آنچنان کاندرا عبا سلطانی است

O meyde bir gizli mâya ve mahfâ-yı sır varur. Ve anı kimesne bilmez. Encileyin ki, 'ibâda pâdişahlık vardır. 'İbâdaki pâdişahlığı mektûm olmağla bir fedrd bilmediği gibi meyde olan sırrı dahi bir ehad bilmez. Bu meyden murâd 'aşk-ı hakîkîdir. Bâde-i sûrî değildir. Zîrâ anda sır yokdur. Eğer anda esrâra müte'allik bir nesne olaydı. Haram ve necis olmaz idi. Ba'zı kimesneler bu misillü ebyâtı zâhirine haml ile Hazret-i Mevlâna -kuddise sırruhû- bâdede sır var buyurdı zan itdiler.

(249-b)

تو به دلق پاره پاره کم نگر
که سیه کردند از بیرون زر

Böyle olunca sen pâre pâre olan dervişlerin hırkasına bakma ve bu insân-ı kâmil değildir zan itme zîrâ libâs ile insânlık olmaz nice evliyâu'l-lâh köhne libâs giymeyi ihtiyâr itmişlerdir. Zîrâ taşradan hâlis hâlis altını siyâh eylediler. Herkes bunun altun olduğunu anlamasun için.

از برای چشم بد مردود شد
وز برون آن لعل دود آلود شد

Çirkin gözden için o siyâh olan altun merdûd oldu. Ya'ni altundan bî haber olan göz anı gördükde anı altun zan itmeyüb almadı. Ve bu kalbdır deyü za'im eyledi. Ve bu cihetden altun sârik şerrinden ve harâmî elinden necât buldı.

گنج و گوهر کی میان خانه هاست؟
گنجها پیوسته در ویرانه هاست

Hazîne ve gevher kaçan hânelerin ortasındadır. Zîrâ hazîneler vîrânelerde çöl yerlerde medfûn olurlar. Ve herkes almasun için eshâbı me'mûl olmayan yerlere defn iderler. Bunun gibi me'mûl olmayan ve zâhiri vîrâne gibi olan merdâne Allâhü Te'âlâ Hazretleri dahi gencîne-i ma'rifetini vedî'a ider tâki nâ mahrem vâkıf olup anı almaya görmez misin?

گنج آدم، چون به ویران بُد دفین
گشت طینش چشم بندِ آن لعین

Hazret-i Âdem 'aleyhi's-selâm'ın hazînesi ki, ma'rifet ilâhîdir. Virâne gibi olan cesed-i Âdem'de medfûn oldu. Ve cesedinin tîni ol mel'ûnun gözünü bağlayıcı oldu. Hemen tîneti görüb anda mahfâ olan esrâr-ı ilâhiyesini görmedi. Niteki;

ان اسیجد لمن خلقت طینا⁹¹ nazm-1 celîli ve dahi

من طین

⁹² nazm-1 kerîmi bu hâle delâlet ider.

او نظر میکرد در طین سست سست
جان همی گفتش که: طینم سدّ توست

O iblîs Hazret-i Âdem'in tînine köşk olarak nazar ider idi. Rûh-ı Âdem dahi ana dîr idi ki; sen benim hakîkatimi görmeğe kâdir olamazsın. Benim cesedim senin çeşmine sır olmuşdur.

⁹¹ “(İblis): Hiç ben çamurdan yarattığım kimseye secde eder miyim? İsrâ,61

⁹² “Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, O’nu ise çamurdan yarattın”. A’râf, 12

دو سبو بستند غلام و خوش دوید

در زمان، تا دیر رُهبانان رسید

Köle iki eline iki desti aldı. Ve hoş seğırtđi. O zamânda tiz olarak papasların kenîsesine iriřđi. Ruhbân, Râ'nın zammı ve He'nin sükûnuyla Râhibin cem'idir. Papaslar dimekdir. Deyr, Dâl'ın fethi ve Yâ'nın sükûnuyla Nasâra kenîsesine dinür. Devîd koşarak gitdi dimekdir.

زر بداد و بادۀ چون زر خرید

سنگ داد و در عوض گوهر خرید

Gulâm eğerçi sûretde altun virdi. Ve altun gibi rengin bâde aldı. Velâkin hakîkide taş virdi ve anın yerine cevher aldı.

(250-a)

Altun fi'l-hakîka taş makûlesidir ve turâbdan hâsıldır. İşbu beyt-i şerîfden murâd-ı şerîfleri anlar ki, mallarını ve sîm ü zerlerini virdiler ve mukâbilinde 'aşk-ı hakîkî aldılar. Güyâ ki taş virdiler. Ve cevher aldılar. Buyurmak isterler. Bu sûretde 'azîm rubh ve ticâret itmiş oldılar. Meselâ İbrâhim bin Edhem gibi (Kuddise sırrihû) bundan sonra 'aşk-ı hakîkînin vafına şürû' idüb buyururlar ki;

باده ای کان بر سر شاهان جهد

تاج زر بر تارك ساقی نهد

'Aşk-ı ilâhî bir bâdedir ki, şâhların başına eğer sıçrar ise der 'ukbu altunlu tâcını o pâdişâh sâkînin başına kor. Ya'ni pâdişâhlık ve saltanat 'aynından sâkıt olmağla terk ider dimek olur.

فتنه ها و شورها انگيخته

آميخته خسروان و بندگان

'Aşk-ı ilâhî bâdesi fitneler ve gavgalar koparmışdır. Kulları ve pâdişâhları birbirine karışdırmışdır. Ya'ni kulluk ve pâdişâhlık farkını ref' itmişdir. Yâhud kulu sultân ve sultânı kul itmişdir dimekdir. Sultân Mahmud ile Eyaz beyninde olduğı gibi.

استخوانها رفته، جمله جان شده
تخت و تخته آن زمان یکسان شده

Pâdişâhların cesedi ‘aşk ile elinden gitmiştir. Ve cümle kemikleri cân olmuşdur. Ya’ni cisimleri ‘aynıyla rûha münkalib olmuşdur demekdir. O zamân taht-ı saltanat ile tahta-i tâbût ‘inde müsavî olmuşdur. Ve saltanatın kadri kalbinden ve gözünden sâkıt olmuşdur.

وقتِ هشیاری چو آب و روغنند
وقتِ مستی همچو جان اندر تنند

‘Aşksızlık vaktinde şâh ve bende âb ile ravgan gibidir. Ve böyle zıdlardır. Ve meyânlarında fark çokdur. Lâkin ikisi de ‘aşka düşüb mest oldukda tendeki cân gibi müttahidlerdir. Ve beynlerinde fark kalmaz.

چون هر یسه گشته، آنجا فرق نی
نیست فرقی، کاندرا آنجا غرق نی

‘Aşk vaktinde bende ve sultân kâşkek ta’âmı gibi birbirine muhtelit olmuşlardır. Ve orada aslâ fark yokdur. Herise, He’nin fethiyle şol ta’âma dirler ki; buğdayı a’lâ lahm ile yağ koyup tabah iderler. Ve tokmak ile döğerler. Ve buğday muhtelit olub fark olunmaz. Lisân-ı Türkî’de ana kâşkek ta’bir olunur. Benim bu kelâmımı fark ve temyîz ol kimesne için yokdur ki o deryâ-yı ‘aşkda ve ehadiyetde fark değildir. Lâkin anlar ki ‘aşkıdır ve bahr-i ‘aşkda garkdır. Bu kelâmı anlar anlarlar ve fark ider.

اینچنین باده همی بُرد آن غلام
سوی قصر آن امیر نیک نام

Yine hikâyeye ‘avdet idüb buyururlar ki; buncalayın bâdeyi râhibden iştirâ idüb o köle o emîrin kasrı cânibine iletir idi.

پیشش آمد زاهدی، غم دیده ای
خشک مغزی، در بلا چسبیده ای

(250-b)

O gulâmın önüne esnâ-yı râhda bir perîşân zâhid ki riyâzatdan beyni kuru ve derd ve belâya bunalmış ve envâ’i mücâhedeye giriftâr olmuş idi.

تن ز آتشیای دل بگداخته
پرداخته خدا غیر از خانه

Tenini gönülde olan ateşlerden eritmiş. Ve kendinde vücûd kalmamış hâne-i kalbini dahi Hüdâ’nın gayrîsinden tamâm tathîr itmiş. Perdahten, bâ-yı ‘Acemiye ile tamâm itmek ve bir işe sûret virmek ma’nâsındır. Bu makâmda kemâliyle tathîrden kinâye olur.

زینهار بی محنتِ گوشمال
هزار چندین داغها، بر داغها،

Sakınmaksız mücâhedesinin te’dîbi nice bin dağları dağlar üzerine gönlünde koymuş idi. Ya’ni zâhidin aşuru mücâhedesini kendüye te’dîb idüb ve kendüye ‘azîm meşakkat virmekle kalbinde zahmet üzerine zahmet koymuş idi demek olur.

دیده هر ساعت خلش در اجتهاد
روز و شب چسبیده او بر اجتهاد

O zâhid kalbini her anda zahmetde görmüş idi. Zîrâ gîce ve gündüz o zâhid mücâhedeye yapışmış idi. Çiğsîde, sarılmış ve yapışmış ma’nâsındır.

سال و مه در خاک و خون آمیخته
بگریخته شب نیم حلمش و صبر

Gündüz gîce o zâhid ızdırâba ve meşakkate karışmış idi. Anın sabr ve hilmi gîce yarısı mahali firâr itmiş ve zokaka kendüye atmış idi.

گفت زاهد: در سبوها چیست آن؟
گفت: باده، گفت: بهر کیست آن؟

Köle tesâdüf idince zâhid didi ki; senin destinde olan nedir? Köle didi ki; hamırdır. Yine zâhid didi ki; o bâde kimin lâyıkıdır?

گفت: این زآن فلان میر اجل

گفت: طالب را چنین باشد عمل؟

Köle didi ki; bu bâde falan ulu beyin lâyıkıdır. Ve o beni bâde almak için irsâl itmişdir. Zîrâ falân emir bu gice nâgahân mihmân gelmişdir. Zâhid dahi didi ki; yâ biz anı tâlib-i hakdır deyü istima' ideriz. Tâlib-i hakkın 'ameli encileyin olur mu?

طالب یزدان و، آنکه عیش و نوش؟

باده شیطان و، آنکه نیم هوش؟

Bir kimesne tâlib-i Hakk olsun. Bundan sonra 'îş u nûş itsün. Ve hevâsını icrâ kılsun ve yine şeytan bâdesini içsün. Bundan sonra 'aklı yarım olsun. Bu nice olur; didi.

هوش تو بی می چنین پڑمردہ است

هوشها باید بر آن هوش تو بست

Senin 'aklın mey nûş itmeksiz böyle sultanmışdır. Bir şey idrâkine kâdir değildir. Belki senin 'aklının üzerine 'akıl bağlamak lâzımdır ki idrâk rütbesini bula. Kande kaldı ki mey nûş ide ve 'aklını gidere. Bu senin şâhının kârı mıdır?

(251-a)

Mey nûş ideceğine 'aklına 'akıl zam itmeğe baksun diyerek zâhide 'azîm infi'âl geldi.

تا چه باشد هوش تو هنگام سُکر؟

ای چو مرغی گشته صید دام سُکر

Yâ seker vaktinde senin 'aklın ne olursa hoş değil iken hâlin bu olunca kuş dâme giriftâr olduğu gibi seker dâmına giriftâr olan bîçâre didi. Bu ebyât ile işâret buyururlar ki; nîm 'akıl sâhibi olanlara bâde içmek hatâ-yı fâhiş imiş.

در بیان حکایت ضیاء بلخ و شیخ اسلام تاج بلخ و لطیفه گفتن ضیاء

Burası Ziyâü'd-dîn Dalak boşun hikâyesidir ki, gâyet uzun boylu idi. Ve dahi anın birâderi şeyhü'l-islâm ki Tâc-ı Belh lakâbıyla mülakkabdır. Gâyet kasîru'l-kâmet idi. Anın hikâyesidir. Ve dahi bu Şeyhü'l İslâm birâderi Ziyâ'yı Dalakdan 'âr tutar idi. Zîrâ Ziyâ dervîş-i dilhoş ve Dalak puş bir zât-ı şerîf idi. Ve Belh'in vâ'iz-i meşhûrî idi. Bu cihetden târik-i dünyâ olup Dalak puşluğu ihtiyâr itmiş idi. Velâkin Şeyhü'l İslâm Tâc-ı Belh ehl-i dünyâ olduğundan ``niçün birâder bu yola gitdi ve köhne puşluğu ihtiyâr itdi?`` deyü birâderinin hey'etinden 'âr ider idi. Ehl-i dünyânın dahi hâli budur.

روزی ضیاء بدرس او در آمد و همه صدور بلخ بدرس او حاضر بود

Bir gün Ziyâ-yı Dalak birâderi Şeyhü'l İslâm'ın dersi meclisine dâhil oldu. Ve dahi Belh'in cümle a'yân ve eşrâfi anın dersini istimâ' için hâzır olmuşlar idi.

ضیاء خدمت کرد و بگذشت

Ziyâ bir hizmet eyledi. Ya'ni karındaşına ta'zîm eyledi. Ve geçdi.

شیخ الاسلام او را نیم قیامی کرد سسرری

Şeyhü'l İslâm, birâderi Ziya'ya 'ale'l-fevr bir yarım kıyâm eyledi. Serserî, tiz ve çâpik dimekdir.

گفت آری سخت درازی پاره در دزد

Ziyâ-yı Dalak dahi birâderinin kibri sebebiyle böyle bir nîm kıyâm itdiğini gördi. Ve tahkîrine infî'âl idüb. Kasîru'l-kâme olduğunu kendüye kinâye tarîkiyle tefhîm ve hezl murâd iderek didi ki; ``Belî kad ve kâmetiniz gâyet uzundur. Bir mikdârı çalmak ve serkat lâzımdır. Binâberîn tam kıyâm itmediniz`` didi. Düzd, Dâl'ın zammıyla emr-i hâzır olarak serkat eyle dimekdir. Masdarı düzdîden ve muzâri'i düzdüd ve emri düzd gelür.

آن ضياء بلخ خوش الهام بود
داير آن تاج شيخ اسلام بود

Vâ'iz-i Belh Dalak pûş Ziyâü'd-dîn hâzır cevâb ve nâzik tab' idi. Anın Tâc-ı Belh lakâbıyla mülakkab şeyhü'l-islâm birâderi olmuş idi. Hoş ilhâm, hâzır cevâb ma'nâsına ıstılâh olunmuşdur.

تاج شيخ اسلام دار الملك بلخ
بود كوته قد و كوچك، همچو فرخ

(251-b)

Tâ lakabıyla mulakkab Belh'in Darü's-saltanatınınŞeyhü'l-islâmı kasîru'l-kâme idi. Ve dahi kuş yavrusı gibi küçük idi. Dârü'l-mülk pâdişâhların pâ-yi taht-ı olan memlekete dirler. Meselâ İsbol gibi. Ferh, Hâ'nın fethi ve Râ'nın sükûnuyla kuş yavrusı ma'nâsınadır.

گر چه فاضل بود و فعل و ذو فنون
این ضیا اندر ظرافت بُد فزون

Eğerci Şeyhü'l İslâm 'ulûm-ı zâhire ile fazl sâhibi idi. Ve fahl idi. Ve envâ'i 'ulûm sâhibi idi. Velâkin birâderi Ziyâ-yı Dalak pûş zerâfet ve nezâket tab'ında Şeyhü'l İslâm'dan ziyâde idi. Umûr-ı mahsûsadandır ki ehl-i 'ilmin dervîş ve sâlik ve şî'ire mâil olanları zürafâdandır. Ve dervîş ve sâlik olmayanları ve kütüb-i Fârisîyye ve dîvân mütâla'a itmeyenleri ve târih âşinâ olmayanları bayağı taş çeken merkebden farkı yokdur. Fahl, Fâ'nın fethi ve Hâ'nın sükûnuyla erkek deveye dirler. Cem'i fühûl gelür. Bu makâmda 'âlim-i müttekın ma'nâsınadır.

او بسی كوته، ضیا بی حدّ دراز
بود شيخ اسلام را صد كبر و ناز

Şeyhü'l İslâm Tâc-ı Belh gâyet boyı kısa idi. Birâder-i Ziyâü'd-dîn tavilü'l-kâme idi. Ve dahi Şeyhü'l İslâm Tâc-ı Belh'in çok kibir ve nâzı var idi. Ekser kasîru'l-kâme olanlar mütekebbir olur. Nâz dahi bu makâmda kibir dimekdir.

زین برادر ننگ و عارش آمدی
وین ضیا هم واعظی بُد با هدی

Şeyhü'l İslâm birâderi Ziyâ'dan 'âr tutar idi. Zîrâ Dalak pûş idi. O Ziyâ dahi hidâyet ile muttasıf bir vâ'iz-i benâm idi.

روز مجلس اندر آمد آن ضیا
بارگه، پُر قاضیان و اصفیا

Ders meclisi günü bu Ziyâ bir gün geldi. Şeyhü'l İslâm'ın sarayı Kâdılar ve sâfîler ile mâlâmâl idi.

کرد شیخ اسلام از کبر تمام
مر برادر را ضییت نصف القیام

Tac-ı Belh kemâl-i kibrinden bu birâdere buncalayın nısf kıyâm eyledi. Zîrâ mütekebbirânın kıyâm 'adetinden değildir.

گفت: آری، بس درازی بهر مُزد
اندکی از آن قدِ سَروت هم بُدزد

Ziyâ-yı Dalak birâderine didi ki; sen çok tavîlü'l-kadsın ecr ve sevâb için bir mikdâr servi gibi kad'ından sirkat eyle. Ziyâ'nın murâdı kasîru'l-kâmelik ile Şeyhü'l İslâm'ı sahr ider. Ve yine demek ister ki; böyle kad ile nîm kıyâm idersin hele tamâm kıyâm eyle bakalım yerine durur mu?

پس تو را، خود عقل کو یا هوش کو؟
تا خوری می، ای تو دانش را عدو

Gâne bu hikâyeyi zâhid nakl itdi gibi olmağla zâhid köleye didi ki; böyle olunca senin tahkîk-i 'aklın kani hattâ bâde nûş idersen ey kimesne sen 'akl u 'irfânına düşmansın. Zîrâ 'akl ve idrâkinin zevâlini istersin.

روت بس زیباست، نیلی هم بکش
ضحکه باشد نیل بر روی حبش

(252-a)

Ey kimesne; yüzün çok güzeldir. Çividen hatlar çekmek ile tezyîn eyle. Niteki ba'zı zencîler kaşına rastık çekerler. Ve yüzini envâ'i zînetle tezyîn iderler. Ya'ni çirkinsin sakın yüzine zînet virme. Zîrâ Habeşî'nin yüzü üzerine hatt-ı Nîlî gülecek nesne olur. Ve gören istihzâ ider.

در تو نوری کی در آمد؟ ای غوی
تا تو می نوشی و ظلمت جو شوی

Bir nûr ey 'azgun kaçan gelür. Yâhud geldi mâdem ki sen böyle bî hoş olmuşsun. Ve bâde nûş itmişsin. Ve râh-ı zulmete sâlıksin hiç böyle adam nûr sâhibi olur mu?

سایه در روز است جُستن قاعده
در شبِ ابری تو سایه جو شده

Sâyeyi gündüzde aramak kâ'idedir. Zîrâ sâye nehârda bulunur. Ve âfitâbsız gölge olmaz. Sen ise bulutlu gîcede sâye-cû olmuşsun bu hâl ise hamâl-ı hamâkatden neş'et ider; didi.

گر حلال آمد پی قوتِ عوام
طالبان دوست را آمد حرام

Eğer bâde 'avâmın azığı için helâl geldiyse yâr-ı hakîkînin tâliblerine harâm geldi. Anlara hamr içmek yokdur didi. Meselâ bizim dînimizde et'ame-i nefise sâlik ve dervîş olmayana helâl ise dervîş olanlara harâmdır. Belki dervîşe nân-ı hüşk kifâyet ider. İşte bunun gibi 'Îsâ 'Aleyhi's-selâmın dîninde eğerçi bâde harâm olmamış idi. Velâkin yine ehl-i takvâ olanları nûş itmezler idi. Gâne yâ 'âşıklar ne içsün deyü zâhide su'âl olundukda. Bu beyt ile zâhid cevab virüb dir ki;

بود دل خون باده را عاشقان
چشمشان بر راه و بر منزل بود

'Âşıklara bâde gönül kanı olur. Ya'ni 'âşıklar câm-ı kalblerini bâde-i derd-i yâr-ı hakîkiyle doldurup içmek farz olur ve 'âşıka nûş-ı bâde olamaz ve anların

gözleri hevâ-yı nefisde olmayup belki gözleri râh-ı hakka ve menzile olur. Zîrâ yolcu yolunu düşünür. Ve ‘îş ü nûş kaydında olmaz.

در چنین راه بیابان مخوف
این قلاوُز خرد با صد کسوف

Böyle mahûf sahrâ ve çöl yolunda bu ‘akıl kılavuzı böyle yüz kûsûf ile olsun revâ mıdır?

خاک در چشم قلاوُزان زنی
کاروان را گمره و هالک کنی

Kılavuzların gözine toprak ursun. Kervân ehlini helâka gidici ve zâyî’ eylesin. Bâde içmek kılavuzun gözine hâk urmaktır. Kılavuzun gözi kör olunca kervân halkının helâkı lâzım gelür.

نان جو، حقا حرام است و فسوس
نفس را، در پیش نه، نان سبوس

Sübût-ı sahîh ile sâbit oldu ki; nefs-i emâreye arpa unundan etmek yapırmak harâmıdır. Belki nefsin önüne kepekden etmek yapup ``yi bunu`` deyü koy.

(252-b)

Süpûs, Sîn’in zammı ile unu elemekden hâsıl olan galîz nesneye dirler ki, ana kepek ta’bîr iderler. Hakkâ sâbit oldu ma’nâsına isti’mâl olunur.

دشمن راه خدا را خوار دار
دار دار بر منه، منبر را دزد

Allâhü Te’âlânın yolunun düşmanı olan nefs-i emmâreyi hakîr tut ve anı besleme ve ‘azîz itme sârikin altına minber koyma. Ve anı minbere is’âd itme zîrâ sârik minberde yakışmaz. Belki anı adam asdikları minberdâra tut ve as.

پسند بُریدن دست تو را، دزد

ببند دستش عاجزی، بُریدن از

Sen ey ‘âkil sârikin elini kesmeği istihsân eyle ve merhamet itme. Zîrâ Mevlâ böyle buyurmuşdur:

قال الله تعالى والبرق والبرق فاقطعوا ايديهما⁹³

وايضا قال الله تعالى ولا تاخذكم بهما رافة في دين الله⁹⁴

Eğerçi bu âyet zânî ve zâniye hakkında buyurulmuşdur. Lâkin sârik ve sârika dahi böyledir. Zîrâ bunlar dahi hudûd-ı ilâhîyi tecâvüz itmişlerdir. Bunlara merhamet olunmaz. Eğer sârikin elini kat’dan âciz isen bâri elini bağla. Nefs-i emmâre dahi sârik-i dîn ü îmân olmağla riyâzat ve mücâhede ile elini kesmek lâzımdır.

گر نبندی دست او، دست تو بست

شکست پایت نشکنی، پایش تو ور

Eğer sârikin elini sen bağlamaz isen. O senin elini bağlar. Eğer sen anın ayağını kırmaz isen. O senin ayağını kırar. Sonra pişmân olursun.

تو عدو را می دهی و نی شکر

بهر چه؟ گو: زهر نوش و خاک خور

Sen ise düşmana bâde virirsen. Şeker kamışı yedirirsen. Böyle itmek ve bu ihsân nedendir, söyleye bilemem; didi. Bundan sonra

زد ز غیرت بر سبو سنگ و شکست

او سبو انداخت، از زاهد بجست

Zâhid gayretinden desti üzerine taş urdu ve destiyi kırdı. O köle destiyi atdı. Ve zâhiden sıçradı ve kaçdı.

رفت پیش میر، گفتش: باده کو ؟

⁹³ “Hırsızlık yapan erkek ve kadının yaptıklarına karşılık Allah’tan bir cezâ olarak ellerini kesin” Mâide; 38

⁹⁴ “Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız Allah’ın dinini (tatbikde) bunlara (zina edenlere) bir acıyacağınız tutmasın.” Nûr,2

او پیش يك يك گفت را ماجرا

Emîrin önüne gitdi. Emîr ana didi ki; ``kani bâde?`` Köle dahi zâhid ile vâki' olan mâcerâyı ve destiyi şikest itdiğini Emîre bir bir nakl eyledi.

رفتن امیر خشم الود برای کوشمال زاهد

Burası Pâdişâhın gazablı olduğu halde o zâhidi te'dîb için gitmesi beyânındadır. Küşmâl, te'dîb ve terbiyeye dirler.

میر چون آتش شد و برجست راست

گفت: بنما خانه زاهد کجاست

Emîr köleden bu vâki'ayı işdince gazabı tehyîc itmekle ateş gibi oldu. Ve yerinden kalkdı didi ki; zâhidin hânesini bana göster kadedir. Berceset rast, kâim oldu. Ma'nâsına ıstılâh olunmuşdur.

تا بدین گرز گران کوبم سرش

آن سر بی دانش مادر غرش

(253-a)

Tâ ki bu ağır gürz ile anın başını dökeyim serden. Bedel anın kahbe analı idrâksiz ve 'akılsız başını urayım ki bir dahi böyle iş itmeye; didi. Kübem, fi'il-i muzârî' nefsi mütekellim vahdedir. Edrıbu demek olur. En serbî dâniş, serden bedeldir. Mâdergar, Gayn'ın fethiyle kahbe analı dimekdir. Gürz meşhûr silâhın adıdır. Topuz gibidir. Velâkin yivli olur.

او چه داند امر معروف؟ از سگی

طالب معروفی است و شهرگی

O zâhid emr-i ma'rûfu ne bilür. Kelbliğinden ve denâetinden için belki ma'rûf olmağa ve meşhûr-ı ifâk olmağa tâlibdir. Andan için ider. Emîrin destisini kırmış âferin disünler deyü Tahsîn ister.

تا بدین سالوس خود را جا کند

تا به چیزی خویش را پیدا کند

Hattâ bu riyâ ile nâsın kulûbünde kendüye yer ide. Hattâ böyle bir nesne ile kendüyi âşikâre ve meşhûr ide didi.

او ندارد خود هنر، الا همان

که تسلس میکند با مردمان

Zîrâ zâhid bir hez bilmez. Ve bâtından bir hatî yokdur. İllâ ancak anı bilür ki, bu iş ile ve o iş ile mürâîlik eyleye. Ya'ni ba'zı kimesnenin destisini kıra ve ba'zı kimesneniyi tekdîr ide. Bu yüzden salâh ve takvâ ile meşhûr ola. Ve herkes anı öpüb hediye takdîm eyleye. Tesellüs, tefe'ül bâbından masdardır. Mürâî olmağa dirler.

او اگر دیوانه است و فتنه کاو

داروی دیوانه باشد کیر گاو

O zâhid eğer mecnûn ise ve fesâd kazıcı ise delinin ilâcı işte öküz zekeri gibi kamçıdır. Ben anı şimdi uslandıırırım; didi.

تا که شیطان از سرش بیرون رود

بی لتِ خربندگان، خر چون رود؟

Tâki İblis o zâhidin başından gide. Görmez misin; merkebcinin değneği olmaksız merkeb kaçan gider. Bunun gibi zâhid topuzı yimedikçe Şeytan başından gitmez didi. Hârbende merkeb süricisine dinür. Let, Lâm'ın fethiyle çomak dimekdir. Bundan sonra

میر بیرون جست و دیوسی به دست

نیم شب آمد به زاهد، نیم مست

Melik, sarâyından taşra sıçradı. Ve bir topuz dahi elinde olarak gice yarısına karîb nîm mest ya'ni çakır keyf zâhidin kapusuna geldi.

خواست کشتن مرد زاهد را ز خشم

مرد زاهد گشت پنهان زیر پشم

Emîr, zâhidi kemâl-i gazabdan öldürmek istedi. Merd-i zâhid dahi yün altına saklandı. Peşm, bâ'yı 'Âcemiye'nin fethi ve Şîn'in sükûnuyla yün ma'nâsınadır. Mindere ve yasduğa vaz' olunur.

مرد زاهد می شنید از میر آن
زیر پشم آن رسن تابان نهان

O zâhid-i merd bu hışm .. kelâmları ip bükicilerin yünü altında mahfâ olduğu halde işidir idi. Beyt-i âtiye merhûndur.

گفت: در رو گفتن زشتی مرد
آینه تاند، که رو را سخت کرد

Zâhid didi ki; merdin çirkinliği yüzine söylemek ki âyine kâdir olur. Zîrâ yüzini katı eyledi. Benim kârım rû be rû söylemek değildir.

(253-b)

روی باید، آینه وار، آهنین
تات گوید: روی زشت خود ببین

Âyine gibi demre mensûb yüz gerekdir. Hattâ sana diye ki; hele çirkin yüzüne bak.

حکایت مات کردن دلّک سید شاه ترمد را

Burası Dalkan nâm nedîmim Termed Vilâyetinin Pâdişâhı olan Seyyid Şâh lakâbıyla mülakkab olan pâdişâhı şatranc oyununda mat eylemesi ve mağlûb itmesi beyânındadır.

شاه با دلّک همی شطرنج باخت
مات کردش زود، خشم شه بتاخت

Pâdişâh Dalkan nâm nedîmiyle bir gün şatranc la'abını oynar idi. Dalkan tiz Seyyid Şâhı mât eyledi. Ve mât olduğuna şâhın gazabı hareket eyledi.

گفت: شه شه، و آن شه کبر آورش
يك از شطرنج ميزد بر سرش

Dalkan mât idince pâdişâha tûf tûf didi. Dalkan'ın mütekebbir olan şâhı ki Seyyid Şâh`dır. Gazaba gelüb şatrancın altların bir bir Dalkan'ın başına urur idi. Şüh, Şîn'in zammı ve he'nin sükûnuyla tûf dimekdir. Şimdi lisânımızda tû dirler. Bir kimesnenin nâhmevâr fi'ili makâmında tahkîr mevki'inde isti'mâl iderler.

که بگیر اینک شهت، ای قلتبان
صبر کرد و گفت دلّک: الامان

Öyle diyerek urar idi ki. Tut bunu işte sana tûf ey deyyus. Dalkan bu cefâya sabr eyledi. Ve didi ki; Ey Pâdişâh amân tevbe olsun. Bir dahi söylemem. kaltabân Türkîdir. 'Avratının fücûrunı ve fuşşunı bilüb talâk virmiyene dirler. 'Arab ana deyyûs ta'bîr iderler.

دست دیگر باختن فرمود میر
او چنان لرزان که عور از زمهریر

Yâ o gün yâhud bir gayri yine pâdişâh şatranc oynamak ile emr buyurdı. Dalkan oynar iken öyle havfindan ditrer idi ki 'uryân olan ziyâde berdden ditrediği gibi. Zemherîr, ziyâde sovuğa dinür.

باخت دستِ دیگر و شه مات شد
وقتِ شه شه گفتن و میقات شد

Dalkan, Şâh`ın emriyle yine bir gayri oyun oynadı. Ve yine şâh mât oldu. Yine şüh şüh dimekliğin vakti oldu. Mîkât dahi vakit ma'nâsındır.

بر جهید آن دلّک و در کُنچ رفت
شِس نمذ بر خود فکند از بیم تفت

Dalkan, yerinden sıçradı ve bir köşeye gitdi. Altı keçe kendi üzerine şâhın gazabı harâreti havfindan ve yine infi'âl idüb şatranc altını bir bir başıma urar mülâhatasından bıraktı. Teft tâ'nın fethiyle harârete dinür. Bu makâmda gazab harâreti dimek murâd olunur.

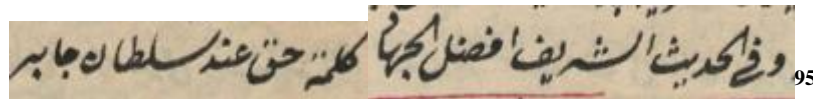
زیر بالشها و زیر شش نمد
خفت پنهان تا ز خشم شه رهد

Yastıkların altında ve altı keçenin altında gizlü yatdı. Hattâ şâhın zahmından halâs ola.

گفت شه: هی هی، چه کردی چیست این؟
گفت: شه شه، شه شه، ای شاه گزین

(254-a)

Pâdişâh Dalkan'ın böyle itdiğini gördi. Ve didi ki; Ey Dalkan ne eylersin? Dalkan dahi cevâbında dört kere ey müntehab şâh sana tûf olsun yine mât oldun didi. O şâh teferrüs itdi ki bu tekellüfler tûf demek için imiş. Sana yorgan altının gayriden hafî söylemek kaçân mümkündür. Ey ateş perdeli gazûb şâh; didi. Lihâf, lâm'ın kesriyle yorgana dirler. Sicâf, Sîn'in kesriyle perde demekdir. Ateş sicâf, gâyet gazûb ma'nâsına isti'mâl olunmuşdur.

ای تو مات و من ز زخم شاه مات
میزنم شه شه ز زیر رختها

Ey Pâdişâh! Sen mâtsın ve ben senin yârelerinin havfından sana bu rahtelerin altında tûf tûf dimeği urarım. Zîrâ meydanda söylesem alt şatrancı başıma urarsın. Ve Hakka râzı değılsin demek istedi. Yine emîrin hikâyesine ‘avdet idüb buyurur ki;

چون محله پُر شد از هیهای میر
وز لگد بر در زدن، وز دار و گیر

Çünkü mahalle emîrin ``hey hey`` sadâsından doldı. Ve dahi kapuya tekme urmakdan ve dahi tut sadâsından mâlâ mâl oldu.

⁹⁵ “Hadis-i Şerif; En faziletli cihad, zalim bir yöneticinin karşısında hakk kelimeyi söylemektir.”

خلق بیرون جَست زود از چپ و راست
رضاست و است عفو وقتِ مقدم، کای

Halk sağda ve solda olan hânelerinden taşra sıçradı. Öyle diyerek ki; ey cümleye mukaddem ve pîşivâ olan zât afv vaktidir. Ve rızâ zamânıdır.

مغز او خشک است و عقلش این زمان
کمتر است از عقل و فهم کودکان

O zâhidin beyni güridir ve anın ‘aklı bu zamân etfâlin ‘aklından ve fehminden ziyâde nâkısdır.

زهد و پیری، ضعف بر ضعف آمده
و اندر آن زهدش گشادی ناشده

Zühd ve pırlık ve za’af za’af üzerine gelmiştir. Ve o zühde ana bir feth-i bâb dahi olmamıştır. Bu cihetden hiddetli oldu didiler.

رنج دیده، گنج نادیده ز یار
کارها کرده، ندیده مُزد کار

Zâhid çok rahmet görmüş. O zahmet mukâbili genc ve sâl yâri görmemiş ve yine de hakda çok işler görmüş. Ve gördüğü işin ücretini Cenâb-ı Hak`tan bulmamış. Ve emeği hebâ ve zâyi’ olmuş. Bu cihetden ‘aklına perîşanlık gelmiş. Ve hiddet sâhibi olmuş. Sen anın kusûruna bakma. Deyü Emîre recâ itdiler.

یا نبود آن کار او را خود گهر
یا نیامد وقتِ پاداش، از قدر

Yâhud anın itdiği ‘ibâdetin tahkîk-i gevheri yok idi. ‘ibâdetin güheri ihlâsıdır. Yâhud güheri vâir ise kaderu’l-lâhîden için mükâfât vakti gelmedi. Zîrâ;

الامور مرهونة باوقاتها⁹⁶

(254-b)

⁹⁶ “İşler vakitlerine bağlıdır. Yani her iş, her şey vakitlerle rehin alınmıştır.” (Hadis olarak bilinir).

buyurulmuştur. Vakti gelmeksiz bir şey olmaz. Pâdâş, intikâm almağa ve mükâfâta dahi dirler.

یا که بود آن سعی چون سعی جهود
یا جزاء، وابسته میقات بود

Yâhud bu zâhidin sa'î Yahûdun sa'î gibi idi. Ya'ni 'abes oldu. Yâhud cezâsı vaktine bağlanmış idi. Bu beyt dahi beyt-i sâbıkın me'âlindedir.

مَر ورا درد و مصیبت این بس است
کاندر این وادی پُر خون بی کس است

Gözi derdli göz yaşıyla doludur ve bir köşede oturmuştur. Yüzünü ekşi eylemiş olduğu halde avurdını sarkıtmıştır. Lûnc, lâm'ın zammı ve Nûn'nun sükûnuyla avurddaki dihânın köşeleridir. Niteki Şâhidî merhûm lüğatinde ağız bucağına lûnc dirler diyerek ta'bîr buyurmuştur.

چشم پُر درد و، نشسته او به کُنج
رو تَرش کرده، فرو افکنده لَنج

Ne bir gözünün derdine 'ilâc ider bir kehhâl vardır ki, anın gamını yiye. Ve anın gözine bir 'ilâc ide. Ve ne o zâhidin bir 'aklı vardır ki, bir kehal semtine yol ilete ve kendi gözine kendisi bir 'ilâc eyleye. Nîş kelimesinde olan nî nefiy içündür. Ve şın zamirdir. Ve zâhide râci'dir. Kehalden murâd zâhidin derdine dermân olacak nesnedir.

نی یکی کحال کاو را غم خورد
عقل هم نی، کاو به کحلی ره بَرَد

İhtiyât ve zanile bir ictihâd eyler ve anın kârı ona ki güzel olur dimekdir. Tâ işi eyü oluncaya dek.

اجتهادی میکند با وهم و ظن
کار در بوک است تا نیکو شدن

Andan için o zâhidin yolu dostun dîdârı yoluna dek ba'îddir. Ya'ni zâhidin olduğu yol Allâhü Te'âlâ Hazretlerini görmeğe ve bulmağa olan yoldan gâyet

ba'iddir. Bu cihetden Allâhı bulamadı ve bilemedi. Zîrâ zâhid riyâset-i dünyâ ister. Ve ana arzûsu vardır. Ve sırr-ı Hüdâ ve ma'rifet-i Cenâb-ı Kibriyâ istemez. Bu ecilden hakdan mahrûmdur didiler.

زآن رهش دور است تا دیدار دوست
که نماندش مغز سر، از عشق پوست

Bu zâhid bir mikdâr-ı vakt Hüdâ ile mu'ârazadadır. Öyle diyerek ki, benim nasibim bu hesâbdan zahmet geldi. Nedir bu benim çektiğim? Hesâbdan murâd zâhidin çektiği meşakkatdır.

ساعتی او با خدا اندر عتاب
که نصیبم رنج آمد زین جناب

Bir mikdâr zamân dahi Mevlâ ile mu'ârazayı koyup bahtı ile gavgadadır. Öyle diyerek ki, herkes maksûdı cânibine tayrân idicidir. Ve bizim kanadımız kesilmiştir. Bizim maksûdumuz tarafına uçmamız yokdur. Ne denî baht imişsin deyü bahtıyla mücâdele ider.

هر که محبوس است اندر بو و رنگ
گر چه در زهد است، خود باشد بتنگ

(255-a)

Her kimesne ki dünyânın kokusunda ve renginde habs olunmuştur. Eğerçi zâhid vürû' içindedir. Böyle ise de anın huyı ve tab'i târ olur. Ve cüz'i şeye infi'âl ider. Ve vüs'at-i ahlâkı olmaz ki mütehammil ola. Hoş aslı Huvîş olmağla zarûret-i vez için yâ'sı hazef olunmuştur. Ve hûy, Hâ'nın zammıyla tabî'at ma'nâsınadır.

مناخ ننگین این از آید برون تا
کی شود خویش خوش و صدرش فراخ؟

Bu târ deve ahurundan taşra gelmedikçe ya'ni dünyânın muhabbetinden vâreste olmadıkça kaçan zâhidin hâli hoş olur ve vüs'at-i ahlâk sâhibi olur ve kalbi

vâsi' olur. Belki bunların birisi zâhidde bulunmaz. Menâh, deve ahuruna dirler. Ferâh dahi Fâ'nın fethiyle vâsi' ma'nâsınadır.

زاهدان را در خلا پیش از گشاد
داد هیچ نشاید استرّه و تیغ

Zâhidlere halâda ya'ni halvetde maksûdı kendüye feth olunmaksız bıçak ve ustura gibi nesnelere virmek lâıyk değildir. Zîrâ kendülerin ızdırâb-ı kalblarından için helâk iderler. Niteki beyân buyururlar ki;

شکم بدراند را خود ضجر کز
غم و مرادیها بی آن غصه

Zîrâ o nâmurâdıkların gamı ve kaygusu ızdırabından ve sıkletinden kendüye karnını yırttırmağa sebep olur görmez misin dünyâ için kendüyi salb idenler çokdur. Sîmâ böyle devlet eline girmez ise kendüyi helâk ideceği muhakkaktır. Dacir, Dâd'ın fethiyle ızdırâba dinür. Gussa Türkîdir. Gam demekdir.

قصه انداختن مصطفی

خود را بوی

Burası Hazret-i Muhammed Mustafa salla'l-lâhü te'âlâ 'aleyhi ve sellem'in kendi zât-ı şerîflerini Cebel-i Hira'dan Cibrîlin kendüye kec olarak fahr-i 'âleme göstermesinden için atmağı murâd itmesi beyânındadır.

رو پیدا شدن جبریل که مینداز خود را که دولتها در پیشست

Ve dahi cibrîlin fahr-i 'âleme zâhir olması beyânındadır ki; kendüyi atma zîrâ devletler ilerüdedir. Menkûldur ki; Resûl-i Ekrem (Salla'l-lâhü te'âlâ 'aleyhi ve selam)e ba'setü karîb-i halvet ve nâsdan 'uzlet sevgili oldu. Binâberîn Cebel-i Hira'da olan gârda ihtifâ ve inzivâ buyururlar idi. Birgün Cibrîl-i Emîn ('Aleyhi's-selâm) beşer şeklinde Gâr-ı Cebel-i Hira'ya gelüb Fahr-i 'Alem Efendimiz'i der âgûş iderek sıkup ``ikra`` buyurdılar. Muhammed Mustafa (Salla'l-lâhü te'âlâ 'aleyhi ve

selem) dahi; Mâ ene bikârî⁹⁷ buyurdılar. Yine sıkup ``ikra`` buyurdılar. Yine Fahr-i ‘Alem Efendimiz; ``Mâ ene bikârî’in`` buyurdılar. Yine Cibrîl tutup sıkup;

اقرا باسم ربك

الذی خلق خلق الالب من خلق اقرا وربك الاكرم الذی علم بالقلم

علم الالب ان ما لم يعلم

⁹⁸ didi.

(255-b)

Binâberîn ibtidâ nâzil olan bu sûre-i celîlenin evvelidir didiler. Ba’dehû fahr-i ‘âlem kalkup Hazret-i Hadîce (Radıya’l-lâhü te’âlâ anhâ)nın hânesini teşrîf birle mâcerâyı anlara nakl buyurdılar. Hazret-i Hadîce dahi nübüvveti tebrîk itdiler. Ve tasdîk itdiler. Bu cihetden Hadîcetü’l Kübrâ, Fahr-i ‘Alem (Salla’l-lâhü te’âlâ ‘aleyhi ve selem)e îmân idenlerin evvelidir dimişler. Bundan sonra vahy-i ilâhî üç sene münkati’ olmuş. Ana fetretü’l-vahy ta’bir olunur. Bu fetrete gâyet fahr-i ‘âlem muzdarib olup kendülerini Cebel-i Hira’dan birkaç def’a atmak murâd buyurunca Cibrîl-i Emîn zâhir olup men’ ider idi. İşte Hazret-i Mevlâna (Kuddise sırruhû)nun bu serhada buyurdıkları bu kıssaya işâret olacaktır. Aşağıya doğru beyân buyururlar.

مصطفى را هجر چون بفراختی

خویش را از کوه می انداختی

Hazret-i Muhammed Mustafa salla’l-lâhü te’âlâ ‘aleyhi ve selem efendimize iftirâk mihneti çünkü galebe ider idi. Kendüyi cebelden aşağı atmak murâd ider idi.

تا بگفتی جبرئیلش هین مکن

که تو را بس دولت است از امر کُن

⁹⁷ “Ben okuyan değilim.”

⁹⁸ “yaratana Rabbinin adıyla oku!,İnsanı bir kan pıhtısından (aşılansmış yumurtadan)yarattı. Oku! O, keremine nihâyet olmayan Rabbindir. Kalem ile (yazmayı)öğreten de (O dur.)O, insana bilmediği şeyleri öğretti. ‘Alak, 1-5

Hattâ Fahr-i ‘Aleme Cibrîl-i Emîn dir idi ki; âgâh ol böyle iş itme zîrâ sana Cenâb-ı Hakk’ın ‘‘kûn’’ emrinden çok devlet-i ebediye-i bâkiye vardır.

مصطفیٰ ساکن شدی ز انداختن

تاختن آوریدی هجران باز

Resûl-i Ekrem ve Nebiyyi Muhterem (Salla’l-lâhü te’âlâ ‘aleyhi ve selem) kendüyi atmaktan sâkin olur idi. Ve fâriğ ider idi. Yine iftirâk zahmeti hareket itmek götürür idi.

او کوه از نگون سر را خود باز

می فکندی از غم و اندوه او

Yine kendüyi başı aşağı dağdan kendi gamı için atmak murâd ider ider idi.

باز خود پیدا شدی آن جبرئیل

که مکن ای پادشاه بی بدیل

Yine Cibrîl-i Emîn zâhir olur idi. Öyle diyerek ki; Ey misli olmayan pâdişâh bu işi böyle eyleme. Bî bedîl, bî misl dimekdir.

حجیب کشفِ تا میبود همچنین

تا بیاید آن گهر را او ز جیب

Fahr-i ‘Alemin hâli buncalayın idi. Perde ve hicâbın keşfine dek tâ ki o Güher-i vuslatı ceybinde buluncaya dek, çünkü vahy-i ilâhî müte’âkib oldu. O ızdırâb kendüden zâil oldu. Ve cebelden kendüyi atmaklığı arada dahi zâil oldu. Zîrâ vuslat-ı ‘ayn râhatdır.

بهر هر محنت چه خود را می کشند؟

کُشدند؟ چونش این، محنتهاست اصل

Her bir dünyâ meşakkatî için çünkü halk kendülerini öldürürler. Mihnnetlerin aslı firkat-i ilâhîdir.

(256-a)

‘Aşıklar bunu nice çeksünler. Belki çekmeğe kudretleri olmayup eller yine alt çarha girdikde kendilerini telef iderler. Mısrâ’-ı evveldeki küşend Kâf’in zammıyla öldürürler dimekdir. Ve mısrâ’-ı sâniyedeki keşend Kâf’in fethiyle çekerler dimekdir.

از فدائی مردمان را حیرتیبست

هر یکی از ما فدائی سیرتیبست

‘Uşşâkım nefeslerini fedâ itdiklerinden zâhir halkına hayret varur. Bunlar nice cân virirler deyü ta’accübleri varur. Zîrâ bizden her birimiz sîretü berdûşde cân fedâ itmişizdir.

ای خنک آن کاو فدا کردست تن

شدن او فدای کارزد آن، بهر

Ey kimesne! Bahtlı ol adamdır ki; tenini fedâ itmişdir. Ol nesne için ki ana fedâ-yı nefis itmek lâyıkdır ve değer. Fedâ-yı nefsi değen Allâhü Te’âlâ Hazretleridir. Hakk’tan gayri her şey’e ki nefis fedâ ola hüsrândır. Hunük Hâ’nın ve nûn’un zammeleriyle baht-ı nîke ve bahtlı olan kimesneye itlâk olunur.

باری، این مقبل فدای این فن است

است کشتن در زندگی صد کاندراں

Hele bu mukbil ‘âşık bu fenne ve bu kâra nefisini fedâ itmişdir ki o kârda ölmekde yüz hayât-ı tayyibe vardır. Fi’l-vâki’ râh-ı Hakk’ta ölmek de hâyât-ı ender hayât olduğu bedîhîdir. Niteki Hallâc-ı Mansûr (kuddise sirruhû) buyurmuşdur;

اقتلوني اقتلوني يا ثقات ان في قتل حياتي في حيات 99

الذين قتلوا في سبيل الله امواتا بل احياء عند ربهم يرزقون
قال الله تعالى ولا تحسبن 100

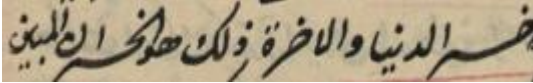
99 “Yâ Sigât! Beni katledin beni katledin. Benim katlimde hayat içinde hayat vardır.”

100 “Sakin Allah yolunda öldürülenleri ölümler sanma! Hayır, onlar hep hayattadırlar, Rableri katında rızıklanmaktadır. Âl-i ‘İmrân,169

عاشق و معشوق و عشقش بر دوام

در دو عالم بهره مند و نیک نام

Gerek ‘âşık ve gerek ma’şûk ve dahi ‘âşıkın ‘aşkı devâm üzerinedir. Zîrâ ‘âşık iki ‘âlemde nasîb sâhibidir. Ve iki nâm sâhibidir. Ve eyü nâm sâhibidir. Lâkin ehl-i dünyânın ne iki ‘âlemden kısmeti vardır ve ne bir nîk nâm sâhibi olmuştur. Zîrâ

anların hakkında; ¹⁰¹ buyurulmuştur.

هر یکی چونکه فدایی فنیست

کاندر آن ره صرف عمر و کشتنیست

Ehl-i dünyânın her birisi çünkü bir nev’i san’atın fedâsıdır. Öyle san’at ki o san’atın yolunda ‘ömrünü beyhûde sarf vardır. Ve dahi o san’atın yolunda mevte mensûbdur. Ve cân virir.

هر یکی چونکه فدائی فنیست

کاندر آن ره صرف عمر و کشتنیست

Yâ garb diyârında, yâ şark diyârında ehl-i dünyâ ölmeğe mensûbdur. Öyle ölmeğe mensûbdur ki; ne ‘âşık kalur ve ne ma’şûk kalur. Şâyık şevk ile muttasıf dimekdir. Meşûk kendüye şevk ü ‘aşk olunmuş dimekdir.

یا کرامی ارحموا اهل الهوی

شانهم ورد التوی بعد التوی

Ey kerîm olan kimesneler! Ehl-i ‘aşka merhamet idiniz. Zîrâ onların hâli kendi lisânlarına helâk ve telefî vird itmektir. Helâk ve telef oldukdan sonra, ya’ni bir kere ‘aşk ile harâb oldukdan sonra yine helâki arzu iderler. İşte böyle ‘âşıklar ızdırâb sâhibidirler. Ve böyle kimesneler rahme şâyândır.

(256-b)

¹⁰¹ “Dünyası da ahireti de hüsrân olur. İşte apaçık kayıp (hüsrân) budur. Hacc, 11

Hâl böyle olunca bunlar merhamet olunmalıdırlar. Vird Vâv'ın kesriyle lisân ile olan zikrin adıdır. Tevî tâ'nın fethiyle helâka dirler. Kirâm Kâf'ın kesriyle kerîmin cem'idir. Yine hikâyeye 'avdet idüb buyurlar ki;

عفو کن ای میر بر سختی او
در نگر در درد و بد بختی او

Yine zâhidin cîrânı Emîre niyâz iderek didiler ki: Ey pâdişâh! Bu zâhidin şiddet hâline nazar idüb kusûrını afv eyle. Zîrâ bu cürmi bu ızdırâb sebebiyle itmişdir. Ve dahi bunun bedbahtlığına ve derdine ve perişânlığa bak. Her halde şâyeste-i merhametdir.

تا ز جُرمَت هم خدا عفو ی کند
زلتت را مغفرت در آکند

Hattâ senin cürmünden hudâ dahi afv eylesin. Ve senin züllünü mağfîret ile doldursun. Âgend Hemze-i memdûde ile doldurur dimekdir.

تو ز غفلت بس سبو بشکسته ای
در امید عفو دل بر بسته ای

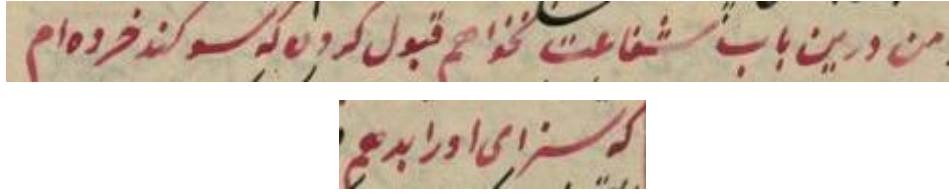
Sen gafletinden ey emîr çok dostu kırmışsın. Ve Cenâb-ı Hakk'ın afvına gönül bağlamışsın. İnsân kusûrdan hâlî değildir.

عفو کن تا عفو یابی در جزا
سزا اندر قدر مو میشکافت

Afv eyle hattâ cezâsında afv bulasın. Zîrâ kader-i ilâhî herkese lâıyk olan cezâda kıl yarar. Ya'ni cezâyı tedkîk ider dimekdir.

Burası emîrin Şâfi'lere ve zâhidin konşularına cevâb söylemesi beyânındadır. Öyle diyerek ki zâhid bu küstahlığı niçün itdi? Ve benim bâdemi niçün kırdı? Hiç melike hürmet lâzım değil midir? Himâye konşuya dinür.

Ben bu bâbda şefâ'at kabûl itmek istemem. Zîrâ yemîn itmişdir ki o zâhidin sezâsını vireyim.

میر گفت: او کیست تا سنگی زند؟

بر سبوی ما، سبوی را بشکند

Melik didi ki; O zâhid kimdir. Hattâ bizim destimiz üzerine bir taş ura ve destiyi kıra bizden havf itmez mi? Zîrâ

چون گذر سازد به کویم شیر نر

ترس ترسان بگذرد، با صد حذر

Çünkü erkek arslan benim mahallimden geçer. Çok hazr ile ziyâde korkarak geçer. ``Bu herîf kim imiş`` demek istedi.`

بنده ما را چرا آزرده دل؟

کرد ما را پیش مهمانان خجل

Bizim bendemizin ne cesâretle kalbini incitdi. Anı incitmek beni incitmek değil midir? Bu şöyle dursun bizi müsâfirlerin yanında mahcûb itdi. Mihmânândan murâd gelen şâh ve anın etbâ'ıdır. Bu şâh dimez mi ki; benim kavmim içinde kadrım yok imiş.

شربت‌ی کان به ز خون اوست ریخت

این زمان، همچون زنان، از ما گریخت

(257-a)

Bir şerbet ki zâhidin kanından eyüdü. Anı dökdi. Kendi kanı dökülmüş olmak çok ehven olur idi. Zîrâ 'indimde zâhidin hûnundan ba'de a'lâdır. Niteki şâ'ir Mâhir Bâkî Efendi Dîvânında buyurmuşdur; Beyt:

Gül gibi bâde rengine ne ibrâm gerek,
Zâhidin kanın içerdik eğer ibrâm olsa.

Sonra, bu zamân 'avratlar gibi bizden firâr itdi. Çünkü ehl-i hakdır. Mürâ'î değildir. Niçün kaçdı? Gelsün cevâb virsün; didi.

لیک، جان از دست من او کی برد؟
گر شود چون مرغ و بر بالا پرد

Lâkin zâhid cânını benim elimden kaçân iletir? Belki iletemez. Farz eyle ki zâhid bir kuşdur yüksekde. Eğer uçar ise Beyt-i âtiye merhûndur.

تیر قهر خویش بر پرش ز نم
پر و بال مُرده ریگش برکنم

Eğer benim intikâm almağa sa'yimden taşın derûnuna firâr ider ise anı taşın içinden taşra çekerim. Ve andan ahz-ı intikâm iderim; didi.

من پرانم بر تن او ضربتی
کان بود مر دیگران را عیرتی

Ben anın teni üzerine bu gürz ile darb sürerim ki, hattâ başka sûfî pezevenglerine 'ibret olsun. Ve anlardan birisi bir dahi böyle desti kırmağa cesâret itmesün. Kavâd da Kâf'ın fethiyle pezeveng dimekdir. Hazret-i Mevlâna (kuddise sırruhû) emîrin dühânından sûfîlerin kanını kadr de bâde-i mekrûhdan alçak itdiğinden ma'dâ bu beyt ile dahi emîrin lisânından pezeveng buyurmak istediler. Hakkâ ki pezevenglerdir. Ve kavlinde Hazret-i pîr sâdıkdır. Ve bâde-i murdâr dahi demlerinden a'lâdır.

با همه سالوس و، با ما نیز هم
داد او و صد چو او این دم دهم

Cümleye riyâ itsün ve bize dahi riyâ itsün. Ben anın riyâsına aldanurlardan değilim. Anın ‘adlini ve anın gibi yüz mürâ’înin ‘adlini bu demde viririm. Sâlûs eğerçi mürâ’î dimekdir. Gâhîce riyâ ma’nâsına dahi isti’mâl olunur. Bu makâmda olduğu gibi.

خشم خونخوارش شده بُد سرکشی

از دهانش میدرخشید آتشی

Anın hûn içici nâr-ı gazabı bir mertebede serkeş olmuş idi ki, emîrin dühânından bâlâyâ ateş gelür idi.

دوم بار دست

و پای امیر را بوسیدند شافعان و اهد و لا به کردن همت یگان

(257-b)

Burası ikinci kere zâhidin şefâ’at idicilerinin emîrin elini ve ayağını öpmekleri ve dahi zâhidin konşularının Emîre temelluk itmediklerinin beyânındadır.

آن شفیعان از دم هیهای او

چند بوسیدند دست و پای او

O şefâ’at idiciler o emîrin gazab ile hey hey deyü çağırmasının nefesinden o emîrin elini ve ayağını çok kere öpdiler.

کای امیر، از تو نشاید کین کشی

باده گر نبود، تو بی باده خوشی

Öyle diyerek senden intikâm almak yakışmaz. Belki lâıyk olan ‘afvdir. Eğer bâde gitdiyse sen bâdesiz hoş ve güzel olmuşun.

باده، سرمایہ ز لطف تو بَرَد

لطفِ آب، از لطفِ تو حسرت خورد

Zîrâ bâde sermâyesi senin lütfundan iletir. Bâdeye bu letâfet ve bu hoşluğu viren sensin. Ve yine anın letâfeti senin letâfetinden gars yir ve senin lütfuna reşk ve gıpta ider. Bu sûretde dökilen mey kırılan şîşe-i rindân olsun dimek istediler.

پادشاهی کن، ببخشش ای رحیم

ای کریم ابن الکریم ابن الکریم

Pâdişâhlık ile sen anın cürmünü afv eyle! Ey merhamet sâhibi zât; didiler. Ve yine ey kendüsi kerîm ve babası ve ceddi kerîm olan zât; didiler.

هر شرابی بنده این قَدّ و خدّ

جمله مستان را بؤد بر تو حسد

Hiç şarâb senin kudûhunun kulıdır. Cümle serhoşların senin boyına ve yanağına hasedi vardır. Bu cihetle sana şarâb lâzım olmaz; didiler.

هیچ محتاج می گلگون نه ای

تَرَک کن گلگونه، تو گلگونه ای

Aslâ sen gül renginde olan şarâba muhtâc değilsin. Sen mey-i gülgûneyi terk eyle. Zîrâ sen gülgûnesin. Gülgûnenin bâdeye ihtiyâcı yoktur.

ای رخ گلگونه ات شمس الضحی

ای گدای رنگِ تو گلگونه ها

Ey pâdişâh! Senin Zühre gibi ruhun vakt-i duhânın güneşidir. Ve yine ey Melik! Gülgûneler senin renginin gedâsıdır. Senin bâdeye ihtiyâcın yoktur; didiler. Bâde kûbde senin yüzünün iştiyâkından kaynar gizli olarak.

باده کاندنر خم همی جوشد نهان

ز اشتیاق روی تو جوشد چنان

Ey Zât! Sen bütün deryânın bir katre nemîne eylemek istersin? Ve dahi ey Zât! Sen cümle ‘ayn vücûdısın, ‘ademi niçün taleb idersin?

ای همه دریا، چه خواهی کرد نم؟

وی همه هستی، چه میجویی عدم؟

(258-a)

Yine konşular Emîre didiler ki; ey parlayıcı ey ne eylemek istersin ey zât-..
senin önünde sarı yüzlidir lâyıık değildir ki gubâr makûlesine tenezzül eyleye.

تو خوشی و خوب و کان هر خوشی

تو چرا خود منت باده کشی؟

Sen ey Melik! Hoş zâtsın ve güzelsin ve hoşluğun ma'denisin. Böyle olunca
sen niçün bâde minnetini çekersin?

تاج کرمناست بر فرق سرت

طوق أعطیناک اویز برت

¹⁰² Tâcî Hakk; tarafından senin başının tepesi üzerine

vaz' olunmuşdur. Ve yine sana virdik kılâdesi senin göğsüne asılmışdır. İşte böyle
mazhar-ı ihsân bârî olmuşundur.

جوهر است انسان و، چرخ او را عرض

جمله فرع و سایه اند و، تو عرض

İnsân cevherdir. Ve felek o insâna nisbetle 'arazdır. Ve yine cümle mahlûkât
insânın fer' ve sâyesidirler. Ve o insân bu 'âlemden maksûd ve 'arzdır.

ای غلامت عقل و تدبیرات و هوش

چون چینی، خویش را ارزان فروش

Ey Pâdişâh! 'Akıl senin gölüdür. Ve tedbîrât-ı 'ukalâ dahi kulundur. İşte sen
böyle bir ulu pâdişâhsın. Niçün rahimdeki yavru gibi kendini ucuz satıcısın ve dûn
şey'e değüşüb dem hayz ile tegaddî idersin?

¹⁰² Andolsun Biz Ademoğlunu keremli kıldık. İsrâ,70

خدمتت بر جمله هستی مفترض
جوهری چون عجز دارد با عرض

Ey Melik! Senin hizmetin cümleye farz kılınmıştır. Cevhere mensûb olan zât ‘arz makûlesi şeyden niçün ihsân ve behre ister. Bâde insâna nisbetle ‘arz makûlesidir. Andan kuvvet ve şecâ’at istemek münâsib değildir. Necde Nûn’un fethi ve Cim’in sükûnuyla şecâ’at ve kuvvete dinür. ‘Arzdan murâd bu makâmda mâlâ yekûmü bizâtihi¹⁰³ ma’nâsı murâd değildir. Belki ‘arzdan murâd şey’-i denî ve cevherden murâd kıymetli nesne dimekdir. Zîrâ bâde ve sâir bu mahaldeki umûr-ı mezkûre dahi cevherdir. Ve ‘arz değildir. Ve felek dahi cevherdir. Bunlara ‘arz demekden fehm olunan budur ki ‘arzin müte’ârif ma’nâsı murâd değildir.

علم جوئے از کتبہ ای فسوس

دوق جوئے نور جلوای فسوس

‘İlm istersen kitâblardan ey kimesne sana hayf olsun zîrâ ‘ilm gönüldedir. Kitâblarda değildir. Zevk istersen helvadan ey kimesne sana sad hayf olsun. Zîrâ zevk dünyânın tatlısında değildir. Belki ‘ilm-i ledünedir.

بحر علمی، در نمی پنهان شده
در سه گز تن، عالمی پنهان شده

Deryâsı olan insân bir nemde pehnân olmuş. Ve yine üç arşun tende bir ‘âlem-i mahfâ olmuş.

(258-b)

می چه باشد؟ یا جماع و یا سماع
تا تو جوئی زان نشاط و انتفاع؟

Mey ne olur ki endişem haz alana yâhud semâ’ nedir ve cimâ’ nedir ki andan neşât istersin. Ve infâ’ istersin.

¹⁰³ “Başlı başına kâim olmayan.”

آفتاب از ذره کی شد وام خواه ؟
 زهره ای از خمره کی شد جام خواه ؟

Âfitâb bir zerreden borc isteyici oldu. Zühre bir küpden câm isteyici oldu. Bu işler ise lâıyk değildir.

جان بی کیفی شده محبوس کیف
 آفتابی حبس عقده، اینت حیف

Bî keyf olan cân keyfiyet-i bâdeye mahbûs olmuşdur. Bir âfitâb ‘azîm bir ‘ukdenin mahbusu olan umûrdan değildir.

باز جواب و دفع گفتن امیر مر شفیعیان را

Burası yine emîrin cevâbı ve emîrin himâyelere def’ söylemesi beyânındadır.

گفت: نی نی، من حریف آن میم
 من به ذوق این خوشی قانع نیم

Emîr didi ki; yok ben bu meyın harîki değilem ben bu meyden gelen hoşluğa kâni’ değilem; bunun fevkinde ben hoşluk ve lezzet bulmuşam.

وار هیده از غم خوف و امید
 کژ همی گُردم به هر سو همچو بید

Ben encileyin isterem ki; yâsemin gâh encileyin döneyim ve gâh buncalayın döneyim ya’ni yasemin zevkinden gâh şöyle gâh böyle döndüğü gibi. Ben dahi ‘aşk-ı ilâhî bâdesiz nûş idüb envâ’-i harekât ile hareket ideyim dünyâ bâdesinden bir şey’ hâsıl olmadığımı ben bilürüm; dimek istedi.

من چنان خواهم که همچون یاسمین
 کژ شوم، گاهی چنان، گاهی چنین

Cümle havf ve ümîdden halâs olmuşam söğüd ağacı gibi her cânibe münharif olarak temâyül iderim.

همچو شاخ بید یا زان چپ و راست

که ز بادش گونه گونه رقصهاست

Söğüd dalı gibi sağa sola salıncı olayım. Zîrâ söğüd dalına rüzgârdan gûne gûne rakslar ve hareketler vardır.

آنکه خو کردست با شادی می

این خوشی را کی پسندد؟ خواجه کی؟

O kimesne ki bâde-i hakîkînin keyfiyle hûy eylemiştir. Bu bâde-i sûrînin hoşluğu ey Hoca! Kaçan ben dahi câm-ı ezeli'den nûş itmişimdir? Bu bâde-i engûre râgıb olamam yâ niçün böyle tehâlik idersin, dirseniz orası hikmete mebnîdir. Dimek istedi bu kelâmdan murâd ba'zı sulehâ ve evliyâ dünyâ için mu'âraza iderler. Sen onların gavgasını gördükde sakınup ehl-i dünyâdır zann itmeyesin. ``Belki bir hikmet içündür`` buyurmak isterler.

(259-a)

انبیا ز آن زین خوشی بیرون شدند

که سرشته در خوشی حق بُدند

Enbiyâ-i 'izâm ('aleyhimü's-selâm) o hoşluğu gördüklerinden bu dünyâ bâdesinin hoşluğundan ve keyfinden taşra oldılar. Zîrâ o bâde-i hakkın mestliğiyle yoğrulmuşdurlar. Niteki bu beyt ile tafsîl buyurmuşlardır.

زانکه جانیشان این خوشی ها دیده بود

این خوشیها پیششان بازی نمود

Zîrâ onların câmı o hoşluğu görmüş idi. Bu dünyâ lezzeti ve hoşluğu onların yanında oyuncak göründü. Bu cihetden ana tâmi' olmadılar. Bundan sonra bu husûsu irsâl-i mesel idüb buyururlar ki; görmez misin?

با بُتِ زنده کسی که گشت یار

مرده را کی در کشد اندر کنار؟

Hay ve sâğ-ı dilber ile çünkü bir kimesne yâr oldu. Ve anı göğsüne çekdi. Merde dilberleri kenârına kaçan alur belki almaz. Ve ana tenezzül itmez. Bunun gibi

bâde-i câm-ı hakîkiyle mest olanlar bâde-i engür-i dünyâya nazar ve iltifât itmezler. Dimek olur.

Bu serh-i şerîfde olan ebyât şu âyet-i kerîmenin tefsîridir ki;

¹⁰⁴ evveli dahi budur.

¹⁰⁵

Şu dünyâ hayâtı ve lezzeti değildir. İllâ etfâlin bâzpençesidir. Bî fâide olmakda ve serî'ü'z-zevâl olmakta ve İnne'd-dâra'l-âhirati lehiye'l-hayavân ve dahi tahkîki dâr-ı âhîret ancak hayât-ı ebediye dârıdır. Zîrâ anın fenâ bulması yokdur. Lev kânû ya'lemûn¹⁰⁶ Eğer nâs böyle olduğunu bilmiş olsalar idi bu dünyâyı dâr-ı 'îş ve dâr-ı sürûr ittihâz itmezler idi. Velâkin bilmezler. Ve böyle iderler dimek olur.

Dâr-ı âhîretin dâr-ı hayât olduğunu isbât için buyururlar ki; zîrâ Cennet`in kaptusu ve dıvârı ve dahi cennetin meydanı ve enhârında olan suyu ve bir dâfıkı ve meyvesi ve ağacı cümlesi derîdir. Ve hayât ile muttasıfdir. Ve dahi ehl-i Cennet`e söz söyleyicidir. Ve anlar söyledikde sözlerini dinleyici ve anlayıcı ve cevâb viricidir.

¹⁰⁴ “Gerçekten son yurt (ahiret), işte hâlis hayat odur. Keşke bilselerdi. Ankebut,64

¹⁰⁵ “Bu dünya hayatı bir eğlence ve oyundan ibârettir.” Ankebut,64

¹⁰⁶ “keşke bilselerdi”

بقا لعنیه وسلم الدنیا جیفه وطا لہا کلاب

Dünyânın eczâsı cimâd ve sâmid olduğu cihetden Fahr-i'Alem Efendimiz; Dünyâ cîfedir. Ve tâlibi kelblerdir. Buyurdular.

اگر ارضت را حیات بنودی ہم جیفہ بودی

(259-b)

Eğer dâr-1 âhiretin eczâsının söylediğimiz gibi hayâtı olmasaydı. Ana dahi cîfe buyururlar idi. Zîrâ

جیفہ را برای مردکیش جیفہ خوانندے رای

بوی زشت

Lâşeye murdarlığı bîhaberliği için cîfe ta'bîr iderler yohsa kerîh râyihası olduğundan için değildir. Ve ferahçî çirkinliği için değildir. Ferahçi fâ'nın ve Râ'nın fethalarıyla ve Hâ'nın sükûnuyla âhiri Cîm-i Fârisî olarak Lügat-i Şâhidî'nin âhar kıt'âsında çirkin ve çipil deyü musarrahdır. Hâsıl-ı kelâm dünyânın cîfeliği eczâsı murdar ve cimâd olduğundandır. Böyle olunca çünkü kendisi murdardır. Dâr-1 hayât olamaz. Lâkin cennetin eczâsı câmid ve sâmit değildir. Ve her bir cüz'i hayât ile muttasıfdır. Bu cihetden dâr-1 hayât olur. Binâberîn Kur'ân-ı Kerîm'de; Ve inne'd-dârü'l-âhirati lehiye'l-hayavân buyurulmuşdur demek isterler.

آن جهان، چون ذرّہ ذرّہ زندہ اند

نکتہ دانند و سخن گویندہ اند

O dâr-1 âhîret çünkü bi-cemî'-i eczâihâ derîdir. Ve dahi remz-i dakîka vâkıfdırlar. Ve eshâbına söz söyleyicidirler. Beyt-i âtiye merhûndur.

در جهان مُردہ شان آرام نیست

کاین علف جز لایق انعام نیست

Bu cihân-ı murdar ve ‘âlem-i cimâdda anlara ârâm ve sükûn yoktur. Zîrâ bu cihânın me’kûlâtı hayvânların gayrîsine lâyük değildir. Ve anı dahi bilürler ki; dünyâ da fânîdir. Ve hayvânâtta fânîdir. Fânî fânîye yakışur. Âhîret de bâkîdir. Ve insân da bâkîdir. Bâkî bâkîye münâsibdir. Bu cihetden bu ‘âleme aslâ iltifât buyurmadılar. ‘Alef ‘ayn’ın ve lâm’ın fethalarıyla hayvânın yiyeceğine dirler. Arpa gibi ve ot gibi. En’âm hemzenin fethiyle hayvân dimekdir. Lâkin çârpâ olana dinür. Ve en’âmı ‘arab bir kere dahi tecmî’ idüb enâ’îm dirler. Ve bu sayfaya sayfa-i müntehîyyü’l-cümû’ ta’bîr olunur.

هر که را گلشن بود بزم و وطن
کی خورد او باده اندر گولخن؟

Her kimesnenin ki meclisi ve vatanı Gülşen gibi ola kaçan o kimesne gülhande bâde nûş ider, belki bezmende ve vatanında nûş itse gerekdir. Evliyâ-i kirâm dahi vatanı gülşen gibi olan zâtlara benzer dünyânın gülhanında bâde içmezler.

جای روح پاک علیین بود
جای روح هر نجس سجین بود

Pâk olan rûhun mekânı cennet-i a’lâ olur. Necâset kurdu olur. Ol kimesne ki anın vatanı necâset olur. Çünkü evliyâ daha necâset kurdu değildir.

(260-a)

Elbette anların mekânı dâr-ı hayât-ı bâkiye olan cennet-i a’lâ olur.

بهر مخمور خدا جام طهور
بهر منکر آب شور پُر نفور

Allâhü Te’âlânın bâde-i ‘aşkından mahmûr olanlar için câm-ı tuhûr vardır. Ve Cennet anların yerleridir. Bu kör kuşlar için dahi nûş itmeğe acı su vardır. Mahmûr-ı Hüdâ`dan murâd ehlu’l-lâhdır. Ve mürgân-ı körden murâd ehl-i dünyâdır. Ehlu’l-lâha ni’met-i cennet virülür. Ehl-i dünyâyâ ni’met-i dünyâ virülür.

هر که را عدل عمر ننمود دست

پیش او حجّاجِ خونى عادل است

Her kimesne ki Hazret-i ‘Ömer (Radıya’l-lâhü Te’âlâ ‘anh) Hazretleri`nin ‘adâleti ana el göstermedi ve anı bilmez. Böyle olanın önünde Haccâc-ı Zâlim ‘âdildir. Ya’ni her kimesne ki nezd-i Hak`ta olan ni’meti bilmedi anın ‘indeinde dünyânın ni’meti ni’metdir. Bu böyle niteki mâhı görmeyen yıldızı ay sanur imiş.

دختران را لعبتِ مُرده دهند
که ز لعبِ زندگان نا آگهند

Küçük kızlara ölmüş oyuncak gibi olan tıfl-ı sagîri zevc virirler. Ve anımla karı koca oyunu oynarlar. Zîrâ büyük erlerin la’ibinden bî haberlerdir. Ehl-i dünyânın dahi cevri-cinâna lâyük olmamağla anlara duhter-i sagîr gibi zen-i dünyâyı virirler. Ve anlar dahi zann iderler ki; ‘iyâlimiz vardır cimâ’ ideriz. Ve lezzeti bizler bilürüz. Halbu ki ehl-i dünyânın cimâ’ı etfâlin karı ve koca oyunu gibidir.

چون ندارند از مروّت زور و دست
کودکان را تیغِ چوبین بهتر است

Çünkü etfâl şecâ’at sebebiyle kavî el tutmazlar. Böyle olunca etfâl için ağaca mensûb seyf münâsib olur. Hülâsa ebyât-ı şerîfe herkes lâyükına göre Allâhü Te’âlâ’dan lütf u kerem bulur dimekdir. Fütüvvet fâ’nın ve tâ’nın zammeleriyle şecâ’ate dirler. Tîğ-ı çûpiz tahtadan yapılan kılıca dirler. Yine bu bâbda bir misâle şurû’ idüb buyururlar ki;

کافران قانع به نقش انبیا
که نگاریده ست اندر دیده ها

Kâfirler Enbiyâ-i ‘İzâmın cism-i şerîfinin nakşına kâni’dirler bundan için kenîselerinde sûret-i enbiyâyı nakş itmîşler. Deyr dâl’ın fethiyle kenîsenin adıdır.

ز آن مهان ما را چو دور روشنیست
هیچ مان پروای نقش و سایه نیست

Ulu olan enbiyâdan bize çünkü rûz-ı rûşenin feyzi gibi feyz vardır. Bu cihetden bize sâye gibi cismin nakşını kayırmak yokdur.

ن یکی نقشش نشسته در جهان
و آن دگر نقشش چو مه در آسمان

Enbiyâ-yı 'izâmın bu bir nakşı ki cism-i şerîfidir. Cihânda oturmuşdur. O gayri nakşı âsumândaki ay gibi 'âlem-i bâlâda seyr eyleyicidir. Murâd rûh-ı şerîfidir.

این دهانش نکته گویان با جلیس
و آن دگر با حق به گفتار و انیس

Bu cisminin dehânı kendi celîslerine nükte söyleyicidir. Ve anlar ile mukâleme idicidir. Ol gayri dehânı Allâhü Te'âlâ ile mukâlemededir. Ve Mevlâ ile ünsîdir.

گوش ظاهر ضبط این افسانه کن
گوش باطن جاذب اسرار کن

Enbiyânın zâhir kulağı bu sözi ki halkın sözidir. Anı zabt idicidir. Ve dahi anın cânının kulağı bir şey'in vücûdunu murâd eyledikte fakat kün emriyle vücûda getürici cenâb-ı hakkın esrârını dinleyici ve cezb idicidir.

چشم ظاهر ضابط حلیه بشر
چشم سر حیران ما زاغ البصر

Enbiyânın zâhir gözi beşerin hilye ve şekl ve şemâ'ilini zabt idicidir. Velâkin anların bâtın gözi mâzâga'l-basar sırrının hayrânıdır. Ya'ni çeşm-i bâtını bir mahalle iltifât itmek sırrına mazhar olmağla Cenâb-ı Hakk'ın cemâlinin hayrânıdır.

پای ظاهر در صف مسجد صواف
پای معنی فوق گردون در طواف

Enbiyânın kadem-i zâhirîsi mescid safında kâimdir. Velâkin kadem-i ma'nevîsi felekin fevkinde tavâftadır. tavâf sâbit ve dâ'im ve kâ'im ma'nâsındır.

جزو جزوش را تو بشمر همچنین
این درون وقت و آن بیرون حین

Enbiyânın her bir ‘uzvunu sen buncalayın sây bu ‘uzv-ı zâhirîleri vaktü zamân içindedir. O ‘uzv-ı ma’nevîleri vaktü zamândan hâricdir. Zîrâ eflâkda zamân yokdur. Hattâ ‘İsa ‘aleyhi’s-selâm hâlâ semâya ref’ olunduğu haldedir. Ve o yaşdadır.

این که در وقت است باشد تا اجل

و آن دگر یار ابد قرن ازل

Bu ki vakt içindedir. Anın hayâtı mevte dekdir. Mevt geldikde hayâtı zâil olur. Ol gayri a’zâ ki a’zâ-yı ma’neviyedir. Anlar ebede yârdır. Ezele mukârindir. Bundan sonra enbiyâ ve evliyâdan Fahr-i Kâinât Aleyhi Ekmeli’t-tahiyyât Efendimiz’in evsâf-ı celîlesine intikâl idüb buyururlar ki;

"الدولتين ولي" نامش يك هست

"وان دگر نامش" امام القبلتين

Hazret-i Muhammed (salla’l-lâhü ‘aleyhi ve selem)in bir ism-i şerîfi Veliyyü’devleteyn olmuşdur.

(261-a)

İki devletin sâhibi dimekdir. Birisi devlet-i dünyâ ve birisi devlet-i ‘ukbâdır. Ve bir nâm şerîfi dahi İmâmü’l-kıbleteyn’dır. İki kıbleden murâd birisi Mescid-i Aksâ’dır. Ve birisi Ka’betu’l-lâhdır. Bu iki mahalde Fahr-i ‘âlem namâz kılmışdır. Kible-i ‘ûlâ Mescid-i Aksâ ve kible-i sâniye Beyt-i Mükerrermdir.

نماند لازم او بر چله و خلوت

نماند عازم ورا مر عزمی هیچ

Halvet ve çile Fahr-i ‘Alem Efendimiz üzerine lâzım kalmadı. Zîrâ hiçbir devlet anı bu şeyde ayrıcı olarak kalmadı. Gaym Gayın’ın fethiyle sehâb-ı ebyâz’ın adıdır.

اش خانه خلوت است خورشید قرص

اش بیگانه شب آرد حجاب کی

Fahr-i ‘Alem Efendimizin halvethânesi şemsin cermi gibi Enverdir şeb-i bîgâne geldikde kaçan ana hicâb getirür.

علت و پرهیز شد، بحران نماند

کفر او ایمان شد و، کفران نماند

Perhîzin sebebi gitdi. Ve perhîze ihtiyâc kalmadı. Cümle beşeriyetin hâli gitdi. Ve sıfat-ı melekiyet geldi. Ve aslâ hayvâniyet vasfı kalmadı. Buhrân Bâ’nın zammı ve Hâ’nın sükûnuyla hastaya ‘ârız olan tagayyür ve ızdırâba dirler. Niteki etibbâ hâze’l-yevm buhrân dirler.

چون الف از استقامت شد به پیش

او ندارد هیچ از اوصافِ خویش

Elif gibi istikâmetden ilerü gitdi. Ve cümlelerin başında oldu. O kendi evsâf-ı beşeriyesinden bir şey tutmaz. Niteki Elif’de harekeden ve noktadan bir nesne yoktur.

گشت فرد از کسوتِ خواهی خویش

شد برهنه جان به جان افزای خویش

Beşeriyet cûylarının lebâsından soyundu. Ve dahi anın cânı gitdi. Cân efzâsı olan mevlâya ‘uryân.

چون برهنه رفت پیش شاه فرد

شاهش از اوصافِ قدسی جامه کرد

Çünkü ferdâ olan şâhın ‘indine kendi evsâfından ‘uryân gitdi. Ve beşeriyet sıfatı kalmadı. Şâh-ı hakîkî dahi evsâf-ı kudsiyesinden ana câme evsâf-ı kudsiye ilbâs itdi. İşte böyle her kim ki beşeriyet evsâfından soyunur. Sıfat-ı ilâhiye ile muttasıf olur.

خلعتی پوشید از اوصافِ شاه

بر پرید از چاه بر ایوان چاه

Çünkü şâhın evsâfından hil’at giydi. Dünyâ câhından câhın sarâyına sıçradı ve mertebe-i ‘âliyeye yetişdi.

این چنین باشد، چو دردی صاف گشت
از بُن طشت آمد او بالای طشت

(261-b)

Buncalayın olur çünkü bir derd-i sâf oldı. Leğenin dibinden başına gelür.

در بُن طشت، ار چه بود او دردناک
خاک اجزای آمیزش شومی

Leğenin dibinde eğerçi o tortulı idi. Hâkin eczâsının ihtilâtı şe'metinden içün.

یار ناخوش پَرّ و بالش بسته بود
ور نه او در اصل بس برجسته بود

Nâhoş olan yâr evsâfın kanadını bağlamış idi. Binâ'en 'aleyh, leğen dibinde kalmış idi. Eğer böyle olmayaydı aslında o çok tiz ve çâbük idi. Leğenin dibinde kalmayup başına çıkar idi. Bu ebyâtdan murâd-ı şerîfi rûh aslında sâf idi. Ve leğen yâr-ı nâhoş gibi olan cism ile âmiziş ve ihtilât eylediğinden leğenin dibi gibi olan dünyâda kaldı. Ve 'âlem-i bâlâya yol bulamadı; dimekdir. Bundan sonra yârinde mukâranetle esfelîde olağı temsîl için buyururlar.

چون عتابِ اهِطُوا انگيختند
همچو هاروتش نگون آويختند

Çünkü Âdem ve Havvâ ('Aleyhimü's-selâma) zemîne nâzil olunuz. 'Îtâbını kopardılar. Hârût gibi anları başı aşağı adsılar. Murâd perîşân olmaklıklarıdır. İşte semâdan yere nâzil olmağa sebab sût'-i karîn olan İblis'tir. İblis Âdem ve Havvâ'nın nüzûlüne nice sebab ise rûhun dahi nüzûlüne cism sebab oldı. Bundan sonra Hârût'un ahvâlini beyân idüb buyururlar ki;

بود هاروت از ملايك بيگمان
از عتابی شد معلق همچنان

Hârût ve kezâ Mârût Âsumân meleklerinden idi. Ve makâm-ı âlîde kaderi hâlî idi. Cenâb-ı Hakk'ın bir 'itâbından encileyin Bâbil kuyusunda mu'allak oldu. Milâk Mîm'in kesriyle meleğin cem'idir. Ve melâike dahi gelür.

سر نگون ز آن شد که از سر دور ماند
خویش را سر کرد و، تنها پیش راند

Andan için başı aşağı oldu ki bir başdan ve bir kâminden dûr oldu. Ve kendini re'is düzdi. Ve yalnız kendini ilerü sürdü. Ve mütekebbir oldu. Bu cihetden başı aşağı oldu. Bundan sonra mürşidi olmayanların hâlini ve mürşid ittihâz itmemenin sebebini beyâna tasaddî idiüb buyururlar ki;

آن سید خود را چو پُر از آب دید
کرد استغنا و از دریا بُرید

O deryâda olan seped kendini ebden dolı gördü. Zan itdi ki ben de su vardır. Bu sebebden deryâdan istiğnâ itdi. Ve münkati' oldu. Bunun gibi ba'zı zühâd kendinde âb-ı 'iffet görüben mürşide muhtâc değilim zan ider. O sepeddeki su gibi 'âriyettir. Bu ecilden bir kimesneyi mürşid ittihâz itmez. Ba'de zamân anlar ki o salâh kendinin değil imiş.

(262-a)

در جگر چون قطره ای آبش نماند
بحر، رحمت کرد و، او را باز خواند

Sepedin cigeri üzerine deryâdan çıkdıkda bir katre su kalmadı. Rahmet sâhibi olan bahrine ânı kemâl-i rahmetinden kendüye da'vet itdi ya'ni ba'zı mürîdler kendüyi kemâl sâhibi olduk zan idüb şeyhinden müfârakat iderler. Ba'dehû görürler ki kendinde bir katre âb dahi yokdur. Deryâ-yı rahmet gibi olan şeyhlerine kendüye merhamet idüb ve tarda şâyân iken tard itmeyüb yine gel diyerek da'vet iderler. İşte kâmiller böyle sâhib-i merhamet olurlar buyurmak isterler.

رحمت بی علتی، بی خدمتی
آید از دریا مبارک ساعتی

Sebebsiz ve hidmetsiz bir merhamet işte böyle deryâ-yı rahmet gibi olan evliyâdan her bâr mürîdlere gelür ve vâsıl olur. İnsân-ı kâmile mukâranet vakti bir mübârek vakittir. Hemen mukârin olmağa gayret itmek lâzımdır buyururlar.

الله الله، گرد دریا باز گرد
گر چه باشند اهل دریا روی زرد

Ey derviş Allâhü Te'âlâ'nın rızâsını tahsîl için deryânın etrâfında dön eğerçi deryâ kenarının ehil ve erbâbı sarı yüzlü olurlar ise de zîrâ o sarı yüzlülük makbûldür. Sen o sarılığından hazır itme bâr burada kenar ma'nâsına olmağla deryâ bâr deniz kenarı demek olur. Ba'zı nüshada bâr zerd vâki' olmuştur. Bâze dahi ma'nâsı virmek münâsib olur. Evvelde, kerd kâf-ı 'Arabiye'nin kesriyle ve Râ'nın sükûnuyla tarâf ma'nâsınadır. İkinci, kerd kâf-ı 'Acemiye'nin fethi ve Râ'nın sükûnuyla emr-i hâzırdır ve muzârî'i kerd denilmesidir. Dûn u devrile demek olur. Bâz nüshasına göre takdîrinde olur.

تا که آید لطف و بخشایش گری
گر چه باشند اهل دریا روی زرد

Tâ ki ihsâna mensûb bir zâtın ki murâd Allâhü Te'âlâ Hazretleridir. Lütfu sana köle ve senin sarı yüzün bir cevher gibi zâtdan kırmızı ola ve sağreti hamrete mübeddel ola cevherden murâd da şu kâmildir.

تا که آید لطف و بخشایش گری
سرخ گردد روی زرد از گوهری

Olmak renklerin ziyâde eyüsüdür. Zîrâ Allâhü Te'âlâ'nın likâsına intizârdan sararmıştır. Ve dâyim likâyâ intizârdadır. Bu cihetden 'âşıklar sarı yüzlü olurlar.

زردی رو بهترین رنگهاست
زانکه اندر انتظار آن لقااست

(262-b)

Gelen kırmızılık bir yüz üzerine ki o yüz lâmi'dir anın için geldi ki anın cânı visâl-i hüdâ ile kâni'dir. Bu ebyâtın hâlî şu vechile olur ki 'âşıklar iki bölükdür. Bir bölümü likâ-yı hakka iştiyâkla sararup solmuşdur ve visâl-i bârî anâ el virmişdir. Bunlar olurlar ve bir bölümü vuslat ile müşerref olmuşlar ve elem ve intizârdan halâs olmuşlardır ve rûhları tecellî-i cânân ile safâyâb ve kâni' olmuşlar. Evvelki zümreye ehl-i niyâz ve bu zümreye ehl-i nâz ta'bîr olunur. ve bu nâz ehli serh rû olurlar. Bu iki beyt ile Hazret-i Mevlânâ (Kuddise sırruhû) bu iki bölümü beyân buyurdular. Hikâyet: Bir dervîş-i seyyâh bir dervîşe mihmân olmuş ve o sâhib-i hâne olan dervîşi gâyet mücâhedede bulmuş ve görmüş. Bir hayli zamândan sonra arzu idüb yine o seyyâh dervîş o dervîş-i mücâhide gelmiş görmüş ki serh-rû olmuş ve semiz olmuş ve mücâhedesini terk itmiş hikmetinden su'âl itdikde cevâb virmiş ki: Evvelden 'âşık iden hâlimiz öyle idive 'âşika şâyân gördünüz hâldir. Lâkin şimdi ma'sûk ve matlûb olduk ve maslahat tamâm oldu. Biz dahi o mücâhadeleri terk itdi.

ليک سرخی بر رُخی کان لامع است
بهر آن آمد که جاننش قانع است

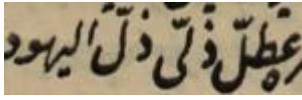
Zâtına ender intizârân-ı likâset mısra'ına 'illet olarak buyururlar ki; zîrâ tama' insânı za'îf ve zerderû ve hasr ider. Bu 'âşık beden 'illetinden için 'alîl ve zerderû değildir. Belki likâ-yı hakka tâlib olduğundan böyle olmuşdur. Ve zât-ı bârî dahi muzammi'lerin a'lâsıdır.

که طمع لاغر کند، زرد و ذلیل
نی ز درد و علت آید او علیل

Çünkü beden hastalığı olmaksız sarı yüzü görür nazar ider ki bir 'illet-i bedeniye yokdur. Re'îsü'l-etibbâ' olan Calinus'un 'aklı bu sarılık nedir? Mütehayyir olur. Zîrâ bedende bunu îcâb ider nesne yokdur. Bundan olmuşdur dir ve şaşar. Calinus hikemânın ve etibbânın ulularından bir hekimin ismidir.

چون طمع بستنی تو در انوار هو
مصطفی گوید که: ذلت نفسهُ

Çünkü Cenâb-ı Kibriyâ'nın envârını müşâhadeye tama' itdin ve Mevlâ'nın 'âşıkı oldun. Hazret-i Muhammed Mustafa (Salla'l-lâhü Te'âlâ 'aleyhi ve sellem) buyururlar ki; O tâmi' olan 'âşıkın nefsi zelîl ve hakîr oldu. Zîrâ zelîl ve hakîr olmadıkça visâl-i cânân ele girmez. Nite Bâyezid-i Bestâmî (Kuddise sırruhû)

¹⁰⁷ buyurmuştur.

(263-a)

نور، بی سایه لطیف و عالی است

آن مشبک سایه غربالی است

Nûr münâsebetiyle envâr-ı ilâhiyenin beyânına şürû' idüb buyururlar ki; bî-sâye olan nûr latîf ve âlîdir nûr-ı bî-sâyeden murâd Allâhü Te'âlâ'nın nûrudur ki cümle nûrların a'lâsıdır. O nûr-ı müşebbek ki kulların nûrudur. Nûr-ı hüdâ gibi 'âlî olmayup belki kalbur gölgesi gibidir. Hâsılı nûr cismile oldukda 'âlî ve latîf olmayup sâye gibi olur. Binâberîn anâ müşebbek ta'bîr buyurdular. Nûr-ı sâf bundan a'lâdır.

عاشقان عریان همی خواهند تن

پیش عریانان چه جامه؟ چه بدن؟

'Aşıklar ma'sûkun tenini 'uryâne isterler. Ya'ni bî sâye olan nûr-ı 'âlîyi isterler. Ve kendi nûruna kâni' olmazlar. Önünde libâs nedir beden nedir bilmezler. Zîrâ zekeri hareket itmez ki cimâ' ide. Ve cimâ' idecek değil ki ma'sûkanın 'uryân olması kadrini bile. Bu cihetden 'uryânı da birdir ve libâslısı da 'indinde birdir.

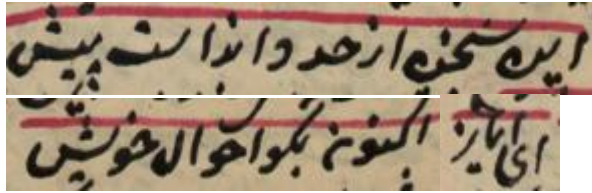
روزه داران را بود آن نان و خوان

خر مگس را چه ابا، چه دیگدان

Yine 'uşşâkın nur-ı 'âlînin tâlibi olduğuna ve 'âşık olayanların tâlib olmadığına bir misâl-i âhar dahi götürüb buyururlar ki; görmez misin sâimlere itmek ve sofrâ lâzım olur? Zîrâ karnı açdır. Ve ba'de'l-gurûb iftâr idecek ve ta'am tenâvül idecektir. Lâkin merkeb sineğine şorba ne lâzımdır. Tancire mekânı ki mutbahdır ne

¹⁰⁷ "Yahudilerin zilleti benim zilletimi aştı, yuttu."

lâzımdır. Zîrâ sâim değildir. Bunun gibi nûr-ı bî sâye ‘âşıkâ lâzımdır. Ve envâr-ı ilâhiye-i zâtiyeyi görmek ister. Zîrâ tecellîsiz ârâm ve karârı olamaz. Lâkin har meges gibi olana şorba ve mutbah lâzım olmadığı gibi nûr-ı bî sâye dahi lâzım olmaz. Belki nûr-ı bî sâyenin adını dahi işitmemişdir. Kande kaldı ki tâlib ola. Har neges himâr sineğine dinür. Digdân mutbah ma'nâsıdır. Zîrâ dîg çölmeğe dirler. Dân dahi edât-ı mekândır. Çölmek mahalli demek olur. Çölmekden dahi tencere murâd olmakla hâsılı ma'nâsı mutbah demek olur. Âbâ hemzenin fethi ve kezâ yâ'nın fethiyle şorba didikleri ta'âmın ismidir ki envâ'-i müte'addidesi vardır.

Yine tamâm olmadığından Eyaz'ın hikâyesine şürû' idüb buyururlar ki; bu söz hadden ve endâzeden ziyâdedir.

(263-b)

Ve böyle silsile-i sahnı tahrîk ve derâz itmek lâzım geldi. Sen dahi ey Eyâz şimdi kendi ahvâlini söyle ve takrîr eyle. Seni çok muntazır itdim. Kusûra bakma. Çarık ve postın hakkında olan esrâr-ı mektûmeyi beyân eyle ki cümlelerin müşkili hall olsun buyurmak isterler.

دیگر باره خطاب شاه ایاز را که تاویل کار خود بگو و مشکل منکران را بگو و طاعنان را
کن که ایشان را در آن التباس رها کردن مروت نیست

Gayri kere pâdişâh ki Sultan Mahmud'dur. Eyaz'dan istid'âsıdır. O husûsu ki kendi fi'linin te'vîlini söyle ve münkerânın ve sana tuğyân idenlerin şübhesini izâle eyle. Ve çarık ve postını o hazînedeki hıfza sebep nedir? Anı beyân eyle ki cümle a'dânın ve ittibâ'-ı sâirenin müşkili hall ola. Zîrâ hünkerleri bu iltibâsda ve şübhede terk revâ ve mürüvvet değildir. Diyerek emir buyurdular: Senin ahvâlin ey Eyâz

Cenâb-ı Hakkın cedîd ma'denindedir böyle olunca sen bu ahvâle ey Eyâz kaçan râzî olursın? Belki olmazsın demekdir.

Âgâh ol. O hoş ahvâlden hikâyet eyle toprak başına olsun. Penc-i şeşdir senin pençden murâd havas-ı hamsedir. Şeşden murâd cihât-ı sittedir. Ve murâd 'ulûm-ı zâhiredir.

گفت به آید نمی گر باطن حال
حال ظاهر گویمت در طاق و جفت

Yine Şâh, Eyâz'a buyurur ki; bâtın hâli eğer kâl u kîle gelmez ise ve lisân ile ta'bîr mümkün değil ise ahvâl-i zâhiri söylemek mümkün olmağla sana tek mi çift mi oyununda zâhir hâlini münkirâne söylerim ve anlara şu vâkı'anın hikmet-i zâhiriyesini söyle, diyerek emir buyurdular. Tâk ve çiftten mutâbık ve 'adem-i mutâbık murâd olunur. Zîrâ oyun gâh mutâbık gelür ve gâh mutâbık gelmez. ``Tek`` dir çift çıkar ve ``çift`` dir tek çıkar. Ve bu cihetden bu la'abın ma'nâ-yı lâzımîsi murâd olunur. Bundan sonra ahvâl-i bâtiniyenin beyân olunmayacağını ta'lîl idüb buyururlar ki;

که ز لطف یار تلخیهای مات
گشت بر جان خوشتر از قند و نبات

Zîrâ yârın lütfundan mevt acılıkları 'âşıkın cânı üzerine nebât şükründen ziyâde hoş oldu. Vakt-i mevtde 'âşıkı gören zann ider ki merâret mevtile muzdaribdir.

(264-a)

O ise sekere-i mevtile bir safâdadır ki ta'bîri mümkün değildir. Böyle olunca ahvâl-i Bâtiniye fehm olunmaz.

ز آن نبات ار گردد در دریا رود
تلخی دریا همه شیرین شود

‘Aşıklar merâret-i mevti nebâtından eğer bir gubâr mikdârı deryâyâ vâki’ olursa deryânın acılığı cümlesi şirin olur. İşte ‘âşıkların sekere-i mevti böyle elezz ve ecelî olur.

صد هزار احوال آمد همچنين
باز سوی غیب رفتند، ای امین

Nîce yüzbin ahvâl buncalayın ‘âşıklara geldi. Ey emîn olan Zât! Bir zamân o ‘âşıkda karâr eyledi. Yine ‘âlem-i ‘ayb cânibine gitdi. Ya’ni ‘uşşâkın gûna gûn hâlât-ı ‘acîbesi cümlesi hakdandır buyurmak isterler.

حال امروزی به دی مانند نی
همچو جو اندر روش، کش بند نی

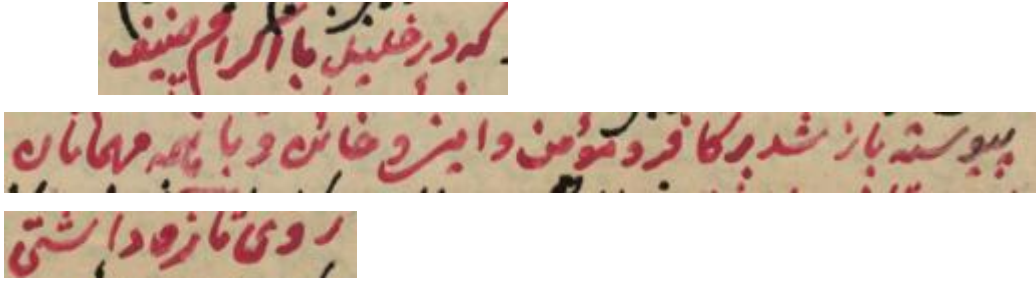
‘Uşşâkın her bir gününün hâli dünkü güne benzeyici değildir. Ve dünkü günün hâli gider. Zîrâ ırmak gibi düşde ve ceryânda o hâlin bendi yokur. Dî, Dâl’ın kesriyle ve Yâ’nın sükûnuyla dünkü güne dirler.

شادی هر روز از نوعی دگر
فکرتِ هر روز را دیگر اثر

Her günün sürûru gayri nev’idendir. Ve biribirine benzemez. Ve yine her günün fikrinin bir gayri eseri vardır. Zîrâ her günde ‘uşşâka bir fikr-i cedîd ‘âlem-i gaybdan vardır elbette. Âsârı diğer gün olur. Eğerçi şerhde bâlâsı karînesiyle ‘uşşâka tahsîs olundu. Velâkin sâir nâsın hâli ve fikri dahi dâimâ teceddüd itmekde ahvâl-i ‘uşşâk gibidir. Zîrâ cümlesi vâhibü’l-efkâr olan Allâhü Te’âlâdandır.

تمثيل تن آدمی به مهمان خانه و تمثيل اندیشه های مختلف به مهمانان و عارف صابر در
اندیشه ها چون مرد مهمان دوست

Burası âdemînin tenini köylere müsâfir için yapılmış müsâfir odasına teşbîhdır. Ve dahi efkâr-ı muhtelifeyi gelen muhtelif müsâfirlere teşbîh beyânındadır. Ve dahi ‘ârif-i bi’l-lâh olan zâtı o gam ve sürûr fikrinde rızâda olduğu halde mihmân sevici İbrâhim (‘aleyhi’s-selâm) gibi garîb taltîf idici şahsa teşbîhdır.

Zîrâ İbrâhim ('aleyhi's-selâm) bâb-ı şerîf-i mihmâna ikrâm için dâimâ açık idi zayfdan bedel kâfir üzerine ve mü'min üzerine ve emîn-i mihmâna ve hâin-i mihmâna ve cümle müsâfiri tâze yüz ile tutar idi. Hattâ künye-i şerîfleri ebû'z-zayf olmuşdur. Salavâtul-lâhü 'aleyhi ve 'alâ evlâdihî 'alâ Muhammed 'aleyhi's-selâm

(264-b)

هست مهمانخانه این تن، ای جوان

هر صباحی ضیف نو آید در آن

Ey yiğit! Bu beden insânı müsâfir için tehiyye olunmuş karyelerdeki oda gibidir. Her vakt-i sabah 'âlem-i gaybdan bir cedîd müsâfir zuhûr ider. Ve sür'at idici olduğu halde gelür. Devân, sıfat-ı müşebbehe olarak seğirdici dimekdir.

نی، غلط گفتم که آید دم به دم

ضیف تازه، فکرت و شادی و غم

Âgâh ol ey hâne sâhibi söyleme ki bu konuk gitmez ve benim boynumda kaldı. Zîrâ ve o zayf yine geldiği diyâr-ı 'ademe rücû' ider. Nite böyle olduğu mahsûs ve mubsırdır. Zîrâ insân her gün ricâlde olur.

هر چه آید از جهان غیب و ش

در دلت ضیف است، او را دار خَوش

Her nesne ki ey 'âşık gayb gibi olan cihândan bu vâir gibi olan cihâna gelür. Murâd-ı havâtır kalbidir. Senin kalbinde müsâfir gibidir o eğer gumûma müte'allik ise de gazaba gelüb anı sakîl görme. Belki anı hoş tut. Yine aslına râci' olur.

Buyurmak isterler. ‘Âlem-i ilâhî a’yün-i nâsdan muhtefî olduğundan ‘ayb veş ta’bîr buyurdular.

حکایت مهمان و کدخدا و زن و بیان فضیلت مهمانداری

Burası o müsâfirin hikâyesidir ki; hâne sâhibinin ‘iyâli didi. O kelâmı didi ki; âh yâ gamûm her tarafı tutdı. Ve mihmân gitmek ihtimâli yârın kalmamağla bizim üzerimize kaldı. Bu kelâmı ‘avrat zevcine söylemişdir. Niteki tafsîli beyân olunur.

آن یکی را بیگهان آمد فُتق
ساخت او را همچو طوق اندر عنق

O bir kimesne için nâgahân geldi. O mihmânı gerinde gerdânlık gibi muhterem tutdı. Ya’ni mihmân istiskâl itmedi demekdir.

خوان کشید او را، کرامتها نمود
آن شب اندر کوی ایشان سور بود

Sabahhâne mihmân sefere çekdi ve ana çok ikrâmlar ve a’zâzlar gösterdi. Ve o gîce anların mahallesinde düğün var idi. ‘Avrat o gîce düğüne gidecek olmağla zevci ahşamdan ana havâbları sipâriş lâzım gelmekle döşek ferşile tenbîh eyledi. niteki beyân buyurdular.

مرد، زن را گفت پنهانی سخن
کن خواب جامه دو خاتون، ای کامشب

Zevci zevcesine gizlüsüz olarak didi ki; bu gice ey Hâtun iki döşek eyle! Birisi bizim için ve birisi mihmân için.

بستر ما را بگستر سوی در
بهر مهمان گستر آن سوی دگر

(265-a)

Bizim döşegimizi hânenin kapısı tarafına ferş eyle. Müsâfir için gayri tarafa bir döşek ferş eyle.

گفت زن: فرمان برم خدمت کنم
سمع و طاعت، ای دو چشم روشنم

‘Avrat didi ki; hizmet eylerim. Ve bu hizmete sevinmek eylerim. Ey benim iki Rûşen gözi gibi olan zevcim! Senin emrini bana işitmek ve itâ’at etmek ‘avârdır.

هر دو بستر گسترید و رفت زن
سوی ختنه سور کرد آنجا وطن

Zenne emri üzere her iki döşegi döşedi ve gitdi. Sünnet düğünü tarafına ve anda vatan eyledi.

ماند مهمان عزیز و شوهرش
نُقل بنهادند از خشک و ترش

O ‘aziz müsâfir ve ‘avratın zevci hânede kaldı. Er ve ‘avrat kurı yemişden ve yâş yemişden o mihmân için meze koydılar. Tâ ki gîce müsâfir anlardan tenâvül eyleye. Nukul, Nûn’un ve kâf’ın zammeleriyle meze ve çerez ta’bîr olunan mat’ûmâta dirler.

در سمر گفتند هر دو منتجب
سر گذشت نیک و بد تا نیم شب

Her iki müntehib zât gîcelerde nukul olan hikâyeden eyü kötü sergüzeşt ve hikâyeti gîce yarısına dek birbirine nakl eylediler. Sergüzeşt zamân-ı mâzîde vukû’-ı yâfte olan hikâyeye dinür. Semer, Sîn’in ve Mîm’in fethalarıyla gîce hikâyesi dimekdir.

بعد از آن مهمان ز خواب و از سمر
شد در آن بستر که بود آن سوی در

Bu ahvâl-i vâkı’adan sonra mihmân galebe-i havâbdan için ve dahi gîce hikâyesinden fütûrundan için o döşeginin üzerine yatmağa gitdi. Öyle döşek ki o

döşegin kapu cânibinde idi. Er ile ‘avratın hülyâsı ve tertîbleri o câme havâbda kendüleri olacaklar idi.

شهر از خجالت بدو چیزی نگفت
که مرا این سوست، ای جان، جای خفت

Sâhib-i hâne hicâbından ana bir nesne söylemedi. Öyle diyerek bu senin câme havâbın değıldir. Size işte içerde döşek tanzîm olmuşdur. Burada istirahat idiniz. Câ-yı huft dahi câme havâb dimekdir.

وز برای خواب تو ای بوالکرم
بستر آن سوی دگر افکنده ام

Zîrâ senin uyku uyumaklığın için ey kerem sâhibi zât döşegi o gayri tarafa bırakmışım.

آن قراری که به زن او کرده بود
گشت مبدل آن طرف مهمان غنود
O karârı ki zevc-i ‘iyâliyle virmiş.

(265-b)

Bu cihetden değışilmiş oldu. Ve o tarafda mihmân ganmış oldu.

آن شب آنجا سخت باران در گرفت
کز شکوه ابرشان آمد شکفت

O gice orada ‘azîm ve ziyâde bârân tutdı. Öyle bulutun galazzutundan anlara ni’met geldi. Ve böyle keşîf bulut görükleri yok idi.

زن بیامد بر گمان آنکه شو
سوی در خفته ست، و آن سو آن عمو

‘avrat düğün evinden ‘avdet itdi. Ol zann üzerine ki zevci kapu cânibinde uyumuşdur. Ve hâne tarafında o ‘amûca uyumuşdur.

رفت عریان در لحاف آن دم عروس

داد مهمان را به رغبت چند بوس

O demde mukaddem zevcile olunan kavle mebnî ‘avrat bilâ fehîl ‘uryân olduğu halde mihmânın yorganı altına gitdi. Ve o mihmâna şöyle birkaç bûse virdi.

گفت: میترسیدم ای مردِ کلان

ز آنچه میترسیدم آمد خود همان

‘avrat câme havâba ba’de’d-duhûl zevci zannıyla didi ki; Ey ulû merd hâtırına gelen başımıza geldi. Hâtırına gelen ne olduğımı beyt-i âtiyle beyân idüb ‘avrat didi ki;

مردِ مهمان را گِل و باران نشانند

بر تو چون صابون سلطانی بماند

Mihmân olan şahsı çamur ve yağmur bezediği. Senin üzerine pâdişâh sabunu kaldı. İşbu ta’bîr kemâliyle muhkem ve metîn bizim üzerimize kaldı demekdir. Zîrâ sabûn-i sultânî a’lâ olmakla kendinde metânet vardır. Bu cihetden tahsîs itmîşdir.

اندر این باران و گِل، او کی رود؟

بر سر و جان تو او تاوان شود

Bu yağmurda bu çamurda o mihmân kaçan gider. Senin başının ve cânının üzerine o mihmân borc ve sıklet olur.

زود مهمان جَست و گفت: ای زن بهل

موزه دارم، من ندارم غم ز گِل

Tiz müsâfir firâşdan sıçradı. Ve didi ki; Ey hâtun beni terk eyle ben giderem cürmüm vardır ve çamurdan gam tutmâm ve yola revân olurum.

من روان گشتم، شما را خیر باد

در سفر يك دم مبادا روح شاد

İşte ben revân oldum. Size hayr olsun. Seferde bir dem rûh şâd olmasun. Seferden murâd dünyâda olmaktır. Fi’l-vâki’ müsâfir-i ahirete şâd ve mesrûr olmak yakışmaz.

تا که زوتر جانب معدن رود

کاین خوشی اندر سفر ره زن شود

Andan için rûh şâd olmasun ki aslına rağbet itsün. Ve hakka gitsün. Zîrâ dünyâda hoşluk insânın

(266-a)

yolını urıcı olur. Ve mevdi istememeğe sebep olur. Mihmân dünyâda mu’ammer olmaklığı ister ve mevlâyı istemez.

زن پشیمان شد از این گفتار سرد

چون رمید و رفت آن مهمان فرد

‘Avrat o söylediği bârid kelâmdan pişmân oldu. Çünkü o bî nazîr mihmân bu kelâmdan ürkdi ve gitmeği murâd eyledi.

زن بسی گفتش که: آخر ای امیر

گر مزاحی کردم از طیبیت مگیر

‘Avrat o mihmâna bu kelâmın encâmında çok söyledi ki; eğer sultân eğer mutâyebe cihetinden sana bir latîfe eyledim ise bana kîn ve ‘adâvet tutma ve afv eyle. Mizâh, Mîm’in kesriyle latîfe ma’nâsınadır. Taybet bir kimesneye mülâtafe itmeğe dirler.

لابه و زاری زن سودی نداشت

رفت و ایشان را در آن حسرت گذاشت

‘avratın tevâzu’ı ve i’tizârı bir fâide tutmadı. Belki mihmân gitdi. Ve zevc ve zevceyi o hasretde terk itdi.

جامه ازرق کرد از غم مرد و زن

صورتش دیدند شمعی بی لکن

Bu vâkı’adan sonra o merd ve zenn libâs-ı mâtem giydiler. Ve kemâliyle tahassür eylediler. Zîrâ giderken anın sûretini şam’dansız gâne bir şem’ gider gibi gördiler. Ve Hızır olduğunu anladılar. Legen, Lâm’ın ve kâf’ı ‘Arabiye’nin fethalarıyla şam’dan ta’bîr iderler. Nite Vehbi Efendi nüshasında şam’dân oldu legen yanmış fitile dey çırâğ dimişdir.

میشد و، صحرا از نور شمع مرد

چون بهشت از ظلمت شب گشته فرد

Bundan sonra o mihmân gider idi. Ve sahrâ o şem' gibi merdin nûrundan cennet gibi gîce zulmetinden tek ve berî olmuş idi. Zîrâ cemâlinin nûrı sahrâyı ihâta itmiş idi. Ferd bu makâmda berî ve cüdâ ma'nâsındır.

کرد مهمان خانہ، خانہ خویش را
از غم و از خجلتِ این ماجرا

Bundan sonra o sâhib-i hâne evini kemâl-i gamından ve bu vâkı'anın hicâbından müsâfirhâne eyledi. Belki bu devlet yine derdest olur hülyâsında oldu.

در درون هر دو از راهِ نِهان
هر زمان گفتمی خیال میهمان

Zevc ile zevcenin kalbinde gizli yoldan her zamân o müsâfirin hayâli zâhir olup dir idi. Beyt-i âtiye merhûndur.

که بُدم یارِ خضر صد گنجِ جود
می فشاندم، لیک روزیتان نبود

Öyle diyerek ki Hızır ismiyle müsemmâ yâr ve cümlelerin tahassür itdiği şahs ben idim. ve size çok hazîne

(266-b)

ve ihsân saçdım. Lâkin nasîbiniz yok imiş. Bu kelâmdan münfehim olur ki, ihsânın mâ yetevakkafü 'aleyhi kadar imiş. Bu sûretde Hızırdan ve evliyâdan bir ferdi aramak bahs olur. Kâr-ı 'âkil odur ki, mihmân-ı mevlâsına müteveccih olup andan ihsân isteye.

تمثیل فکر هر روزینہ کہ در دل آید بہ مهمان نو کہ از اول روز در خانہ فرود آید و تحکم
کند و فضیلت مهمانداری و ناز مهمان کشیدن

Burası her gûne mensûb olan fikri ki, insânın kalbine gelür. Ol nehârdan insânın hânesine gelüb ve sâhib-i hâneye hükm ve havîlik eyleyen müsâfire teşbîh beyânındadır. Ve dahi müsâfiri ikrâm ile taltîfin fazîleti ve mihmânın ezâsını ve nâzını çekmenin fazîleti beyânındadır. Her dem bu fikir senin kalbine mihmân-ı ‘azîz gibi her gün dahi gelür. Zîrâ kalb müsâfirhâne gibidir. Ve müsâfirhânelerin hâli budur.

فکر را، ای جان، به جای شخص دان
زانکه شخص از فکر دارد قدر، هان

O fikri ey cân insân yerine bil ve insân gibi azîz ve muhterem tut. Ve o fikre ta’zîm eyle. Zîrâ insân kalbine gelen fikirden şeref ve hayât tutar ve o fikir ile sana insân dinür. Eğer fikir yok ise ana cimâd dinür. Böyle olunca kalbe gelen efkâr zayf-ı ilâhîdir. Anı ‘azîz tutmak lâzım gelür. Bu makâmda şahısdan murâd insân dimekdir. Bundan sonra fikr-i taksîme şürû’ idüb buyurlar.

فکر غم گر راه شادی میزند
کارسازیهای شادی میکند

Gam fikri eğer sürûr yolunu urarsa zarar yokdur. Varsun ursun zîrâ o gam fikri sürûr-kârını durıcılık eyler. Ve ‘âkıbetsiz bir feraha ulaştırır.

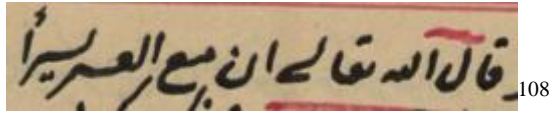
خانه میروید به تندی او ز غیر
تا در آید شادی نو ز اصل خیر

Gam fikri hiddetinden içün hâne-yi hakkın gayrîsinin fikrinden süpürür hattâ ana hayrın aslı olan Allâhü Te’âlâdan bir cedîd sürûr gele ve köhne sürûrdan halâs bula.

می فشاند برگ زرد از شاخ دل
تا بروید برگ سبز متصل

Gam fikri gönül dalından sarı ve işe yaramaz yaprağı saçar ve silikir. Hattâ gönül dalından yeşil yaprak bite ve şâh-ı dil hüsn-i letâfet bula fi’l-vâki’ gamın encâmı ferah ve sürûra vuslata sebep olduğu mahsûsdur.

(267-a)

میگند از بیخ سرور کهنه را
تا خرامد سرو نو از ماورا

Gam fikri köhne sürûrun kökünü koparır. Hattâ verâsından zevk sâhibi nûr salına.

غم کند بیخ کژ پوشیده را
تا نماید بیخ رو پوشیده را

Gam fikri çürümüş eğri köki koparır. Hattâ mestûr olan tâze ve latîf köki göstere. Niteki ağacın pîr olmuş dalını kesdikde tâze dal zâhir olur. Penç-i rû puşîdeden murâd bitmeyen köklerdir.

غم ز دل هر چه بریزد یا برد
در عوض حقا که بهتر آورد

Gam gönülden her nesneyi döker yâhud keser. Eğer Bâ'nın zammıyla olursa eker. Bâ'nın fethiyle olursa iletir demek olur. Anın 'avazında şübhesizdir ki, ziyâde eyüsünü getirür. Hakkâ, bî şübhe ma'nâsınadır. Yâhud sâbit oldu ki demek olur.

خاصه آنرا که یقینش باشد ای
که بود غم بنده اهل یقین

Bâ husûs şol bir kimesnenin hakkında gam bu işleri ider ki, o kimesneye yakîn olur ki, gam ehl-i yakîn olan zâtlara hidmet ider. Ehl-i yakînden murâd evliyâu'l-lâhdır.

¹⁰⁸ “Evet, o zorlukla beraber bir kolaylıkvar”. İnşirah,6

گر ترُش روئی نیارد ابر و برق
رز بسوزد از تبسمهای شرق

Bu beyt su'âl-i mukaddere cevâbdır. Gâne dindi ki; insânın kalbine efkâr-ı gam kâhîce niçün 'ârız olur. Dâimâ sūrûra mûte'allik efkâr 'ârız olsa olmaz mı? Cevâb buyurdular ki; eğer havânın mevsim-i şitâda bulut ve berk kötü miydi? Ve fasl-ı şitâda olan şiddet ve bürûdet ve yağmur ve kar olmamış olaydı. Asma çubuğu güneşin gülmeklerinden yaz idi. Bunun gibi kalbe dahi dâim efkâr-ı 'ârız olsa ve gönüle aslâ efkâr-ı gam gelmese vücûd-ı insânî efkâr-ı Şâdîye tahammül idemeyüb helâk olması mukarrer idi. Dâimâ efkâr-ı gam gelse ana dahi tahammül olunmayup helâk mukarrer olur. Bu cihetden vücûdun devâsı efkâr-ı şâdî ile efkâr-ı gam meyânındadır. Binâberîn kalbe gâh efkâr-ı şâdî ve gâh efkâr-ı gam hak tarafından 'ârız olur. Tâ ki vücûd-ı insânî vakt-i mev'ûduna dek sâğ kala. Şark bu makâmda güneş ma'nâsınadır.

سعد و نحس اندر دلت مهمان شود
چون ستاره خانه خانه میروند

Böyle olunca sūrûr fikri ve gam fikri senin kalbinde mihmân olur. Yıldız gibi kalbinin her hânesine gider. Ya'ni her semtine sūrûr ve gam

(267-b)

Efkârı vâki' olur dimekden 'ibâretdir. Bu makâmda sa'idden sūrûr, ve nahisden gam murâd olundu.

آن زمان که او رهین برج توست
باش همچون طالعش شیرین و چُست

Ol zamân ki o sūrûr ve gam fikri burc-ı kalbinin mukîmidir. Anın tulû'ı gibi sen dahi şirin ve tiz ol. Ya'ni kendinde aslâ bir te'essür ve infi'âl gösterme ve bu gam bendendir dime. Ba'zı nüshada mukîm yerine rehîni vâki' olmuşdur.

متصل او شود مه با چون که تا

شکر گوید از تو با سلطان دل

Hattâ o gam yâr-ı hakîkiye çünkü muttasıl olur. Senden gönül sultânı olan Allâhü Te'âlâ Hazretlerine olana teşekkür itsün ve şikâyet itmesün.

هفت سال ایوب با صبر و رضا

در بلا خوش بود با ضیفِ خدا

Yedi sene Eyüb ('Aleyhi's-selâm) sabr ile ve rızâ ile mübtelâ olduğu belâ ki zayf-ı Hüdâ`dır. Anda hoş idi. O 'illetden aslâ şikâyet itmedi. Hattâ düşmüş kurdları alup kendü yed-i mübârekeleriyle yarası üzerine kor idi.

تا چو واگردد بالای سخت رو

پیش حق گوید به صد گون شکر او

Andan için sabr eyledi ki hattâ bu saht-rû olan belâ çünkü benden zâ'il olur ve Cenâb-ı Hakk'a 'avdet ider. Huzûr-ı Rab`de kendi için yüz güne şükr itsün şikâyet itmesün.

کز محبت، با من محبوب کُش

رو نکرد ایوب يك لحظه نُرش

Öyle diyerek teşekkür itsün ki; yâ Rab ben cümle lezzetleri ve şehvetleri öldüricidir. Ve 'illete kemâl-i muhabbetinden için Hazret-i Eyüb ('aleyhi's-selâm) suhte dahi yüzünü ekşi ve 'ubûs itmedi. Ve beni kemâliyle hoş tutdı. Ve istiskâl itmedi.

از وفا و خجلتِ حکم خدا

بود چون شیر و عسل او با بلا

Hazret-i Eyüb ('aleyhi's-selâm) kemâl-i vefâsından ve dahi Cenâb-ı Kibriyâ'nın 'ilminin hicâbından ya'ni Allâhü Te'âlâ 'acz getirsem bilür deyü kemâl-i hayâsından o belâ ile şîr ü 'asel gibi imtizâc eyledi. Ve aslâ o belâyı kalb-i şerîfinde sakîl görmedi.

فکر در سینه در آید نو به نو
خند خندان پیش او تو باز رو

Gam fikri insânın kalbine yeni yeni gelür. Sen anın huzûruna güle güle âşikâre git ve taltîf eyle.

که اعدنی خالقى من شرّه
لا تحرمنى انل من برّه

Öyle diyerek gama istiskâl eyle ki, Ey benim hâlıkım bu gamın şerrinden ve bu belânın se'metinden beni hıfz eyle! Ve beni bunun fâidesinden mahrûm eyleme. Ve bu gamın ihsânına beni nâ'il eyle. Birr, Bâ'nın kesriyle ihsân ma'nâsınadır.

ربّ اوزعنى لشكر ما ارى
لا تعقب حسرة لى ان مضى

(268-a)

Ve yine söyle ki, benim gördüğüm belânın şükrine beni harîs eyle! Ya'ni şu belâyı görüb şükr itmeğe beni muvaffak eyle! Eğer bu belâ geçer ise ve bende kadîm kalmaz ise. Niçün ben şükr itmedim diyerek hasretle eyleme! Ya'ni belânın 'akîbinde kâşki teşekkür ideydim diyerek pişmân itme; dimekdir. Evza' ef'âl bâbından emr-i hâzır olup beni harîs eyle demek olur.

آن ضمير رو ترش را پاس دار
آن ترش را چون شکر شیرین شمار

O ekşi yüzli kalbini hıfz tut ki, muzdarib olmaya. O ekşi belâyı şükr gibi sen şirin say.

ترش رو ظاهر هست چه اگر ابر
گلشن آرنده ست ابر و شوره کُش

Eğer bulutun zâhiri ekşi yüzli ise sen zâhirine bakma. Zirâ bulut rû-yı zeminde gülşen getüricidir. Ve şûre olan 'arzın şûlgını izâle idicidir.

فکرتِ غم را مثال ابر دان
با ترش، تو رو ترش کم کن چنان

Gam fikrini bulut gibi bil. O ekseriye sen ekser yüz encileyin az ile hâsılı ebr gibi olan gam fikrini istişgâl itme dimek olur.

بو که آن گوهر به دستِ او بود
جهد کن تا از تو او راضی شود

Ola ki o gevher o gam fikrinin elinde olur. Sa'î ile hırsından o gam fikri râzı olsun ve sen dahi o fikr-i gamın yüzünden ber murâd olmuş olasın.

غنی نیود و گوهر ندارد ور
عادتِ شیرین خود افزون کنی

Ve eğer o fikr-i gam gevher olmaz ise seni ağnâ idici olmaz ise kendinin tatlı 'âdetini ve hulk-i hüsnüni ziyâde itmiş olursın. Hemen sen gamı hoş tutmağa bak.

جای دیگر سود دارد عادتت
ناگهان روزی بر آید حاجتت

Senin güzel huyun ki; gamı hoş tutmaktır. Eğer sana bu def'ada fâide virmez ise ansızın bir gün hâcetin hâsıl olur.

فکرتی کز شادیت مانع شود
آن به امر و حکمتِ صانع شود

Bir fikr-i gam sūrûrdan sana mâni' olursa o hâl fikr-i gamdan olmayup belki sâni'-i hakîkînin emr ve hikmet-i hufyesiyle olur. Sen gama gazab itme.

تو مخوان دو چار دانگش، ای جوان
بو که نجمی باشد و صاحب قران

Sen gama ey civân şey-i hakîr dime ihtimâldir ki bir sa'âdet tohmu olur ve andan devlet-i ebediye biter. Ve o gam sâhib-i kırân ve pehlivân olur. Bu ki bu ..

muhaffefdir. Ola ki demek ma'nâsıdır. Sâhib-i kırân vaktinin şecî'ine ve pehlivânına dirler.

(268-b)

تو مگو فرعیست، او را اصل گیر

تا شوی بیوسته بر مقصود چیر

Sen gam için fer'dir dime. Ve anı asl tut hattâ dâimâ maksûd üzerine gâlib olasın. Çir, çabuk ve tiz ma'nâsıdır. Bûy, bâ'nın zammıyla bûvîden muhaffefdir. Fer'den murâd bu makâmda şey'-i hakîr, dimekdir. Ya'ni hakîr 'ad itme demekden kinâye olur.

ور تو او را فرع گیری و مضر

چشم تو در اصل باشد منتظر

Eğer sen gamı fer' ve mazarr tutar isen senin gözün asla muntazır olur. Zîrâ her fer'in bir aslı vardır. Bu gamın aslını bulayım dersen,

هر آمد انتظار اندر چشمش

دائما در مرگ باشی ز آن روش

İntizâr tutmakda zehir gibi acı geldi. Zîrâ "El intizâru eşeddü mine'n-nâr"¹⁰⁹ dinmiştir. Dâima böyle hareketden mevtde olursun ve 'usret çekersin. Gamı asl bilüb zahmetden halâs ol. Çeşeş, tutmak ve rûş hareket ma'nâsıdır.

کنار در بگیرش را، آن دان صل

باز ره دایم ز مرگ انتظار

Ey dervîş! Bu gamı asl bil ve anı kucağına çek ve tut ve dahi dâimâ mevt-i intizârdan halâs ol ya'ni bu gamın aslı ne ola deyü muntazır olma.

دیگر بار خطاب شاه با ایاز و نواختن او ایاز را

¹⁰⁹ "Beklemek (bekleyiş) ateşden şiddetlidir."

Burası pâdişâhın Eyaz'ı taltîf itmesi beyânında olıdır.

ای ایاز پُر نیاز صدق کیش
صدق تو از بحر و از کوهست بیش

Ey sıdk huylu niyâz ve tevâzu' ile dolmuş Eyaz! Senin sıdkın bahrdan ve dağdan ziyâdedir ve çokdur.

ی به وقتِ شهوتت باشد عثار
نی رود عقلِ چو کوهت کاه و ار

Ey Eyaz; ne şehvetin galebesi sebebiyle senin ağyağına kaymak ve râh-ı Hak'tan çıkmak dahi vukû' bulur ki senin dağ gibi olan 'aklın samân gibi uça ve gide. Hâsılı galebe-i şehvetle 'aklın zâil olmaz dimekdir. Bu hâl 'ayn-ı kemâldir. Ve cemî' evliyâ-yı kirâmın hâli budur.

نی به وقتِ خشم و کینه صبرهات
سُست گردد در قرار و در ثبات

Ve dahi ne gazab ve ne intikâm vakti senin sabırların karâr ve sebâtde za'îf olur bu hâl dahi sende yokdur. Kemâl odur ki, vakt-i gazabda kişi sâbir ola. Zîrâ gazab vaktinin gayrisinde herkes sâbir olur.

هست مردی این، نه از ریش و ذکر
ور نه بودی میر مردان کیر خر

Mertlik ve erkeklik budur ki, anda sabr ve iştihâ vakti ayak kaymamak ve şehvet 'akla galebe itmeme buluna. İşte erlik buna dirler. Eğer erlik buna dinür olmaydı. Ve zeker ile kişi erkek olur olaydı. Merkebin zekeri mikdârda ve endâzede cümle zekerlerin sultânı olur idi.

(269-a)

Bu sûretde merd ve erkek eşek olmuş olur idi. Halbu ki merkebe merd dimezler. Belki eşek ve har ta'bîr iderler. Bundan müstebân oldu ki, erlik zeker ile ve

sakâl ile değil imiş. Belki sabır ile ve ‘adem-i şehvet ile imiş. Merdân bu makâmda zekerler dimekdir. Şâh-ı merdân zekerlerin sultânı demek olur. Verne, yohsa ma’nâsınadır. Bundan sonra cenâb-ı hazret-i Mevlânâ bu beytin mazmûnunu isbât için buyururlar ki; görmez misin,

حق که را خوانده ست در قرآن رجال؟

کی بود این جسم را آنجا مجال؟

Allâhü Te’âlâ Hazretleri Kur’ân-ı Kerîmde kimlere ricâl ta’bîr buyurdu ve ricâli ne vasf ile tavsîf eyledi? Bu cismin oraya mecâli kande olur. Belki bu cismin ricâliyet aslâ mahal-i cevânî olamaz. Hâsılı cism erkeklige karışmaz. Ve dâhil olmaz. Cismin ricâliyetde medhali yokdur dimekdir. Erlik başka şeydir buyurmak isterler. Kâle’l-lâhü Te’âlâ;

فیه رجال کیون ان یتطهروا لله یحب المطهرین

¹¹⁰ Bu âyet-i kerîmeden zâhir olan budur ki; ricâl-i tetahhura muhabbet idenlere diler. Yohsa şehvetine tâbi’ olanlara dimeszler.

روح حیوان را چه قدر است ای پدر؟

آخر از بازار قصابان گذر

Rûh-i hayvânînin ne kadri olur. Ey baba belki hiç kadri olmaz elbet! Kasâbların bazârından gezer eyler bu; didi kime vâkıf olursın ve kadri olmadığımı anlarsın.

صد هزاران سر نهاده بر شکم

ارزشان از دنیه و از گوشت کم

Nice yüzbin başı koyunların işkenbelerine koymuşlar. O başların kıymeti ve bahâsı kuyruğunun kıymetinden ednâ ve aşağıdır. Böyle başlarını kesüb işkenbelerine koymak rûh-i hayvânînin kadri olmamağa delâlet ider. Erz, hemze’nin fethi ve Râ’nın sükûnuyla bahâ ve kıymet ma’nâsınadır.

¹¹⁰ “Onun içinde günahlarından çok temizlenmeyi seven kişiler vardır. Allah da çok temizlenenleri sever.” Tevbe, 108

روسیی باشد که از جولان کیر
عقل او موشی شود، شهوت چو شیر

Ruspı ve fâhişe ‘avrat gibidir. Ol kimesne ki zekerinin cevân ve kıyâm ve hareketinden anın ‘aklı fâre gibi hakîr ve sagîr olur. Ve şehveti arslan gibi olur. Buna erkek dinmez. Belki bir fâhişe ‘avrat makûlesi dinür. Ricâl odur ki şehvetin şerrinden halâs olmuş ola.

وصیت کردن آن پدر دختر را که از این شوهر که تو راست خود را نگاهدار تا حامله نشوی

Burası babasının kerîmesine vasiyet eylemesi beyânında olıdır. Öyle diyerek ki, kendüyi zevcinin nutfesinden muhafaza eyle. Tâ ki zevcinden hâmile olmayasın.

خواجه ای بود و مر او را دختری
زهره خدی، مه رُخی، سیمین بری

(269-b)

Bir hoca var idi ve anın bir duhteri var idi. O duhter zühre yanaklı ve dahi ay yüzli ve sînesi gümüş gibi idi. Hâsılı kemâliyle hüsni var idi demekdir. Hadurah, yanak demekdir. Bir dahi göğüs ma'nâsınadır.

گشت بالغ، داد دختر را به شوی
شو نبود اندر کفایت کفو او

Duhteri bâliğa oldı. Ve duhterini bir kimesneye nikâh ile virdi. Lâkin o zevc misl olmakda o duhterin küfüvvi değil idi. Kefâ'et misl olmağa dirler. Ve küfüv dahi misl ma'nâsınadır.

ربزه چون در رسد شد آبناک
گر بنشکافی، تبه گشت و هلاک

Harbeze çünkü kemâline irer. Ve derûnı âb ile dolar. Eğer bıçak ile o harbezeyi kesüb yemez isen telef olur. Ve helâk olur. Ya'ni çürür. Ve ekle Sâlih

olmakdan hâric olur. Eyüsü kadın ve karpuz ve sâir meyve kemâlini buldukda yemek lâzım olur. Eğer tezvîc olunmaz ise fâhişe olması muhakkaktır. Duhterin fâhişe olması helâkidir.

چون ضرورت بود، دختر را بداد
او به ناکفویتش، از خوفِ فساد

Bu kelâma mebnî çümkü zarûret var idi. Duhterini o Hoca bir küfüvvi olmayana fesâd havfından içün virdi. Ve bir küfüvvi taleb itsün deyü muntazır olmadı. Tahvîf bu makâmda havf ma'nâsınadır. Yâhud fesâd Hocayı tahvîfından dimek ola. Bu sûretde tahvîf kendi ma'nâsına olmuş olur. Fesâddan murâd zinâdır.

گفت دختر را: کز این دامادِ نو
خوشتن پر هیز کن، حاملِ مشو

Hoca; duhterine didi ki; bu yeni dâmaddan kendini sakın ki, inzâl vakti nutfesi rahmine vâsıl olmasun ve bundan hâmile olma.

که ضرورت بود عقدِ این گدا
وفا نبود را خوارِ غریبِ این

Zîrâ bu gedâya seni 'akd ve tezvîc zarûretten içün idi. Bu garîb cinsinden ma'dûd olan dâmâdın sana vefâsı olmaz. Bir gün seni terk ider ve idâreden 'âciz olur. Bâri bir veled bundan kalmasun. Ve sonra başına bir münâsib ere vardıkda belâ olmasun diyerek hayli nasîhat eyledi.

ناگاهان بجهد، کُند ترکِ همه
بر تو طفل او بماند مظلّمه

Nâgahân senden firâr eyler ve seni ve cümleyi terk ider. Ve senin üzerine anın veledi zâlim olarak kalur. Ve seni o veled sebebiyle bir kimesne nikâh itmeye tâlib olmaz. Zîrâ çocuklı 'avratı almazlar. Mazlume, Mîm'in fethi ve Zâ'nın sükûnuyla zulm ma'nâsına masdardır.

گفت دختر: ای پدر، خدمتِ کنم
هست پندت دل پذیر و مغتنم

(270-a)

Kerîmesi Hocaya didi ki; Ey Baba sana hizmet eylerim. Ya'ni emrine imtisâl eylerim. Zîrâ senin nasîhatin makbûldür. Ve ganîmet bilinmiş nesnedir. Ve böyle nusuhla 'amel bana lâzım olur. Senin sa'yin ve nushun ancak benim menfa'atim için olmuştur. Ganîmet mâl ve ni'met ma'nâsınadır.

هر دو روزی و سه روزی آن پد
دختر خود را بفرمودی حذر

Bundan sonra te'kîd için ve bu nushun şânına ihtimâm için her iki günde bir üç günde bir kere o baba kendi duhterine hâmile olmakdan hazr ile emr buyurur idi. Bu hâl ve bu pend esnâsında

حامله شد ناگهان دختر از او
چونکه بُد هر دو جوان، خاتون و شو

Ansızın Hocanın duhteri o zevcinden hâmile oldu. Çünkü her ikisi genç ve civân olur. İş böyle olur. İkidenden bedel zevce ile zevcdir. Hâl ve şân böyle olunca.

از پدر آن را نهان میداشتش
پنج ماهه گشت کودک، یا که شش

Kemâl-i havfindan duhter pederinden bu haml husûsunı gizli tutdı. O karnında olan cenîn yâ beş aylık yâhud altı aylık mikdârı oldu. Bundan sonra saklaması mümkün olmayup,

این؟ چیست: بابا گفت پیدا، گشت
من تو را گفتم کز او دوری گزین

O cenîn peydâ oldu. Babası didi ki; bu nedir ben sana nasîhat itmedim mi? Ve ben sana bundan ba'd ihtiyâr it dimedim mi? Ya'ni vakt-i inzâlde 'azl itdir ve nutfesini rahmine vâsıl kılma deyü tenbîh ve nasîhat itmedim mi? Niçün benim kavlimle 'amil değilsin; diyerek hayli serzeniş ve 'itâb itdi. Ba'zı nüshada

من نطفتم پاس داروشو خنن

vâki' olmuştur. Ma'nâsı; Ben sana kendini hıfz

eyle ve bu zevce bahîl ol. Ve bunun nutfesinden nefsi imsâk eyle dimedim mi? Dimek olur. Dînîn ‘Arabî olarak bahil ve mümessik olan kimesneye dinür. Dinet bahîl ve haset ma’nâsınadır.

این وصیت‌های من خود باد بود ؟
چون نکردت پند و وعظم هیچ سود؟

Yine Hoca duhterine hitâb idüb dir ki; bu vasiyetlerim tahkîk bir rüzgâr makûlesi idi. Zîrâ sana benim nasîhatim ve bu işden seni men’ ve zecrim sana aslâ fâide itmedi. Çünkü duhter pederinden bu zecr ve ‘itâbı gördi. Makâm-ı i’tizârda olarak,

گفت: بابا، چون کنم پرهیز من؟
آتش و پنجه است بی شک مرد و زن

Didi ki: Ey Baba, eğerçi vasiyet itdin ve ebût hakkını edâ eyledik. Velâkin ben nîçe perhîz ve sakınmak eylerim. Ve ihtirâza niçe kudretyâb olurum. Belki olamam zîrâ şübhesiz er ve ‘avrat ateş ile pambuk gibidir.

(270-b)

Ve penbenin ateşden ihtirâzı mümkün değildir. Ateş ile penbe yakîn oldukda elbet penbe muhterik olur. Hâsılı teklîf-i mâlâ yatâk ile emri dersin dimek istedi. İşte hâl böyle olduğundan bizim dînimizde âyet-i hicâb nâzil olup. ‘avratlar erkekden kaçmak ile emr olundılar. Ve ecnebiye-i şâbe ile halvet dahi harâm oldu.

پنجه را پرهیز از آتش کجاست ؟
یا در آتش کی حفاظت و تقاست؟

Panbuka ateşden sakınmak veyâ yanmak kandedir? Yâhud bi’l-fi’il ateş içinde panbuk kendüyi yakmamak ve muhâfaza itmek kande olur? Bu iki sûretin ikisi dahi mümkün değildir. Hifâza, Hâ’nın kesriyle mufâ’ale bâbından masdardır. Muhâfaza ma’nâsınadır. Tükâ Te’nin zammıyla sakınmak ve ihtirâz itmektir.

گفت: کی گفتم که سوی او مرو؟

تو پذیرای منی او مشو

Çünkü duhterin mâl-i kelâmı ‘avrata er yanına varmamak olmaz demek oldıysa ve pederinin kelâmını galat eyledi ise yine Hoca didi ki; ben sana kaçan söyledim ki; zevcin yanına varma belki ben sana anın menisini kabûl itme; didim.

در زمان حال و انزال و خوشی
خویش را باید که از وی در کشی

Belki didim ki; inzâl hâlinde ve hoşluk hâlinde kendini gerekdir ki andan hakesin ya’ni ‘azl itdürüb nutfesini rahmine ilkâ itdirmiyessin ki veled kalmaya yohsa bi’l-küllıye sana takarrup itmiyessin ve zevcinle hiç cem’ ola dimedim.

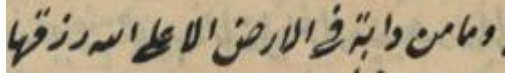
گفت: چشمش چون کلایسه شود
فهم کن، کان وقت انزالش بود

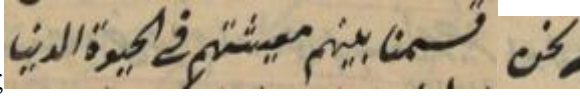
Kerîmesi didi ki; kaçan bilürüm ki anın inzâli kaçandır. Ve ne zamândır. Ve bu hâl gizlidir ve gâyet de mahfîdir. Eğer bilsen öyle iderim. Çünkü duhter bu cevâbı virdi. Lâzım geldi ki Hoca bu emr-i hafî bir ‘alâmet beyân ide ve duhter o ‘alâmetden zevcinin inzâli vaktini bile binâberîn hoca cevâba şürû’ idüb,

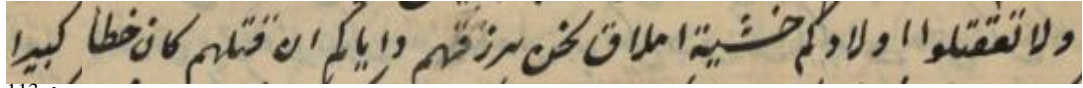
گفت: تا چشمش کلایسه شدن
کور گشته است این دو چشم شوخ من

Zevcinin gözine nazar eyle, çünkü alaca olur. Ve meyt gözine şebîh olur. Fehm eyle ki o vakit inzâl vakti olur. Bu hâli şâhide idince anla ki inzâl olacaktır. O zamân ‘azl itdirmeye sa’î eyle. ‘Azl, vakt-i inzâlinde zekerini ihrâc itmeğedirler. Ba’zı sahâbe-i güzîn (rıdvânu’l-lâhi te’âlâ ‘aleyhim ecma’în) veled kalmasun için ‘azl iderler imiş. Ve veledi idâreden fakrleri sebebiyle korkarlar imiş. Fahr-i ‘Alem (salla’l-lâhü ‘aleyhi ve sellem) ‘azlden men’ buyurdular ve buyurdular ki; Allâhü Te’âlâ Hazretleri evlâd virecek ise lâ mahâlle bir mikdâr nutfe her ne kadar ihtimâm olursa yine kalur. Ve andan havf itdiniz veled yine olur.

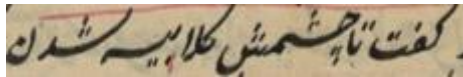
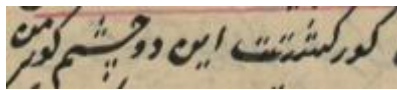
(271-a)

Bu sûretde ‘azlin fâidesi olmaz. Niteki, meşârikda mufassal Hadîs-i Şerîfi vardır. Gelelim rızk husûsuna Allâhü Te’âlâ Razzâkdır. Veledin rızkı Cenâb-ı Hakk’ın üzerinedir. Kâle’l-lâhü Te’âlâ; ¹¹¹ ve

eyzân Kâle’l-lâhü Te’âlâ; ¹¹² bu sûretde endişe-i rızk-ı veled dahi ‘abes olmuş olur. Menkûldür ki, tâife-i ‘Arabdan ba’zıları fakr havfinden evlâdını doğdukda i’dâm iderler imiş. Bu hâlden dahi cenâb-ı Kibriyâ men’ buyurmuşdur. Kâle’l-lâhü Te’âlâ;

¹¹³ İmlâk fakîr olmağa dirler. Kelâpîse, bâ’-i Fârisiye ile gözün feri ve revnakı gidüb meyyitin gözi gibi olmasına dirler. Lisâni Türkî’de bu hâle alacalanmak ta’bîr olunur.

Çünkü duhter bu kelâmı pederinden dinleyüb ve cevâb-ı bâ savâba tasaddî iderek didi ki; zevcin gözi cimâ’ zevkinden alaca ve kilâpîse oluncaya dek benim iki rûşen ve görür gözüm kilâpîselik mertebesinden geçüb kör olur. Böyle olunca ben zevcin çeşminin kilâpîse olduğunu kanden bilürüm? Hâsılı ben o zamân zevk-i cimâ’dan kendimde olamam ki, hattâ zevcin hâline vukûfum olsun. Diyerek cevâb-ı bâ savâb virdi ve cevâbının hâsılı bana teklîf-i mâlâ yatâk idersin dimeye vardı. Fi’l-vâki’ nisânın şehveti ricâlin şehvetinden çok ziyâde olmağla cimâ’dan ricâlden ziyâde hazz-ı ‘azîm tutarlar. Ve ekserî ‘avrat ol kemâl-i iştihâsından nâşî inzâl olur. Görmez misin aslâ te’ehhül itmemiş ricâl çokdur. Ammâ ere varmayan nisâ yokdur. Yine çok kimesne vardır ki, bir kere te’ehhül ider ve ‘iyâli fevt olunca gayri te’ehhül

¹¹¹ “Yerde hiçbir debelenen(yürüyen)yoktur ki, rızkı Allâh’a âit olmasın.” Hûd,6

¹¹² “Onların bu dünya hayatında geçimlerini biz taksîm ettik.” Zuhruf,32

¹¹³ “Bir de yoksulluk(züğürtlük)korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onlara da size de rızkı biz veririz. Elbette onları öldürmek büyük bir cinâyetdir”. İsrâ; 31

itmez. Lâkin tâife-i nisâ on def'a ere varsa yine varmak ister. Bu haller nisânın şehvetinin izdiyâdına delâlet ider. Ba'zı varmayanları dahi gâh oğlundan ve gâh kızından havfından olur. Eğer ruhsat bulsa ve yüz yaşına girse yine bir ere varmak mulâhatası vardır. Ba'zısı dahi kocakarı olmağla kimesne almayup kalur. Latîfe bir kimesne 'iyâline mâl cem' ider. Ve 'akâr iştirâ ider imiş. Bir dostı ana dimiş ki; bu kadar meyl ve rağbet bir 'avrata lâyük değildir. Cevâbında dimiş ki; meylden için değildir belki benimle mu'âhede itmiştir ki, benden sonra bir ferde zevcelik gitmeyecektir. Binâberîn bâri bir mikdâr mâl elinde bulunsun. Ve anınla te'ayyüş itsün için kendüye bir mikdâr mâl ve ba'zı emlâk virmişimdir, didi.

(271-b)

Böyle deyince o dostuna bir hande-i zarûriye gelüb hayli güldi ve didi ki; sen bu kelâma i'timâd itme. Elbette 'avrat ere varmamağı idemez. Bu kizb-i sarîhdir ve senden bir mikdâr mâl celb itmek içündür. Eğer bu hâlin hakîkatine irmek ister isen bir gice ben senin hânene görüşmek için geleyim. Sen fec'eten ölmüş ol. Görelim ki ne söyler. Kulağınla işit didi. Bunun üzerine karâr virdiler. Bir gice o dostı geldi. Esnâ-yı musâhabetde iken fec'eten o adam öldi gibi oldu. Bu dostı ve 'iyâli hayli bükâ eylediler. Ba'dehû o dostı didi ki; mevt-i fec'eh imiş. Vasiyet itmeğe bir ednâ vakit bile olmadı. 'Avrat dahi didi ki; sen te'essüf itme ve vasiyetsiz öldi dime. Senin dostun âgâh bir zât olmağla mukaddemden vasiyetini itmiştir. O dostı su'âl itdi ki, vasiyeti ne idi? Avrat didi ki; vasiyeti şu idi ki; eğer ben ölürsem filân kimesneye var ve andan gayrisine varma, eğer gayre varır isen hukûk-ı zevciyeti sana helâl itmem. O anda zevci kalkup, bu vasiyet ne zamân olmuş idi ve kim itmiş idi; didi. 'Avrat bu hâli gördükde kemâliyle mahcûbe oldu. İşte cümlesinin hâli bu 'avratın hâline kıyâs olunsun. Beyhûde 'iyâlime mâl cem' ideyim hülyâsında olunmasun.

نیت هر عقل حقیری پایدار

وقت حرص و وقت شرم و کارزار

Bu hikâyeden mukaddem Eyaz hikâyesinde beyân olunan. Eyaz'ın hışım vakti ve şehvet vakti 'aklı başında olup zâil olmadığını ve böyle 'akl 'akl-ı selîm olduğunu beyân etmiş idi. Yine o 'akl-ı selîmin beyânına şürû' idüb buyururlar ki; her bir hakîr olan 'akıl hırs vakti ve hışım vakti ve cenk vakti sâhibiyle kalmaz ve pâyidâr dahi olmaz. Belki ana Eyaz'ın 'aklı gibi bir 'akl-ı selîm lâzımdır. O dahi herkesde bulunmaz. Bu cihetden herkesde kâmil 'akıl bulunmadığı âşikâredir. Eyaz'dan murâd evliyâ-yı 'ârifîn dimekdir.

وصف ضعیف دلی دست آن

لیم صوفی سایه پرورد مجاهده ناکرده و درود داغ عشق ناچشیده

Burası o leîm sūfinin râh-ı hakkda kâhil olması ve dahi za'îf dil olmasının vasfı beyânında olıdır. Öyle sūfî ki sâyede bilinmiş. Ve mücâhede eylememiş ve 'aşkın derd ve dâğını tatmamış.

و مغرور شده بسجده دوست بدست عام

Ve dahi o sūfî halkın secdesine ta'zîmine ve 'avâm-ı nâsın elini takbîl itmesine aldanmış ve kendüyi bir ulu zât-ı şerîf zan etmiş.

(272-a)

Sâyê perver lafzı ve mâ ba'dında olan elfâz cümlesi sūfinin sıfatıdır.

و کومت نظر کردن و بانگشت

نمودن ایشان که امروز در زمانه صوفی اوست

Ve dahi halkın ta'zîm ile nazar ve iltifâtına aldanmış vedahi halkın kendüyi parmak ile göstermesine mağrûr olmuş. Öyle diyerek ki işte bu vakitte sûfi ve kutb ve merd-i Sâlih budur,

شده و بوجم بیمار شده همچون معلم که کودکان گفتند که رنجوری
ومت این

Ve dahi sûfi bu medh ü senânın mesti olmuş ve kendüyi bir merd-i sâdık zan itmiş ve ben eyü adam olmasam herkes beni böyle senâ itmezler idi; diyerek hülyâyâ düşmüş ve dahi kendi vehmiyle o mu'allim gibi aslı yok iken hasta olmuş. Öyle mu'allim gibi etfâl-i mekteb hasta olmuşsun didiler. Mu'allim dahi o vehmile hasta olmuş idi. Niteki hikâyesi bâlâda beyân olundu.

باغزبان بغرابروم
و با این دهم که من مجاهد مراء درین ره پهلوان میدانند

Ve dahi sûfi ben mücâhid imişim. Beni bu yolda herkes pehlivân bilürler. Gâziler ile gazâyâ gideyim fikrine ve mülâhazasına sûfi vâki' oldı. Ve gâziler ile gazâyâ gitdi. İşte kuvve-i vâhime insana böyle beyhûd ve 'abes nesnelere işledir. Câhili kendüye 'âlim zan itdirir. Ve cebân olanı kendüye racül-i şecâ' bildirir. Ve bencili hâtem tâli-i kıyâs itdirir.

که نبطا حرنیزه نرها بنمایم
که در جهاد اکبر مستقام جهاد اصغر خود پیش من چه محل دارد

Andan için gâziler ile gazâyâ revân olayım ki zâhirde dahi hezler izhâr ideyim. Ve benim dilâverliğimi nâs görsün ve senâ itsün cihâd-ı ekberde cümleden müstesnâ olmuşum. Ve 'asrımında nazîrem olmadığı cümleye müsellemdir. Böyle olunca cihâd-ı asgar benim huzurumda ne mahal tuta. Ve cihâd-ı asgarın yanımda sıhhati olur mı? Ya'ni buna nisbetle küffâr ile cenk su içmek gibidir demek istedi.

Çünkü ekber elden geldi. Asgarın gelmesi ulviyetde olur. Lâkin sûfinin elinden ekber gelmediğine vukûfu yok idi. Ve halkın senâsı sebebiyle mücâhid-i fî sebîli'l-lâh oldum zan itdi. Ve kuvve-i vâhimesine tâbi' oldı.

خیال شیر دیده و دلیرها کرده با خیال شیر و مست آن دلیری شده

ورود همیشه نهاده بقصد شیر

Bu sûfi şol kâzib pehlivâna benzer ki, arslanın sûretini görmüş ve kendini o sûretin üzerine sürmüş ve o sûrete bir mikdâr bahâdırlık göstermiş. Ve o sûretten kendüye zarar ve ziyân gelmemiş ve bu sûrete itdiği bahâdırlığa aldanmış ve yüzini gerçekten arslan ile muhârebe için ormana koymuş. İşte bu sûfi böyle bir şahsa benzer.

(272-b)

buyurmak isterler. Bu sûfi dahi bir mikdâr 'ibâdet ile kendüyi Bâyezîd-i Bestâmî ve İbrâhim bin Edhem zan itmiş. Halbûki anın 'ibâdetiyle bir nesne hâsıl olmamış idi. 'Asrımızda bu evsâf ile mevsûf hayli meşâyih gördük. Ne diyelim Allâhü Te'âlâ 'akıl ve fikir virsün diriz.

وسیر بزبان حال گفت کلاسوفی تعلیم

Bu şahıs şîr kasdıyla ormana teveccüh idince ormanda olan arslan lisân-ı hâl ile bu şahsa dir idi ki; bîçâre ben senin bildiğin sûret arslanı değilim. Hele gel yakında şecâ'atimi anlarsın.

رفت يك صوفی به لشکر در غزا

ناگهان آمد قطاریق و غا

Bir sûfi 'asker ile gazâyâ gitdi. Mahall-i harbe vuslat olundukda cenk 'alâmetleri nâgahân zâhir oldı. Katârîk, kâf'ın fethiyle katrakın cem'idir. Âsâr ve 'alâmât ma'nâsınadır. Vegâ, Vâv'ın fethiyle cenge dirler.

ماند صوفی با بنه و خیمه و ضعاف

فارسان راندند تا صف مصاف

Çünkü gâziler ‘azm itdiler. Sûfi cesâret idemeyüb ordu mahallinde ağırlık ve çadır ve hasta kimesneler ile kaldı. Gazâtın fârisleri ve yiğitleri cenk safına dek atlarını sürdiler. Fâris, atlu gâziye dirler. Mesâf, Mîm’in fethiyle cenk ma’nâsınadır. Büneh, Bâ’nın zammıyla ve Nûn’un fethiyle âhiri He-i sâkine olarak orduda ağırlık ta’bîr olunan nesnenin ismidir. Zı’âf, Dâd’ın kesriyle za’îfin cem’i olarak kuvveti olmayan kimesnelere dirler.

مثقلان خاک بر جا ماندند

سابقون السابقون در راندند

‘Âlem-i hâke beyhûde ağırlık viriciler ordu yeri üzerine kaldılar. Ve bir işe kâdir olmadılar. Sâbık-ı kâr-ı güzâr olan zâtlar ilerü sürdiler. Ve a’dâ-yı dîn ile mukâbele eylediler. Bu beytde cenâb-ı Mevlâna -kuddise sırruhû- dinde tenbel olanları gazâdan havf idüb gitmeyenlere teşbîh buyurdılar. Ve din yolunda sa’î iden ‘âşıkları gazâyâ gidüb küffâr ile muhârebe iden gâzîlere teşbîh buyurdılar. Müskıl, if’âl bâbından ism-i fâ’ildir. Ağırlık virici dimek olur.

جنگها کرده، مظفر آمدند

باز گشته با غنایم سودمند

O giden gâziler küffâr ile cenk itmiş oldukları halde mansûr ve muzaffer olarak fâideli ganîmetler ile ‘avdet itdiler. Çünkü, sûfi cesâret itmeyüb cenge gitmemmiş ve ganîmetden mahrûm olmuş olmağla,

ارمغان دادند، کای صوفی تو نیز

او برون انداخت، نستند هیچ چیز

Sûfiye gâziler aldıkları mâl-ı ganâimden hisse virdiler.

(273-a)

ve didiler ki, ey sûfi sen de bunu al ve seferin beyhûde olmasun. Sûfi dahi infî’âl idüb cümlesini o mâlın taşra atdı. Ve andan bir nesne kabûl idüb almadı. Çünkü

gördiler ki sūfi münfa'ildir. Ve mâl-i ganâimden bir nesne almaması dahi kemâl-i infi'âlındendir.

پس بگفتندش که: خشمینی چرا؟
گفت: من محروم ماندم از غذا

Böyle olunca gâziler sūfiye didiler ki; sen niçün münfa'il oldun. Ve sebab-i gazab sende nedir? Cevâbında didi ki; ben gazâdan mahrûm oldum. Ve buraya gelmeliğim 'abes oldu. Ben beni cenge yarâr bilür idim. Meğer öyle değil imiş. İşte gazabıma bâ'is benim bu hâlîmdir didi.

ز آن تَلطف هیچ صوفی خوش نشد
کاو میان غزو خنجر کش نشد

Çünkü mâcerâ ne olduğunu anladılar. Ve o sūfiyi teselliye bulunsun için çok taltîf itdiler. O taltîfden sūfi aslâ hoş olmadı. Zîrâ gazâ meyânında hançer çekici olmadı. Ve cenk itmeğe cesâret itmedi. Halbu ki murâdı küffâr ile muhârebe idi.

پس بگفتندش که: آوردیم اسیر
آن یکی را بهر کشتن تو بگیر

Böyle olunca gâziler sūfiye didiler ki; biz cenk den esir getürdük. Ol birisini öldürmek için sen tut.

سر بُرش تا تو هم غازی شوی
اندکی خوش گشت صوفی، دل قوی

Ve esirin başını kes. Sen dahi gâzi olasin. Böyle deyince sūfi bir mikdâr hoş oldu. Ve kalbi kavî oldu. Kalbinin kuvveti dahi hoşlukdan 'ibâretdir.

کآب را گر در وضو صد روشنیست
چونکه آن نبود، تیمم کردنیست

Öyle diyerek sûfi hoş oldu ki, âb'ın eğer abdestde yüz epliği var ise ve âb ile abdest almak her cihetden hoş ise çünkü bir yerde su olmaz orada teyemmüm meşru'dur. Ve âbdest makâmına kâimdir. Bunun gibi kendim meydân-ı harbde cenk itmedim ise ve bir kâfir kendim tutup katl itmedim ise bâri esîri katl itdim. Bu dahi ecr ve sevâbdan hâli değildir diyerek kendüye teselliye virdi.

بُرد آن صوفی اسیر بسته را
در پس خرگاه تا آرد و غا

Böyle diyüb sûfi o yağlu esîri haymenenin verâsına iletirdi ki o sûfi gazâ getüre ve o esîr-i besteyi katl ide.

ماند آنجا دیر صوفی با اسیر
قوم گفتند: ای عجب! چون شد فقیر؟

O sûfi orada esîr ile gitdikde gec kaldı ve gelmedi. Gâziler didiler ki; o fakîr orada niçün gec kaldı. Bu vakte dek elli esîr katl olunur idi. Elbette bir hâdise zuhûr itdi ki, sûfi gelmedi.

کافر بسته دو دست، او کشتنیست
بسملش را موجب تاخیر چیست؟

Bu kâfir iki eli bağılu bir esîrdir. Ve bu merd

(273-b)

sûfi böyle eli bağılu bir esîri katle kâdirdir. Bu esîri boğazlamak için te'hîrine mûcib nedir. Hele şu sûfinin hâli bir teftîş iolunsun elbet bir hâdise olmuşdur. Didiler.

شخص آمد در تفحص از پی اش
دید کافر را به بالای وی اش

Gâzilerden ol birisi sûfinin hâlini teftîş için sûfinin ardından geldi. O esîr kâfiri anın üstünde gördi ki, bu sûfiyi eli bağılu iken altına almış.

همچو نر بالای ماده آن اسیر

خفته همچون شیر بالای فقیر

Erkek 'avratın üstüne nice çıkar ise, esîr sûfinin üstüne öylece çıkmış. Ve dahi o esîr arslan gibi o sûfinin üstüne yatmış. Hafte bu makâmda yatmış ma'nâsınadır. Fakîrden, o sûfidir.

دستها بستہ، ہمی خائید او
از سر استیزہ، صوفی را گلو

Eli bağlanmış olduğu halde o esîr 'inâd yüzünden sûfinin hulkumunu çiğner idi.

گیر میخائید با دندان گلو
صوفی افتادہ بہ زیرش، رفتہ ہوش

Esîr kâfir dişi ile anın boğazını çiğner idi. S^fi dahi esîrin altına düşmüş idi. Ve 'aklı dahi başından gitmiş idi.

دست بستہ گیر همچون گریہ ای
خستہ کردہ حلق او بی حربہ ای

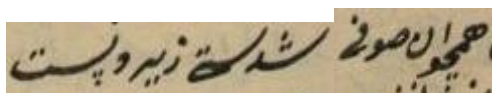
O kâfir eli bağlı kedi gibi sûfinin boğazını âlet-i cârihasız ve bî sebep tırmalanmış eylemiş. Haste, Hâ'nın fethiyle tırmalanmış ma'nâsınadır. Kerde dahi eylemiş dimekdir.

نیم کُشتش کردہ با دندان اسیر
ریش او پُر خون ز حلق آن فقیر

O esîr dendâni ile o sûfiyi nîm mürde eylemiş ve o sûfinin boğazından akan kandan esîrin sakalı kan ile dolmuş. Rîş, Râ'nın kesriyle sakal ma'nâsınadır. Ve fakîrden murâd o sūfi,dir.

ہمچو تو، کز دستِ نفس بستہ دست
ہمچو آن صوفی زیون گشتی و پست

Senin gibi ki, eli bağılu nefis-i emmâre elinden o sūfi gibi lâ ya'kıl ve pest oldun. Ya'ni sen ne gūne eli bağılu nefis elinden lâ ya'kıl oldun ise sūfi dahi o eli bağılu esîrin elinden öylece lâ ya'kıl olmuşdur dimekdir. Nefs-i emmârenin beste dest olması vücûd-ı insânide olmasından 'ibâretidir. Yohsa 'aczi ve mağlûbiyeti cihetinden değildir. Zîrâ otuz sene mücâhede idenler elinden el amân didiler. Ba'zı nüshada;

vâki' olmuşdur. Ma'nâsı o sūfi gibi eli bağılu nefis elinden aşağı ve alçak olmuşsundur dimekdir.

ای شده عاجز ز تلّ کیش تو
صد هزاران کوهها در پیش تو

Dîni ve mezhebi bir kum tepeden 'âciz olup

(274-a)

ve o kum tepeyi geçmeğe kâdir olmayan adam senin önünde nice bin 'âlî dağlar vardır. Ve anlar geçmek lâzımdır. Sen ise bir sagîr kum tepesinden aşmağa kâdir değilsin. Bu cibâl-i 'âliyâtı nice idersin elbet geçmeğe kudretin olmayacaktır. Ya'ni senin dînin za'îf olmağla bir cüz'i 'ukbeyi geçmeğe kudretyâb olmayacak râh-ı sülûkda dahi çok 'ukbeler vardır ki, anları geçmek ehem ve elzemdir ki, vuslat oluna bu senin dîninin elinden gelmeyecektir. Bu cihetden râh-ı hakda hâlin müşkil olsa 'aceb değildir. Ve menzile irmek senin kârın değildir. Belki râh-ı hakda kavî ve metîn dîn gerekdir ki, bu 'ukbeleri geçmek eyleye. İşte böyle sülûk dîni bütün olanların kârıdır ve yarım dînli olanların işi değildir buyurmak isterler. Tell, Te'nin fethi ve lâm-ı müşeddede ile kum tepesine dirler. Ve mutlak küçük tepelere dahi itlâk olunur. Geys, Kef'i Fârisî'nin fethiyle mezheb ve dîn ma'nâsına isti'mâl olunur.

زین سر پُشته بمردی از شکوه

چون روی بر عقبهای همچو کوه؟

Bu kadar tepeden o tepenin ‘azamet ve ululuğundan için evvelden hâlin böyle iken dağ gibi ‘ukbelere nice gidersin ya’ni bu dînde bayağı bir Müslümân olmadın sâlik-i râh-ı hüdü olup nice dervîş olursun bilmem buyurmak isterler.

غازيان كشتند كافر را به تيغ
هم در آن ساعت ز حميت بي دريغ

Gâziler kâfiri kılıç ile o sâ’atde gayretlerinden için esirgemeksizin öldürdiler. Hamiyyet, Hâ’nın fethi ve Mîm’in kesriyle ve yâ-i müşeddede ile gayret dimekdir. Velâkin burada tahfif ile zarûret-i vezn için okumak lâzım gelür.

بر رُخ صوفی زدند آب و گلاب
تا به هوش آمد ز بی هوشی و تاب

Sûfinin yüzi üzerine lâ ya’kıl olmakdan kendüye gelsün için bayağı su ve gül suyu urdılar. Behûş âyd, kendüye gele ma’nâsına istilâh olmuşdur. Bî hoşey, bayılıp kendüyi bilmemeğe dirler. Havâb, dahi bu makâmda bî hoşey ma’nâsınadır.

چون به خویش آمد بدید آن قوم را
پس بپرسیدند چون بُد ماجرا

Çünkü, sûfi kendüye geldi. Ve gâzileri gördi. Böyle olunca o gâziler mâ vaka’a nedir ve ne oldı deyü sûfiden su’âl eylediler. Ve didiler ki;

الله الله، این چه حال است ای عزیز؟
این چنین بیهوش گشتی از چه چیز؟

Ta’accüb olunur. Bu ne garîb hâldir ey dervîş olan zât. Ve yine didiler ki; buncalayın lâ ya’kıl oldun ne sebebdir. Allah Allah, makâm-ı ta’accübde isti’mâl olunur.

دست بسته گشت نیم اسیر از
این چنین مدهوش افتادی و پست؟

Cân virmeğe takarrup itmiş eli bağılu esîrden buncalayın lâ ya’kıl olduğın halde

(274-b)

düşdün ve bu esîre böyle bu mürde pest ve mağlûb oldun hikmeti nedir? Didiler.

گفت: چون قصدِ سرش کردم به خشم
طرفه در من بنگرید آن شوخ چشم

Sûfi didi ki; çünkü, o esîrin başını kesmeğe kasd eyledim gazab ile o edebsiz gözli esîr bana bir ‘aceb nazar eyledi. Turfe, Tâ’nın zammı ve Râ’nın sükûnuyla ‘acîb ve garîb olan şey’e dirler. Beyt-i âtiye merhûndur.

چشم را وا کرد پهن او سوی من
چشم گردانید و شد هوشم ز تن

Gözini o esîr benim cânibime yassı ve büyük eyledi. Ve dahi gözini hadeka-i çeşminde benim tarafıma dönici eyledi ve be nim ‘aklım tenimden gitdi. Bu dahi Beyt-i âtiye merhûndur.

گردش چشمش مرا لشکر نمود
می نیارم گفت چون پُر هول بود

O esîrin gözünün dönmesi bana bir ‘azîm ‘asker gibi göründi. Ben vasf ve beyâna kâdir değilim. Anın devrân-ı çeşmi pençe hûl ve şiddet ile dolu idi. Bu dahi Beyt-i âtiye merhûndur.

قصه کوتاه کن، کز آن چشم این چنین
رفتم از خود، اوفتادم بر زمین

Yine sûfi kavmine didi ki; hikâyeyi kısa eyle ve uzatma zîrâ encileyin gözden kendimden gitdim. Ve zemîn üzerine vâki’ oldum. İlerüde esîr ile beynimizde ne vâki’ oldı bilemem. Eviftâden, vâv ile düşmek ma’nâsıdır. Üftâden gibi ve cemî’ sîgasında vâv getirülür. Üftâd ve evifted gibi .

نصیحت مبارزان او را که با این دل و زهره که تو داری که از کلایسه شدن چشم کافر اسیری
دست بسته بیهوش شوی و دشمن از دستت بیفتد، زینهار که ملازم مطبخ خانقاه باش و سوی پیکار
مرو تا رسوا نشوی

Burası bahâdîrların o sûfiye nasîhati beyânındadır. Öyle diyerek ki, bu gönül ile bu cesâret ile ki sen tutarsın. Öyle gönül öyle cesâret ki eli bağılu esîr kâfirin gözünün alaca olmasından ve devrânından ve mehâbetinden lâ ya'kıl olursun ve hançer senin elinden düşer. Zehre, öde dirler. Bu makâmda cesâret murâd olunur. Kelâpîse, gözün alacalanması ve mehâbetinden 'ibâretdir. Mübâriz dahi bahâdır ma'nâsınadır.

Elbet bu hâl ile sen tekyenin matbahına müsâhib ol ve cenk semtine gitme ki, hattâ

rezîl olmıyasın. Hâsılı

خلق الله للحروب

رجالاً وللقصة رجالاً

¹¹⁴ böyle olunca sen kâb ve ta'âm ehlinin. Cenk ehli değilsin. Hemen tekyenin matbahında şorba iç ve yahni yi demek istediler. Peykâr, bâ-i Fârisiye'nin fethi ve Yâ'nı sükûnuyla cenge dinür. Zinhâr, elbet ve sakın ve hazr eyle ma'nâsına isti'mâl olunur.

قوم گفتندش: به پیکار و نبرد
با چنین زهره که تو داری مگرد

Gâziler sûfiye didiler ki; bir dahi cenge buncalayın cesâret ki,

(275-a)

sende mevcûddur. Dönme ve dolaşma. Gird, kef'i Fârisiye'nin kesriyle ve Râ'nın sükûnuyla emr-i hâzır olarak dön ve devr it ma'nâsınadır. Mîm-i nâhiye ile nehy olundukda dönme dolaşma demek ma'nâsına olur. Velâkin kâfiyeye ri'âyet için bu makâmda kef'in fethiyle okunur. Peykâr ve .. elfâz-ı müterâdifeden olmağla ikisi dahi cenk ma'nâsınadır. Zehre zâ'nın fethiyle mecâz olarak cesâret dimekdir. Ba'zı nüshada kavm yerine halk vâki' olmuşdur. İkisinden de gâziler murâd olunur.

¹¹⁴ "Allah bazı adamları savaşmak için, bazılarını da tabak (yemek-içmek) için yaratmıştır."

گردِ مطبخِ گردِ اندرِ خانقاه
تا دگر رسوا نگردي در سپاه

Çünkü, eli bağılu esîrin gözinin heybetinden lâ ya'kıl oldun. Ve senin seffine-i vücûdun pâre pâre olup elinden gitdi. Garka kelimesinin âhirinde olan he 'Ârabîden Fârisîye nakl için gelmişdir. Göz ile göze gibi. Beyt-i âtiye merhûndur.

پس میان حمله شیران نر
که بود با تیغشان چون گوی سر

Ey sûfi hâl ve şânın böyle olunca erkek arsâl gibi gâzilerin hamle ve cenklerinin meyânında öyle gâziler ki, anlar tıǵı ile insânın başı top gibi meydanda galtan olur bu dahi Beyt-i âtiye merhûndur.

که ز طاقا طاق گردنها زدن
طاق طاق جامه کوبان ممتهن

Ey sûfi kaçan kâdir olursun. Kân içinde yürümek, çünkü bahâdırların cengine âşinâ değilsin ve pehlivânlar gibi cenk itmek senin elinden gelmez. Bu sûretde perhûn olan meydân-ı harbde gezmek senin kârın olamaz. Fi'l-vâki' nâzenîn olanlar kanı gördükde meyyiti müşâhade itdikde korkup elbette firâr iderler. Bu misillü şeylerden havf itmemek yiğitlerin kârıdır. Mısra'-ı evvelde olan eşnâ yüzmek ma'nâsınadır. Bu makâmda yürümek murâd olunur. Mısra'-i sâni'de olan eşnâ ülfet ve ünsiyet ma'nâsınadır. Hâsılı esîr beste dest kâfirin çeşminden havf iden, bahâdırlarla cenk itmek için meydân-ı harbe varmağa kâdir olamaz dimekdir.

که ز طاقا طاق کردنها زدن طاق طاق

جامه کوبان ممتهن

Öyle bahâdırlar ki, a'dânın boyunlarına seyf ile urup hâsıl olan tâk tâk sadâsından kassârların esvâba urdukları vakitte hâsıl olan tâk tâk sadâsı anın yanında hor ve

hakîr olur. Bu beyt, beyt-i sâbıkdaki merdânın sıfatıdır. Câme kûb vasf-ı terkîbî olarak esvâb dökici ma'nâsınadır. Lügat-i 'Arabda kassâr ta'bîr iderler. Mümtehen, ifti'âl bâbından ism-i mef'ûl olarak he ile horlanmış ve hakîr olmuş dimekdir.

(275-b)

بس تن بی سر که دارد اضطراب

بس سر بی تن به خون بر چون حباب

Çok başsız mu'arrekede ten vardır ki, hâlet-i nez'a gelmiş olduğu halde ızdırâb tutar. Çok tensiz baş vardır ki, kân içinde habâb gibi zâhir olur. Behûn, kelimesinde olan bâ fî ma'nâsınadır. Ve bir dahi bu makâmda zâiddir. Habâb, su üzerinde olan kabarcığa ta'bîr iderler.

زیر دست و پای اسپان در غزا

صد فنا کان غرقه گشته در فنا

Atların eli ve ayağı altında gazâda meydân-ı harbde çok halkı fânî idici ve mahv idici pehlivânlar mahv ve fânî olmakda deryâ-yı helâkda fânî olmuşlardır. Fenâken, vasf-ı terkîbî olara k öldürücü ve i'dâm idici dimekdir.

این چنین هوشی که از موشی پرید

اندر آن صف، تیغ چون خواهد کشید ؟

Buncalayın 'akl gibi fâre gibi bir şey'-i hakîrden uçdı ve zâil oldu. Öyle dilâverler safında pençe kılıç çekmek ister. Belki bahâdırlar safında sel-i Seyfe kâdir olamayup firâr itmesi mukarrer olur.

چالشت این حمزه خوردن نیست این

تا تو بر مالی به خوردن آستین

Ey sûfî bu cenkdir. Ve mekânı mevtdir. Bulgur şo(r)bası yimek değildir ki, hattâ sen isteyeni bükersin var tekyede matbahda şorba iç didiler. Çalış cenge dirler. Humra, hâ'nın zammı ve mîm'in sükûnuyla bulgur şorbasına dinür. Mâlî, fi'il-i muzâri' müfred müzekker muhâtab olmak üzere bükersin dimekdir. Müfred gâibi mâleddir.

نیست حمزه خوردن، اینجا تیغ بین
حمزه ای باید در این صف آهنین

Cenk meydânında bulgur şorbası yimek yokdur. Burada kılıcı gör zîrâ olan seyfdir. Böyle zırh-ı pûşların safında, Hazret-i Hamza Radıya'l-lâhü Te'âlâ 'anh hazretleri gibi bir pehlivân lâzımdır. Senin gibi sûfilerin cenk kârı değildir. Bir dahi böyle mevzi'a hâzır olma didiler.

کار هر نازک دلی نبود قتال
که گریزد از خیالی چون خیال

Mukâtele her za'îf elkâbın kârı ve hâli olmaz. Öyle za'îf elkâb ki, bir hayâlin rü'yetinden hayâl gibi firâr ider demek olur. Bu ma'nâya göre ki, edât-ı ta'lîdir.

کار تُرکان است، نی ترکان، برو
جای ترکان خانه باشد، خانه شو

Hâzır olmak bahâdırların kârıdır. 'avrat gibi kimesnelerin kârı değildir. Sen ey sûfi böyle mahalle gelme ve meydân-ı harbden git. 'avratların mahalli hânedir. Var hânedede ol zîrâ sen dahi zümre-i nisâdan ma'dûdsun. Evvelki Türkân, te'nin zammıyla

(276-a)

pehlivânlar dimekdir. Zîrâ etrâk pehlivâna ve mahbûbe ve bî edeb olana ıstılâh olmuşdur. İkincisi te'nin fethiyle müfred olarak 'avrat ma'nâsınadır. Ve kef'i Fârisî iledir. Velâkin evvelkisi hem cemi'dir ve hem kef'i 'Arâbî iledir.

حکایت عیاضی، رحمه الله تعالی که هفتاد بار به غزو رفته بود و غزاها کرده بامید شهید شدن، چون از جهاد اصغر به جهاد اکبر شتافت و خلوت گزید، آواز طبل غازیان شنید. نفس او را رنج داشتی جهت غزا کردن و او نفس را در این دعوت متهم مینمود

Burası Şeyh ‘iyâzi Hazretlerinin hikâyesidir ki, yetmiş kere ya’ni def’âtıyla sînesi ‘uryân olduğu halde gazâyâ gitmiş idi. Ve küffâr ile cenkler itmiş idi. Ve şehîd olmak ümîdi üzere. Çünkü, şehâdetden me’yûs oldu. Yüzünü cihâd-ı asgardan cihâd-ı ekbere getürdi. Ve dervîş oldu. Ve halveti ve ‘uzleti ihtiyâr itdi. Ve gazâ-yı sûrîyi terk itdi. Bu esnâda,

Ansızın halvetde oturur iken gâzilerin tabbalının avâzını işitdi ki, gazâyâ giderler.

Anın nefsi içerüsünden nefsi halvete olan zincir ‘akdini kırdı. Diledi ki, guzât ile gazâyâ gide.

Ve dahi anın nefsi müttehim itmesi ve senin bunda mekerrin vardır ve murâdın Allâü Te’âlâ rızâsı için gazâyâ gitmek değildir demiş beyânındadır.

گفت عیاضی: نوَد بار آدمم

زدم صفها بر خویش برهنه، تن

Şeyh ‘İyâzî kuddise sırruhû didi ki; doksan kere ‘uryân olarak gazâyâ geldim. Ola ki bir zahm bana gele. Ve şehâdetime sebep ola ‘İyâzî kibâr-ı meşâyihden bir zâtın ismidir. Bu beytde doksandan murâd kesret-i gazâsını beyândır. Hakîkat murâd doksan değildir. Buki, budkiden muhaffefdir.

بی زره رفتم میان تیغ و تیر

تا یکی تیری خورم من جایگیر

Okun önünde ‘uryân olduğum halde ölürüm. Hattâ ben müessir bir ok yiyim. Ve bana sebep-i şehâdet ola. Câygir, bu makâmda müessir ma’nâsnadır.

تیر خوردن بر گلو یا مقتلی
در نیابد جز شهیدِ مُقتلی

Gâzi olan kimesne boğazı üzerine ok yimek yâhud bir mahal-i katle ok isâbet itmeği ikbâl ve devlet sâhibi bir şehîdin gayrısı bulmaz. Belki, devlete vâsıl olıcak bir şehîd bulur.

در تتم يك جایگه بی زخم نیست
این تتم از تیر چون پرویز نیست

Benim benim üzerine bir yer zahımsız değildir. Benim bu benim okdan elek gibidir.

لیک بر مقتل نیامد تیرها
کار بخت است این، نه جلدی و دها

Lâkin mahal-i katl üzerine oklar gelmedi. Bu maktele ok gelmek pehlivânlıktan değildir. Ve zekâvetden dahi

(276-b)

değildir. Belki baht ve tâli' kârîdir. Hâsılı o gâzi ki bahtı vardır. Makteline ok isâbet idüb şehîd olur. Ve gâzi ki bedbahtdır. Makteline ok isâbet itmez sâğ ve sâlim olduğu hâlde cengden 'avdet ider dimek olur. Celdâ, bahadırılık ma'nâsnadır. Dahâ 'akl ve zekâya dirler.

چون شهادت روزی جانم نبود
رفتم اندر خلوت و در چله زود

Çünkü, şehâdet benim cânımın nasfbi ve kısmeti olmadı. Ben dahi gazâyâ gitmeği terk idüb tiz halvet ve çile semtine gitdim. Ya'ni cihâd-ı asgarı terk idüb cihâd-ı ekber semtine 'avdet itdim. Dimek olur.

در جهادِ اکبر افکندم بدن

در ریاضت کردن و لاغر شدن

Cihâd-ı ekbere bedenimi ve cesedimi riyâzet içinde ve za'îf olmak içinde atdım. Ola ki bu yüzden nefsimi katl iderim.

بانگِ طبلِ غازیان آمد به گوش

که خرامیدند جیشِ غزو کوش

Bu cihâd-ı ekber ile meşgûl iken gâzilerin tablının avazı kulağıma geldi. Öyle ki, gazâyâ sa'î idici asâkir-i gazâ semtine salınurlar idi. Gâzilerin 'âdeti esnâ-yı râhda gider iken davul çalmaktır. Ve murâdları halkı gazâyâ o tabl ile tergîbdir.

داد آواز مرا باطن از نفس

که به گوش حس رسیدم بامداد

Tabl-ı gazayânı nefsi-i emmâre derûnundan istimâ' idicek bana avâz virdi öyle ki, his kulağıyla sabâh vakti anı işitdim.

خیز هنگامِ غزا آمد، برو

خویش را در غزو کردن کن گرو

Öyle diyerek avâz virdi ki; Kalk gazâ vakti geldi. Gazâyâ git ve kendini gazâ eylemeğe habs eyle. Girev, Kef'i Fârisiyenin kesriyle ve Râ'nın fethiyle rehn ma'nâsınadır. Bu makâmda habs murâd olunur.

گفتم: ای نفس خبیث بی وفا

از کجا میلِ غزا؟ تو از کجا؟

'İyâzi dir ki; ey habîs olan vefâsız nefis senin gazâyâ meylin kandendir. Zîrâ sen hayra mâil olmadın.

راست گو ای نفس کین حیلث گریست
ور نه نفس شهوت از طاعت بریست

Doğrı söyle ey nefis bu hîle idicilikdir. Yohsa nefis-i emmâre ve şehvet-i insâniye tâ'atden berîdir. Kat'â bunlar Allâhü Te'âlâya 'ibâdet itmezler.

گر نگوئی راست حملہ آرمت
در ریاضت سخت تر افشارمت

Eğer doğru söylemez isen senin üzerine hamle getürürüm. Ve dahi riyâzetde seni ziyâde katî sıkırım. Ve seni meşakkat-i 'azîmeye giriftâr iderim. İşte 'âkil olan nefsin sûret-i hakdan hîlesine aldanmayup böylece nefsin müttehim ider. Ammâ ahmak hîle hadda'asına i'timâd iderek her ne dirse

(277-a)

aldanup didğini ider. Efsârim, tazyîk iderim dimekdir.

نفس بانگ آورد آن دم از درون
با فصاحت، بی دهان اندر فسون

Nefis dahi bî dehân olarak itdiği hîlenin beyânında fesâhat ile derûnundan o demde âvâz virdi ve didi ki;

که مرا هر روز اینجا می کشی
جان من چون جان گیران می کشی

Ki beni her gün bu halvetde öldürürsün ve dahi benim cânımı kâfirlerin cânı gibi bedenimden çekersin ya'ni Hazret-i 'Azrâil kabz-ı rûh vaktinde küffâra ne gûne ezâ ider ise sen dahi bu halvetgâhda bana öyle ezâ idersin dimekdir. Mısrâ'-i evvelde kef'in zammı ile ve mısrâ'-i sânde kef'in fethiyle okuyasın. Zîrâ Kef'in fethiyle

keşîdinden müştakdır. Gebr, Kef-i Fârsînin fethi ve Râ'nın sükûnuyla mutlakâ kâfire itlâk olunur. Ba'zıları Mecûsîye tahsîs itmişlerdir.

هیچ کس را نیست از حالم خبر
که مرا تو می کشی بی خواب و خور

Hiçbir kimesne için benim hâlimden haber yoktur. Ve benim çekdiğimi bir ferd görmez. Ve yanında riyâ idecek bir ehad yoktur. Bu cihetden çekdiğim bana gâyetle ağır gelür. Ol mertebededir benim hâlim ki, beni uykusuz ve ta'âmsız öldürürsün. Böyle olunca,

در غزا بجهم به يك زخم از بدن
من ايثار و مردی بيند خلق

Gazâyâ sıçradım ve gazâyı halvet üzerine tercîh iderim. Zîrâ bedenimden bir zahm sebebiyle halk benim civân-merdliğimi ve cân fedâ itdiğimi görürler. Ve anların görmesiyle gazâyâ gitmek ve küffâr ile muhârebe bana sehl olur. Fi'l-vâki' halkın görmesiyle mücâhade ve 'ibâdet eshel olduğu emr-i bedîhîdir. Halvetde 'ibâdet ve tâ'at bir kimesne olmamağla nefis-i emmâreye gâyet sakîl gelür.

گفتم: ای نفسک، منافق زیستی
هم منافق می مری، تو چیستی؟

'Îyâzî dir ki; nefsin bana kalk gazâyâ git dimesinden murâdı ne olduğunu anladım. Ben dahi dimedim ki, ey alçak nefis münâfık olduğın halde hay ve zindesin hem münâfık olduğın halde benimle 'inâd idersin. sen nesin ve kimsin ben senin gibi hîlekar ve münâfık görmedim.

خوار و خود روی و مُرائی بوده ای
در دو عالم اینچنین بیهوده ای

İki ‘âlemde sen mürâ’î olmuşsun. Ve yine iki ‘âlemde buncalayın ‘abes ve beyhûde olmuşsun.

نذر کردم که ز خلوت هیچ من

سر برون نارم، چو زنده ست این بدن

Çünkü, hâl böledir ve gazâyâ gitmekden nefsin fesâdı vardır. Ben dahi nezr eyledim ki, aslâ halvetden çünkü bu beden diridir. Başımı taşra götürmeyem.

زانکه در خلوت هر آنچه تن کند

نز برای روی مرد و زن کند

Zîrâ halvetde her nesneyi ki beden-i insânî eyler merd ü zenden için eyler değildir. Lâkin kesretde her ne eyler ise halk için eyler ve nâsdan senâ ister. Bu cihetden eylediği her ne kadar emr-i sa’ab ise de kendüye sehl olur.

جنبش و آرامش اندر خلوتش

جز برای حق نباشد نیتش

O nefis-i emmârenin halvetde cünbüş var ammâ hakkın gayri için olmaz anın niyeti hak içündür.

این جهاد اکبر است، آن اصغر است

هر دو کار رستم است و حیدر است

Bu cihâd-ı ekberdir. Zîrâ nefis ile mücâhade nefse meşakkatlidir. Küffâr ile muhârebe cihâd-ı asgardır. Bunların her ikisi Rüstem Pehlivânın ve Hazret-i ‘Âli Radiya’l-lâhu ‘anh efendimizin işidir.

کار آن کس نیست کاو را عقل و هوش

پَرَد از تن، چون کند موشی خروش

Gerek cihâd-ı asgar ve gerek cihâd-ı ekber ol kimesnenin işi değildir ki, anın ‘aklı teninden zâil olur. Çünkü, bir fârenin kuyruğı oynar.

آن چنان کس را ببايد چون زنان

دور بودن از مصاف و از سنان

Encileyin kimesneye ‘avratlar gibi cenkden ve mızraklardan ba’îd olmak lâzımdır. Sinân, Sîn’in kesriyle sin’in cem’idir. Mızraklar dimekdir.

حيف اينت اين، صوفئى آن، صوفئى

آن ز سوزن مرده، اين را طعمه سيف

Evvelki sūfinin sūfiliği ve bu sūfinin sūfiliği birbirine nisbet olundukda işte sana hayf olan sūfilik evvelki sūfinin sūfiliğidir. Zîrâ evvelki sūfi bir iğneden ölmüştür. Ve dahi bu sūfiye seyf gıdâ ve ta’âm olmuşdur sözünden murâd esîr olan kâfirin kirpikleridir. Hâsılı şu iki sūfi beyinde fark-ı ‘azîm var dimeği murâd buyururlar. Sūfi-i evvelden murâd bâlâda mürûr eyleyen sūfidir ki, az kalmış idi ki, esîr anı öldüre.

نقش صوفى باشد، او را نيست جان

صوفيان بد نام هم زين صوفيان

Böyle sūfi sūretde sūfi olur. Anın cânı yokdur ve rûhdan ‘ârîdir. Sâir hakîki olan sūfiler böyle sūret sūfilerinden bednâmdır.

بر در و ديوار جسم گل سرشت

حق ز غيرت نقش صد صوفى نوشت

Turâbdan yoğurulmuş cismin divânı ve kapusu üzerine cenâb-ı Kibriyâ gayretinden hakîki sūfileri bilmesünler ve anların semtine varmasunlar için çok sūfi sūretinde adamlar yaptı.

تا ز سحر آن نقشها جنبان شود

تا عصای موسوی پنهان شود

Hattâ seherden nakışlar hareket idici ola. Hattâ Musa ‘aleyhi’s-selâma mensûb

olan ‘asâ pinhân ola. Ya’ni o sahte sûfiler meyân-ı nâsda zâhir olalar. Ve anların zuhûr sebebiyle ehl-i hakîkat olanlar nâsın gadrinden ve hücûmundan selâmet bulalar.

عصا صدق میخورد را نقشها

چشم فرعون است پُر گرد و حصا

Gerçek sûfilerin sıdkı sûret sûfilerini bozdı. Ve anların meyân-ı nâsda olan râyicini izâle eyledi. Lâkin Fir’avna mensûb olan göz gubâr ile ve ufak taş ile doludur. Hazret-i Musâ’nın ‘asâsını görmez. Ve anların sıdk ve ihlâsını bilmez. Gerd, kef-i Fârisiyenin fethiyle toz dimekdir.

حکایت مجاهدی دیگر و جان بازی او در غزا

صوفنی دیگر میان صفّ حرب

اندر آمد بیست بار از بهر ضرب

Bir gayri sûfî cenk safının meyânına cenk için yigirmi kere geldi.

زخم خورد و بست زخمی را که خورد

نبرد و آورد حمله دیگر بار

Müslümânlar ile kâfire hamle vaktinde girü Müslümânlara firâr iderek rücû’ itmedi. Ya’ni Müslümân ordusuna küffârdan havf idüb firâr itmedi dimekdir. Yâhud kâfire hamle vaktinde firâr iden Müslümânlar ile firâr itmedi demek ola. Bu sûfi-i diğerden murâd Şeyh ‘İyâzî -kuddise sırruhû-nun gayrîsidir. O sûfî diğerk cenkde zahm yidi. Ve yediği zahmı bend ve ‘ilâc ile sardı. Ve gayri kere yine küffâra hamle eyledi. Ve mukâtaleye şürû’ eyledi. Neberd, Nûn’un ve Bâ’nın fethalarıyla cenk ma’nâsınadır.

تا نمیرد تن به يك زخم از گزاف

تا خورد او بیست زخم اندر مصاف

Hattâ o sūfinin teni bir zahm ile beyhûde yününden olmaya. Hattâ o sūfî cenkde yigirmi zahm ekl ide ve çok kâfire katl ide. Ve öyle cânın vire ve cân virdiğine değmiş ola.

حیفش آمد کاو به زخمی جان دهد
جان ز دست صدق او آسان رهد

Zîrâ o sūfiye hayf geldi ki, bir zahm ile ve böyle birkaç kâfir öldürmek ile cân vire. Ve cân anın sıdk ve ihlâsının elinden âsân-ı halâs ola. Bu hâl dahi bu sūfinin kemâl-i gayretinden neş'et ider.

حکایت ان مجاهد که از حریفان سیم هر روز یک دم در خندق انداخته

Burası o nefsiyle mücâhade iden zâtın hikâyesidir. Öyle zât ki, gümüş kîsesinden bir direm ihrâc idüb hendek içine atar idi.

وانرا بتفاریق از بهر ستیزه حرص دار زوی نفس

Ve o diremleri hırsına 'inâd için nefsin o diremlere arzûsundan için birbirinden cüdâ olarak hendeke ilkâ ider idi.

که در سوسه نفس او می گفت

Bundan için anın

(278-b)

nefsi o mücâhide vesvese söyledi.

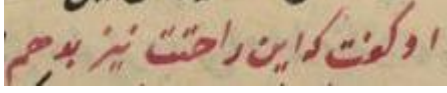
که اگر انداختنیت بیکیار در خندق انداز

و مرا بر همان تا خلاص یابم

Öyle diyerek ki, bu diremler hendeke atmağa lâyıf ise bir kerede cümlesini hendeke ilkâ eyle. Ve beni bu ızdırâbdan halâs eyle ki, hattâ ben halâs boylayım.

که ای س اهدی الراحته

Zîrâ nâ ümîd olmak iki râhatın birisidir dimişler. Kat'-ı ümîdde dahi râhat hâsıl olmağla ye'is iki râhatın birisi olur. Ve birisi dahi murâda vuslatdır.

O zâhid dahi cevâbında didi ki; bu ye'is râhatını dâhi sana virmem. Ve seni hergün böyle muzdarib iderim. ye'is râhatını dâhi sana virmek revâ değildir.

آن یکی بودش به کف در، چل درم
هر شب افکندی یکی در آب یم

Ol bir zâhidin elinde kırk direm var idi. Her gîce bir diremi hendek içinde olan deryâ suyuna ilkâ ider idi. Yemm, Yâ'nın fethi ve Mîm-i müşeddede ile deryâ ma'nâsınadır.

مجاز نفس بر سخت گردد که تا
در تانی، درد جان کندن دراز

Zâhidin böyle itmesi mecâzi olan nefsi emmâre üzerine sa'b u müşkil olsun için idi. Ve zâhidin böyle te'ennî itmesinde nefsin cân çekişmek virdi uzun olsun için idi. İşbu hikâye burada tamâm olmuşdur. Ve yine o gâzi zâhidin hikâyesine şürû' buyurmuşlardır.

با مسلمانان به کَرّ او پیش رفت
وقتِ فرّ او وانگشت از خصم تفت

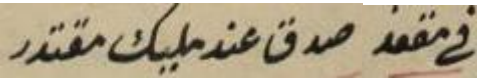
Müslümânlar ile hamle ve .. o zâhid ilerü gıtdi. Ve dahi firâr idecek vakti hasmından tiz olarak girü dönmedi. Kerr, kef'in fethi ve Râ-i müşeddede ile hamle ma'nâsınadır. Hazret-i 'Âli -Radiya'l-lâhü Te'âlâ 'anha- küffâra ziyâde hamle idici olmağla kendüye kirâr lakab kılındı. Ferr, Fâ'nın fethi Râ-i müşeddede ile kaçmak ma'nâsınadır.

زخم دیگر خورد، آن را هم بیست
بیست کَرّت تیر و، رمح از وی شکست

O zâhid bir gayrî zahm dahi peydâ itdi. Yigirmi kere mızrak ve ok o zâhidin cesedinde esnâ-yı muhârebede segest oldı.

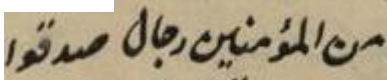
پیش افتاد نماند، قوت آن از بعد
مقعد صدق او ز صدق عشق خویش

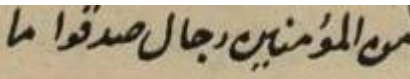
Bundan sonra kuvveti kalmadı. O zâhid önüne düşdi. Önünden bedel kendi ‘aşkından için bir mak’ad-ı sıdka düşdi. Mak’ad-ı sıdkdan murâd cennettir. Kâle’l-

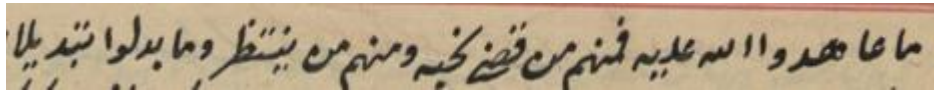
lâhü Te’âlâ; 115

صدق، جان دادن بود، هین سابقوا
" از نبی بر خوان "رجال صدقوا

Râh-ı ‘aşkda sıdk cân virmek olur. Âgâh olunuz ve can virmeğe sür’at idiniz.

Kur’ân-ı ‘azîmü’ş-şândan ; 116

Nazm-ı celflini oku. Kâle’l-lâhü Te’âlâ;

 117

(279-a)

ma’nâsı; Mü’minlerden ricâller vardırki, Allahü Te’âlâ ile mu’âhede eyledikleri nesne ki şehâdet ve dîn yolunda cân virmektir. Anın üzerine sâdik oldular. Hattâ anlardan ba’zısı borcunu edâ itdi. Nahbe, dîn ma’nâsıdır. Bu makâmda cân murâd olunur. Hazret-i Hamza –Radiya’l-lâhü Te’âlâ anh- gibi ki, Uhud’da şehîd oldılar. Ve Mus’ab bin ‘Umeyr gibi ki, Bedir’de şehîd oldılar. Ve dahi o mü’minlerden

¹¹⁵ “Doğruluk meclisinde, sonsuz kudret sahibi bir melikin (Allah’ın) huzurunda olacaktır.” Kamer,55

¹¹⁶ “Mü’minlerden sadık erler vardır.” Ahzab,23

¹¹⁷ “Mü’minlerden öyle erler vardır ki, Allâh’a verdikleri ahde sadâkat ettiler. Kimi adağını ödedi (canını verdi), kimi de (şehitliği) beklemektedir. Ahzab,23

ba'zıdır. Şol kimesne ki, borcunu edâya müterakkibdir. Hazret-i 'Osmân ve Hazret-i 'Âli –Radiya'l-lâhü Te'âlâ anhümâ- gibi ve bunlar itdikleri mu'âhedeyi tebdîl itmemele tebdîl itmediler. Ve mu'âhedede sâbit oldılar.

این همه مُردن نه مرگ صورتست
این بدن مر روح را چون آلتست

Bu cümle mevt-i hemân sûret mevti değildir. Belki mevt-i ma'nevî dahi vardır. Böyle olunca mevt ancak mevt-i Sûrîye mahsûsdur dime. Bu beden rûha bir âlet gibidir. Bu cihetden rûhun kıyâmı beden ile olur. Bundan sonra, Mûtû kable en temûtû¹¹⁸ sırrına irmeksizin mevt-i sûrî ile olanların ahvâlini beyâna şürû' idüb buyururlar ki;

ای بسا خامی که ظاهر خویش ریخت
لیک نفس زنده آن جانب گریخت

Ey kimesne çok ham vardır ki, zâhirde öldü ve hûnı döküldü. Lâkin anın nefis-i emmâresi zinde olduğu halde o cânına firâr itdi. Ve böyle zinde nefis olarak ahrete vardıkda na'im-i cinândan ana ikrâm olunmaz. Zîrâ buna ölü dinmez. Ahret ikrâmı ölümlere mahsûsdur. Rîhat, fi'il-i mâzîdir. Döküldü, ma'nâsınadır. Zîrâ ef'âl-i Fârisiye lâzım ile müte'addî beyninde müşterekdir.

آلتش بشکست و، ره زن زنده ماند
نفس زنده ست، ار چه مرکب خون فشاند

Nefs-i emmârenin âleti olan beden kırıldı ve .. nefis diri kaldı. Nefs-i emmâre sağdır eğerçi beden kan saçdı ise de hâsılı mevt-i sûrî ile mevt olmaz. Ve böyle olanlar mükerrem olmazlar dimekdir.

اسب گشت و، ره نرفت آن خیره سر
ماند خام و زشت و از حق بی خبر

¹¹⁸ “Ölmeden önce ölü.”

Esb-i beden öldü. Ve anın yolu gidilmiş olmadı. Ya'ni yol almadı demekdir. Böyle kimesne hâm'ın gayri ve perişânın gayri olmadı.

گر به هر خونریزی گشتی شهید
کافر کشته بُدی هم بوسعید

Eğer her kan dökmekle bir kimesne şehîd olaydı mu'arrekede maktûl kâfir dahi şehîd-i sâhib-i sa'âdet olur idi. Ana dahi rûz-ı cezâda ikrâm olunur idi.

ای بسا نفس شهید معتمد
مُرده در دنیا، چو زنده میروید

Ey kimesne dünyâda i'timâd olunmuş çok şehîd neferler ve zâtlar vardır ki, dünyâda mürde ve meyyitdir.

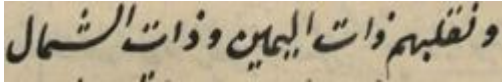
(279-b)

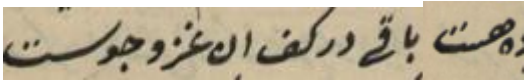
velâkin sen mürde olduğunu idrâk idemezsin zîrâ zinde gibi yürür gider. Ve fi'l-hadîsi's-şerîf;

من اراد ان ينظر الى رجل ميت يمشى في وجه الارض فلينظر الى ابى بكر ¹¹⁹

اوست تیغ که تن و، مُرد رهزن روح
جوست غزو آن کف در باقی هست

O şehîdin nefsi emmâresi öldü. Ve teni ki, anın tığdır. Anın kıtâli olan Vâcib-i Te'âlâ'nın yed-i kudretinde bâkîdir ve anın cesedini Mevlâ-yı müte'âlâ idâre ider.

Niteki Kur'ân-ı Kerîmde; ¹²⁰ buyurmuşdur.

Ba'zı nüshada vâki' olmuşdur. Ma'nâsı; o

¹¹⁹ “Kim arzda(yeryüzünde)yürüyen ölüye bakmak isterse, Ebû Bekir'e baksın.” H.Ş

¹²⁰ “Ve biz onları sağa, sola çeviririz.” Kehf,18

gazâ ve mücâhede isteyici mevlânın yedinde anın teni bâkîdir dimekdir.
Gazvecû'dan murâd yine vâcib-i te'âlâdır.

تیغ آن تیغ است، مرد آن مرد نیست
لیک آن صورت تو را حیران کنیست

O zâtın bedeni o bedendir velâkin o zât başkadır. Evvelki değildir lâkin o sûret seni hayrân idicidir. O sûrete bakup bu o adamdır dirsın.

نفس چون مبدل شود این تیغ تن
باشد اندر دستِ صنع ذوالمنن

O zâtın çünkü nefsi tebdîl olunmuş olur. Bu ten-i tiği ihsânlar sâhibi mevlânın 'indinde himâyede ve idârede olur.

آن یکی مردیست، قوتش جمله درد
وان دگر مردی تی جان، همچو گرد

Bu sûretde zinde ve hakîkatde mürde olan zât-ı şerîf bir zâtdır ki, bunun gıdâsı bütün 'aşk ve muhabbetu'l-lâhdır. Ve dahi böyle olmayup bayağı 'avâmdan olan adam ve merd bir merddir ki anın derûnu toz gibi hâlî ve boşdur. Gubâr bir havâ oldukda müşâhade olunur ki, içinde aslâ bir nesne yokdur. Böyle olunca bu iki kimesneler müsâvî değildir. Zâhirine aldanma. Tiy, te'nin kesriyle boş dimekdir.

صفت کردن مرد غماز

Burası gamz idici merdin câriyenin sûretini sûretini tasvîr itmesi

و نمودن صورت کینزک مصور در کاغذ

ve dahi kağıdda musavver olan câriyenin sûretini Mısır Melikine göstermesi beyânındadır.

وعاشق شدن خلیفه مصر بدان صورت

Ve dahi Mısır Halîfesinin o câriyenin sûretine 'âşık olması.

وزستان خلیفه امیری را با سپاه

Ve dahi halîfe kendi tarafından bir emîri çok ‘asker ile Musul Şehrinin kapısı üzerine göndermesi ve dahi o gelen ‘asker Musul ‘askerini katl ve virân eylemesi beyânındadır. Musul bir şehr-i ‘azîmin ismidir. Diyârbekir ile Bağdâd beynindedir.

مر خلیفه مصر را غماز گفت
 که: شو موصل، به حوری گشت جفت
 Tahkîk Mısır Halîfesine

(280-a)

bir gammâz gamz tarîkiyle didi ki; Musul Şehri Pâdişâhı bir cennet kızına eş oldı. Ya’ni bir câriyesi vardır ki, hüsn ü melâhatde hûr gibidir dimekdir.

يك كنيزك دارد او اندر کنار
 که به عالم نیست مانندش نگار

O Musul Padişâhı kucağında bir câriye tutar ki dünyâda anın misli bir mahbûb yokdur.

در بیان ناپد، که حُسنش بیحد است
 نقش او این است کاندرا کاغذ است

O câriyenin vasfı beyâna gelmez. Zîrâ anın hüsni nihâyetsizdir. Eğer benim kelâmıma i’timâd itmez iseniz. İşte câriyenin sûreti budur ki, kağıdda nakş olunmuşdur. Nazar buyurasınız.

نقش در کاغذ چو دید آن کیفیاد
 خیره گشت و جام از دستش فتاد

Nakşı kağıdda çünkü Mısır Sultânı gördi. O anda .. oldı. Ve kemâl-i hayretinden bezm-i ‘işretde idi. Câm elinden düşdi.

پهلوانی را فرستاد آن زمان
سوی موصل با سپاهی بس گران

Bir pehlivânı o zamân Mısır Meliki Musul tarafına çok ‘asker ile irsâl eyledi. Bî girân, nihâyetsiz ma’nâsınadır.

که اگر ندهد به تو آن ماه را
بَرکن از بُن آن در و درگاه را

Öyle diyerek gönderdi ki; eğer sana o mâh gibi câriyeyi virmez ise o Musul Şehrinin kapusunu kökden kopar ya’ni şehrin kal’asından bir nişân-ı kadîme ve binâsını hedmi küllî ile hedmi eyle dimekdir.

بیار را مه و کن ترکش دهد، و
تا کشم من بر زمین مه در کنار

Eğer şâh Musullu câriyeyi virir ise anı terk eyle. Ve o câriyeyi al bana getir. Hattâ ben yerde kucağıma mâhî çekeyim. Kenâr, kef’in fethi ile kucak ma’nâsınadır.

حشم با موصل سوی شد پهلوان
با هزاران رستم صاحب علم

Pehlivân Musul tarafına ittibâ’ ve ‘asker ile gitdi. Niçe bin pehlivân ve tabl ve ‘aleme mukârin olarak. Haşem, Hâ’nın ve Şîn’in fethalarıyla ittibâ’ ma’nâsınadır. Rüstenden murâd bu makâmda pehlivân ma’nâsı murâd olunur.

چون ملخها بی عدد بر گرد داشت
قاصدِ اهلاکِ اهل شهر گشت

Çekirgeler gibi sayısız iken etrâfında ‘asker ile Musul Şehri ehlini ihlâke kâsd idici oldı.

هر نواحی منجینیقی از نبرد
همچو کوه قاف او بر کار کرد

Cenk itmekden için kûh-ı kâf gibi bir mancınıkı pergâr ve i'mâl eyledi. Ya'ni şehri tahrib için cevânib-i erba'asını mancınık vaz'ıyla cenge mübâseret eyledi demek olur.

زخم تیر و سنگهای منجنیق
تیغها در گرد چون برق بریق

O şehrin halkına ok yarası ve dahi mancınık taşları yarası var idi. Ve yine kılıçlar toz içinde parlamaktan için berk gibi lem'ân ider idi.

هفته ای کرد این چنین خون ریز گرم
برج سنگین سست شد چون موم نرم

(280-b)

Bir hafta buncalayın kendini kan dökici eyledi. Kal'anın taşdan olan burcu sept oldu. Ve dahi yumuşak mum gibi oldu.

شاه موصل دید بیکار مهول
پس فرستاد از درون پیشش رسول

Musul Pâdişâhı o mehabetli ve muhavvif cengi çünkü gördü. Böyle olunca kal'adan evâmirin önüne bir resûl ve elçi gönderdi. Mühevvil, 'Arabîdir muhavvif ma'nâsınadır.

که چه میخواهی ز خون مومنان؟
کشته می گردند زین حرب گران

Öyle diyerek ki, mü'minlerin kanından ne istersin. Ve murâdın nedir. Zîrâ bu kadar ehl-i îmân bu sakîl harbden maktûl olurlar. Nâ hak yere senin dem câiz değildir.

گر مرادت ملك شهر موصل است

بی چنین خونریزی اینت حاصل است

Eğer senin murâdın bu muhârebeden Musul Şehrinin mülkü ise buncalayın kan dökmeğe ihtiyâc olmaksız işte sana hâsıdır. Ne'ûzü billâhi te'âlâ mağlûbiyet insânı böyle söylemeğe mecbûr ider.

من روم بیرون شهر، اینک در آ

تا نگیرد خون مظلومان تو را

Bana mehil vir ben hâric-i şehre gideyim. Sen gel şehre gir. Ve muhârebeyi terk eyle.

Hattâ seni mazlûmların kanı tutmasın.

ور مرادت گوهر و سیم و زر است

این ز ملك شهر خود آسان تر است

Eğer murâdın Musul Şehri değil ise de matlûbun eğer mâl ve altun ve gevher ise bu tahkîk şehir mülkünü virmekden ziyâde âsândır. Bunun husûli dahi esheldir diyerek şehri Musul'un meliki o pehlivâna bir elçi gönderdi.

چون رسول آمد به پیش پهلوان

گفت پیغام ملک را آن زمان

Çünkü, elçi taraf-ı pâdişâhîden o pehlivânın yanına geldi. Pehlivân dahi ol kağıd ki, anda câriyenin sûreti vardır. Elçiye virdi öyle diyerek ki;

این کنیزک خواهم، او را طالبم

هین بده، ورنه هم اکنون غالبم

Bak şu kağıda ben buna lebbim ve bu câriyeyi pâdişâhınızdan isterim. Âgâh ol bu câriyeyi vir. Yohsa ben gâlibim bunu sizden cebr ile alırım didi.

ایشان کرد صاحب موصل ان کنیزک را
بدین خلیفه "ما خون ریز مسلمانان نشود"

Musul pâdişâhının o câriyeyi bu Emîre i'tâsı beyânındadır. Hattâ evâmîr Müslümânların kanını bi gayr-i hak dökici olmaya. Halîfeden murâd pehlivândır.

Çünkü Musul Şâhının elçisi Mısır Halîfesinin emîrinden niçün geldiği anladı. Ve mâcerâyâ vâkıf oldu. Girü Şâh-ı Musul'un yanına vardı. Ve cengin hikmetini ve murâdları ne olduğunu tefhîm itdi. O erkek olan Şâh-ı Musul (281-a) didi ki; Bizden bir sûret eksik olmuş. Tut ve bir biti başımızdan def' olmuş farz eyle. Tiz el câriyeyi emîre ilet. Şâha erkek ta'bîr buyurmaları esîr-i şehvet olmadığı cihetledir. Ner, Nûn'un fethi ve Râ'nın sükûnuyla erkek dimekdir. Bebr, dahi ilet ma'nâsındadır.

من نیم در عهد ایشان بُت پرست
بُت بر آن بُت پرست اولی تر است

Ben îmân ve dîn-i Muhammediyenin zamânında bite tapıcı değilim. Zîrâ Elhamdü li'l-lâh Müslümânım böyle sûret ve bit o bit perestin 'inde olmak evlâdır benim 'indimde olmakdan. Çünkü resûl o câriyeyi şâhın emriyle o pehlivâna götürdi. Pehlivân dahi o zamân o câriyenin hüsn ü cemâline meftûn oldu. Zîrâ câriye misli nâ yâb kabilinden idi. Mısır Halîfesi kağıdda tasvîrine 'âşık olunca pehlivân kendüyi gördükde meftûn olması evliyetde olur.

عشق، بحری، آسمان بر وی کفی
چون زلیخا در هوای یوسفی

Fi'l-mesel 'aşk bir deryâdır. Ve dahi felek o deryâ-yı 'aşkın önünde bir kef mesâbesindedir. Hâsılı 'aşk eflâkdan büyükdür. Ve eflâka gâlibdir. Görmez misin bir ma'sûkun 'aşkında yüz 'âşık vardır. Ve 'aşk bu 'âlemde ne gavgalar ihdâs itmiştir. Bu hâlât-ı 'aşkın eflâkdan ulu olmasına delâlet ider. Bu makâmda züleyhâ'dan 'âşık, Yusuf'dan ma'sûk ma'nâsı murâd olunur. Hevâ, 'aşk ve muhabbete dirler. 'Ârabîdir.

دور گردون را ز موج عشق دان
گر نبودی عشق، بفسردی جهان

Feleklerin devri ‘aşkın temevvücünden bil ve feleklerde ‘aşk temevvüc itdiğinden eflâk devr ve hareket iderler. Eğer ‘aşk olmayaydı cihân münce mid olur idi. Ve bir nesne yerinden hareket itmez idi. Cümleyi devr itdiren muhabbetdir.

کی جمادی محو گشتی در نبات ؟

کی فدای روح گشتی نامیات ؟

Kaçan bir cimâd nebâted mahv olur idi. Kaçan neşvü nemâ sâhibi olanlar rûha kendini fedâ iderler idi. Meselâ buğday dânesi cimâd nev’indendir. Zemînde kendini mahv idüb nebâtâta mülhak olmaz idi. Velâkin cimâdlık mertebesinden nemâ vü neşvü a’lâ olmağla neşvü nemâ sâhibi olmağa ta’aşşuk idüb kendini nâmîlere fedâ itdi. Ve nemâ sâhibi oldu. Ve cimâdlık rütbesinden halâs oldu. Yine nâmiyât fevkinde olan mertebe ki, hayvâniyet mertebesidir. Ve rûh sâhibi olmaktır. O rütbeye ta’aşşuk idüb o nâmı olan sebze kendini bir canlı ve hayât sâhibi olan gıda olması cihetiyle fedâ itdi ve o havyanın eczâsından olup mertebe-i hayvâniyete kadem basdı. İşte bunlar hep ‘aşkla olur.

روح کی گشتی فدای آن دمی ؟

کز نسیمش حامله شد مریمی

Ve yine rûh-ı havyanî

(281-b)

o nefhaya fedâ olur idi. Öyle nefha ki anın rüzgârından Hazret-i Meryem radiya’l-lâhü te’âlâ ‘anhâ ‘İsâ aleyhi’s-selâmı hâmil oldu. Hâsılı nefha-i ilâhiye rûh-i hayvânîden a’zam olmağla o nefhadan olmağa ta’aşşuk idüb o mertebeyi buldı demek olur.

هر یکی بر جا فسردی همچو یخ

کی بدی پرآن و جویان چون ملخ ؟

Eczâ-yı ‘âlemin her birisi buz gibi mahallinde münce mid olur idi. Eğer ‘aşksız olaydı kaçan böyle hareket idici ve çekirge gibi taleb idici olur idi. Hâsılı eczâ-yı ‘âlemi

harekete götüren ‘aşk ve muhabbetdir. Eğer ‘aşk olmasa bir nesne yerinden harekete muktedir olamaz idi demekdir.

ذره ذره عاشقان آن جمال

می شتابد در علو همچون نهال

O kemâle ‘âşık olan her bir zerre gibi nesne dal gibi yukarı gitme ‘acele eyler. Ve bu ‘aceleye sebep o kemâle olan ‘aşk ve muhabbetdir.

سَبَّحَ اللهُ هَسْتِ اشْتَابَاتَشَان

تَنْقِيَةُ تَنْ مِي كَنْدِ از بَهِرِ جَان

Eşyânın cânib-i kemâle olan isti’câli tesbîh makâmındadır. Cümle eşyâ cân sâhibi olmak için tenini pâk eyler ve kemâl bulmağı arzu eyler. Bunların sebebi eşyâda olan ‘aşkdır.

پهلوان، چه را چو ره پنداشته

شوره اش خوش آمده، حب کاشته

Yine hikâyeye ‘avdet idüb buyururlar ki; pehlivân mezkûr kuyu gibi olan ‘aşkı gibi zan itmiş ve maksûd-ı muvassal hülyâ itmiş bu cihetden pehlivânın gördüğü ‘arz şûraya benzeyen câriye ana hoş gelmiş ve ana dâne ekmiş. Ya’ni câriyenin hüsni kendüyi meftûn idüb ez dil-ü cân câriyeye ta’aşşuk itmiş. Ve câriyenin hâk-i şûra olduğunu ve dâne saçmağa lâyıık olmadığını idrâk idememiş.

چون خیالی دید آن خفته به خواب

جفت شد با او و از وی رفت آب

Bu beyt ile dahi pehlivânın hâlini ve hatâ itdiğini temsîl idüb buyururlar ki; çünkü, uyumuş rü’yâda bir hayâl gördi. Ve anınla çift oldu. Ve nutfesini ana ilkâ itdiğine nâdim oldu. Yine Beyt-i âtiye merhûndur.

چون بَجَسْتِ از خواب و شد بیدار زود

دید کان لعبت به بیداری نبود

Çünkü o hûb-ı nâimden gitdi ve tiz bîdâr oldu. Ve gördi ki o oyun uyanıklıkda yok idi. Bu cihetden rü'yâ ve hayâl olduğunu anlayup nutfesini ilkâ itdiğine nâdim oldu. Yine Beyt-i âtiye merhûndur.

گفت: بر هیچ آبِ خود بُردم، دریغ

عشوہ آن عشوہ دہ خوردم، دریغ

Bu muhtelim dir ki; bir hayâl üzerine kendi âbımı iletdim. O bana 'işve idicinin cilvesini eyvâh yidim. Ya'ni aldandım dimekdir. İşte bu pehlivânın hâli şu vechile rü'yâ görüb aldanmış kimesnenin hâli gibidir. Ve âgâh oldukda

(282-a)

nedâmetden başka bir nesneyi netîce virici değildir.

پهلوان تن بُد او، مردی نداشت

تخم مردی در زمین ریگ کاشت

O pehlivân beden ve ten pehlivânı idi. O merdlik tutmadı. Zîrâ o merdlik tohmunu encileyin çorak yere ekdi. Murâd câriyeye ta'aşşuk itmesidir. Merdlik odur ki, kişi Allâhü Te'âlâya 'âşık ola böyle olan gerçekden pehlivândır. Menkûldur ki, Ebu'l-Hasenü's-şâzelî –kuddise sırruhû-ya bir pehlivân gelmiş ba'zıları bu pehlivândır deyü ta'rîf itmişler. Hazret-i Şeyh dahi buyurmuşlar ki, ne gûne hîle ile nefesine gâlib oldun ben olamadım. Bana haber vir ki, ban dahi öyle ideyim. Dimişler ki; bu ten pehlivânıdır. Nefis pehlivânı değildir. Buyurmuşlar ki, ana pehlivân dinmez. Pehlivân odur ki nefesine gâlib ola. Hez budur. Halk ile güreş itmek hez değildir.

مرکبِ عشقش دریده صد لگام

نعره میزد لایالی: کالحماس

Pehlivânın 'aşkının merkebi yüz dizdin kırmış. Lâubâlî olarak mevt gibi na'ra-i 'azîm urar idi. Hâsılı câriyeye kemâliyle ta'aşşuk eyledi dimekden 'ibâretidir. Hımâm, Hâ'nın kesriyle mevt dimekdir.

ایش ابالی بالخلیفة فی الهوی
استوی عندی وجودی و التوی

Tarîk-i ‘aşkda pâdişâh ne şeydir ki, anı ben kayırayım. Zîrâ benim ‘indimde vücûd ve helâk müsâvî oldu. İş, eyyü şey’ lafzından muhaffefdir. Hû-yı ‘aşk ve tû-yı telef ma’nâsınadır. Ya’ni ‘âşık pâdişâhdan havf itmez demek istedi.

این چنین سوزان و گرم، آخر مکار
مشورت کن با یکی دانسته کار

Buncalayın harâret ile ve şevk ile çorak yere ekin ekme belki şu ‘arz-ı şûraya zirâ’at itmek için iş bilür bir kimesne ile meşveret eyle. Eğer münâsib görmez ise terk eyle. Hâvend, Hudâvendden muhaffefdir. Mâlik ve sâhib ma’nâsınadır. Kâriden, ekmeye dirler. Mekâr, nehy-i hâzır olmağla ekme demek olur.

مشورت کو؟ عقل کو؟ سیلاب آز
در خرابی کرد ناخنها دراز

Eğerci bir hüdâvendigar ile meşveret eyle didim ise de lâkin sende meşveret kandedir. Ve ‘akıl kandedir. Zîrâ seylâb gibi olan hırs harâblığa tırnaklarını uz3un eyledi. Ya’ni câriyenin visâline pehivânın hırsı tezâyüd eyledi. Hâl böyle iken anın ‘aklı başında olup bir hüdâvendigâr ile meşverete kâdir olamaz dimekdir.

بین ایدی سدّ و سوی خلف سد
پیش و پس کی ببند آن مفتون خد؟

Zîrâ önünde ve ardında sed vardır. ‘aşık pîş ü pesi kaçan görür. Belki görmeğe kâdir olamaz. Ya’ni ‘âşık encâm-ı beyn ve ‘âkıbet mülâhaza idici değildir dimekdir. Encâm-ı beyn olmak kâr-ı ‘ukalâdır. Ve ‘âşıklar dahi ‘âkillerin zıddıdır.

آمده در قصد جان سیل سیاه
تا که روبه افکند شیری به چاه

(282-b)

Cân kasdında gelmiş andan için ki bir dilkü bir arslanı kuyuya ata. Ya'ni sîl-i siyâh gibi olan 'aşk gelmiş ki câna kasd ide bu ecilden rubâh şîri çâha ilkâ ider. Ve anı helâk ider. Hülâsa-i kelâm 'aşk 'âşıkın helâkını murâd idince bir ednâ şey'e anı ilhâk itdirir dimekdir.

از چھی بنموده معدومی خیال
در چه اندازد اسود کالجبال

Bir kuyudan 'aşk ma'dûmu hayâl gösteriri tâ ki dağlar gibi olan arslanları kuyuya ilkâ eyleye. İşte 'âşıkın 'aşk helâkine murâd idince bu misillü nesnelere ile 'âşıkı helâk ider.

هیچ کس را با زنان محرم مدار
که مثال این دو پنجه ست و شرار

Bu pehlivânın hâli ma'lûmun olduysa 'avratlara bir kimesneyi musâhib ve mahrem itmez. Zîrâ er ve 'avrat penbe ile kığılıcı gibidir. Kığılıcımdan penbe ateş alup bir fesâd nümâyân olduğu gibi, er ve 'avrat bir yere geldikde elbette bir fesâd tehaddüs ider. Zîrâ sâlisleri iblis olur.

آتشی باید نشستہ ز آبِ حق
همچو یوسف معتصم اندر رهق

Bir ateş-i şehvet gerekdir ki, âb-ı hak anı söndürmüş ola. Mürâhiklik zamânında ma'sûm-i min tarafî'l-lâh olan Hazret-i Yusuf 'aleyhi's-selâmın ateşi gibi böyle olur ise, er ve 'avrat bir yere gelmekden fesâd tehaddüs itmez. Ve illâ başka ricâl ve nisâ bir yere geldikde zinâ hiç olmazsa bûs u kenâr derkârdır. Ba'zı nüshada beşiste vâki' olmuşdur. Yıkanmış dimekdir. Mu'tasım, mahfûz ma'nâsınadır. Rehk ve rihâk, bülûğa karîb vaktinin adıdır. Ve lâkin Yusuf 'aleyhi's-selâm o zamân bâliğ olmuş idi. Vakt-i bülûğı çok geçmemiş olmağla o hâle rehk ta'bîr buyurdılar.

کز زلیخای لطیفِ سرو قد
همچو شیران، خویشتن را واگشد

Zîrâ beden-i latîf ve boyı mu'tedil Zelîha'dan arslanlar gibi Yusuf 'aleyhi's-selâm kendini girü çeker idi. Ve Züleyha ile ictimâ'dan imtinâ'-i küllî ile mümteni' oldılar. Ve odanın kapusuna müsâra'at buyurdılar. Ve bu hâl kul elinde olmayup mahz-ı tevfik-i Bârî olduğundan cenâb-ı Kibriyâ Kur'an-ı Kerîminde;

كذلك لنصرف عنه السوء والفحشاء انه من عبادنا المخلصين¹²¹

buyurmuşdur. Ve yine menkûldur ki; vâlid-i mâcidleri Hazret-i Ya'kûb 'aleyhi's-selâmın sûret-i şerîfesini o zamân kendüye zâhir olur gördiler. Hâsıl, bir fesâd olmadı. Gene hikâyeye 'avdet idüb buyururlar ki;

راه به میشد و موصل از گشت باز
تا فرود آمد به بیشه و مرج گاه
Pehlivân

(283-a)

Musul Şehrinden rücû' itdi. Ve Mısır'a gitmek için yola geldi. Hattâ Orman'a ve mer'âya nâzil oldu. Fûrûd, Dâl ile ve dilsiz, aşağı ma'nâsınadır. Peşe ormana ve yine mercgâh hayvânât ra'î idecek mahalle dinür ki, lisân-ı Türkî'de ana koru ta'bîr iderler.

آتش عشقش فروزان آنچنان
که ندانست او زمین از آسمان

O pehlivânın esnâ-i râhda âteş-i 'aşkı encileyin 'alevgîr oldu ki, yeri gökden farka kâdir olmaz idi ve bilmez idi.

قصد آن مه کرد اندر خیمه او
عقل کو و از خلیفه خوف کو ؟

¹²¹ "Ondan fuhşu ve fenalığı uzak tutalım diye böyle olmuştu. Çünkü O, bizim ihlâsa mazhar edilmiş has kullarımızdandır." Yusuf, 24

O hayme içinde olan câriyeye kasd itdi. Eğer dinürse ki, bunun ‘aklı ve halîfeden havfi yok mı idi? Cevâb buyururlar ki; pehlivânın ‘aklı kandedir. Ve halîfeden havfi kani.

چون زند شهوت در این وادی شرار
عقل را سوزد در آن شعله چو خار

Ey ben pehlivânın yerinde olaydım. Böyle itmez idim. ve encâmını mülâhaza ider idim deyü i'tirâz eyleyen biz dahi sana cevâbında diriz ki; çünkü, şehvet bu beşeriyet vâdisinde davul urar. Ey turb oğlu turb senin ‘aklın nedir ki kemâliyle hareket itmiş şehvete mukâbele eyleye ve anı hükmünü icrâdan men' ide elbet senin ‘aklın şehvete mâni' olamaz. Bu sûretde sen dahi pehlivânın itdiğini ider idin. Ve bu zinâ fi'ili senden dahi sâdır olur idi. Fücül, fe'nin ve cim'in zammeleriyle turb ta'bîr olunan nesnedir. Ve bu makâmda hakâretten kinâyedir.

صد خلیفه گشته کمتر از مگس
پیش چشم آتشینش آن نفس

O zamânın çok pâdişâhı anın âteşe mensûb gözinin önünde o nefisde sinek gibidir. Ya'ni kadri yokdur. Değil ki Mısır Melikinın kadri ola. Çeşm-i âteşin, şehvetli göz dimekdir. Zirâ şehvet gözde zâhir olur.

نشست و شلوار انداخت برون چون
در میان پای زن آن زن پرست

Çünkü, pehlivân meyânından şalvarını ihrâc itdi. Ve dahi o zanpâre cârenin iki ayağı meyânına oturdu.

چون ذکر سوی مقر میرفت راست
رستخیز و غلغل از لشکر بخواست

Çünkü, pehlivânın zekeri câriyenin ferici tarafına doğru gitti. O zamân ‘askerden bir feryâd ve kıyâmet kalkdı. Ya'ni orduda ‘askerden ‘azîm sadâ ve feryâd u figân zâhir

oldı. Hattâ, El hâinü hâif¹²² fehavâsınca bu gavgayı kendi için oluyor zan itdi. Binâberîn,

بر جهيد او کون برهنه سوی صف
ذوالفقار همچو آتش او بکف

O pehlivân dübüri ‘uryân olduğu hâlde ‘asker safi semtine sıçradı. Ve ‘âzim oldu. O pehlivânın elinde âteş gibi parlayıcı bir kılıç var idi. Şâyed ki pâdişâhın câriyesine hiyânet itdin bizler bu işe râzı

(283-b)

değiliz diyerek cenk iderlerse. Bu dahi anlara mukâbele itme için eline Seyfi aldı.

دید شیر نر سیه از نیستان
بر زده بر قلب لشکر ناگهان

Çünkü, haymeden taşra geldi. Gördü ki, iş kendi zannı gibi değil imiş. Belki siyâh mühîb arslan nîstândan nâgahân kendüyi ‘askerin ortasına urmuş ki, insândan ve hayvândan bir sayd ala ve anı yiye. Şîr-i nerden murâd mehâbetlü arslan dimekdir. Nîstân bu makâmda orman demek olur. Yâhud ma’nâ-yı hakîkîsi murâd olunsa yine câizdir. Şâyed ki orada nîstân ola arslan dahi nîstânı sever imiş ve anda sâkin olur imiş. Kalb bu makâmda vasat dimekdir.

تازیان چون دیو در جوش آمده
زده هم بر را خیمه و طویل هر

‘Ârabî atlar arslanı görünce şeytan gibi coşa ve kaynamağa gelmiş. Çok tuylayı ve çok haymeyi birbirine urmuş hâsılı orduyu arslan kemâliyle perîşân itmiş dimekdir.

شیر نر گنبد همی کرد از لغز

Mühîb arslan gizli mahalden zâhir olup havâda mevc-i deryâ gibi yigirmi arşun kubbe gibi sıçramak eyler idi. Künbed, kubbeye dirler. Bu makâmda murâd sıçramaktır. Gez, kef-i Fârisiyenin fethiyle ‘arşûn dimekdir. Lagar, lâm’ın ve gayn’ın fethalarıyla mahfânın adıdır. Murâd nîstândır.

¹²² “Hâin korkaktır.”

پهلوان مردانه بود و بی حذر

Pehlivân merdâne idi. Ve böyle şeylerden hazri yok idi.

Binâberîn erkek olan kavî arslan gibi o arslanın mukâbelesine cenk için geldi.

زد به شمشیر و سرش را بر شکافت

زود سوی خیمه مهر و شتافت

Çünkü, pehlivân arslanın yanına vardı. Kılıcını urdı ve başını seyf ile yardı. Tiz o mâhrû olan câriyenin çadırı tarafına ‘acele ile gitdi ki işini tamâm eyleye. Zîrâ idhâl bulunup inzâl bulunmamış idi.

چونکه خود را او بدان حورا نمود

مردی او همچنان بر پای بود

Çünkü, pehlivân haymeden girüb kendüyi o câriyeye gösterdi. Câriye gördi ki, zeker inmemiş. Gider iken nîce ise encileyin yine ayak üzere idi. Ya’ni kâim idi demekdir. Ma’lûmdur ki havf vaktinde zeker sâkin olur. Bunun zekeri a’zam havfda yine sâkin ve nâzil olmamış. Bu hâl kemâl-i şecâ’ate delâlet ider.

با چنان شیرى به چالش گشت جفت

مردی او ماند بر پای و نخفت

Encileyin arslan ile mu’ârazada çift oldu. Böyle iken zekeri yine

(284-a)

kâim oldu ve sâkin olmadı. Bu hâl pehlivânın kemâliyle kuvvet-i bedeniyesinden gelür. Çâlış, cim-i Fârisiyenin fethi ve lââm’ın kesriyle cenk ve mu’âraza ma’nâsınadır.

آن بت شیرین لقای ماه رو

در تعجب ماند از مردی او

O ay yüzli likâsı tatlı dilber pehlivânı bu hâlde gördükde anın zekerinden ve keyfiyetinden ta’accübde kaldı. Fi’l-vâki’ ta’accüb olunacak emr-i ‘acîbdır. Çünkü ‘avratın dünyâdan ve ‘ukbâdan ancak murâdı ve maksûdı ve kemâliyle havâheşker

oldığı böyle kavî ve demir gibi zekerdir. Pehlivânda böyle zekeri ve istediğini gördükde.

جفت شد با او به شهوت آن زمان

متحد گشتند حالی آن دو جان

Şehvetle cârîye o pehlivân ile o zamân çift oldu. Ve böyle zekere cânım fedâ olsun kurbân olayım didi. O hâlde o iki cân müttehîd oldu.

یکدگر با جان دو این اتصال ز

میرسد از غیبتان جانی دگر

Bu iki cânın biribiriyle ittisâlından için bunlar ‘âlem-i gaybdan bir başka cân vâsıl olur.

رو نماید از طریق زادنی

گر نباشد از علوقش رهزنی

Hattâ velâdet yolundan o cân ‘âlem-i gaybdan gelür idi. Eğer anın rahminden bir yolunu urucı olmayaydı. ‘Alûk, ‘Ayn’ın fethi ve Lâm’ın zammıyla rahim dimekdir. ‘Arabîdir. Hâsılı iştihâ ile mûcâma’at-ı tenâsüle sebebdir. Veleidin olmaması cenâb-ı Kibriyâ virmemek murâd idince rahimde bir mâni’ halk ider ve o şehvetle olan cimâ’ sebep-i tevellüd ise de yine veled doğmaz dimekdir. Bundan sonra cenâb-ı Mevlâna –kuddise sırruhû- tenâsül münâsebetiyle bir şey’in bir âher şey ile çift olmasından husûle gelen nesnelere beyânına şürû’ idüb buyururlar ki;

هر کجا دو کس، به مهری یا به کین

جمع آید، ثالثی زاید یقین

Her kande ki iki kimesne muhabbetle ve yâhud ‘adâvetle cem’ gelür. Bu ikiden bir üçüncü yakîn bil ki tevellüd ider. Ya’ni her ne zamân ki, iki dost yâhud iki düşman bir yerde cem’ olur. Bunlar dost ise muhabbetlerinden muhabbete müte’allik ve düşman ise gavga ve nizâ’larından husûmete müte’allik bir nesne hâsıl olur. Meselâ birisi dost ise o birisine bir hediye virir ve düşman ise bir hıyânet ider. Binâberîn dostun yanına varmak ve düşmanın mukârenetinden hazr lâzım gelür.

ليک اندر غيب زايد آن صور
چون روى آن سو ببينى از نظر

Lâkin o tevellüd eyleyen nesnenin ba'zısı ma'kûl olmağla bu 'âlemde husûle gelmeyüb o 'âlem-i gaybda o sûretler tevellüd eyler. Çünkü, o cânibe gidersin anları nazarına götürürsün.

(284-b)

آن نتایج از قرانات تو زاد
هین مگرد از هر قرینی زود شاد

O netîceler ya'ni 'âlem-i gaybda olan suver senin zîde ve 'ömrde mukârenetlerinden doğdı. Ve hâsıl oldı. Böyle olunca âgâh ol. Her mukârenetden tiz şâd ve mesrûr olma. Belki o mukâreninden hayırlı netîce doğdı ise öyle mesrûr ol.

منتظر میباش آن میقات را
صدق دان الحاق ذریات را

Mesrûr olmak cihetinden o vakte ya'ni 'âlem-i gayba ve dâr-ı ahrete varmak vaktine müterakkıb ol. Oraya vardıkda eğer netâyic güzel ise şâd ol. Eğer senden sâdır olan netâyic seyyi'e ise orada mahzûn olursun. Burada bilmeksiz şâd olmakdan fâide hâsıl değildir. Beyhûde mesrûr olmuş olursun. Sevinmek yerinmeği diğmez ve kişiye zürriyâtının ilhâkını gerçek bil. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîmde;

والذین آمنوا واتبعتهم ذریعتهم بایمان الحقنابهم ذریعتهم

وما التناهم من علمهم من شیء کل امرئ بما کسب رهین

123

buyurulmuşdur.

Eğerci bu nazm-ı celîlde olan zürriyetden evlâd murâd olunur. Kişinin 'ameli dahi

¹²³ “İman edip zürriyetleri de iman ile olanlara tabi olanlar (yok mu?)İşte biz, onların nesillerini de kendilerine kattık. Kendi amellerinden bir şey de eksiltmedik. Herkes kazancına bağlıdır. (kazandıklarına karşı bir rehindir). Tûr,21

kendinden sudûrî i'tibâriyle evlâdı kabîlinden olmağla ma'nâ-yı bâtinî olarak a'mâl-i 'ibâdı murâd buyurdılar. Mîkât, vakit ma'nâsıdır. Ve sıdk dahi gerçek dimekdir.

علل از و اند زائیده عمل کز

هر یکی را صورتِ نطق و کلال

Öyle zürriyât ki, kulun 'amelinden doğmuşlar ve kulda olan 'alel ve esbâbdan hâsıl olmuşlardır. Ve bunların her birisinin sûret-i mu'ayyenesi ve nutkı ve eseri vardır. Talel, eser-i binâyâ dirler. Bu makâmda mutlakâ eser murâd olunur.

بانگشان در میرسد ز آن خوش خصال

کای ز ما غافل، هلا زوتر تعال

O zürriyât a'mâlin âvâz-ı bülendi o hoş cümlelerden dâimâ kâmillerin kulağına vâsıl olur. Öyle diyerek ki, ey bizden gâfil olanlar. Ve kesb itdiği a'mâl ve zürriyâtı bilmeyenler hele tiz buraya gel gör ki burada senin için neler vardır. Ammâ kelâmları 'amel eshâbı işitmez. Belki 'ârifler istimâ' iderler. Bundan sonra gâlib gitmekden havf idenlere buyururlar ki;

منتظر در غیب جان مرد و زن

مول مولت چیست؟ زوتر گام زن

'alem-i ahrette merd ve 'avratın rûhu sana muntazır derler. Ve gelsün deyü seni arzu iderler. Bu senin dâr-ı ahrete ağır ağır gitmekliğin ve heyâmol dimekliğin nedir? Ziyâde tiz adamın ev ve 'acele ile gel dimekdir. Yine pehlivânın hikâyesine 'avdet idüb buyururlar ki;

راه گم کرد او، از آن صبح دروغ

چون مگس افتاد اندر دیگِ دوغ

O pehlivân yolunu o sabah kâzib gibi câriyeden için zâyi' eyledi. Ve dahi sinek gibi ayran

(285-a)

çölmeğine düşdi. Hatâ eyledi ve helâk oldu. Subh-ı duruğdan murâd fecr-i kâzib ta'bîr olunan nesnedir. Cârîye murâd olunur.

پشیمان شدن آن سر لشکر از خیانتی که کرد و سوگند دادن او آن کنیزک را که به خلیفه باز
نگوید از آنچه رفت

Burası o pehlivânın eylediği hiyânetden pişmân olması ve dahi o cârîyeye yemîn virmesi beyânında olucudur ki, Halîfe-i Mısır'a âşikâre bu vukû' bulan fi'il-i şenî'i nakl ve beyân itmeğe ve belki bu sırrı ketm ve ihfâ idüb mâbeynlerinde ibkâ eyleye.

چند روزی هم بر این بُد بعد از آن
شد پشیمان از چنین جرم گران

Birkaç gün pehlivân o cârîye ile bu fi'il-i şenî'i eyledi. Bundan sonra bu 'azîm ve sakîl cürmden pehlivân nâdim oldu. Ve bu hiyânetin vehâmetini mülâhaza eyledi.

رو خورشید کای: گفت شفاعت در
با خلیفه ز آنچه شد چیزی مگو

Pehlivân cârîyeye yemîn virdi ki; ey güneş gibi yüzi nurlı dilber. Bu nesneden ki, beynimizde vukû' buldı. Halîfeye bundan bir rumz ve işâret söyleme ya'ni aslâ melik bu sırra vâkıf olmasun diyerek 'azîm tavsiye eyledi.

چونکه دید او آن کنیزک مست گشت
پس ز بام افتاد او را نیز طشت

Çünkü, yol tamâm olup şehir-i Mısır'a vâsıl oldılar. Pehlivân o cârîyeyi halîfenin huzuruna getürdi ve teslîm eyledi. Halîfe dahi anı çünkü gördi. bâde-i hüsnîyle mest oldu. Sonra muhabbeti tezâyüd idüb halîfenin 'aklının leğeni bâm-ı vücûdundan düşdi. Ya'ni kemâliyle cârîyeye ta'aşşuk itdi dimekdir. Taşt, te'nin ve şîn'in sükûnuyla leğen ma' nâsınadır.

دید صد چندان که وصف اشنیده بود
کی بود خود دیده مانند شنود؟

Çünkü, melik câriyeyi gördü. Cârîyenin hüsni ana yüz ol kadar geldi ki, vâfını işitmiş idi. Zîrâ görülmüş istimâ' olunmuş gibi kaçan olur belki olmaz. Elbet rü'yetin hâli istimâ' gibi olmayup ziyâde olur. Ve beyân ile gelen vukûfa benzemez. Beyânda nîce kusûr kalur. Ammâ rü'yet 'alâ mâhî 'aleyh¹²⁴ olsa gerekdir. Ve rü'yet ile vukûf-ı küllî husûle gelür.

وصف، تصویر است بهر چشم هوش
صورت آن چشم دان، نی آن گوش

Bir nesneyi tavsîf 'akıl gözi için tasvîr itmektir. Zîrâ vâsıflar vasf iderler ki 'akıl anlaya ve çeşm-i 'aklında o nesne musavver ola. Lâkin zâhirdeki sûreti anlamak gözün lâyıkıdır. Kulağın lâyıkı değildir. Hâsılı tavsîf ve ihbâr kulak için olur. Zîrâ anı kulak idrâk ider. Ve sûret-i cismiye göz için olur. Zîrâ çeşmin hazzı sûret-i cismiye'dendir buyururlar.

کرد مردی از سخندانى سؤال
حق و باطل چيست ای نیکو مقال ؟
Bu beyt ile

(285-b)

dahi dîdenin gûş üzerine fazlını beyân idüb buyururlar ki; bir âdam bir söz biliciden su'âl eyledi. Öyle diyerek ki, hak ve bâtlı nedir ve nenin adıdır? Ey sözi eyü zât bana cevâb vir. Ve hakkı ve bâtlı bana bildir didi.

گوش را بگرفت و گفت: این باطل است
چشم، حق است و، یقینش حاصل است

Kendi kulağını yâhud sâilin kulağını mucîb tutdı ve didi ki; işte bâtlı bu kulaktır. Ve mesmû'unda hatâ idicidir. Göz hakdır zîrâ yakîn ana hâsıldır.

¹²⁴ "Olduğu hal üzere görmek."

آن به نسبت باطل آمد پیش این
نسبت است اغلب سخنها، ای امین

O kulak göze nisbet ile gözün önünde bâtil ve lağv geldi. Sözlerin ekserîsi birbirisine nisbet iledir. Ya'ni bu söz şûze nisbet ile bâtildir ve bu söz ana nisbet ile hakdır dirler. Kulağın dahi lağv ve bâtil olması göze nisbet iledir. Yohsa bi'l-külliyeti bâtil demek değildir. Belki butlânı göze nisbet iledir.

ز آفتاب ار کرد خفاش احتجاب
نیست محبوب از خیال آفتاب

Güneşden yarasa kuşu eğer verâ-yı perdede oldu ise âfitâbın hayâlinden mahcûb değildir. Ve dâ'imâ âfitâbı hayâl itmekdedir. Bunun gibi kulak dahi her ne kadar hakîkât müşâhadesinden gâfil ise hakîkati hayâl ider. Ve hakîkati tahayyüle kâdir olur.

خوفِ او خود از خیالش میشود
واز خیالش سوی ظلمت میبرد

Havf yarasaya o âfitâbın hayâlini virir. O âfitâbın hayâli dahi anı zulmet cânibine hizb ider. Ve zulmet içinde .. sâkin olur.

ترساندش می نور خیال آن
بر شبِ ظلمات می چفساندش

O nurı tahayyül yarasayı korkudur. Binâberîn gîce üzerine ve zulmetler üzerine yarasayı yapışdırır.

از خیال دشمن و تصویر اوست
که تو بر چفسیده ای بر یار و دوست

Düşmanın hayâlinden ve dostı tahayyüldendir. O ki yâre ve dostu sen sarılmışsındır. İşte böyle hayâl insanı çok nesneye temessük itmiş ider.

موسیا، کشف لمع بر کُھ فراشت
آن مخیل تابِ تحقیقت نداشت

Burası dahi ehl-i hakikat ile ehl-i hayâlin mâbeynini farkdır. Buyururlar ki; ey Mûsâ tecellî senin revnak ve letâfetini dağ üzerine kaldırdı. Ya'ni kadrini 'âlî eyledi. O hayâl sâhibi olan Fir'avn senin tecellî ve tahkîkine tâkat tutmadı ve seni sevmedi. Zîrâ âfitâbı yarasa kuşu sevmez. Muhayyil, tef'îl bâbından ism-i fâ'ildir.

(286-a)

Murâd Fir'avn'dır. Keşf bu makâmda tecellî dimekdir. Lema' Lâm'ın ve Mîm'in fethalarıyla ziyâyâ dirler. Bu makâmda kadrden ve şândan kinâyedir.

هين مشو غره بدان كه قابلی

مر خیالش را و زین ره واصلی

Yâ Mûsâ kâbil olduğın hâle mağrûr olma. Tahkîk anın hayâline ve bu yoldan olan nesne ki, tecellî ve hakikatdır. İkisine dahi sen vâsıl olmuş oldın. Sana gurûr gelmesün belki bu mertebelere vuslatına hamd eyle dimekdir. Bu makâmda Mûsâ'dan murâd ve Fir'avn'dan murâd hakikatdır dinse olur. Yâhud mazhar-ı tecellî olan 'ârifler ve ehl-i hayâl ki, 'ulemâ ve zamândır. Anlar murâd olursa yine mümkün olur. Bundan sonra yine hayâlin zemmine şürû' idüb buyururlar ki;

از خیال حرب نهرا سید کس

لا شجاعه قبل حرب" این دان و بس

Hayâl bir nesnedir ki, ve bir bâtil şeydir ki harbi tahayyül itmekle bir ferd andan havf itmedi. Ve cenkden ürkmeyüb ben bir cenk eriyim zan itdi. Ve cenge hâzır oldu. Sonra havf gelüb bir bahâne ile firâr itdi. Bundan için cenk meydânı nümâyân olmadıkca yiğitlik yokdur dimişler. Bu kelâmı eyü bil ve bu sana çok husûsa kifâyet ider. Ez cümle bâlâda mürûr iden sûfî hikâyesini te'emmül eyle.

بر خیال حرب حیز اندر فکر

میکنند چون رستمان صد کرّ و فرّ

Harbi hayâl üzerine ibne kendi fikrinde Rüstemler gibi çok 'azamet ve revnaklar gösterir ve ben şöyle ata süvâr olurum. Ve düşmanı seyf ile iki pâre iderim zan ider. Sonra cenk zâhir oldukda hayrân olup kaçır. Hîz, Hâ'nın kesriyle ibneye ve şeb oğlana dirler. Bu makâmda korkak ma'nâsı murâd olunur.

نقش رستم کاو به حمامی بود

قرن حمله فکر هر خامی بود

Rüstem'in sûreti ki, hamâm camekânında menkûş olur. Anı gördükde her nâ bahtenin hayâlinin hamlesinin mukârini olur. Ve ben bununla cenk iderim zan ider. Bu fakîr-i şevket ve sâib ve hâfız dîvânına her ne zamân tedrîs tarîkiyle şürû' idersem bir alây süfehâ başıma cem' olurlar. İki ay olmaksız çil yavrısı gibi perîşân olurlar. Hülyâsında ders okumağı âsân zan ider ve güç olduğımı bilmez hattâ iki ders gelüb ders-i sâlise gelmemiş çokdur. Velî üftâd-ı müşkilhâ gibi belki o gün müşkiller vukû'bulur. Karn, bu makâmda masdar-ı bi-ma'na'l-fâ'il olmağla mukârin ma'nâsınadır.

این خیال سَمع چون مبصر شود

حیز چه بود؟ رستمی مضطر شود

Bu hayâl-i izniye ki, mesmû'ândır. Çünkü, mübsar olur. Ve meydâna çıkar. İbne nedir cenk meydânında

(286-b)

Dilâverler

جهد کن کز گوش در چشمت رود

آنچه باطل مینمودت حق شود

Sa'î eyle ki, kulakdan göze gide ol nesne ki o bâtil olmuşdur. O hak ola ya'ni mesmû'ât-ı hayâliyeler mübessirât gibi olalar. Ve anlarda dahi şekk ve şübhe kalmaya dimekdir. Bu hâl sükûk ve mücâhade ile olur.

ز آن سپس گوشت شود همطبع چشم

گوهری گردد دو گوش همچو چشم

Bundan sonra senin kulağın 'âlem-i gayba âşinâ olmak cihetiyle göz tab'ında mesmû'âtın mübessirât hükmünde olur. Ve sahîh olmağla i'timâda şâyân olur. Cümle enbiyâ ve evliyânın kuvve-i sâmi'aları böyledir ve senin iki yeşim gevheri

taşı gibi olan kulakların incüye mensûb olur. Ya'ni kıymeti olur demekdir. Yeşim ta'bîr olunan taş eğerçi kıymetli olur. Velâkin kadri kemâlde değildir. Binâberîn kulağı yeşime teşbîh buyurdılar. Lâkin incünün kıymeti cümlelerin ma'lûmudur. Bu ecilden ezân-ı 'ârifini incüye teşbîh buyurdılar da sa'î ile ki, kulakların yeşimlik mertebesinden gevherlik mertebesine ey dervîş terakkî eyleye deyü emhâzı nush kıldılar.

شود آئینه چو تن جمله بلکه
جمله چشم و گوهر سینه شود

Belki bedenın a'zâsının cümlesi âyine gibi olur. Cümle a'zâ-yı beden gür ve gönül gevheri olur. Niteki, 'âriflerin böyledir. Hattâ cisimleri ruhlarının 'aynı olmuştur.

خیال آن و خیال انگیزد گوش
هست دلالة وصال آن جمال

Kulak mesmû'ât ile hayâl tahsîl ider. Ve yakîn hâsıl idemez. Ve o hayâl-i nev'ummâ o cemâl-i cenâb-ı bârînın visâline kılavuz olur. Delâle, rehber ma'nâsınadır.

جهد کن تا آن خیال افزون شود
تا دلالت رهبر مجنون شود

Ey dervîş sülûk eyle sa'î eyle. Hattâ kulağın hayâli ziyâde ola. Hattâ delâle olan hayâl sen mecnûna ve 'âşika kılavuzluk kemâliyle eyleye. Mısra'-i sâni'deki delâle zarûret için tahfîf ile okunur. Ve delâle mübtedâdır. Rehber-i mecnûn ikinci mübtedâdır. Şûd ikinci mübtedânın haberidir. Ve cümlesi mübtedâ-yı evvele haberdir.

آن خلیفه گول هم يك چند نیز
ریش گاوی کرد خوش با آن کنیز

O ahmak halîfe dahi pehlivân gibi bir mikdâr zamân o câriye ile hoş masharalık eyledi. Rîş-i kâvîden murâd itdiği rabt-ı kalb ve mücâme'atdır. Bundan sonra bu beyti isbât makâmında buyurlar ki;

ملك را تو ملك غرب و شرق گیر
چون نمی ماند، تو آن را برق گیر

Dünyâ mülkünü gerek mağrib tarafında olan memâlikin mülki ve pâdişâhlığı farz eyle. Ve gerek meşrik cânibinde olan memâlikin pâdişâhlığı farz eyle. Çünkü, seninle kalmaz ve mevt vakti senden mufâratat eylesin anı.

(287-a)

sâ'ika gibi tut. Ve böyle bil bu sûretde masharalık olmuş olur. Zîrâ mülk ve pâdişâhlık bâkî kalmalı ki, ana saltanat dine. Bu fânîye ve serî'ü'z-zevâle pâdişâhlık demek lâyük değildir. Buyurmak isterler. Nemî pâyed, dâim olmaz ma'nâsınadır.

جاودان نماند می کان ملکتی
ای دلت خفته، تو آن را خواب دان

Bir mülk ki, seninle dâimî kalmaz. Ey kalbi gâfil sen uyku ve rü'yâ gibi bil fi'l-vâki' buyurdukları gibidir.

بروت و باد آن کرد خواهی چه تا
گلوت جلادان همچو بگیرد که

O 'aceb ve gurûra sebep olan dünyâ mülkünü 'acâbâ ne eylemek istersin. Öyle mülk ki, vakt-i mevtde bir cellâd gibi senin boğazını tutar. Ve seni nâdim ve pişmân ider. Lâkin o zamân bir fâidesi olmaz. Hemen şimdi terke bak. Bâdbervet, kibir ve gurûra ıstılâh olmuşdur.

مأمنیست که بدان عالم این در هم
از منافق کم شنو، کاو گفت: نیست

Gâne dindi ki, dünyâ mülkünün elinden ve yâhud mevtin elinden kande gideyim. Ve halâs mümkün midir? Bu beyt ile cevâb virüb buyururlar ki; bu 'âlemde dahi bir ber câ-yı emin ve bunların elinden halâs olmağa bir mahal vardır. Oraya varan dünyânın ve mevtin şerrinden kurtulur. Münâfik sıfat olan ehl-i dünyâdan az dinle ki, o yokdur didi ve me'men-i inkâr itdi. Dâr-ı ahreti inkâr itdiği gibi. Sen bunların sözüne bakma

bundan sonra ahreti inkârlarına bu serh-i şerîfî best buyurdılar ve münâfıkların inkârlarını dahi beyân ideceklerdir.

حجت منکران بعث اکبر و احوال اخرا

Burası ba'sü ekber ki, kıyâmet günüdür. Ve anı münker olan dehrî ve felsefî meşreb olanların inkârının ve ahret ahvâlini münker olanların delilidir.

و بیان ضعف حجت ایشان

Ve dahi anların bu husûsa olan hâcetlerinin za'îf olduğunun beyânıdır.

زیرا حجت ایشان بدین باز میگردود که غیر این نمی بینیم

Zîrâ anların delilleri ba'zısı bi'z-zât ve ba'zısı bi'l-vâsita ana rücû' ider ki, biz bu 'âlemin gayrisini görmedik dirler. Eğer ahret ve cennet ve cehennem olaydı anı dahi görür idik yokdur ki görelim diyerek terhât ve hezeyân iderler. Bu ilk za'fî şu cihetdendir ki, görmemek ile olmamak lâzım gelmez. Nîce nesnelere vardır ki, biz anları görmeyiz ma'a hazâ anlar vardır. Melek ve cin gibi.

دمی هر گوید است، این حجتش

دیدمی من دگر، چیزی بُدی گر

Münker ba'sin delîli budur ki, her an söylemekde olur anı ki, eğer bu dünyâdan gayri ahret ve anın ahvâlinden bir nesne olaydı ben dahi görür idim.

(287-b)

çünkü, görmem öyle ise yokdur dir.

گر نبیند کودکی احوال عقل

عاقلی هرگز کند از عقل نقل؟

Görmez misin eğer bir tıfl ahvâl-i 'aklı görmez ise ve tavrından 'aklı-ı inkâr münfehîm olur ise hiçbir 'âkil lisân-ı hâl ile 'aklı inkâr sebebiyle tarîk-i 'aklı yokdur deyüb 'âkıllılık yolundan rücû' idüb tıfl gibi olur mı? Belki olmaz ve 'aklı inkâr

itmez. Ve ‘akıl yoluna gider. Zîrâ tıflın ‘aklı inkârından ‘aklın ‘adem-i vücûdı lâzım gelmez. Bu delîlin zımnında dehrîyi ve felsefîyi tıfl teşbîh vardır. Ve yine işâret buyururlar ki; zümre-i münkerânın inkârı ve haşr-ı cismâniyeyi ‘adem-i kabûlleri ‘âkil olan kimesneleri, şunlar âhiret yokdur diyorlar diyerek inkâr semtine gitmezler imiş belki anlar yine âhirete îmânda dâim olurlar. Ve a’mâl-i ahreti peyderpey işlemekte olurlar. Ve bunları etfâl kabîlinden sayârlar. Nakl, bu makâmda rücû’ ve ferâgat ma’nâsınadır.

ور نبیند عاقلی احوال عشق
کم نگرده ماه نیکو فال عشق

Yine münkerânın delîli bâtil olduğunu isbât için bir delîl-i âhere temessük idüb buyururlar ki; eğer ‘âşıkâ nisbetle tıfl makâmında olan ‘akıl ahvâl-i ‘aşkı görmez bilmez ise fâlı ve netîcesi eyü olan mâh-ı ‘aşk kem olmaz ve ‘âşıklar yine ‘aşk yoluna gitmeği terk itmezler. Ve ‘aşk yokdur dimezler. Ve dirler ki; sezâ-yı ‘ukalâ ‘aşkı bilmek ile ‘aşkın ‘adem-i vücûdı lâzım gelmez ve yine bir delîl-i âhere şürû’ idüb buyururlar ki;

حُسن یوسف دیده اخوان ندید
از دل یعقوب کی شد ناپدید؟

Yusuf ‘aleyhi’s-selâmın hüsn ü cemâlini birâderlerinin gözi görmedi. Zîrâ sevmeyüb kuyuya atdılar. Eğer görmüş olaydılar o cemâli görerek bu ihâneti itmez idiler. Bu hâl görmeğe delâlet ider. İhvân görmemek ile Ya’kûb ‘aleyhi’s-selâmın mübârek dîdesinden o hüsn kaçân nâbedîd oldu. Bu sûretde ihvânının inkârından hüsnün olmaması lâzım gelmedi.

دید چوب موسی چشم را عصا مر
چشم غیبی افعی و آشوب دید

Tahkîk-i ‘asâyı Mûsâ ‘aleyhi’s-selâmın zâhir gözi değnek gördi. Lâkin çeşm-i bâtinîsi hayye ve fitne-i ‘atîm gördi.

چشم سر با چشم سیر در جنگ بود

غالب آمد چشم سیر حجت نمود

Zâhir gözi bâtn gözi ile görmek muhtelif olduğundan mu'ârazada idi. Zîrâ zâhir gözi çöpdür dir idi. Ve bâtn gözi ejdehâdır dir idi. Lâkin bâtn gözi gâlib geldi. Ve hüccet gösterdi. Ve ejdehâ olduğunu isbât itdi. Ve zâhir gözünü dahi inândırdı ve hayye olduğunu

(288-a)

kabûl iderek cezm-i kavî ile cezm itdi.

چشم موسی دست خود را دست دید

پیش چشم غیب نوری بُد پدید

Yine bir delîl-i âhere temessük idüb buyururlar ki; Mûsâ 'aleyhi's-selâmın yine çeşm-i zâhirîsi kendi yedini zâhir yed gibi gördü ve lâkin kendinin bâtn gözi önünde yed olmayup zâhir ve âşikâre bir nûr idi. Çeşm-i zâhirîsi nûr olduğunu idrâk itmemekle hakîkatde nûr olmaması lâzım gelmedi. Bundan ma'lûm oldu ki, görmemek ile olmamak lâzım gelmez imiş. İki beytde dahi çeşm-i zâhir ve çeşm-i bâtn Hazret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâma sarf olundu. Her ne kadar hilâf-ı zâhir ise de zîrâ zâhir budur ki, çeşm-i bâtn bir başka 'âlem gayba vâkıf olanın gözine sarf olunmaktadır. Eğer bu böyle dinse Mûsâ 'aleyhi's-selâmın gözi gayb-ı beyn olmamak lâzım gelür bu hâl şân-ı şerîfine naks virir. Binâberîn çeşm-i zâhir ve çeşm-i bâtn ikisi dahi Mûsâ 'aleyhi's-selâmın dîde-i Şerîfeleridir dimeği iktizâ ider.

این سخن پایان ندارد در کمال

پیش هر محروم باشد این خیال

Bu bâtn gözi ve zâhir gözi kemâlde nihâyet tutmaz. Ya'ni bunlar kâmil olarak söylense bahs uzun olur. Ve yine her mahrûmun önünde bu kelâm evhâm ve hayâl makûlesinden olur. Bu sırra vâkıf olana dahi tatvîl-i makâl iktizâ itmez. Böyle olunca bu mikdâr ile iktifâ idelim buyururlar.

چون حقیقت پیش او فرج و گلوست

کم بیان کن پیش او اسرار دوست

Çünkü, erbâb-ı huremânın ‘indinde hakîkî olan ve var olan kendinin zikri ve boğazıdır. Hemen anları bilür ve gayri şeyi bilmez. Öyle kimesnelerin önünde dostun esrârını az beyân eyle. Zîrâ bunlar esrâra evhâm dirler. Kem, bu makâmda yokdan kinâyedir.

پیش ما فرج و گلو باشد خیال

لاجرم هر دم نماید جان جمال

Erbâb-ı huremânın ‘aksine bizim ‘indimizde ferc ü külû hayâl olur. Bu ecilden her dem cânımız gibi mâ’şûkumuz bize cemâlini tecellî eyles.

هر که را فرج و گلو آئین و خوست

آن "اکم دین ولی دین" بهر اوست

Her kimesneye ferc ü külû erkân ve tab’iyet olmuşdur. Ve işi tenperverlikdir. Kur’ân-ı Kerîmde mevcûd olan; Leküm dînüküm veliyedîn.¹²⁵ Nazm-ı şerîfî bunların içün nâzil olmuşdur. Ve bunlara hemen böyle diyüb kendi kârına meşgûl olmak elzemdir.

با چنان انکار کوته کن سخن

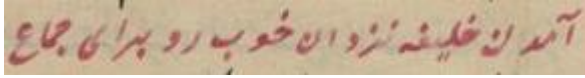
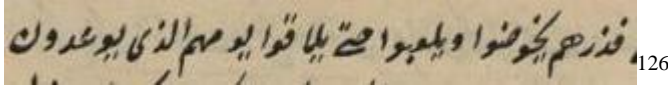
احمدا کم گوی با گبر کهن

Buncalayın inkâr sâhibine sözi kısa eyle. Zîrâ Cenâb-ı Kibriyâ habîbi Muhammed Mustafâ’ya buyurdu ki; köhne ve ‘unûd kâfirlere söz söyleme

(288-b)

¹²⁵ “Size dininiz, bana (da) dinim (aittir)” Kâfirûn,6

zîrâ kabûl itmezler. Kâle'l-lâhü Te'âlâ;

Burası halîfenin o güzel yüzli câriyenin 'indine cimâ' için gelmesi beyânında olucudur.

آن خلیفه کرد رای اجتماع

سوی آن زن رفت از بهر جماع

O halîfe câriye ile cem' olmak mülâhazasını eyledi. Ba'dehû o câriye tarafına cimâ' için gitdi.

ذکر او کرد و ذکر بر پای کرد

قصد خفت و خیز مهر افزای کرد

O câriyeyi şehveti hareket itsün kuvve-i hayâliyyesinde tezekkür.ve zekerini harekete getürdi. Zîrâ melik ihtiyâr olmağla böyle nesnelere muhtâc idi. Ve dahi câriye ile muhabbetin tezâyüdine sebep olan yatmak ve kalkmak kasdını eyledi. Ya'ni bu câriyeyi istifrâş ideyim ki, biribirimize muhabbetimiz mezdâd olsun mülâhazasını eyledi dimekdir.

چون میان پای آن خاتون نشست

پس قضا آمد ره عیشش بیست

Çünkü, o câriyenin ayakları meyânına cimâ' için o şâh oturdu. Böyle olunca hükm-i ilâhî geldi ve anın zevk ve safâ yolunu bağladı. Çünkü 'iş dahi mukadderdir. Mevlâ 'îşini bozdı. Eğer dir isen ki, ne kâr vukû'buldı da 'îşini bozdı. Bu beyt ile cevâb buyururlar ki;

خشت خشت موش در گوشش رسید

خفت مردی، شهوتش کلی رمید

Fârenin hasır altında takırdısı o halîfenin kulağına vâsıl oldu. Havfından pâdişâhın zekeri indi. Ve kendinin cimâ'a iştiâsı kendinden bi'l-küllîye ürkdi. Ve zâil oldu.

¹²⁶ "O halde bırak onları kendilerine vaad edilen günlerine kavuşuncaya kadar dalıp oynayadursunlar." Me'âric, 42

وهم آن، کز مار باشد آن صریر
که همی جنبد به تندى از حصیر

Gâne dindi ki, bir fare hareketinden bu kadar havf olur mı? Bu beyt ile cevâb buyurlar ki; şâhın havfı ve vehmi andan idi ki, bu âvâze yılandandır. Zîrâ yılan şiddetle hasîr tahtından hareket ideyor. Yohsa fare olduğunu bilmiş olaydı. Bu mertebede havf itmez idi. Lâkin fakîhdır mi ki, belki fâre olduğunu bilerek korkmuşdur. Ve böyle olması dahi müsteb'id değildir.

خنده گرفتن آن کینه را از ضعف شهوت خلیفه وقت شهوت امیر

Burası o câriyeyi halîfenin şehvetinin za'fını müşâhade ittiğinden ve mukaddem emîrin şehvetinin kuvvetini gördüğünden gülmek tutması beyânındadır.

وفهم کردن خلیفه از بس پاری خنده کینه

Ve dahi halîfenin câriyenin çok gülmesinden bu hande dem elbet bir şey'i vardır. Tehî bu mertebe hande olmaz diyerek şu husûsu tevehhüm itmesi beyânındadır.

زن چو دید آن سُستی او، از شگفت
آمد اندر قهقهه، خنده اش گرفت
Câriyenin gevşekliğini gördi.

(289-a)

ve zekerinin za'fına dahi vâkıf oldu. Kemâl-i ta'accübünden kahağaya geldi ve anı gülmek tutdı.

یادش آمد مردی آن پهلوان
کاو بکشت او شیر و اندامش چنان

Mukaddem o pehlivânın hâlini gördüğünden ve zekerine kemâl ve kuvvetinden o pehlivânın merdliğı anın hâtırına geldi. Zîrâ o arslanı öldürdi. Ve anın endâmı ki, murâd zekeridir. Encileyin idi. Bu şâhın zekeri bir fare âvâzesinden nâzil oldu. Küşt, kef'in zammı ve şîn'in sükûnuyla öldürdi dimekdir.

غالب آمد خنده زن شد دراز
جهد میکرد و، نمیشد لب فراز

Câriyenin handesi gâlib geldi. Ve hande uzun oldu ve gülmeğe sa'î eyledi idi. Ve lebi handeden kapalı olmaz idi.

سخت میخندید، همچون بنگیان
غالب آمد خنده بر سود و زیان

Lisânımızda esrâr ta'bîr olunan nesneyi içüb gülen kimesneler gibi ziyâde bu câriye güler idi. Câriyenin handesi fâide ve zarar mülâhazasına gâlib geldi. Ve fâide ve zararını tefekkür itmeğe kutretyâb olamadı.

هر چه اندیشید، خنده میفزود
همچو بندِ سیل ناگهان گشود

Her ne ki gülmemek için tefekkür itdiyse handesini artırır idi. Sîl bendi gibi ansızın ağzı açılır idi. Ya'ni sîl gelüb bendini nîçe hedm ve harâb ider ise ve açar ise hande dahi ansızın gelüb cârenin ağzını öyle açar idi. Bu beytde handeyi sîle ve ağzı bend-i sîle teşbîh buyurdılar.

گریه و خنده، غم و شادی دل
هر یکی را معدنی دان مستقل

Ağlamak ve gülmek ve dahi gam ve gönül sürûrı bunların her birisi için yalnız bir ma'den vardır. Ve her birinin bir gülücük vücûdda bir mahalli vardır.

هر یکی را مخزن و مفتاح آن
ای برادر، در کفِ فتاح دان

Her birisinin vücûdda bir mahzeni vardır. Ey karındaş o mahzenin miftâhını fettâh olan Cenâb-ı Hakkın elinde bil. Dilerse kuluna kerfih kapusunu açar dilerse hande kapusunu. Dilerse şâd ider. Ve dilerse mahzûn ider. İşte şunlar bile kulun elinde değildir. Bu cihetden,

هیچ ساکن می نشد آن خنده رو

پس خلیفه تیره گشت و تند خو

O câriyeden o hande aslâ sâkin olmadı. Zîrâ Mevlâ hande kapusunu açdı. Böyle olunca halife ‘ayn-ı gazab oldı ve hûyuna bu handeden sertlik geldi. Ve yine câriye hürmet-i meliki .. itdi.

زود شمشیر چو آتش برکشید

گفت: سِرّ خنده را گو، ای پلید

Derhâl pâdişah kılıca el urup gılafından yukaru çekdi. Ve didi ki; bu mertebe gelmekte bir şey’ vardır. Âşikâre söyle ey murdâr handenin sebebi nedir?

در دلم زین خنده ظنی اوفتاد

راستی گو، عشوه نتوانیم داد

Benim gönlüme bu senin zahkinden bir zan vâki’ oldı. Doğrusı ne ise anı söyle beni aldatmağa sen kâdir olamazsın. ‘İşveden bu makâmda aldatmak murâd olunur. Nisâya ‘işve münâsib olmağa böyle ta’bîr buyurdılar.

ور خلاف راستی بفریبیم

یا بهانه چرب آری تو به دم

Eğer doğrının hilâfına beni aldadır isen yâhud sen bu demde bir ma’kûl bahâne getirür isen Beyt-i âtiye merhûndur.

من بدانم، در دل من روشنیست

بایدت گفتن هر آنچه گفتنیست

Ben o hilâf-ı vâki’i ve mülâyim bahâneyi bilürüm. Zîrâ benim gönlümde Rûşenlik vardır. Böyle olunca sana lâzım olan her nesne ki söylemeye lâyıkdır anı söylemek gerekdir. Sakınup hilâf-ı vâki’ söyleme didi.

در دل شاهان تو ماهی دان سطر

گر چه گه گه شد ز غفلت زیر ابر

Yine pâdişâh didi ki; ey câriye şahların kalbinde belki bir ulu ay olur. Eğerçi ba'zı zamânda gafletden içün bulut altına gider ise de niteki, El-mülûk-ı Mülhemûn kelâm-ı şerîfi bu hâle delâlet ider. Ya'ni pâdişâhların kalbine Cenâb-ı Hak bir hâlet virmişdir ki, anınla hak ve bâtıllık fark iderler demek olur. Velâkin ba'zı o hâlet zâil olur. Ve idrâke kâdir olamazlar. O zamân nüdemâsı aldadırlar. Sıtaber, sîn'in kesriyle ve tâ'nın fethiyle ve yine siteber, te, ile ulu ma'nâsınadır.

يك چراغی هست در دل وقت گشت

وقت خشم و حرص اندر زیر طشت

Bir çırâğ vardır gönülde, tedbîr vaktinde ki, anınla nîk ve bedî anlar. Velâkin gazab ve bir şey'e hırs vakti o çırâğ leğen altına gelür ve melike fâidesi olmaz.

آن فراست این زمان یار من است

گر نگوئی آنچه حق گفتن است

O fehim ve idrâk ki şâhlarda olur. Bu zamân benim yârimdir ve benimle şimdi kâimdir. Eğer sen şimdi bana hilâf-ı vâkî' söyler isen ben anı anlarım. Beyt-i âtiye merhûndur.

من بدین شمشیر بُرم گردنت

سود می ندهد بهانه کردنت

Ben bu kılıç ile senin başını keserim. Sonra bahâne itmekliğin fâide virmez.

ور بگوئی راست آزادت کنم

حق یزدان نکشمت، شادت کنم

Eğer hîle itmeyüb doğrusını söyler isen seni âzâd iderim. Allâhü Te'âlânın hakkı içün seni öldürmem. Ve âzâd iderim. Sen dahi tîğ-ı kahrımdan necât bulursun. Ve seni mâl-ı ferâvân ile mesrûr iderim didi.

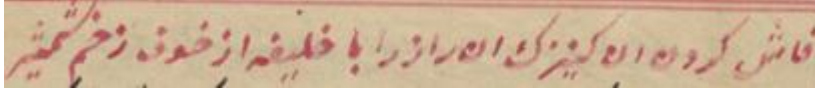
هفت مصحف در زمان بر هم نهاد

خورد سوگند و چنین تقریر داد

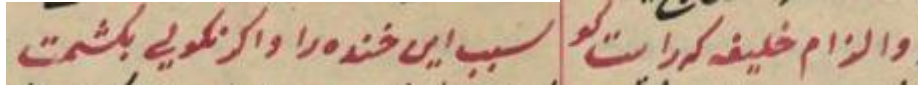
Ve şâh o zamân câriyeyi kemâliyle i'timâd itsün deyü yedi 'aded Mushaf-ı şerîfi birbirine koyup yemin itdi ve buncalayın takrîr

(290-a)

virdi öldürmem.

Burası o câriyenin pehlivân ile kendi beyninde vâki' olan sırr-ı mektûmı kılıç yarası havfından Halîfe-i Mısır'a âşikâre söylemesinin beyânındadır.

Ve dahi halîfenin câriyeyi tazyîk itmesidir ki, handenin sebebini doğru söyle eğer hilâf söyler isen seni öldürürüm. Bunların dahi beyânında,

زن چو عاجز گشت، گفت احوال را

مردی آن رستم صد زال را

Câriye çünkü, melikin tazyîkiyle 'âciz oldu. Ahvâli pâdişâha söyledi. Ahvâlden bedel o yavuz Rüstem ibn-i Zâl'ın şecâ'atini söyledi.

شرح آن گردك كه اندر راه بود

يك به يك او با خلیفه وانمود

Ve dahi ictimâ'i söyledi ki, yolda vukû' buldı. Bunların cümlesini câriye Halîfe-i Mısır'a birbir izhâr eyledi. Ve dahi âşikâre gösterdi. Gerdek, Türkîdir. İctimâ'a dirler.

شیر کُشتن، سوی خیمه آمدن

و آن ذکر قائم چو شاخ کرگدن

Arslanı öldürmek, ba'dehû hayme tarafına gelmek ve dahi pehlivânın zekeri gergedân boynuzu gibi kâim olmak. Bunları yek bin halîfeye câriye söyledi. Gergedân, bir nev'i kuvvetli hayvândır. Boynuzu alnında olur imiş. Ve boynuzu semî dahi kat'ile meşhûrdur. Kâhice tahfif için Elifi hazef olunur. Bu makâmda olduğu gibi. Yine câriye bu 'âr için sa'î idici ve gayretinden kudreti olmayarak cimâ' murâd idici halîfenin zekerinin hâlini söyledi. Ve küşüklüğünü beyân eyledi. Zîrâ o zeker bir fârenin âvâzesinden sâkin oldu. Yâhud ki, lafzı sıfat ile mevsûf beyninde mevcûd

olan ki, ola böyle olunca ma'nâsı öyle zeker ki, fârenin tıkırdısından nâzil oldu demek olur.

رازها را میکند حق آشکار

چون بخواهد رُست تخم بد، مکار

Umûr-ı mahfiyeyi rûz-ı cezâda Mevlâ âşikâr eyler. Niteki, Kur'ân-ı Kerîmde;

¹²⁷ buyurmuşdur. Çünkü, ahrette tohm-ı i'mâl bitmek istersen sakınup çirkin 'amel tohmunu ekmeyesin.

Yağmur ve bulut ve bu âfitâbın harâreti yerde gizli olan sırları toprakdan yukarı getürür.

این بهار نو ز بعدِ برگِ ریز

هست بُرهان بر وجودِ رستخیز

Böyle olunca bu nevbahâr eşcârın yaprağı döküldükden sonra gelüb yerde mahfâ olan nesnelere izhâr itmesi kıyâmet gününün vücûduna delîl-i kavîdir.

(290-b)

Rûz-ı kıyâmet dahi geldikde yerde medfûn olan mevtâyı zâhire ihrâc ider.

در بهاران سِرِّها پیدا شود

هر چه خوردست این زمین رسوا شود

Mevsim-i bahârda o sırlar zâhir olur. Her ne şey ki bu zemîn yemişdir. Zâhir olur.

Rüsvâ bu makâmda âşikâre demekden 'ibâretidir.

بر دَمَد آن از دهان و از لبش

تا پدید آید ضمیر و مذهبش

Umûr-ı mektûme zemînin ağzından ve lebinden zâhir olur. Hattâ zemînin kalbi ve mezhebi zâhir olur.

سِرِّ بیخ هر درختی و خورش

¹²⁷ "O gün ki, bütün sırlar yollanıp ortaya çıkarılır." Târık,9

جملگی پیدا شود آن بر سرش

Her ağacın kökünün sırrı ve anın yerden yeddiği mevsim-i bahârda cümlesi ağacın başı üzerine zâhir olur. Rûz-ı kıyâmetde dahi hayr ve şer herkesin ‘ameli zâhir ve âşikâre olacaktır.

هر غمی کز وی تو دل آزردہ ای

ای خورده کان بُود می خمار از

Her bir gam ki, andan dil âzerde sen bir bâde-i ‘isyânın sebebiyledir ki, anı sen nûş itmişsin.

لیک، کی دانی کہ آن رنج خمار

از کدامین می برآمد آشکار؟

Lâkin kaçan bilürsün ki, o himâr rubhı kangı meyden sana geldi. ve âşikâre oldı. Ya’ni bu mübtelâ oldığın belâ kangı ‘isyândandır. Orasını bilemezsin. Zîrâ gelen belâ o ma’siyetin cinsi değildir ki anlayasın.

این خمار اشکوفه آن دانه است

آن شناسد کآگه و فرزانه است

Bu mübtelâ oldığın belâ o dâne-i ma’siyetin çiçeğidir. Anı ol kimesne anlar ki, haber vardır. Ve ‘âkilâne hareketi vardır. Senin gibi ahmakın bu filân dâne-i ma’siyetin semeresidir deyü anlamak işi değildir. Zîrâ

شاخ و اشکوفه نماند دانه را

نطفه کی ماند تن مردانه را؟

Dâne-i ‘isyândan hâsıl olan belâ ki, şâh ve eşkûfe makâmındadır. O ma’siyetin ‘aynı değildir. Ve ana benzemez. Görmez misin meni merdin vücûduna kaçan benzer. Halbuki merd nutfeden hâsıldır.

نیست ماننده هیولا با اثر

دانه کی ماننده آمد با شجر؟

Bir misâl-i âhere dahi şürû’ idüb buyururlar ki; hîvelâ kendüye ‘âriz olan sûrete benzemez. Görmez misin dâne kendinden hâsıl olan ağaca kaçan benzer hîvelâ,

hükemâ ‘indinde bir şey’in maddesine dirler ve o maddeye ‘âriz olan sûret ta’bîr iderler. Cümle mevcûdât sûretle hîvelâdan mürekkebirdir. Ve hîvelâ kadîmdir dirler. Meselâ şem’-i âselden insân tasvîr idersin. işte o şem’-i ‘asel hîvelâdır. Ve kendüye ‘âriz olan hâle sûret dirler. İşte cümle eşyâ buna kıyâs oluna. Ammâ mütekellimîn ‘indinde eşyâ cüz-i lâ yetecezâdan mürekkebirdir. Hükemâ, cüz-i lâ yetecezânın vücûdını inkâr iderler. Bu beytde hîvelânın eserinden murâd kendüye ‘âriz olan sûret hâdisesidir.

(291-a)

Mânendâ kelimesinde olan elif zâid ve zarûret-i vezn için gelmiştir.

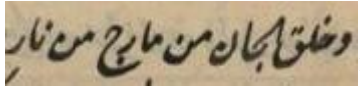
نطفه از نان است، کی ماند به نان ؟

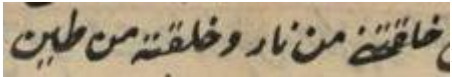
مردم از نطفه ست، کی باشد چنان ؟

Meni nândan husûle gelmiştir. Kaçan nâna benzer. İnsân nutfeden hâsıldır. Sûretde kaçan nutfe gibi olur. Bu dahi âher misâldir.

جنی از نار است، کی ماند به نار ؟

از بخار است ابر و، نیود چون بخار

Kavm-i cin ve şeytân nârdandır. Kâle’l-lâhü Te’âlâ; ¹²⁸ ve

eyzân Kâle’l-lâhü Te’âlâ hikâyetü an iblîs; ¹²⁹

böyle iken bunlar kaçan nâra benzerler ve dahi bulut buhardan hâsıl ve mahlûk olmuştur. Böyle iken sûretde buhâra benzemez.

از دم جبریل عیسی شد پدید

¹²⁸ “Cinleri dumansız halis ateşten yarattı.” Rahmân, 15

¹²⁹ “Beni ateşten yarattın, O’nu ise çamurdan yarattın”. A’râf, 12

کی به صورت همچو او شد ناپدید ؟

Cibrîl-i emîn ‘aleyhi’s-selâmın nefha ve nefesinden ‘Îsâ ‘aleyhi’s-selâmı zâhir oldı. Böyle iken kaçan sûretde ‘Îsâ ve Cibrîl ‘aleyhime’s-selâm biribirnin ‘aynıdır. Yâhud mislidir. Nedîd, Nûn’un fethiyle ‘arabî olarak nazîr ma’nâsınadır.

آدم از خاک است، کی ماند به خاک ؟

هیچ انگوری نمی ماند به تآك

Adem ‘aleyhime’s-selâm turâbdan mahlukdur. Böyle iken kaçan hâke benzer. Görmez misin hiçbir üzüm asmaya benzer mi? Asmadan hâsıl iken. Bu dahi misâl-i âherdir.

سِرِّ بیخ هر درختی و خورش

جملگی پیدا شود آن بر سرش

Sârik dârın ayağı şeklinde olur. Halbuki dâr hırsızdan hâsıl olmuştur. Gâne sârik asl ve dâr anın fer’îdir. Zîrâ ‘âkıbet sâriki dâra asarlar ve yine kaçan tâ’at ve ‘ibâdet dâimî olan cennet gibi olur belki olmaz ve cennet tâ’ata ve tâ’at cennete aslâ benzemez. Ma’a hazâ cennet tâ’atdan doğmuştur. Hadîs-i şerîfde gelmiştir ki, fahr-i kâinât ‘aleyh-i ekmeli’t-tahiyât buyurmuşlar ki; cennet bağçesi hâlidir ana ağaç dikiniz. Yâ Resûl Allâh anın ağacı nedir deyü su’âl itdiler. Cevâbında buyurdular ki; tesbîh ve zikru’l-lâhdır.

هر غمی کز وی تو دل آزرده ای

از خمار می بُود کان خورده ای

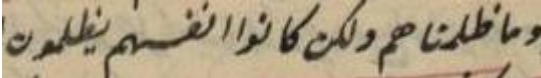
Hiçbir asıl bu temsîlât ma’lûmun oldıysa eseri gibi değildir. Böyle olunca sen dahi sende olan rubhun ve baş ağrısının aslını ve bu belâ sana kangî ma’siyetden geldiğini bilemezsin.

لیك، کی دانی که آن رنج خمار

از کدامین می برآمد آشکار ؟

Lâkin şu kadar bil ki, bu cezâ ve bu belâ sende asılsız ve sebebsiz değildir. Zîrâ suçu olmayanı Allâhü Te'âlâ kaçan incidir. Ve anı kaçan belâyâ mübtelâ ider. Belki itmez.

Kâle'l-lâhü Te'âlâ; ¹³⁰ ve eyzân

Kâle'l-lâhü Te'âlâ; ¹³¹

Ol nesne ki asıldır ve celb iden fer'î o asıldır. Eğer fer' asla benzemez ise o fer' o asıldandır.

(291-b)

böyle olunca bil ki senin rubhun senden sâdır olan 'isyânın netîcesidir. O sana olan darbın âfeti elbet bir ma'siyete iştihâdandır. Ve tehî değildir.

پس بدان، رنجت نتیجه زلتیست

آفت این ضربتت از شهوتی است

Eğer sen o günâhı 'ibret almak yönünden bilmez isen tiz dergâh-ı hakka inlemek eyle ve dahi hakdan mağfîret taleb eyle. Tâ ki Cenâb-ı Hak suçunu afv eyleye ve o gam ne ise senden anı izâle eyleye.

گر ندانی این گنهر را ز اعتبار

زود زاری کن، طلب کن اغتفار

Ve dahi yüz kere Cenâb-ı Hakka secde eyle ve söyle ki; Ey Hüdâ bu gam ki bende mevcûddur. Bana lâyıkın ve münâsibin gayrîsi değildir. Ve ben bu gam ve zecre ehakım ve bu bana zulm olmayup belki 'ayn-ı 'âdâletdir.

ای تو سبحان، پاک از ظلم و ستم

¹³⁰ "Allâh bir kavme verdiği, o kavim kendisini bozup değiştirmedikçe değiştirmez." Ra'd,11

¹³¹ "Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı." Nahl,118

کی دھی بی جرم جان را درد و غم؟

Ey Mevlâ sen mukaddes ve cümle ‘uyûbdan müberrâsın. Ve dahi ‘ibâdına zulmden pâksın. Kaçan cürmi olmayan câna derd ve gam virirsın belki kul müstehak olmadıkça ana bir belâ göndermezsın. Kâle’l-lâhü Te’âlâ;

و كذلك نذرت بعض الظالمين بعض بما

كانوا يكسبون¹³²

چون بپوشید که سبب راز اعتبار

دانشان جرم را پوشیده دار

Çünkü, bu gamın sebebini ‘ibret almakdan setr itdin ve bu gam neden olduğunu ben bilemedim. Dâimâ o cürmi dahi setr eyle ve fâş itme ki, rüsvây olmayayım.

Zîrâ senin tarafından o cürme cezâ benim cürmümi izhâr olur. Ve herkes benim kabâhatimi anlar. Zîrâ siyâsetden hırsız-ı ni’am zâhir olur. Böyle ise sebebini setr buyurup bana bildirmediğin gibi cezâyı dahi terk idüb suçumu dahi halka bildirme diyerek yalvar dimekdir.

من معین می ندانم جرم را

لیک هم جرمی بباید گرم را

Yâ Rab ben cürmümi mu’ayyen bilmem lâkin bu gama bir cürm lâzımdır. Ve bu gam cürmsüz olmaz. Elbet bunun bir aslı vardır. Kürm, kef’in zammı ve râ’nın sükûnuyla gam ve gussa ma’nâsınadır.

عزم کردن شاه چون واقف شد پیران خیانت که بپوشند و عفو کنند

و کینه آن را با او دهد

Burası pâdişâhın ‘azm ve kasd eyledmesi beyânın dadır. Çünkü pâdişâh o pehlivânın hiyânetine vâ kıf oldu. Ana ‘azm itmesi ki, bu cürmi pâdişâh setr ide. Ve bu suçu afv

¹³² “İşte biz zalimlerin bazısını bazısına kazandıkları sebebiyle dost yapar peşine takarız.” En’am,129

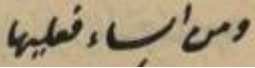
ide. Ya' ni bu pehlivânın itdiği kabâhati erkân-ı devletinden bir kimesneye söylemeye ve kendini dahi niçün bu işi böyle itdin mü'âhaza eylemeye belki afv ile mu'âmele ide.

و دانست که این فتنه جزای او بود

و قصه او بود و ظلم او بر صاحب موصول که و من اب و فطیها ان ربك لبانه

(292-a)

Ve dahi pâdişâh bildi ki, bu vukû' bulan fitne fi'linin cezâsı idi. Ve dahi kendinin âher kimesnenin haremine itdiği kasdın cezâsıdır. Ve dahi Musul sâhibi ve pâdişâhının üzerine 'iyâlini almak için 'asker çeküb itdiği zulmün cezâsıdır. Niteki,

Kur'ân-ı Kerîmde; ¹³³ buyurulmuşdur. Ya'ni bir kimesne ki bir çirkin 'amel işledi. O 'amel kendine râci'dir. Ve kendi mazarratı içündür. Ve yine Kur'ân-ı Kerîmde; Senin Rabbin görecek ve cümlenin hâline vâkıf olacak mahalledir. Ya'ni nin hâlini bilür dimekden kinâyedir. Mirsâd, mîm'in kesriyle şol yüksek mahalle dinür ki, andan halkın hâline vukûf kesb olunur.

و ترسید که اگر انتقام کشد آن انتقام هم بر سر او فرود آید چنانکه این ظلم و طمع

بر سرش فرود آید

Ve dahi pâdişâh havf havf eyledi ki, eğer bunlardan intikâm alur ise o intikâmın cümlesi anın başı üzerine nâzil olur. Encileyin ki, kendinin itdiği zulm ve tama' kendi başı üzerine vâki' oldı. Hâsılı pâdişâh şu itdiği kabâhatden ve kendüye âid olduğından 'ibret alup pehlivândan ve o câriyeden intikâm almakdan fâriğ oldı dimekdir.

شاه با خود آمد، استغفار کرد

یاد جرم و زلت و اصرار کرد

¹³³ "kim kötülük yaparsa kendi aleyhinedir." Casiye,15

Pâdişâh kendüye geldi. Ve itdiği cürme istiğfâr eyledi. Kendi cürmünü ve sâdır olan zellesini ve bu husûsa itdiği isrârı yâd eyledi.

گفت با خود: آنچه کردم با کسان
شد جزای آن به جان من رسان

Kendüye didi ki; ol nesneyi ki, ben âher kimesnelere eyledim, Anın cezâsı benim cânıma vâsıl olıcaı oldu. Yine ider isem yine mazarratı bana ‘âid olur didi. Eyüsi afv idüb intikâm ve mücâzât tarafına gitmemelidir fikrini eyledi.

قصِدِ جفّتِ دیگران کردم ز جاه
بر من آمد آن و افتادم به چاه

Gayîlerin çiftine pâdişâhlığımdan için ve kuvvetimden için kasd eyledim o kasd itdiğim husûs başıma geldi. Ve ben kuyuya düşdüm. Ya’ni bu belâya giriftâr oldum.

من در خانه کس دیگر زدم
او در خانه مرا زد لاجرم

Yine melik dir ki; ben gayri kimesnenin hânesinin kapusunu urdum. O gayri kimesne dahi bu cihetden benim hânemin kapusunu urdı. Ya’ni be âhere zulm ve hiyânet eyledim. Benim itdiğimi dahi bana itdiler dimek istedi.

هر که با اهل کسان شد فسق جو
اهل خود را دان که قوّد است او

Her kimesne ki, âher kimesnelerin ‘iyâline fisk isteyici oldu. Ve âher kimesnenin ‘iyâlini tasarruf eyledi bil ki, o adam kendi ehline pezevendir. Zîrâ anın dahi ehlini tasarruf iderler ve kendisi bilmez. Bu cihetden pezevenk olmuş olur. Kavâd, kâf’ın

fethiyle ‘Arabîdir pezevenk ma`nâsınadır. Niteki, ¹³⁴ dinmiştir.

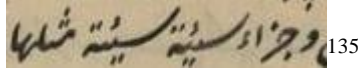
ز آنکه مثل آن جزای او شود
چون جزای سیئه مثلش بود

¹³⁴ Kim ki çalar, çalarlar. (Çalma kapımı çalarlar kapımı); deyiş.

(292-b)

Zîrâ o itdiği ‘amelin misli o kimesnenin cezâsı olur. Ve itdiğini bi ‘aynihî bulur. Çünkü, her çirkin ‘amelin cezâsı anın misli olur deyü buyurulmuşdur. Kâle’l-lâhü

Te’âlâ fi kitâbihi’l-celîl;

چون سبب کردی کشیدی سوی خویش

مثل آن را، پس تو دیوئی ز پیش

Çünkü, bir ‘amelin sebebini eyledi ve anın misli senin başına gelmeği kendi üzerine çekdin. Böyle olunca sen elbetde pezevenk olursun. Şübhe itme demek olur.

غصب کردم از شه موصل کنیز

غصب کردند از من او را زود نیز

Musul şehri sultânından ben câriyeyi gasb itdim. Benden dahi anı tiz bilâ visâl gasb itdiler didi.

او امین من بُد و لالای من

خایش کرد آن خیانتهای من

O ki, benim emînim ve mu’temedim idi. Ve benim lalam idi. Böyle iken benim hiyânetlerim anı bana hâin eyledi. Heb kusûr bendendir didi. Âferin sad hezârân âferin melikin çok ‘irfânı var imiş.

نیست وقت کین گزاری و انتقام

من به دست خویش کردم کار خام

Bu vakit ahz-ı intikâm vakti değildir. Suç benimdir. Ben kendi elim ile çirkin iş eyledim. Kin güzârî dahi intikâm ma’nâsınadır.

گر کشم کینه از آن میر و حرم

آن تعدی هم بیاید بر سرم

¹³⁵ “Bir kötülüğün cezâsı da onun misliyle verilir.” Şûrâ,40

Eğer kusurıma i'tirâf itmeyüb o pehlivâ n o câriyenin üzerine kin çekersem ve bunlardan ahz-ı intikâm idersem o zulm dahi yine benim başım üzerine vâki' olur.

همچنان کاین ظلم آمد در جزا

آزمودم، باز نزمایم ورا

Encileyin ki, bu bir fi'il-i şenî' cezâda benim başıma geldi. İşte tecrübe itdim. Yine bir çirkin 'amel idüb anın dahi cezâsını çekmekle tecrübe itmeyim didi.

دردِ صاحبِ موصلمِ گردنِ شکست

من نیارم این دگر را نیز خست

Musul pâdişâhının ızdırâb-ı kalbi benim boynumu kırdı. Ve bana keder virdi. Bu sûretde ben kâdir değilim gayri adamın kalbini tımalamağa zîrâ zulm ne imiş ben anı anladım didi.

داد حکمان از مُکافاتِ آگهی

گفت: انْ عُدْتُمْ بِنَا بِنَا

Kendi mükâfâtından Cenâb-ı Hak bize haberdârlık virdi. Buyurdu ki; eğer siz haddi tecâvüz iderseniz. Biz dahi sizin hakkınızda haddi tecâvüz ideriz. Kâle'l-lâhü Te'âlâ;

¹³⁶ Ben böyle olunca intikâm ve haddi tecâvüz itmekden havf iderim. Zîrâ Allâhü Te'âlâ dahi tecâvüz idüb bizden ahz-ı intikâm ider.

چون فزونی کردن اینجا سود نیست

غیر صبر و مرحمت محمود نیست

Çünkü, burada ziyâde gazab ve tecâvüz eylemekliğin fâidesi yoktur. Öyle olunca sabr ve merhametin gayrisi bir şey' ve hâl-i mahmûd değildir. Hemen eyüsi bu emr-i mekrûha sabr

(293-a)

¹³⁶ "Ama siz tekrar (fesada)dönersiniz. Biz de (cezaya)döneriz." İsrâ, 8

ve tahammüldür diyerek hayli 'âkilâne mülâhazalar eyledi.

رَبَّنَا اَنَا ظَلَمْنَا "سهو رفت"

رحمتی کن، ای رحیمیہات زفت

Yine melik-i mensaf didi ki; Ey bizim Rabbimiz biz nefsimize zulm itdik. Bizden sehv ve hatâ vâki' oldu. Zîrâ bi gayr-i hak Musul Melikine gadrimiz oldu. Sen bize merhamet eyle Ey Mevlâ senin 'ibâdına azîm rahîmliklern vardır.

عفو کردم، تو هم از من عفو کن

از گناہان نو و جرم کهن

Yâ Rab ben pehlivânın bana itdiği hiyânet cürmünü ben bahş eyledim. Sen dahi benden eski ve yeni günâhları afv eyle.

گفت: اکنون ای کنیزک و امگو

این سخن را که شنیدم من ز تو

Bu mülâhazaları eyleden sonra Melik-i Mısır câriyeye didi ki; ey câriye bu sözi ki senden işitdim. Sakınup pehlivâna âşikâre söylemeyesin.

با امیرت جفت خواهم کرد من

الله الله، زین حکایت دم مزن

Ben seni o pehlivân ile eş itmek isterim. Sakın bu beynimizde vâki' olan nesneden nefis urma. Bunun gibi mahallerde Allâh Allâh, gâyet sakın dimekden kinâyedir.

تا نگرده او ز رویم شرمسار

کاو یکی بد کرد و، نیکی صد هزار

O pehlivân hattâ benim yüzümden pişmân olmasın. Zîrâ bir 'amel-i kabîh eyledi. Velâkin benim hakkımda yüzbin eyü 'amel eyledi. İnkâra kâdir değilim didi.

بارها من امتحانش کرده ام

خوب تر از تو بدو بسپرده ام

Niçe kere ben anı imtihân ve tecrübe eylemişimdir. Ve imtihânda eyü gelmişdir. Senden ziyâde güzelini ana ısmarlamışım. Öyle iken hiyânet itmedi. Bu def'adaki kusûr bendendir didi.

در امانت یافتم او را تمام

Emânetde ve 'adem-i hiyânetinde ben o bahâdırı tamâm buldum. Ya bu nedir dir isen. Benim eylediğim çirkin 'amelden nâşî bana bir kazâ-yı İlâhîdir didi.

را خویش امیر آن خواند خود به پس

را اندیش قهر خشم خود در کُشت

Bundan sonra pâdişâh o kendi pehlivânını kendüye da'vet itdi. Ve huzûruna ihzâr itdi. Ve dahi kendinde mevcûd olan kahr-ı endîş gazabını öldürdi. Ya'ni nefsi emmâresine gâlib oldu demekdir.

پذیر دل بهانه يك او با کرد

که شدستم زین کنیزك من نفیر

Pâdişâh o pehlivâna bir kabûl olunur bahâne eyledi. Öyle diyerek ki; ben bu câriye-i ma'hûdeden feryâd idici yâhud nefret idici olmuşumdur. Bu câriye bizim sarayımızda olmayacak.

ز آن سبب کز غیرت و رشك کنیز

مادر فرزند دارد صد ازیز

Ol sebebden muzdarib olmuşumdur ki, bu câriyenin gayretinden ve bu câriyeye kemâl-i hasedinden oğlumun anası çok ızdırâb tutar. Ezîz, sıklet ve ızdırâb ma'nâsıdır. Ya'ni şâhzâdenin vâlidesi bu câriyeyi kat'â istemez. Ve bununla imtizâc itmez. Bu cihetden

(293-b)

bî huzûr oldum. Ve râhatım meslûb oldu didi.

مادر فرزند را بس حق هاست
و نه در خورد چنين جور و جفاست

Gâne pehlivân didi ki; mâder-i şahzâde varsun reşk itsin. Ve reşk ile sikletde olsun. Siz anı böyle olduğunu bilmez gibi hareket idiniz. Bu beyt ile pâdişâh cevâb virir ki; Mâder-i şehzâdenin bizde hukûk-ı kesîresi vardır. O buncalayın tarafımızdan cevr ü cefâyâ sezâ değildir. Ben onun ızdırâb hâlini hukûka mebnî istemem.

ارشك و غيرت ميبرد خون ميخورد
زين كنيزك سخت تلخي ميبرد

Mâder-i şehzâde reşk ve gayret iletir. Bu câriyeden için muzdarib olur. Ve ziyâdesiyle ızdırâb iletir. Bizim yüzümüzden böyle muzdaribü'l-hâl olması lâyük değildir.

چون کسی را داد خواهم اين كنيز
پس تو را اوليتز است اين، ای عزيز

Çünkü, o câriyeyi nâçar bir kimesneye tezvîc murâd iderim. Böyle olunca bu câriye sana ey ‘azîz zât ziyâde evlâdır.

که تو جانبازی نمودی بهر او
خوش نباشد دادن او را جز به تو

Zîrâ sen bu câriye için cân fedâ itmek izhâr itdin. Bu cihetden senin gayrına bu câriyeyi virmek hoş ve münâsib olmaz diyerek böyle mülâyim ve ma’kûl bahâne tertîb eyledi. Bundan sonra,

عقد كردش با امير او را و داد
خشم را و حرص را يك سو نهاد

Pâdişâh o emîre câriyeyi ‘akd-i nikâh eyledi. Ve ana ısmarladı. Ve kendinin bunlara gazabını ve câriyenin hüsnüne hırsını mahv eyledi. Hurd u merd, ufak tefek ma’nâsınadır.

بیان لطف جن قسمنا که یکی را قوت و شهوت خزان دود

Burası .. kasemnâda olan lütf u kerem-i İlâhînin beyânında ve herkese o taksîmde bir gûne ihsân-ı bârî olmuşdur. Bir kimesneye merkeblerin şehvet-i hayvâniyesini virir. Bu hâl dahi bir ni'metdir.

ویکی را کیاست قوه انبیا و فرشتگان دهد

Ve dahi kuluna enbiyâ-i 'izâm 'aleyhimü's-selâmın ve melâikenin 'irfânını virir. Asıl ihsân-ı bârî budur. Var sâir umûrı dahi buna kıyâs eyle. Meselâ bir kuluna 'ilim virir. Ve birine cehil virir. Ve yine bir kuluna hüsn virir. Ve âherine çirkinlik virir. Ve bir kuluna ezelde gnâ ve 'izzet virir. Ve bir gayrisine fakr u zillet virir.

بیت سرز هوا تا فتن از سرور بیت ترک هوا قوه پیغمبریت

Başını hevâ-yı nefisden bükme ve hevâ-yı nefsinde ittibâ' itmek ululukdan ve sa'âdetden neş'et ider. Zîrâ hevâyı terk enbiyâ kuvvetiyle vücûda gelür. Herkesin terk-i hevâ kârı değildir.

بیت تخمهای که شهوت بود بر آن جز قیامت نبود

(294-a) Ol 'amel tohumları ki, nefse ve şehvete mensûb değildir. Anın mahsûli kıyâmete mensûbun gayri değildir. Belki kıyâmetde anın ecr ve mezdini bulur ve hakdan alır.

گر بُدش سُستی ز نری خزان

بود او را مردی پیغمبران

Eğer o pâdişâhda erkek merkeblerin şehvetinin gevşekliği var ise ve merkebler gibi cimâ'a kudreti yok ise o şâha be'is yokdur. Zîrâ .. kasemnâda ana enbiyânın merdliği ve kuvveti virilmişdir. Zîrâ pehlivândan dilediği gibi ahz u intikâma kâdir iken afv yolunu ihtiyâr itdi. Bu hâl peygamber hasletidir. İşte pâdişâha bu hulk-i kerîm virilmişdir. Şehvet virilmemiş ise zararı yokdur.

ترک خشم و شهوت و حرص آوری

هست مردی و رگ پیغمبری

Zîrâ hışmı terk ve şehveti terk ve harîsliği terk âdemîyettir. Ve peygamberlik hilkatidir. Rek, damara dinür. Bu makâmda ahlâk murâd olunur.

نرّی خر گو مباحش اندر رگش
"حق همی داند" الغ بگلر بگش

Merkebe şehveti şöyle ki, pâdişâhda olmasun bundan pâdişâhın şânına bir şeyn gelmez. Zîrâ böyle hulk-i kerîm sâhibine Cenâb-ı Hakk ulu ve pâdişâhlar pâdişâhı okur. Ve nâmı nezd-i hakda böyledir. Bu sûretde şehvet-i hayvâniye olmamakda zarar mütehakkık değildir. Belki zikri bile olmasa yine insân-ı kâmilidir. Uluğ, hemze'nin ve lâm'ın zammeleriyle kadri 'azîm olana dinür.

مُرده ای باشم، به من حق بنگرد
به از آن که زنده باشم دور و رَد

Ben bir mürde ve meyyit olayım da Cenâb-ı Hakkın makbûlü olayım. Bu hâl bir hayy ve zindenin hâlinden eyü ve a'lâdır ki, o zinde Allâhü Te'âlânın ba'îdi ve merdûdudur.

مغز مردی این شناس و، پوست آن
آن بُود در دوزخ و، این در جَنان

Merdliğin mağzâ ve hülâsası terk-i hevâ ve terk-i şehveti anla ve dahi şehveti ve hırsı bunun postı ve kaşrı anla. Zîrâ bu insânı cehenneme iletir. O merdlik cennete iletir.

حفت الجنة مكاره را رسيد
حفت النار از هوا آمد پديد

Terk-i hevâ cennete götürdüğünü ve şehvet cehenneme îsâl ittiğini bu beyt ile isbât idüb, buyururlar ki; Görmez misin cennet mekrûhlar ile ve terk-i hevâ ve terk-i şehvet ile tezyîn olundu. Hadîs-i şerîfi Peygamber-i zîşândan bize vâsıl oldu. Ve dahi cehennem hevâdan 'alevgîr ve müzeyyen oldu. Hadîs-i şerîfi bize vâsıl oldu. Bu hadîs-i şerîfler delâlet eylerler ki, terk-i hevâ insânı cennete ve hevâ insânı cehenneme götürürler imiş.

ای ایاز نرّه شیر دیو کُش
مردی خر کم، فزون مردی هُش

Ey erkek arslan gibi nefs-i emmâreyi öldürücü Ayaz. Ayazdan murâd terk-i hevâ eyleyen zâtdır. Ayaz ‘unvânıyla ta’bîri gelecek.

(294-b)

Ayaz hikâyesine işâret içündür. Şehvet-i hayvâniye eksik olsun be’is yokdur. Hemân ‘akıl merdliği ziyâde olsun. Zîrâ âdemiyyet bununladır. Ve Şehvet-i hayvâniyenin merdlikde medhali yokdur.

آنچه چندین صدر ادراکش نکرد
لعبِ کودک بود پیشت، اینت مرد

Ol nesneyi ki, bu kadar ulu kimesneler anı idrâk idemedi. Senin önünde bâzice-i etfâl idi. İşte sana insân-ı kâmil. Kemâlden murâd Ayaz’ın pâdişâhın gevherini şikest itmesidir. Çendîn sadrdan murâd Sultan Mahmud’un vüzerâsıdır. Ve idrâk idemedikleri gevhere acıyup ve şikest itmeyüb belki pâdişâhın emrini ve nutkunu şikest itmeleridir. Bu hikâye şimdi serh-i âtîde bervech-i tafsîl beyân olunsa gerekdir. Yine pâdişâh Ayaz’a hitâb idüb buyururlar ki;

ای بدیده لذتِ امر مرا
جان سپرده بهر امرم در وفا

Ey benim emrimin lezzet ve halâvetini görmüş ve bilmiş olan Ayaz. Ve benim emrim için vefâ itmekte cân ısmarlamış Ayâz. Sen ‘akl ve idrâkde sâir kimesnelere benzemezsin. Ve cümleden her cihetden mümtâc olmuşsun.

داستان ذوق امر و چاشنیش
بشنو اکنون در بیان معنویش

Ulularun emrine imtisâlde olan zevkin hikâyesini ve anın lezzetinin hikâyesini şimdi anı ma’nevî olan beyânda dinle. Beyân-ı ma’nevîden murâd Ayaz’ın hısâl-i hamîdesinin ve rüşd ve kiyâsetinin beyânıdır. Zamîr şîn dahi Ayaz’a râci’dir. Cümlelerin ma’lûmudur ki, ‘ârifler dürr ve gevheri ve cemî’ mâsivâyı işte böyle emr-i bâriye imtisâlde şikest eylerler ve Mevlânın emrini kendilerine matmah nazar iderler.

Lâkin ‘irfânı olmayanlar nef’-i dünyâyı emr-i bârî üzerine tercîh ve takdîm iderler. Zîrâ emre imtisâlden lezzet almamışlardır. Hemân telezzüzleri dünyâ nef’i celbine mahsûsdur.

داودن شاه که عمر را میان دیوان

و جمع بدست وزیر که این چند اروز

Burası pâdişâhın bir kıymetli gevheri dîvân ortasında vezîrin eline virmesidir. Öyle diyerek ki, bu gevher ne mikdâr bahâ ider. Bunu takdîm eyle.

و مبالغه کردن وزیر در قیمت آن گوهر

Ve dahi vezîrin o gevherin kıymetinde mübâlağa eylemesi beyânındadır.

و فرمودن شاه او را که اکنون این را بشکن

Ve dahi şâhın vezîre emr itmesi beyânındadır ki, bu gevheri kır.

و گفتن وزیر که این را چون شکنم

Ve dahi vezîrin söylemesi beyânındadır ki, bu gevheri nice şikest eyleyeyim. Zîrâ gevhere zulümdür.

یک صباحی جانب دیوان شتافت
جمله ارکان را در آن دیوان بیافت
Sultan Mahmûd bir gün

(295-a)

dîvân cânibine ‘acele gitdi. Cümle ehl-i dîvânı Dîvânda hâzır olmuşlar buldı.

گوهری بیرون کشید او مستنیر
پس نهادش زود در دست وزیر

Sultan Mahmûd ziyâ virici bir cevheri koynundan taşra çekdi ve ihrâc eyledi. Ba’dehû tiz sadr-ı a’zâminin yanına varup gevheri anın eline virdi.

گفت: بشکن، گفت: چوئش بشکنم؟

نيك خواه مخزن و مالت منم

Pâdişâh vezîre didi ki; bu cevher nicedir. Ve bu cevher ne bahâ ider. Vezîr dahi didi ki; yüz merkeb yükü altundan dahi ziyâde bahâ ider.

چون روا دارم که مثل اينيك خواه مخزن و مالت منمن گهر

Pâdişâh didi ki; bu cevheri kır. Vezîr dahi cevâbında didi ki; nice kırarım ben senin hazînenin ve mâlının dostıyım. Bunu şikeste itmekde gadr-i küllî olur. Senin mâlına bu hiyâneti revâ görmem.

چون روا دارم که مثل اين گهر

که نياید در بها گردد هدر؟

Nice câiz tutarım ki, bu kehriben misli bahâya gelmez hedr ve telef ola. Ve böyle bir gevher ... elden gide.

گفت: شاباش و بدادش خلعتی

گوهر از وی بستند آن شاه فتی

Pâdişâh vezîre didi ki; sana Tahsîn ve âferîn olsun. Ve dahi ana bir hil'at virdi. Ve gevheri o şah u fetâ vezîrin elinden aldı.

کرد ايثار وزير آن شه ز جود

هر لباس و حله کاو پوشیده بود

O ihsân sâhibi pâdişâh her libâsı ki, geymiş idi. O vezîre bağışladı.

ساعتيشان کرد مشغول سخن

از قضيه تازه و سیر کهن

Sultan Mahmud bir mikdâr zamân ehl-i dîvânı sözine meşgûl eyledi. Yeni vukû'bulan havâdis-i dehrîyyeden ve köhne olan esrârdan, Râzgehenden murâd selefde vukû'bulmuş havâdis-i kadîmedir.

حاجبی دست به دادش آن از بعد

که: چه ارزد این به دست طالبی؟

Bundan sonra o gevheri bir perdedârın eline virdi. Öyle diyerek ki; bir tâlibin önünde bu gevher ne değer. Bir eyü nazar eyle. Hâcib, pâdişâhların perdedârına ve kapucısına ta'bîr iderler.

گفت: ارزد این به نیمه مملکت

حافظش بادا خدا از مهلکت

Hâcib dahi cevhere nazar idüb didi ki; bu cevher bu memleketin rub'unu değer. Ve rub'unun emlâkine mukâbil gelür. Böyle olduğundan için Cenâb-ı Kibriyâ bu cevheri helâkden saklasun. Nîme, rub' ma'nâsınadır. Nîm, yarım ma'nâsına olduğu gibi. Mehlek, helâk ma'nâsınadır. Ve âhirinde olan te'si dahi nakl içündür. Zîrâ 'Arabî olan kelimenin âhirine te getirüb, lûgat-i Fârisiye nakl şâyi'dir.

گفت: بشکن، گفت: ای خورشید تیغ

بس دریغ است این شکستن، بس دریغ

Yine pâdişâh o hâcibe didi ki;

(295-b)

bu gevheri kır. Niteki, vezîre dahi dimiş idi. Hâcib dahi cevâbında didi ki; ey kılıcı güneş gibi enver olan zât. Bu cevheri kırmaklık için sonra çok derîğ ve hayf yimeklik vardır. Ya'ni insân, ben böyle cevher-i nâyâbı niçün telef itdim diyerek çok evvâh ider dimekdir. İkinci derîğ evvelki derîği te'kîddir.

قیمتش بگذار، بین تاب و لمع

که شدست این نور روز او را تبع

Bu cevherin kıymeti terk eyle ve bahâ itmesine bakma şunda olan ziyâyı gör. Ve ana nazar eyle ki, kırmağa lâyıık mıdır? Zîrâ gündüzün nûrı bu cevherin nûrına tâbî' olmuşdur. Ya'ni nûrı nihâdın nûrına gâlibdir demek istedi. Bu sûretde bana bunu kır deyü emrin maksûl değildir. Ve benim dahi senin emrine imtisâl ile şikest itmekliğim münâsib değildir didi.

دست کی جنبد مرا در کسر او؟

کی خزانه شاه را باشم عدو؟

Benim elim o cevheri kırmakda kaçan hareket ider. Belki kırmağa kâdir olamaz zîrâ şâhın hazînesine ben kaçan düşmanım. Eğer ben bunu kırar isem senin düşmanın olmaklığım lâzım gelür.

شاه خلعت داد و ادرارش فزود

پس دهان در مدح عقل او گشود

Pâdişâh bu hâcibe dahi hil'at ilbâs eyledi. Ve vazîfesini zam eyledi. Ba'dehû bu hâcibin medhinde ve 'aklında senâ için Sultan Mahmud ağzını açdı ve âferîn diyerek sıdkını ve emânetini tahsîn eyledi.

بعد يك ساعت به دست مير داد

دُرّ را، کاین امتحان کن بازدياد

Yine bir mikdâr zamân mürûr itdikden sonra o imtihân idici o gevheri bir beğın eline virdi. Ve yine kıymetinden su'âl itdi. Ve kesriyle emr itdi.

او همین گفت و همه میران همین

هر یکی را خلعتی داد او ثمین

Ve emîr dahi bunları taklîd idüb. Bunların virdiği cevâbı söyledi. Ba'dehû sâir ümerâya yegân yegân cevheri arz idüb. Cümle mîrân dahi bu vechile hareket itdiler. Ve böyle didiler. Yine pâdişâh bunlara zamîrinde mahfâ sırrı izhâr itmeyüb her birisine kıymetli hil'at ilbâs itdi. Semîn, bahalu nesneye ta'bîr olunur. Velâkin 'indinde bu emîrânın ahvâli makbûl olmadı. Belki makbûl olan Ayaz'ın yapıdığı işdir. Serh-i âtîde beyân olunsa gerekdir.

جامگيهانشان همی افزود شاه

آن خسیسان را ببرد از ره به چاه

Bu emîrânın kaftan bahâlarını güyâ re'yelerini tahsîn itdiğinden pâdişâh artırır idi. Bu denîler bu cihetden mağrûr iderek sırât-ı müstakîmden ihrâcla çâh kibr ve gurûra ilkâ eyledi. Ve bunlar râyimizde musîb olduk zan itdiler. Ba'zı dervîşân mükrem olup ve dünyâ yüzine bir mikdâr gülme ile kendilerini makbûl-ı dergâh-ı hüdâ zan iderler.

(296-a)

Zan bu ki, mekrü'l-behîdir. Ve zanları gibi değildir.

همچنین گفتند پنجه شصت امیر

جملگان، يك يك، به تقلید وزیر

Buncalayın eli altmış emîr, vezîri taklîd iderek cümlesi bir bir müttahidü'l-lafz söylediler. Ve o gevheri kırmadılar. Ve iş şâhın murâdı üzerine olmadı. Velâkin bunlara izhâr itmedi.

گر چه تقلید است استون جهان

هست رسوا هر مقلد ز امتحان

Eğerci, dünyânın direği taklîddir. Ve dünyâ taklîd ile kâimdir. Her ne kadar böyle ise taklîd emr-i makbûl olmayup imtihândan her mukallid rüsvâdır. İşte böyle imtihân olundukda mukallidin hakâreti nümâyân olur. Bu hikâyede asl vezîr oldu. Sâir ümerâanın mukallidi oldılar. Hemân cenâb-ı Kibriyâ cümlemizi taklîdden halâs buyurup ehl-i tahkîk mertebesine vâsıl eyleye. Âmin

رسیدن که مراد دست بدت و آخر دور با پای زر سپید

Ve gevherin elden ele irişmesi ve devr-i âhirde Ayâz'ın eline irişmesi beyânındadır.

و کیا است ایاز و مقلد ناشدن او ایشانرا

Ve dahi Ayâz'ın mağrûr olmaması beyânındadır. Pâdişâhın anlara hîlesine ve mâl virmesine, kâl; hîle ve mekr ma'nâsınadır.

و خلعتها و جامکیها افزون و مدح مخطمان کردن بکر و امتحان

Ve dahi hil'atlar ilbâsına ve kaftân bahalarını artırmasına ve hatâ idicileri mekr için ve imtihân için medh ve senâ itmesine mağrûr olmaması beyânındadır.

که که روا باشد مقلد را مسلمان داشتن

Andan için mağrûr olmadı ki, kaçan revâ olur mukallidi Müslümân tutmak. Eğer ben dahi anları taklîd itmiş olursam. Müslüman olmamam lâzım gelir.

مقلد مسلمان باشد اما نادر شد که مقلد ازین امتحانها بسلا | بیرون آید

Eğer dinürse ki, mukallid mü'min değil midir? Ayâz dahi bu su'âle cevâb virir ki, eğerçi mukallid mü'mindir lâkin nâdir olur ki mukallid bu imtihânlardan selâmetle taşra gele. Niteki, ez cümle bu husûsda mukallidler imtihândan selâmetle taşra gelediler. Ve pâdişâhın murâdını biribirlerine taklîd sebebiyle anlamaya kâdir olamadılar. Ve cümle hatâ itdiler. Zîrâ şâhın murâdı gevher şikest olsun. Lâkin nutkı şikest olmasun idi. Bu emr-i dakîka ancak Ayâz vâkîf oldu. Muhakkak olduğundan içün,

کہ ثبات بدینا ہمارا والا من عصمہ

Mukallidin selâmet bulmaması andan neş'et ider ki, eshâb-ı basâirin sebâtını mukallid tutmaz. İllâ şol mukallid tutar ki, Allâhü te'âlâ anı hıfz eyledi.

زیر حق یکیت وان را ضد بیار غلط افکن و مشابہ حق

Zîrâ hak birdir ve anın insânı galata düşürücü zıddı çokdur. Ve dahi hakka benzeyicidir.

مقلد چون آن ضد را نشناسد از آن روح حق را شناخته باشد

Mukallid çünkü,

(296-b)

anlamaz. Bu cihetden hakkı anlamamış olur.

اما حق با آن ناشناخت او جو اور اینتا بہ کار

Lâkin cenâb-ı Kibriyâ o mukallidin hakkı anlamaması 'inâyeti sebebiyle hıfz tutar.

ان ناشناخت او زیان ندارد

Anın o anlamamsı zarar tutmaz. Bu cihetden mukallidlerin içinden men 'asama'l-lâh olanları bâlâda istisnâ buyurdılar. Hâsıl-ı kelâm taklîd bir emr-i müstahsen değildir. Andan tahkîk mertebesine tecâvüz itmeğe sa'î eyle dimek olur.

ای ایاز، اکنون بگوئی کاین گھر

چند می ارزد بدین تاب و هنر

Bundan sonra pâdişâh Ayâz'a hitâb idüb didi ki; ey Ayâz şimdi sen söylemez misin ki, bu gevher ne değer. Bu ziyâ ile ve bu hezi eyle.

گفت: افزون ز آنچه تانم گفتم من

گفت: اکنون زود خردش در شکن

Ayâz dahi emr-i pâdişâhîye imtisâl idüb didi ki; bu bu gevher kıymetde ziyâdedir. Ol nesneden ki ben bunu takdîm için söylemeğe kâdirim. Ya'ni benim söyleyeceğim bahâdan bunun bahâsı ziyâdedir dimekdir. Böyle deyince pâdişâh didi ki; tiz bu cevheri hurd olarak kır. Ve pâre pâre eyle. Çünkü, pâdişâh bu vechile emr eyledi ve emri böyle olacağını Ayâz hiss itdiğinden,

سنگها در آستین بودش شتاب

خُرد کرد و، پیش او بود این صواب

Taşlar Ayâz'ın yekinde hâzır idi. Hemân 'acele ile o cevheri hurda eyledi. Zîrâ anın önünde kâr-ı savâb bu idi. Gevhere yazıkdır demek değil idi.

ز اتفاق طالع با دولتش

دست داد آن لحظه نادر حکمتش

O Ayâz'ın devletle ve sa'âdetle olan tâli'inin kendüye ittifâkından o anda o hikmet-i nâdire kendüye zâhir oldu. Ve bir emîrin 'aklına gelmeyen emr-i 'azîm Ayâz'ın 'aklına geldi. İşte insânın tâli'i kendüye yâver oldukda böyle hikmet-i nâdirelere vukûf mukadder olur.

صفا با آن بود دیده این بخواب یا

کرده بود اندر بغل دو سنگ را

Bu husûs böyle olacağını o safvetle dolu olan Ayâz rüyâda görmüş idi. Binâberîn koltuğuna iki taş alup hâzır eylemiş idi. Ya'ni gûyâ rüyâsında Ayâz'a demişler ki, pâdişâhın emri ve rızâsı cevheri şikest itmeğedir. Encâmında sana dahi su'âle nöbet

gelür. Taş hâzır idüb bilâ tevakkuf gevheri şikest eyle ki makbûl olasın. Ayâz dahi gördüğü rüyâya binâ'en taş hâzır itmiş gibi oldu.

همچو يوسف کاندرون قعر چاه
کشف شد پایان کارش از اله

Ayaz'a bu işin zuhûrı anın gibi oldu ki, Yusuf 'aleyhi's-selâm kuyunun ka'rının içinden encâm-ı kâr ne olacaktır. Hak Te'âlâ Hazretlerinden ana şif oldu. Ya'ni Yusuf 'aleyhi's-selâma Mısır'a sultân olacağı zindânda nice ma'lûm oldıysa Ayâz'a dahi

(297-a)

bu iş encâmı ne olacağı taraf-ı hakdan öylece ma'lûm oldu demekdir.

هر که را فتح و ظفر پیغام داد
پیش او یک شد مُراد و نامُراد

Her kimesneye ki, feth ve zafer haber virdi. Anın önünde ber murâd olmak ve nâ murâd olmak birdir ve müsâvîdir. Böyle olunca şimdiki nâ murâdlığa nazar idüb me'yûs olmaz.

هر که پایندان وی شد وصل یار
او چه ترسد از شکستِ کارزار ؟

Her kimesneye ki, yârin vaslı dâimî oldu. O kimesne cenkden niçün korksun. Zîrâ cenkden havf ölmek içündür. Böyle ölmekte dahi bir zarar yokdur. Bu sûretde muhârebeden havf itmez bunun gibi Ayâz dahi hakikat-i hâle vâkıf oldu. Gevheri şikest itmekden aslâ havf itmez demekdir.

چون یقین گشتش که خواهد کرد مات
فوتِ اسب و پیل باشد ترهات

Beyt-i sâbıkı temsîl için buyururlar ki; çünkü, şatrançbaza a'lâ bildiği cihetden yakîn oldu ki, hasmını şatranç oyununda mât itmek ister ve gâlib olacağına ümîdi vardır.

Böyle mâhir şatrançbaza esb ve filin fevti beyhûde ve lağv kabîlindedir. Ya'ni esnâ-yı la'bde hasmı esb ve filini alur ise şatranç oyununda mâhir olan zât kayd itmez. Zîrâ hasmına bî esb ve bî fil gâlib olacağını bilür. Esb ve filden garaz hasma galebe için idi. Çünkü, bî esb ve bî fil gâlib olacaktır. Esb ve filin meydândan zevâli kendüye ızdırâb virmez. Bunun gibi bir kimesne ki, vâsıl-ı hak oldı. Meydân-ı harbin şikesti olmaklıktan havf itmez. Ya'ni hayât ile ve memât, 'indeinde müsâvî olur demek ister. Terhât, lağv ve hezeyân ma'nâsınadır.

گر برد اسبش هر آنکه اسب جوست
اسب او گوئی که پیش آهنگ اوست

Eğerci, şatrançbazın esbini bir kimesne iletir ise ki, o kimesne esb isteyicidir. Söyle ki, esb gitsün. Zîrâ o şatrançbaz o yönde bilâ esb o hasmından ilerü gidici değil midir ve hasmından la'b-ı şatranç a'lâ bilici değil midir? Bu sûretde hasmın esbini almasında aslâ kendüye zarar gelmez ve yine hasmına gâlib gelür.

مرد را با اسب کی خویشی بود ؟
عشق اسبش از پی پیشی بود

Bundan sonra şatranç münâsebetiyle 'aşıkların hâlini beyâna şürû' idüb buyururlar ki; merd-i kâmilin ve 'âşıkın esb-i vücûd ile kaçan karâbeti ve münâsebeti olur belki olmaz. Bu cihetden eğer 'âşıkın esb-i teni elinden gider ise ve vücûdî 'alîl olur ise 'âşık andan aslâ gamnâk olmaz. Zîrâ 'aşk 'âşıkı ilerü gitmek için bir at olur. Ve 'âşık menzil olmağa sebep olur. Esbden murâd ilerü gitmek idi. Ve yol almak idi. Çünkü, 'âşık esb-i 'aşk ile yol alur. Bu cihetden esb-i vücûduna aslâ ihtiyâc yokdur.

(297-b) Böyle olunca esb-i vücûdunun fevtinden havf itmez. Ammâ zâhidlere esb-i vücûd lâzımdır. Zîrâ anlar anınla yol alurlar. Bu cihetden vücûdlarına 'illet ve halel târî olduğunu istemezler. Zîrâ vücûdsuz maslahatı görülmez. Niteki hadîs-i şerîfde;

نفسک مطیتک فارفق بها

¹³⁷ buyurulmuşdur. Lâkin ‘âşıklara menzil almağa esb-i

‘aşkı kâfi olmağla esb-i vücûda ihtiyâcları yokdur buyururlar.

زحیر چندین مکش صورتها بهر

بی صداع صورتی معنی بگیر

Böyle olunca sûretler için bu kadar yürek ağrısı çekme. Sûret baş ağrısı olmaksızın ma’nâyı tut. ‘aşk ve muhabbet tahsîl eyle dimekdir.

هست زاهد را غم پایان کار

تا چه باشد حال او روز شمار

Bundan sonra münâsebetle zâhidin ve ‘ârifin meyânında farka tasaddî idüb buyururlar ki; zâhid için encâm-ı kârın gamı vardır. Öyle diyerek ki, ‘acabâ o zâhidin kıyâmet gününde hâli ne olsa gerekdir. Yâ’ni zâhid dâimâ ahrette ne keyfiyette olurum deyü anı mülâhaza ider dimekdir.

عارفان ز آغاز گشته هوشمند

از غم و احوال آخر فارغند

Lâkin ‘ârifler evvelinden ve fâtihâsından ve ezelisinden ‘âkil olmuşlardır. Ya’ni ezelde sa’âdet sâhibi olduğına itlâ’ kesb itmişlerdir . bu cihetden gamdan ve encâm-ı kâr mülâhazasından fâriğ olmuşlardır. Fi’l-vâki’ sa’âdet-i ezeliyesini keşf idenler encâm-ı kârda hâlimiz ne olur dimezler. Zîrâ encâm-ı kâr ezele elbet muvâfık gelür.

بود عارف را غم خوف و رجا

سابقه دانیش خورد آن هر دو را

‘Ârif için mertebe-i ‘ârifâna varmaksızın bu havf ve bu recâ var idi. Ya’ni anlar dahi zâhidler gibi havf ve recâ eshâbı idiler. Velâkin mertebe-i ‘ârifâna vardıkda ezele vâkıf olmak zâhir oldı. Bu her ikisi ezele vukûf mahv itdi. Bu cihetden havf ve recâdan halâs oldılar. Bu beyt ile işâret buyururlar ki; makâm-ı ‘ârifânda sırr-ı ezel keşf olur imiş ve kendinin sa’îd olduğına vukûf-ı tâmı olur imiş.

¹³⁷ “Nefsin senin bineğindir, ona iyi davran (rıfk ile muamele et).” H.Ş

دید کاو سابق زراعت کرد ماش
او همی داند چه خواهد بود چاش

Zîrâ ‘ârif gördi ki, mâş ekdi o ‘ârif bilür harman vakti eken ya’ni ne olsa gerekdir. Binâberîn hâtimesinden gamnâk olmaz. Mâş, hubûbât nev’inden merçimekten büyük hubûbâtdan bir nev’ nesnenin ismidir. Lisân-ı Türkîde ana mürdümük ta’bîr olunur. Çâş, şol dâne yığnına dirler ki, samandan harmanda cüdâ olmuş ola.

عارف است او، باز رست از خوف و بیم
های و هو را کرد تیغ حق دو نیم

Bu kimesne ‘ârifdir ve dahi havfdan halâs olmuşdur. Ve bu ‘ârifin hay u huy dimesini ve na’ra ve feryâdını tîğ-i hak iki pâre

(298-a)

eylemişdir. Zîrâ ‘âriflerde havfdan nâşî olarak na’ra ve feryâd olmaz. Ve envâ’-i tebşîrâtla mübeşşer olmuşdur. Belki dâr-ı ahrette oluncak ecr ve sevâbı mu’accel olarak dünyâsında bulmuşdur.

بود او را بیم و امید از خدا
خوف فانی شد، عیان شد آن رجا

O ‘ârifin mertebe-i ‘ârifâna vâsıl olmazdan evvel cenâb-ı hakdan havfi ve recâsı var idi. Makâm-ı ‘ârifâ na resîde oldukda havf fânî oldu. Ve ümîd itdiği nesnelere kendi hakkında âşikâne oldu. Ve cümle ümîdine vâsıl oldu. Bu cihetden ‘ârifde ne havf ve ne recâ kaldı. Lâkin zâhide ümîdi ‘ayân olmadı. Ve yine umûr-ı muhavvefeden amân bile tebşîr olunmadı. Bu cihetden zâhidler havf ve recâ sâhibi oldılar.

چون شکست او گوهر خاص آن زمان
ز آن امیران خاست بس بانگ و فغان

Yine hikâyeye ‘avdet idüb buyururlar ki; çünkü, Ayâz o pâdişâha mahsûs olan gevheri şikest eyledi ve şâhın emrine o anda imtisâl eyledi. Bu hâli gören emirlerden yüz feryâd-ı figân Ayaz’ın hâlini red ve inkâr için kalkdı ve cümle emirler gevheri şikest itdiğini takbîh itdiler.

کاین چه بی باکیست؟ و الله کافر است
هر که این پُر نور گوهر را شکست

Öyle diyerek ki, bu Ayâz’ın hâli ne ‘aceb pâdişâhdan korkmamaktır. Ve pâdişâhın hazînesine ne ‘aceb adem-i mübâlât ve ihânetdir. Hakka yemîn ideriz ki, kâfirdir. Her kimesne ki, bu pür nûr olan gevheri şikest eyledi. Kâfir bu makâmda pâdişâhın ni’metini inkâr idici dimekdir. Bu sûretde Ayâz dahi kâfir-i ni’-m-i pâdişâhî olmuş olur demek istediler. Bu sût’-i zanlar cümlesi hased sebeb iyledir.

و آن جماعت، جمله از جهل و عما
در شکسته دُرّ امر شاه را

Ve dahi o emîrân cemâ’ati cümlesi cehilden ve hakîkat-i hâle a’mâ olduklarından pâdişâhın inci gibi emrini şikest eylediler. Eğerçi, gevheri kaldı. Lâkin der emr-i şâh kırıldı. Bu iş hakîkatde bir eyü iş olmadı. Ve şâhın nazarında dahi emr-i makbûl olmadı. Belki, Ayâz’ın kavli ve fi’ili hakîkat-i hâle muvâfık geldi. Ve pâdişâhın ‘indinde gâyet makbûl geldi. Niteki, serh-i âtîde beyân olursa gerekdir.

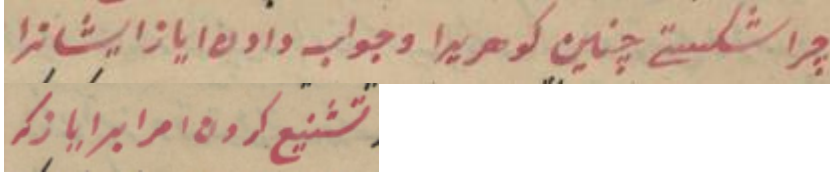
قیمت گوهر، نتیجه مهر و ود
بر چنان خاطر چرا پوشیده شد؟

Kıymete mensûb olan bir gevher ki, muhabbetin netîcesidir. Encileyin fâtır üzerine niçün örtülmüş oldu. Kıymete mensûb gevherden murâd pâdişâhın emridir. Encileyin hâtırdan murâd emîrânın kalbidir. Ya’ni böyle kıymetlü gevheri bilmeyüb ve anı şikest itmek ve andan dûn olan gevheri himâyet itmedk ne ‘aceb encileyin

(298-b)

emîrânın kalbine mestûr oldu. Ve şu nesneyi idrâke kâdir olamadılar. Buyurmak isterler. Vüdd, vâv’ın zammıyla ve dâl’in teşdîdiyle muhabbet ma’nâsınadır.

Pâdişâhın emrinin gevherden kıymetli olması emrin kadrini bilmek ve imtisâle müsâra'at itmek muhabbetin hülâsası olduğundan içündür.

Burası ümerânın Ayâz üzerine ta'n ve teşnî' eylemesi beyânın dadır. Öyle diyerek ki, bu gevhere mensûb olan cevheri niçün şikest itdin? Ve dahi Ayâz'ın anlara cevâb virmesi beyânında olıdır.

گفت ایاز: ای مهتران نامور

امر شه بهتر به قیمت، یا گهر؟

Ayâz didi ki; ey nâm ve şân sâhibi ulular. Pâdişâhın emri mi kıymetde ziyâde eyüdü? Yohsa gevher mi pâdişâhın emrinden kıymetlüdür?

Sultânın emri mi sizin önünüzde eyü olur? Yohsa o nîgü a'lâ gevher mi eyü olur? Allâhü Te'âlânın rızâsı için doğrusını söyleyiniz.

ای نظرتان بر گهر، بر شاه نی

قبله تان غول است و، جاده راه نی

Ey emîrlar sizin nazarınız gevher üzerinedir. Pâdişâhın zâtına ve emrine nazarınız yokdur. Sizin kıbleniz böyle olunca şeytandır. Ve ulu yol ve sırât-ı müstakîm değildir.

من ز شه بر می نگردانم نظر

من چو مشرک روی نارم در حجر

Ben pâdişâhdan nazarımı döndürmem. Ben müşrik gibi yüzümü taşa müteveccih kılmam. Belki benim kasdım ve nazarım ancak pâdişâhadır.

بی گهر جانی که رنگین سنگ راه

بر گزیند، پس نهد او امر شاه

Gevhersiz bir cândır. Ol kimesnenin cânı ki, renge mensûb olan taşı ihtiyâr ve intihâb ider. Ve be nim şâhımı girü kor ve şâha müteveccih olmaz. Ya'ni şol kimesne ki, dünyâ metâ'ını ihtiyâr ider. Ve hakka müteveccih olmaz. Ve dâr-ı ahreti ferâmuş ider. Böyle olan insân değildir demekdir.

پُشت سوی لعبتِ گل رنگ کن
عقل در رنگ آورنده دنگ کن

Zahrını gül renginde olan oyuncak cânibine ile murâd metâ'-ı dünyâdır. 'aklını o rengi getürici olan zâta hayrân eyle. Denk, hayrân eyle ma'nâsınadır. Reng-i âvrendeden murâd vâcib-i te'âlâ hazretleridir.

اندر آ در جو، سبو بر سنگ زن
آتش اندر بو و اندر رنگ زن

Ey gâfil ceryân eyleyen ırmağa gel ve elindeki destiyi taş üzerine o zîrâ o destinin suyu tamâm olur. Velâkin ırmakda olan su dükenmez. Ya'ni Allâhü Te'âlâya gel zîrâ anın hüsn-i cemâli nihâyet tutmaz. Dünyânın güzeline aldanma zîrâ hüsn ü cemâli nihâyet bulur demekdir. Dünyânın râyihası

(299-a)

sâhibi olan metâ'ına dahi renk sâhibi olan metâ'ına ateş .. ve anların muhabbetini derûnundan mahv ve zâil eyle buyururlar.

گر نه ای در راه دین از ره زنان
رنگ و بو مپرسست مانند زنان

Eğer sen din yolunda harâmîlerden ve 'âsîlerden değil isen dünyânın reng-i âmiz ve kokusu nesnesine 'avratlar gibi mey l itme. Meprest nehy-i hâzır olarak tapma demekdir. Zarûret-i vezn için bâ-i Fârisiye'yi sâkin okumak lâzımdır. Tâife-i nisâ renk ve boya meyl itdiklerinden mânend zenân ta'bîr buyurdılar. Ve hezn harâmîlere itlâk olunur. Bu makâmda murâd 'âsî ve sırât-ı müstakîmden hâric demekdir.

سر فرو انداختند آن سروران
عذر گویان گشته زین نسیان به جان

O emîrler Ayâz böyle söyleyince başlarını aşağı eylediler. Ve mahcûb oldılar. Ve nutka kâdir olamadılar. O nisyândan cân ‘özü dileyici oldukları halde hâsılı hatâ itdiklerini mu’terif oldılar dimekdir.

از دل هر يك دو صد آه آن زمان
همچو دودی میشدی بر آسمان

Her bir emîrin kalbinden çok âh o zamânda duhân gibi âsumâna vâsıl olur idi. Ve bizler niçün böyle hatâ itdik deyü nâdim olurlar idi.

کرد اشارت شه به جلاد کهن
که ز صدرم این خسان را پاک کن

Çünkü emîrlerin hatâsı sâbit oldu. Pâdişâh köhne olan cellâda işâret eyledi ki benim sadrımdan ve mansabımdan bu alçak denîleri katl ile pâk eyle ya’ni bunları i’dâm eyle ki benim câhım bu denîlerin vücûdundan pâk olsun zîrâ bunlar sağ oldukca manâsıb ellerinden halâs olmuş olmaz. Ve böyle ahmaklar bu mansablara lâyük ve münâsib değildirler diyerek şah bunların katliyle fermân eyledi.

این خسان چه لایق صدر منند؟
کز پی سنگ امر ما را بشکنند

Yine pâdişâh didi ki; bu denîler benim sadrıma oturmağa ne cihetden lâyükdirlar. Belki bir cihetden istihkâk sâhibi değildirler. Zîrâ bir taş içün bizim emrimizi kırdılar. Ve bir taş kadar pâdişâhın ‘indlerinde emrinin kadri yok imiş. İşte bunlar böyle ahmak ve sersem adamlardır. Bu cihetden bunların vücûdlarından ‘admleri efdaldır dimek istedi. Bu ebyât ile cenâb-ı Mevlânâ –kuddise sirruhû- Allâhü Te’âlânın emri gâyet ulu olduğunu ve bir nesne sebebiyle emr-i bâriyi terk itmek lâyük

olmadığını beyân buyurdılar. Hemân kula lâzım olan emre imtisâldir. Mâla ve câna bakmak münâsib değildir. Mâl ve cân gitsün hemân emr yerini bulsun dimeğe işâret buyurdılar.

امر ما پیش چنین اهل فساد
بهر رنگین سنگ شد خوار و کساد

Bizim emrimiz buncalayın ifsâdın önünde

(299-b)

bir güzel taş için havâr ve hakîr ve geçmez oldu. İşte benim kadrim ‘indlerinde böyle imiş. Ve pâdişâh ne olduğunu bilmezler imiş. Bu sûretde vezârete ve sâir mansablara bunların bir cihetden liyâkati ve istihkâkları yokdur ve hayırlısı bunların yok olmalarıdır didi.

قصده بکشتن آن امر او شفاعت ایاز پیش

تحت سلطان که ای شاه عالم العفو اولی

Burası pâdişâhın o emîrleri katl eylemeye kasd eylemesi ve dahi Ayâz’ın anların hakkında pâdişâhın tahtı önünde şefâ’at eylemesi beyânında, öyle diyerek ki; ey cihânın sultânı ‘afv ahz-ı intikâmdan evlâ ve efdaldir. Kâla’l-lâhü Te’âlâ;

خذ العفو وأمر بالعرف وأعرض عن الجاهلین

¹³⁸

ve

fi’l-hadîsi’ş-şerîf;

صل من قطعك واعف عن ظلمك وحسن الی من اساءك

¹³⁹

ve yine fahr-i

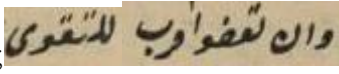
‘âlem salla’l-lâhü ‘aleyh-i ve selem du’âsında;

¹³⁸ “Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir, sarf-ı nazar eyle.” A’râf,199

¹³⁹ “Seni mahrum bırakana sen ver; sana zulmeden sen affet; sana kötülük edene sen iyilik et.” H.Ş

اللهم انك عفوب العفو فاعف عنى

¹⁴⁰ buyurmuşdur. Ve yine Kur'ân-ı

Kerîmde; ¹⁴¹ nâzil olmuşdur.

پس ایاز مهر افزا بر جهید
پیش تخت آن الغ سلطان دوید

Böyle olunca o muhabbet mezdâd idici Ayâz yerinden sür'atle kalkdı. Ve dahi o ulu sultânın tahtı önüne seğırtti. Uluğ, hemze ve lâm'ın zammeleriyle ulu ma'nâsınadır.

سجده کرد و پس گلوی خود گرفت
کای قبادی کز تو چرخ آرد شگفت

O Ayâz secde eyledi. Ve boynını şâhın önüne anların yerine beni öldür deyü tutdı. Öyle diyerek ki; ey ulu sultân senden felek ta'accüb tutar. Zîrâ senin gibi bir mu'azzam pâdişâh görmemişdir. Kubâd, kâf'ın zammıyla 'azamet sâhibi olan sultâna dirler. Şüküft, şîn'in ve kef'in zammeleriyle ta'accüb ma'nâsınadır.

ای همائی که همایان فرخی
از تو دارند و، سخاوت هر سخی

Ey pâdişâh sen bir sâhib-i sa'âdet oldun ki, ehl-i sa'âdet mübâreклиği senden tutarlar. Ve dahi her sahî sahâveti senden ahz iderler. Zîrâ sen sa'âdet ve sahâvet ma'deni oldun. Ferruh, kutlu ve mübârek ma'nâsınadır.

ای کریمی که کرمهای جهان
محو گردد پیش ایثارت نهان

Ve yine Ayâz dir ki, ey pâdişâh sen bir kerîmsin ki cihânın keremleri senin îsâr ve sühânın 'indinde mahv olur. Ya'ni dünyânın cemî' kerîmgirine sen fâik oldun dimek olur.

¹⁴⁰ "Allahım muhakkak ki sen affedicisin, affi seversin. Beni affet." Tirmizi, Daavât 84.

¹⁴¹ "Affetmeniz (mehirden vazgeçmeniz)takvaya daha uygundur." Bakara,237

ای لطیفی که گل سُرخت چو دید
از خجالت پیرهن را بر درید

Ey pâdişâh sen bir lütuf sâhibisin ki, kırmızı gül seni gördü. Bu benden eltaf deyü hicâbından gömleğini yırttı. Ve pâre pâre eyledi.

از غفوری تو غفران چشم سیر
روبهان بر شیر از عفو تو چیر
Yine Ayâz pâdişâha

(300-a)

didî ki; senin mağfîret idiciliğinden gufrânın gözi tokdur. Ya'ni gufrân senin 'afvından seyr-i çeşm olmuşdur. Sen gufrânı dahi mağfîret idersin. Dilküler arslan üzerine seni 'afvından için gâlib ve cesâret idici oldılar. Eğer bu mertebesinde 'afv ve mağfîret olmayaydı dilkü gibi olan 'avâm arslan gibi olan havâsa bu cesâreti idemez idi. Cümlesi senin 'afvından vüs'at olmak hasebiyle olmuşdur. Böyle olunca emîrlerin suçunu dahi b ağışla didi. Çîr, Cîm-i Fârisiyenin kesriyle tiz ve gâlib manâsınadır.

غیر عفو تو که را دارد سند
هر که با امر تو بی باکی کند

Ey pâdişâh her kimesne ki senin emrine 'adem-i mübâlât eyler ve imtisâl itmez. Senin 'afvından gayri kimi kendüye müstenid tutsun. Elbet senin 'afvına i'timâd itmişdir. Binâberîn bu bî edebliği itmişdir.

غفلت و گستاخی این مجرمان
ران عفو ای توست، عفو وفور از

Bu mücrimlerin gafleti ve bî edebliği senin 'afvının kesretindedir. Ey 'afv ma'deni olan sultân ma'den ma'nâsınadır. Ba'zı nüshada 'afvrân vâki' olmuşdur. Ma'nâsı 'afv sürici dimekdir.

دائما غفلت ز گستاخی دمد

که برد تعظیم از دیده رمد

‘ale’ d-devâm gaflet küstahlıktan zâhir olur. Çünkü, bir kimesne râh-ı hakda bî edeblik ider. O hâl gaflete sebep olur. Zîrâ Allâhü Te’âlâya ta’zîm gözden ağrısı izâle ider. Ya’ni dîde kalbinden ‘ummânın zevâline sebep olur. Ta’zîmin zıddı ki küstâhlıktır. Bu dahi nâçâr gaflete sebep olur. Dîdeden murâd çeşm-i zâhirî murâd olursa yine ma’nâ sahîh olur. Zîrâ câizdir ki, göz ağrısı küstahlıktan ola. Ve gözün sıhhati ve muzdarib olmaması Allâhü Te’âlâya itâ’atden içün olmuş ola.

غفلت و نسیان بد آموخته

ز آتش تعظیم گردد سوخته

Gaflet ve çirkin ülfet olunmuş nisyân Allâhü Te’âlâya ta’zîm ateşinden yanmış olur. Ya’ni ta’zîm gaflet ve nisyânın zevâline sebep olur demekdir. Bu iki nesne kemâliyle umûr-ı kabîhadandır. Ve bunların zevâli dahi lâzımdır. Böyle olunca kula lâyük olan dâimâ hak te’âlâya inkıyâd ve itâ’at itmekle bu emr-i kabîhleri kendinden def’ üzerine lâzımdır.

هیبتش بیداری و فطنت دهد

سهو و نسیان از دلش بیرون جهد

Cehd, lâkin Allâhü Te’âlânın heybeti insâna taykat ve ‘âkıllılık virir. Bu cihetden sehv ve nisyân anın gönlünden taşra sıçrar böyle olunca heybet-i ilâhiye tahsîline bakmak lâzım gelür ki, sehv ve nisyân kalbden gitsün. Heybet-i ilâhiye

(300-b)

dahi Allâhü Te’âlâya ta’zîm ve inkıyâd ile olur.

وقتِ غارت، خواب ناید خلق را

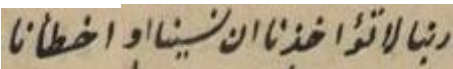
تا نیرُ باید کسی زو دلق را

Bu beyt ile heybet-i ilâhiye bîdârlık virdiğini isbât idüb buyururlar ki; görmez misin harâmîlerin kârvân halkına hüçümü ihtimâli vaktinde ehl-i kâvrânın gözine hûb girmez. Hattâ bir harâmî kimesne anın köhne libâsını kapmaya. İşte gaflet ve hûbı harâmînin heybeti izâle eyledi.

خواب، چون در میرمَد از بیم دلق
خواب و نسیان کی بود با بیم حلق؟

Köhne libâs havfında çünkü, uykunuzdan ürker boğazımı keserler havfı ile bir kimesnede uyku ve gaflet kaçan olur. Elbet olmaz. Allâhü Te'âlânın heybetinde dahi kahr havfı olmağla elbet gaflet ve nisyân gönülden zâil olur.

لا توادخ، ان نسينا" شد گواه"
که بود نسیان به وجهی هم گناه

Gâne dindi ki, gaflet ve nisyân günâh mıdır ki, andan tahzîr idersin. bu beyt ile bu su'âle cevâb buyururlar ki; Kur'ân-ı Kerîmde; ¹⁴² buyurulması delâlet ider ki, sehv ve nisyân dahi bir nev'i günâhdır. Zîrâ günâhın envâ'i vardır. Bu lâ tü'âhızna münâcâtı nisyânın bir nev'i günâh olduğına delâlet ider.

زانکه استکمال تعظیم او نکرد
ور نه نسیان در نیاوردی نبرد

Ve bu nisyân andandır ki, Allâhü Te'âlâya ta'zîmi o kimesneye kâmil eylemedi. Eğer itmiş olaydı o nisyân anın üzerine cenk ve mu'âraza ve galebe getürmez idi. Verne, lisân-ı Türkîde yohsa dimek olur.

بود ناچار و بد لا نسیان چه گر
در سبب ورزیدن او مختار بود

Bu beyt dahi su'âl-i mukaddere cevâbdır. Gâne dindi ki; bu nisyân anda zarûrî değil midir? Emr-i zarûrîye 'inâb olunur mı? Ve nâçâr olan şey' ma'siyetden ma'dûd olur mı? Bu beyt ile cevâb Buyururlar ki; eğerçi nisyân insânda zarûrîdir ve lâkin o nisyânın sebebine özenmekde o şahıs muhtârdır. Sebebini terk itmelerinden nisyân emr-i ihtiyârî makâmında olur. Ve nisyân ve gafletle mu'âhaze olunur.

کاو تهاون کرد در تعظیم ها

¹⁴² "Ey Rabbimiz, eğer unuttuk ve kasdımız olmayarak yaptıkça bizi hesâba çekme." Bakara,286

تا که زآن نسیان شد و سهو و خطا

Zîrâ nâsı Allâhü Te'âlâya ta'zîmde tekâsül eyledi. Ve emrine imtisâlde kâsır oldu. Bu cihetden anda yâ nisyân yâhud sehv ve hatâ doğdı ve hâsıl oldu.

همچو مستی کاو جنایتها کند

گوید او: معذور بودم من ز خود

Nisyân nâçâr ve zarûrî olup lâkin sebebi emr-i ihtiyârî olmak hasebiyle mu'âhaza olunmasını ve nisyân sâhibinin ma'füvv olmadığını temsîl için buyururlar ki; bu nisyân sâhibinin hâli şol mest gibidir ki, cinâyetler eyler ya'ni bir kimesneyi katl ider.

(301-a)

yâhud bir 'uzvunu mecrûh ider. Ba'dehû 'aklı başına geldikde ben mest idim ve kendimi bilmez idim. serhoş olarak itmişim. Bu cihetden ben ma'zûrum bana diyet lâzım gelmez diyerek. Diyet virmekden imtinâ' ider.

گویدش: لیکن سبب، ای زشت کار

از تو بُد در رفتن آن اختیار

Şer'-i şerîf dahi ana dir ki; eğerçi, mest iken bu iş senden sâdır oldu. Ve kendini bilmez idin. Velâkin ey çirkin iş sâhibi bu kârzeşt vâki' olmakda ihtiyâr senden idi. Zîrâ ihtiyârınla şîrb-i hamr itdin. Bu cihetden senin 'özü'n makbûl olmaz. Bu makâmda ihtiyârdan murâd vukû'bulan kârzeştdir. Ve yine mestin talâkı ve 'itâkı böylecedir. Ya'ni şer'-i şerîf 'aklı başında değil imiş. Talâkı ve 'itâkı lağv olsun dimez. Belki talâkını ve 'itâkını mu'teber tutar. Zîrâ sebebinde muhtâr idi. Her ne kadar şimdi 'aklı başında yok ise de.

ای خوانده توش خود، به نامد بیخودی

اختیار از خود نشد، توش رانده ای

Yine şer'-i şerîf o meste dir ki; beyhûdluk sana kendüsi gelmedi. Kendine belki sen o beyhûdluğu da'vet itdin. Ve senin ihtiyârın tahkîk senin elinden kendisi gitmedi. Belki sen anı kendinden izâle itdin. Bu cihetden muhtâr ve ayık gibi sayılırsun.

گر رسیدی مستئی بی جهد تو
حفظ کردی ساقی جان عهد تو

Eğer senin mestliğin senden sa'î olmaksızın sana vâsıl olaydı. Cân sâkîsi senin 'uhdeni hıfz eyler idi. Ve senin 'uhdene muhâlif senden bir iş ve hareket sâdır olmaz idi. Hâsılı cinâyetden ve talâk ve 'itâkdan sende bir şey vukû'bulmaz idi demekdir.

پُشت دارت او بُدی و عذر خواه
من غلام زلتِ مستِ اله

Senin mu'înin o olur idi. Ve dahi 'özü-i hâvâhın Cenâb-ı Hakk olur idi. Ya'ni mestlik hâlinde senden bir nesne sâdır olsa cenâb-ı Kibriyâ ben seni mest itdim. Andan için böyle oldu. Diyerek sana i'tizâr mu'âmelesi ider idi. Ve sana teselliye bağışlar idi. Çünkü, mest-i hüdü bu mertebede büyüktür. Binâberîn Hazret-i Mevlâna -kuddise sırruhû- buyururlar ki; Ben Allâhü Te'âlânın mestinin zellesinin kölesi olayım. Ya'ni mest-i hüdü ve andan sâdır olan hatâ işte böyle makbûl ve mergûbdur dimeği murâd buyururlar.

ای ذره عالم جملہ عفوهای
عکس عفو، ای ز تو هر بهره ای

Yine Ayâz hikâyesine 'avdet idüb buyururlar ki; ey pâdişâh cümle 'âlemin 'afvları senin 'afvından bir zerre belki senin 'afvının aksidir. Zîrâ ey sultân-ı Zîşân insânda olan her nasîb

(301-b)

ve kemâl sendendir. Böyle olunca bu mücrimlerin suçunu 'afv itmek sana lâyıktır. Zîrâ 'afvın deryâ gibidir. 'afvda böyle vüs'at var iken intikâm ve katl şânına bervechile münâsib olmaz didi. Ve o mücrimlere şefâ'at itdi.

عفوها گفته ثنای عفو تو

نیست کفوش أيها الناس اتقوا

Ey pâdişâh-ı Zîşân herkesde olan sıfat-ı ‘afv senin senin ‘afvının senâsını söylemiştir. Öyle diyerek ki, pâdişâhın ‘afvının misli ve nazîri yoktur. Böyle olunca siz pâdişâhın ‘afvının misli âher kimesnede vardır demekden ey nâs ihtirâz idiniz. Zîrâ hatâ-yı ‘azîmdir. Bu makâmda Ayâz’ın ‘afvından murâd mazhar-ı tâm olan velî-i kâmilin ‘afvıdır.

جانشان بخش و ز خودشان هم مران

کام شیرین تواند، ای کامران

Yine Ayâz dir ki, o emîrlerin cânını bağışla ve dahi kendinden anları tard ve teb’îd eyleme zîrâ anlar senin visâlinle dimâğî tatlılardır. Ey iki cihânda ber murâd olan pâdişâh-ı Zîşân.

رحم کن بر آنکه او روی تو دید

فُرقتِ تلخ تو چون خواهد چشید؟

Yine Ayâz dirki; ey şâh-ı cihân merhamet eyle. Ol kimesne üzerine ki senin yüzünü gördü. Ve sana âşinâ oldu. Böyle kimesne senin acı olan firkatini nice tatmak ister. Ve iftirâkın merâretine nice tahammül ider didi hâsılı seni bilmeyen mütehammil olur. Velâkin visâlin ile âlefte olanlar bervechile iftirâkine tahammül idemezler demek olur.

از فراق تلخ میگوئی سخن

هر چه خواهی کن، ولیکن این مکن

İftirâkdan ve cüdâlıkdan söz söylersen her ne ‘azâbı ki istersen anı eyle. Velâkin bu iftirâk ve tard ‘azâbını eyleme zîrâ ‘âşık nâr-ı firkate mütehammil değildir.

صد هزاران مرگ تلخ از دست تو

نیست مانند فراق شست تو

Nice bin senin okunun acı ölümü senin yüzünün firâkının misli değildir. Ya’ni ‘âşıkı tığ ve tîr ile katl eyle ana râzı olur. Velâkin visâlinden tard ve teb’îde râzı olmaz. Zîrâ anın elemine tahammül itmeğe ‘âşıkın kudreti yoktur demek olur. bu ebyât-ı müte’addide eğerçi Ayâz’dan menkûl oldu. Velâkin makâm-ı nâzda ve makâm-ı

şefâ'atde olan zevât-ı kirâmın ahvâlini beyân ve ifâdedir ve anlar. Cenâb-ı hakka böyle diyerek şefâ'at iderler demek olur.

تلخی هجر از ذکور و از انانث

دور دار ای مُجرمان را مستغاث

Yine Ayâz dir ki; hicrinin merâdetini ey şâh-ı cihân erkek 'âşıklardan ve dişi 'âşıklardan uzak tut.

(302-a)

ve bir kimesneyi firkatine mübtelâ kılma. Ey mücrimlere yardım talep itmek mahali olan zât.

بر امید وصل تو مُردن خوش است

تلخی هجر تو فوق آتش است

Yine dir ki; ey şâh-ı cihân senin vaslının ümîdi üzerine ölmek hoşdur. Ve o mevtin merâreti yokdur. Velâkin senin iftirâkının merâreti ateşde yanmak ve mu'azzeb olmaklığın fevkindedir. Hâsılı nâr-ı iftirâk nâr-ı cehennemın 'azâbda fevkindedir demek olur.

گبر میگوید میان آن سقر

چه غم بودی گرم کردی نظر؟

Beyt-i sâbıkda olan müdde'âyı isbât için buyururlar ki; o cehennemın meyânında mu'azzeb olan kâfir dir ki; benim ne gamım olur idi. Ve mu'azzeb dahi olmaz idim. Eğer bana meyân-ı nârda hak tarafından nazar ve iltifât olmuş olaydı. Asıl bana 'azâb-ı nârdan değildir belki, yârin 'adem-i iltifât ve teb'îdindendir. Bunun nazîri meselâ bir kimesne zindânda olsa ve pâdişâh tarafından ana iltifât olsa zindânın 'azâbını ferâmuş eyler. Belki zindân ana 'ayniyle cennet olur.

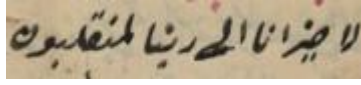
کان نظر شیرین کننده رنجهاست

ساحران را خونهای دست و پاست

Zîrâ o nazar sâhirlere zahmetleri tatlı eyleyicidir. Ve dahi o nazar-ı hüdü sâhirlerin dest ve pâsının kân bahâsıdır. Hûn-bahâ ahz olundukda rubh zâil olur. Hâsılı cânın iltifâtı telh olan emirleri şirin eyler dimekden ‘ibâretidir.

تفسیر گفتن ساحران فرعون را در وقت سیاست که لا ضییرَ إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ

Burası Fir’avnın sâhirlerinin Fîr’avn murâd itdiği vakitte

¹⁴³ dimeklikleri beyânında olucudur. Ma’nâsı sen bizi salb ider isen be’is yokdur. Zîrâ bizler Rabbimize gidici oluruz.

نعره لا ضییرَ بشنید آسمان

چرخ گوئی شد پی آن صولجان

Sahranın lâ dayra na’rasını âsumân işitdi. Gûyâ felek ol çevgâna benzeyen na’ranın bir topı oldı. Ve anın önünde yuvarlandı. Ya’ni felek ol na’ranın mağlûbi oldı. Ve o na’ra ile eflâk mâla mâl oldı dimekdir.

ضییر نیست را ما فرعون ضربت

لطف حق غالب بود بر قهر غیر

Bu beyt ile lâ dayra’nın ma’nâsını tefsîr idüb buyururlar ki; Fir’avnın salbının bize rahmeti ve ziyânı yokdur. Zîrâ Allâhü Te’âlâ bize lütf eyledi ve cenâb-ı hakkın lütfu gayrin kahrı üzerine gâlib olur. Ve o lütufla biz kahr gayri idrâk itmeyiz. Bu sûretde bize ne vechile kahr iderse itsün be’is yokdur didiler.

گر بدانی سیر ما را، ای مضل

می رَهانیمان ز رنج، ای کوردل

(302-b)

¹⁴³ “Büyücüler: Zarârı yok, her halde biz Rabbimize döneceğiz.” Şu’arâ, 50

sahre Fir'avna didiler ki; ey mudill-i nâs bizim sihrimizi eğer bilür isen ve bizler Mûsâ 'aleyhi's-selâmın seyâsında ne devlete vâsıl olduğımızı idrâk ider isen bizi dünyâ zahmetinden ey kalbi kör olan Fir'avn halâs itmiş olursun. Ve bu senin itdiğin bizi öldürmek olmaz. Belki, ihyâ itmiş olursun.

هين بيا اين سو بين كان ارغنون
"می زند" یا لیت قومی یعلمون

Yine sahire didiler ki; âgâh ol gel ey Fir'avn bizim tarafımızdan bak ki, bu arganûn

یا لیت قومی یعلمون

¹⁴⁴ nazm-ı celîlini okur. Arganûn, bir meşhûr sazdır bu makâmda 'âşıkân-ı hüdânın ervâh-ı tayyibeleri murâd olunuyor. Ya'ni dünyâdan rihlet iden 'âşıklar cennetde mükrem oldukca; ne olaydı bizim kavmimiz bize olan in'âm ve ihsânı bilmiş olaydılar. ve anlar dahi bizim tarîkimize sâlik olup böyle ihsâna vâsıl olaydılar. Deyü temennî ve taleb iderler idi. Niteki, Kur'an-ı Kerîmde;

قیل ادخل الجنة قال یا لیت قومی یعلمون بما عفر لى ربه وجعلنى من المرءین ¹⁴⁵

buyurulmuşdur. Bu cihetden sahire Fir'avn'ın katl itdiğine gamnâk olmayup bî pervâ bu cevâbı virdiler. Ve vakt-i mevtlerinde cenneti müşâhade itdiler. Ve yine 'âşıkân-ı hüdânın cennetden böyle didiklerini işitdiler.

داد ما را فضل حق فرعونى
نى چنین فرعونى بى عونى

Yine didiler ki; fazl-ı ilâhî Fir'avn bize bir pâdişâhlık virdi ki, senin Fir'avnlığın gibi değildir ve senin mülkün gibi fânî değildir. Belki, kadîm sultânlık ve kadîm mülkdür.

سر بر آر و ملك بين زنده و جليل
ای شده غرّه به ملک مصر و نیل

Ey Fir'av n başını yukarı getür ve zinde ve ulu olan mülki gör. Ey Mısır mülküne mağrûr olan Fir'avn ve Nil Irmağına mağrûr olan Fir'avn. Gör ki, senin mülküne benzer mi? Bu beytde eleyse lî mülk-i Mısır,

¹⁴⁴ "Ne olurdu kavmim bilseydi!" Yâsîn,26

¹⁴⁵ "Ona: Haydi gir cennete denildi. O ise: Ne olurdu kavmim bilseydi! (Evet) Rabbimin beni başışladığını ve beni ikrâm olunan kullarından kıldığını bilselerdi dedi." Yâsîn, 26,27

وهذه الامزجاء بحجرتي من كعبتي افلا تبصرون

¹⁴⁶ nazm-ı celîline işâret vardır.

Fir'avn'ın mülk-i Mısır'a ve Nil Irmağına gurûrı bu âyet-i kerîmeden zâhir olur.

گر تو ترکِ این نجس خرقه کنی

نیل را در نیل جان غرقه کنی

Eğer sen bu 'ayn-i necs olan hırka-i vücûdını terk eylemiş olaydın Nil Irmağı muhabbetini cân ırmağı muhabbetinde 'ark ve i'dâm eyler idin. Ya'ni cân Nil'i muhabbetinde Mısır Nil'i muhabbetini terk ider idn dimekdir.

هین بدار از مصر، ای فرعون، دست

در میان مصر جان، صد مصر هست

Âgâh ol ey Fir'avn Mısır muhabbetinden fâriğ ol. Zîrâ cân şehrinde yüz Mısır-ı 'azîm vardır.

تو "انا ربی" همی گوئی مدام

غافل از ماهیت این هر دو نام

(303-a)

Yine didiler ki; sen ey Fir'avn 'avâm-ı nâsa ben tanrım dir isen bu her iki nâmın mâhiyet ve hakikatinden gâfilsin. İki nâmdan murâd; birisi mâhiyet-i hüdâ ve birisi mâhiyet-i Fir'avn'dır. Bu gaflet ile yine ben rabbim dirsın. Bu hâl bervechile lâyük değildir.

رب"، بر مرئوب کی لرزان بود؟

کی انا دان بند جسم و جان بود؟

Çünkü tanrısan tanrı kulu üzerine nice ditrer. Ya'ni kulundan nice korkar. Kaçan ene'l-hak diyen 'ibâd-ı mükrimîn cism ü cân sevdâsında olur. Çünkü, bu ahvâl-i muhâlif sende vardır. Öyle ise tanrı değilsin bu sûretde ene rabbikümü'l-a'lâ ¹⁴⁷

¹⁴⁶ “şu altımdan akıp giden ırmaklar benim değil mi? Görmüyor musunuz? Zuhruf,51

¹⁴⁷ “Sizin en yüksek Rabbiniz benim” dedi. Nâzi'ât,24

dimek senin lâıykın değildir diyerek Fir'avn'ın ene'l-hak dimesini red ve cerh eylediler.

نك انا مائيم رسته از انا

از انای پر بلای پر عنا

İşte ey mel'ûn ene dimek bize yakışur. Zîrâ biz belâ ve meşakkat ile dolu olan eneden ve varlıktan halâs olduk ve mazhar-ı tâm olduk. Bu cihetden her birimiz ene'l-hak na'rasını ursak lâıykdır.

آن انائی بر تو ای سگ شوم بود

در حق ما دولت محتوم بود

Bu ene dimek senin üzerine şûm idi. Ve ene mübârek idi. Kâla'l-lâhü Te'âl;

فخر فنادی فقال انار بكم الاعلى فاخذوا منه نكال الاخرة والاولى

¹⁴⁸ lâkin bizim

hakkımız eğer dirsen bize lâzım ve vâcib bir devlet olur. Ve bizim ene dimek hakkımızdır.

کش کینه انای این نبودیت گر

کی زدی بر ما چنین اقبال خوش ؟

Eğer sen o intikâm alıcı ene olmayaydın kaçan bizim üzerimize bu hoş ikbâli urar idin. Murâd fir'avn'ın kendilerini salb ile kat'-ı yed ve recl ile şehîd itmesidir. Fi'l-vâki ikbâl hoşdur.

شکر آن کز دار فانی میرهیم

بر سر این دار پندت میدهیم

Ana teşekkür için ki, dâr-ı fânîden biz halâs oluruz. Bu dâr başı üzerine sana nasîhat viririz.

دار قتل ما براق رحمت است

دار ملک تو غرور و غفلت است

Yine sahare-i Fir'avn didiler ki; bizim katlimizin dâr-ı irtihâl berrâkîdir. Lâkin senin dâr-ı mülkûn gurûra ve gaflete sebebdır. Biz mecvâr ile cenâb-ı hakka gideriz. Sen bu dâr-ı mülk ile gurûrda ve gafletde kalursun.

¹⁴⁸ “Artık adamlarını topladı da bağırdı: “Sizin en yüksek Rabbiniz benim” dedi. Allah da onu tuttu dünya ve ahiret azabıyla yakaladı(cezalandırdı)”. ” Nâzi'ât,23-25

این حیاتی خفیه در نقش ممات
و آن مماتی خفیه در قشر حیات

Bu bizim hâlimiz bir hayâtdır ki; memât nakşında mahfâdır. O senin hâlin bir memâtdır ki; hayatın karşında mahfâ olmuştur.

مینماید نور، نار و، نار، نور
ور نه دنیا کی بُدی دار الغرور؟

Bu dünyâda nûr nâr görünür. Ve dahi nâr nûr görünür. Böyle olmasa idi dünyâ kaçan dâr-ı gurûr olur idi. İşte böyle ‘aksine gördüğinden dünyânın dâr-ı gurûr olması lâzım geldi.

هین مکن تعجیل، اول نیست شو
چون غروب آری، بر آر از شرق ضو

(303-b)

Âgah ol ey Fir'avn ene'l-hak dimeğe ‘acele itme. Evvelâ (lâ)yık ol ve kendinden geç ve cüdâ ol çünkü, gurûb götürürsün. Ya'ni yok olursun. Meşrik cânibinden ziyâ getür. Ya'ni ene'l-hak deyü söyle.

ان انائی در ازل دل تنگ شد
این انا دل بیخود و جان دنگ شد

Ezelde olan enelikden ve hakla olan ittihaddan gönül hayrân oldu. bu sûretde hakla olan vahdet asıl enelikdir. Hez o vahdeti bu ‘alemde bulmaktır. Bu enelik ki, dünyâdır. Ezelde olan enelik ‘indinde bârid oldu. ve ‘ayn-i ‘âr oldu.

ز آن انای بی عنا خوش گشت جان
شد جهان او زان انای اینجهان

O ezelde olan enelikden bu vücûd olmaksızın insânın rûhu hoş oldu. zîrâ o enelik dünyânın eneliğinden sıçrayıcı oldu. ve temyîz idici oldu. Cehân, Cîm'in fethi ile sıçrayıcı ma'nâsıdır. İkinci cihân, Cim'in kesriyle dünyâ dimekdir. Çünkü, bu dünyâda insân eneden kurtuldu. Şimdi ene oldu. âferîn olsun meşakkatsiz olan enenin üzerine.

او گریزان و انا اندر پیش

میدود چون دید ویرانی وی اش

İnsân-ı kâmil ben demekden firâr idicidir. Ve dahi benlik izinde yeler çünkü, benlik o insân-ı kâmilî benliksiz gördü. Ve ana tâlib oldu. hâsılı benlikden halâs olup fenâ-i küll ile fânî olursun. Benlik ve darlık senin tâlibin olur. Eğer sen darlıktan halâs olmaz isen. Benlik sana tâlib olmaz. Ve ene di deyü söylemez. Çünkü yok oldın. Benlik sana tâlib olup ene dimekliği ister. Ve sana ene dimekliğe cebri der. Zîrâ bu halde ene demek senin hakkın olur. Niteki, Mansûra ene'l-hak demek hakkıdır. Ve yine Bâyezîd-i Bestâmî Hazretlerine Sübhânî mâ 'azamü şânî¹⁴⁹ demek hakkıdır ve bununla aslâ erbâbı 'indinde mu'âhaza olunmaz.

طالب اوئی، نگرده طالبیت

چون بمردی، طالبیت شد مطلبیت

Çünkü, sen enenin tâlibisin ve varlık iddi'â idersin. ene senin tâlibin olmaz. Bu hâlde ene dersen. Sana infî'âl ve gazab ider. Çünkü, yok oldın ve fenâ-yı sırfa irdin. Senin matlabın ki, ene demek idi. Sana tâlib oldu ve senin ene dimekliğini istedi.

زنده ای، کی مرده شو شوید تو را؟

طالبی، کی مطلبیت جوید تو را؟

Bu beyt beyt-i sâbıka irsâl-ı misl ve isbât makâmında olmuştur. Ma'nâsı çünkü sen hayâtdasın ve ölmedin gassâl-ı meyt seni kaçan yıkar. Belki, yıkamaz. Bunun gibi sen

¹⁴⁹ “Şanımlı takdîs ve tenzîh ederim, ne yücedir.”

(304-a)

ölmedikçe ve yok olmadıkça enelik sana tâlib olmaz. Her ne zamân ki, yok olursun o zamân o dahi sana tâlib olur. Görmez misin sen tâlib iken matlabın seni kaçan arar. Belki sen matlabını ararsın ve anın ardında gider isen o zamânda ki matlab sevdâsından geçdin matlabın sana tâlib olur. Niteki Dîvân-ı Sâibde gelmiştir. Beyt;

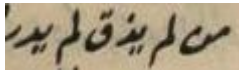
گذشتم از سر مطلب تمام شد مطلب

نقاب جہرہ مقصود بود و مطلبها

اندر این بحث، ار خرد ره بین بُدی
فخر رازی راز دار دین بُدی

Bu bahisde, eğer ‘akıl yol görici olaydı olaydı Tefsîr-i Kebîr sâhibi Fahr-ı Râzî dinin esrârını bilir idi. Lâkin bilmedi. Fehm olundu ki, ‘akl-ı ma’âş bu yolda .. değil imiş. Zîrâ Fahr-i Râzînin ‘aklı ve ‘ilmi müsellemdir. Pederleri sultânü’l-‘ulemânın Belh’den hicretine Fahr-i Râzî sebep olmağla Hazret-i Mevlânâ anları sevmezler. Ve bu kitâbın birkaç yerinde anlara ta’n-ı teşnî’leri vardır. Zannım budur ki, Fahr-i Râzînin sülûkı olmamak gerektir. Eğer olsa hicrete bâ’is olmaz idi.

لیک چون من لم یذق لم یدر بود
عقل و تخیلات او حیرت فزود

Lâkin çünkü Fahr-i Râzî ¹⁵⁰ kısmında idi. Anın ‘aklı ve tahyîlâtı kendüye hayret artırdı. Hülâsa-i kelâm bu ene’l-hak maddesi ‘akl-ı cüz’î ile ve ‘ilm-i zâhir ile idrâk olunur nesne değildir.

کی شود کشف از تفکر این انا ؟
این انا مکشوف شد بعد الفنا

¹⁵⁰ “Tatmayan bilemez.”

Bu enenin hakîkati tefekkürden ve mülâhazadan kaçan keşf olur belki olmaz. Zîrâ bunun hakîkati makâm-ı fenâyâ ba'de'l-vüsûl münkeşif olur. Ve hakîkati o zaman 'ayân olur.

می فتد این عقلها در افتقاد
در مغاکي حلول و اتحاد

Bu 'ukûl-ı cüz' iye bu enenin hakîkatini tecessüs itmekde ve aramakda ya hulûl çukuruna yâhud ittihâd çukurına vâki' olur. Sûfiyenin ise murâdları ne hulûldür ve ne ittihâddir. Belki makâm-ı fenâyâ vâsıl olanların Cenâb-ı Hakk ile bilâ keyf velâ misâl velâ nazîr bir ittihâdı vardır dimekdir. O ittihâd dahi hâl kabîlinden olmağla ta'bîr ve takrîr ile beyân mümkün değildir. Belki o makâma varmağla hakîkati o zamân nümâyân olur.

ای ایاز گشته فانی ز اقتراب
همچو اختر در شعاع آفتاب

Ey cenâ b-ı kibriyâya takarrup için fânî olan Ayâz. Sen âfitâbın ziyâsında ahter gibisin ve âfitâbın vücûdı 'inde yok olmuşsun.

بلکه چون نطفه مُبَدَّل تو به تن
نه از حلول و اتحادِ مفتتن

Nutfe men' iye mübeddel olduğu gibi sen dahi vücûdundan tebeddül itmişsin ve sana evvelki vücûddan başka bir vücûd gelmiştir. Velâkin o gelen vücûd hulûl yönünden ve hak ile ittihâd ve mâhiyetin Rab ve İlâh mâhiyetine mübeddel olarak dğildir.

عفو کن، ای عفو در صندوق تو
سابق لطفی و ما مسبوق تو

(304-b)

Yine pâdişâha dir ki; bu emîrlerin suçunu 'afv eyle ey pâdişâh 'aşk senin sanduka-i kalbindedir. Ve yine sen lütufda cümleyi sâbıksın cümle nâs senin mesbûkundur.

من که باشم که بگویم: عفو کن؟
ای تو سلطان و خلاصه امر کن

Ben kim olurum ki, sana ‘afv eyle diyeyim. Ey pâdişâh sen sultânsın ve yine kün emrinin hülâsasısın ya’ni kün emri seninle kâimdir dimekdir.

من که باشم که بوم من با منت؟

ای گرفته جمله من ها دامن

Ben kim olurum ki, seninle olayım. Ve benim vücûdum senin vücûdun gibi olsun. Ey zât-ı şerîf cümle vücûdlar senin dâmenini tutmuşdur. Ya’ni vücûdlar senden vücûd bulmuşdur dimekdir. Zîrâ Allâhü Te’âlâ herkese varlığından varlık virdi. Ve basarından basar ve sem’inden semi’ ve kuvvetinden kuvvet virmişdir.

مجرم داشتم ایاز خود را درین شفا عکرمی

و عذر این جرم خواستن و درین عذر خواص خود را مجرم داشتم

Burası Ayaz’ın kendini bu şefâ’at idicilikde mücrim tutması ve bu cürmün ‘özüni pâdişâhdan taleb itmesi ve yine o ‘özürde kendini mücrim bilmesi beyânında ya’ni Ayâz hem cürmüne ve hem bu cürmden ‘özür dilemek dahi cürm-i âher olduğına i’tirâf eyledi dimekdir.

و این شکستگی از شناخت و عظمت شاه بر خیزد که انما اعلمکم باللہ و

اخشکم للہ و قال اللہ تعالیٰ انما ینحی اللہ عن عباده العلماء

Ve bu cürmden böyle i’tizâr ve inkisâr-ı kalb pâdişâhın ‘azametini anlamkdan hâsıl olur. Zîrâ fahr-i ‘âlem Hazret-i Muhammed Mustafâ salla’l-lâhü te’âlâ ‘aleyhi ve selem hadîs-i şerîfinde; Ben sizden Allâhü Te’âlâ Hazretlerini zâtına ve sıfâtına a’lemim bu cihetden sizin cümleinizden ziyâde Allâhü Te’âlâdan havf ve haşyet idiciniz olmuşumdur. Ve dahi tahkîk Cenâb-ı Kibriyâ Kur’ân-ı Kerîm’inde; İnnemâ Yahşeu’l-lâhü min ‘bâdihi’l-‘ulemâ’ buyurmuşdur. Ma’nâsı; Ancak Allâhü Te’âlâdan ‘ibâdından havf idenler ‘âlim olan kimesnelerdir dimekdir.

من که آرم رحم خلم آلود را

ره نمایم علم حلم اندود را

Ben kaçan sümük ile mahlût olan merhameti senin huzûruna kaçan getütür ve ‘arz iderim. Ve senin ‘ilm ile sıvanmış hilmine kaçan yol gösteririm. Benim bunlara aslâ kudretim yokdur. Hilm, Hâ-yı mu’cemenin kesriyle ve lâm’ın sükûnuyla burundan nâzil olan sümükdür. Rahmın hilmü’l-vedd olması merhametin tamâm ve kâmil olmamasından ve ‘adem-i kabûliyetinden ‘ibâretidir. Mısrâ’-i sânde olan hâ-i mühmelenin kesriyle mülâyemet ma’nâsınadır. Ve gazabın zıddıdır.

صد هزاران صفع را ارزانیم
گر زیون صفعها گردانیم

(305-a)

Bu cürm sebebiyle çok şamâra ben lâyıkim eğer beni şamârların zebûnı kılar isen ben ana münâsibim zirâ bu şefâ’at sebebiyle bî dilek itdim. Saf’, sâd’ın fethi ve fâ’nın sükûnuyla sille ma’nâsınadır. Lisân-ı Türkîde ana tabanca ta’bîr olunur.

من کیم تا پیشت اعلامی کنم؟
یا کهه وا یادت دهم شرطِ کرَم

Ben senin huzûrunda şefâ’at için ne söylemek haddimdir. Belki murâdım sana ihbârdır. Yâhud ki, kereme lâyık olanı sana tezkîrdir.

آنچه معلوم تو نبود چبود آن؟
وآنچه یادت نیست کو اندر جهان؟

Eğerçi murâdım ihbârdır ve tezkîrdir demiş isem de bu dahi şânına lâyık olmadığı cihetden yine hatâ eyledim. Zirâ ol nesne ki senin ma’lûmun değildir. O bu dünyâdandır. Ve senin ma’lûmun olmayan bir nesne yokdur. Bu cihetden ihbâr eyledim demek hatâdır. Ve dahi ol nesne ki, senin hâtırında yokdur. O bu dünyâda kangî nesnedir. Zirâ nesne ki vardır. Senin andan gafletin ve ferâmûşun yokdur. Bu ecilden tezkîr itdim demek yine hatâdır. Hâsılı şefâ’at husûsunda ve ihbâr husûsunda ve tezkîr husûsunda söylediğim kelimât cümlesi hatây-ı mahzır. Eyüsi sükût idi demek idi.

ای تو پاک از جهل و، علمت پاک از آن

که فراموشی کند وی را نهان

Ey zât sen cehilden berîsin ve dahi senin ‘ilmin yine cehilden berîdir. Öyle berîdir ki, unutmak ‘ârız olup anı nihân itmeğe kâdir olmaz. Umûr-ı bedîhiyedendir ki, Mevlânın ‘ilmine nisyân târî olamaz ancak nisyân kulun ‘ilminde olur.

هیچ کس را، تو کسی انگاشتی

همچو خورشیدش به نور افراشتی

Îlâhî sen kes itlâk olmayan kimesneyi adam yerine koydun güneş gibi anı nûr ile kaldırdın . beyt-i âtiye merhûndur.

چون کسم کردی، اگر لابه کنم

مستمع شو لابه ام را از کرم

Çünkü, beni bir kimesne saydın eğer sana bir cihetden için şefâ’at idersem. Benim şefâ’atimi kemâl-i kereminden müstemi’ ol ve bana gazab itme. Zîrâ nâkisler kes i’tibâr olununca bî diblek iderler. Anların küstahlığını afv lâzım gelür. Bu ebyât makâm-ı şefâ’atde olan zevât-ı kirâmın ahvâlini beyândır. Zîrâ anlar Cenâb-ı Hakka itdikleri şefâ’atden böyle i’tizâr iderler imiş.

زانکه از نقشم چو بیرون بُرده ای

آن شفاعت هم تو خود را کرده ای

Bundan sonra bu şefâ’at evliyânın olmayup yine Cenâb-ı Hakkın olduğunu beyân için buyururlar ki; ol nesneden için ki, beni nefsimden taşra eyledin ve beni benden aldın. Bu sûretde o şefâ’at hakîkatde sendendir ve anı sen eylemiş oldun dimekdir.

چون ز رخت من تُهی گشت این وطن

ترّ و خشکِ خانه نبود آن من

(305-b)

Çünkü, benim metâ’-ı vücûdumdan bu vatan muhabbeti hâlî oldı. Bu cihetden hâne-i vücûdun her nesi var ise benim lâyıkım olmaz. Cümlesi senindir. Terü haşk-ı hâne’den murâd, vücûd-ı insânîde mevcûd olan nesnelerdir.

هم دعا از من روان کردی چو آب

هم ثباتش بخش و گردان مستجاب

Îlâhi du'âyı benden âb gibi cârî eyledin. Yine o du'âya nebât bağışla .. ve du'âyı müstecâb tut. Ya'ni bana du'âyı ta'lîm iden sensin . çünkü, böyle itdin kabûl eyle demek olur.

هم تو بودی اول آرنده دعا

هم تو باش آخر اجابت را رجا

Yine makâm-ı şefâ'ate vâsıl olan velî kâmil dir ki, evvelâ bu du'âyı benim kalbime getürücü sensin. Yine sen âhîrinde icâbete recâ idici ol. Ya'ni kabûl eyle dimekdir.

تا ز من لاف، کان شاه جهان

بهر بنده عفو کرد از مجرمان

Hattâ ben senin kullarının içinde laf urayım ki, o cihânın pâdişâhı ben kulunun hâtırımını tatyîb için mücrimlerden bu kadar kusûr ve suç afv eyledi.

درد بودم سر به سر من خود پسند

کرد شاهم داروی هر دردمند

Yine 'ibâdın içinde iftihâr ideyim ki, ben kendimi beğenici ve kendime mağrûr ser be ser derd ve emr-i kabîh idem benim pâdişâhım şimdi beni her derd sâhibine 'ilâc eyledi. Ve tabîb-i hâzik olup herkesin derdine dermân idici kıldı.

دوزخی بودم پُر از شور و شری

کرد دستِ فضلِ اویم کوثری

Evvelden fitne ve şerden dolmuş cehennem gibi bir kimesne idim. O hüdânın fazlı ve kereminin eli beni Kevser Irmağı gibi eyledi. Murâd ne olduğunu beyt-i âtîde beyân buyururlar.

هر که را سوزید دوزخ در قود

من برویانم دگر بار از جسد

Her kimesneyi ki, cehennem cürmünün kısâsında yakdı. Ben gayri kere anın cesedinden cesed bitürürüm. Ve anın cesedinden a'lâ cesed viririm. İşte kevserin hâli budur. Niteki beyt-i âtîde beyân buyururlar.

سوخته هر که چیست؟ کوثر کار

گردد از وی نابت و اندوخته

Kevserin hâli ve kârı nedir? Burası su'âldir. Ve mâ ba'dı bu su'âlin cevâbıdır. Kevserin işi odur ki, nâr-ı cahîmde her yanmış olan kimesne yıkandıkda cesedi o kevserden nâbit olıcı ve evvelkinden a'lâ olarak vücûd bulıcı olur. Enduhte, dahi nâbit ma'nâsınadır. Asıl ma'nâ-yı lağvîsi kazanılmış dimekdir. Nâbit ve hâsıl ma'nâsı bu ma'nânın lâzımı olur.

قطره قطره او منادی کرم

کانچه دوزخ سوخت، من باز آورم

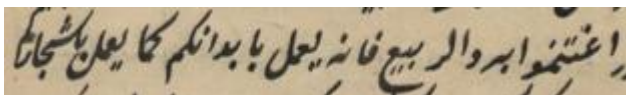
O kevserin her bir katresi kendi keremi ve ihsânı için nidâ idicidir. Öyle diyerek ki, ol nesneyi ki, cesedden olarak cehennem yakdı. Ben anı gerü getirürüm sen esef itme.

هست دوزخ همچو سرمای خزان

هست کوثر چون بهار گلستان

(306-a)

Böyle olunca fasl-ı hazânın bürûdeti ve rüzgârı gider ve yine Kevser Irmağı gülistânı terbiye iden bahâr rüzgârı gibidir. Niteki hadîs-i şerîfde gelmiştir.

واجبوا ببرد الحریف فانه یعل با بد انکم کا یعل با سبجارکم

¹⁵¹ Bu hadîs-i şerîfîn tefsîri

cild-i evvelde mufassalen beyân olunmuşdur. Ba'zı eserde gelmişdir ki, 'isât-i mü'minîn nâr-ı cahîmden âzad olundukda cesedleri kömür gibi yanmış ve siyâh olmuşdur. Anları Kevser Irmağında melekler yıkarlar imiş. Bi hikmeti'l-lâh evvelkinden a'lâ cesed husûle gelür ve o siyâhlık gider imiş. Bu hâssa nehr-i kevserde mevcûddur deyü kütüb-i mu'teberede mestûrdur.

هست دوزخ همچو مرگ و خاک گور

هست کوثر بر مثال نفخ صور

Cehennem mevt gibidir ve mezâr toprağı gibidir. İnsânın cesedini pejmürde kılar. Velâkin Nehr-i Kevser İsrâfil 'aleyhi's-selâmın sûra nefhi gibi hayât bağışlayıcıdır.

ای ز دوزخ سوخته اجسامتان

سوی کوثر می کشد اکرامتان

Ey şol kimesneler ki, sizin ecsâmınız cehennemden yanmışdır havf itmeyiniz. Ve mahzûn olmayınız. Zîrâ Cenâb-ı Hakkın ikrâmı sizleri nehr-i Kevser cânibine çeker. Ve size evvelkinden a'lâ vücûd virir. Ya'ni ey nefsi emmâre cehminde itlâf-ı zât idenler havf itmeyiniz zîrâ sizleri Kevser gibi olan insân-ı kâmil tarafına mevlâ cezb ider. Ve sizleri vücûd-ı hakîkî ile mevcûd ider ve cennet visâline dünyâda idhâl ider dimekdir.

چون خلقت الخلق کی یریح علی

لطف تو فرمود ای قیوم حی

'İsât-ı mü'minîne ba'de't-teselliyete Cenâb-ı Hakk celle va'lâya hitâb-ı münâcât

iderek, buyururlar ki; çünkü senin lütfun

خلقت الخلق کے یریحو علی لالانح علیهم

Hâdis-i Şerîfîni Ey Kayyûm ve Hayy sıfatlarıyla mevsûf olan zât buyurdu. Hadîs-i Kudsînin ma'nâsı; Nâsı yaratdım benden intifâ' itsünler için ve emrime imtisâl ile ve

¹⁵¹ "İlkbaharı kıymet bilin; ağaçlarınızı dirilttiği gibi sizi de diriltir. Sonbaharın soğuşundan kaçınm ağaçlara işlediği gibi size de işler."

nehyimden ictinâb ile cennetime girsünler ve müşâhede-i cemâlîme ve envâ'i tecelliyât-ı İlâhiyeme vuslat itsünler için yohsa ben anlardan fâide ve nef' hâsıl ideyim deyü deĝil idi dimekdir.

لا لان اربح عليهم" جود توست"
که شود زو جمله ناقصها درست

Böyle olunca bu hadîs-i şerîfin me'âli 'ibâdına mahz-ı lütfundur. Vücûd ihsânındır. Zîrâ bu kerem-i mahzdan cümle nâkıslar kâmil ve derst olur. Emr-i bedîhîdir ki, zarar ve nef' Allâhü Te'âlânın hakkında mutasavvır deĝildir. Ancak ziyân ve fâide 'ibâda nisbetledir.

عفو کن زین ناقصان تن پرست
عفو از دریای عفو اولی تر است

İlâhî bu tenperver ve 'âsîlerden cürm-i kusûrı afv eyle

(306-b)

Zîrâ senin 'afvın vüs'atde deryâ gibidir. Niteki, Kur'ân-ı Kerîm'de

ان ربك واسع المغفرة¹⁵²

buyurulmuşdur. Böyle vüs'at-i 'afvı olanlara 'afv evlâdır.

Ahz-ı intikâm lâyıq deĝildir dimekdir. Bundan sonra kulların 'afvı 'afv-ı İlâhîden bir nebze ve deryâ-yı 'afvdan bir katre oldığını beyâna şürû' idüb buyururlar.

عفو خلقان همچو جوی و همچو سیل

هم بدان دریا همی تازند خیل

Mahlûkâtın 'afvı ırmak gibidir. Ve sil suyu gibidir. Dahi kendi deryâları ki, 'afv-ı ilâhîdir. Oraya at koşdururlar. Ve giderler nehr ile sîlin aslı deryâ olup sür'atle deryâyâ gitdikleri gibi sâir havâs ve sıfât-ı insâniye dahi vakt-i nevmde böyledir.

ها پاره دل این از شب هر عفوها

چون کبوتر سوی تو آید شها

¹⁵² "muhakkakki senin Rabbinin mağfireti boldur." Necm, 32

İlâhi nâsın sıfat-ı ‘afvı bu gönül pârelerinden güvercin sâhibinin her gîce yanına geldiği gibi senin tarafına gelürler ve senin deryâ-yı ‘afvında tâ besabâh mesken tutarlar.

بازشان وقت سحر پَران کنی
تا به شب محبوس این ابدان کنی

Yine o ‘afvları bîdârlık vaktinde eshâbına uçucu eylersin. Ahşama dek bu ebdânın mahbusı eylersin.

پَر زنان بار دگر تا وقتِ شام
میپرند از عشق آن ایوان و بام

Yine vakt-i nevmde kanat urarak ve mesrûr olarak senin sarayının dîvân-hânesini ve damı muhabbetinden ol cânibe senin emrinle uçarlar ve vakt-i mevte dek böyle olur ve sâhibi öldükde orada ölürler ve beden cânibine ve dünyâ tarafına aslâ gelmezler.

تا که از تن تار وصلت بُگسلند
پیش تو آیند، کز تو مُقبلند

Ol gâyete dek ki, vuslat ibliğini kırarlar. Ya’ni mevt vakti gelinceye dek böyle gelürler ve giderler. Mevt vakti geldikde senin önüne gelürler. Andan sonra gelüb ve gitmeği terk iderler. Zîrâ senden ikbâl ve devlet sâhibi olmuşlardır. Andan için bi’l-küllîye senin huzûrunda ervâh-ı mü’minîn ebedî kalurlar.ve murâdlarına irerler. Bu beyt ile Hazret-i Mevlânâ evsâfın gidüb ve gelmesinden ervâhın gidüb gelmesine nakl-i kelâm buyurmuşlardır. Gaflet olunmaya.

پَر زنان ایمن ز رجع سر نگون
"در هوا" کانا اِلِیْهِ راجعون

Ervâh Cenâb-ı Hakka tayrân iderek başı aşağı gitmekden emîn oldukları halde havâda İnnâ ileyhi râci’ûn¹⁵³ diyerek ve şâdilik iderek giderler çünkü, ervâh Allâhü Te’âlâdan mufârakat idüb ‘âlem-i ecsâma gelmişler idi. Binâberîn, İnnâ ileyhi râci’ûn diyerek giderler.

بانگ می آید "تَعَالَوْا" ز آن کرم

¹⁵³ "muhammad O'na döneceğiz." Bakara,156

بعد از آن رجعت نماند درد و غم

O kerem sâhibi Mevlâdan ervâha geliniz deyü nidâ-yı ‘azîm gelür. Ervâhda imtisâl idüb giderler. Bundan sonra Cenâb-ı hakka gitmekle (307-a) hırsları ve gamları olmak hasebiyle dünyâyâ ric’at kalmadı. Belki huzûr-ı hakda ebedî kalurlar. Ve murâdlarına irerler.

بس غریبها کشیدید از جهان

قدر من دانسته باشید ای مهان

Çünkü, huzûr-ı hakda dâimî kalurlar. Ve dünyâyâ ric’at itmezler. Vâcib-i Te’âlâ Hazretleri ervâhı taltîf için anlara buyurur ki; Dünyâdan için çok garfblikler çekdiniz. Şimden sonra benim kadrimi ey ulular bilmiş olasınız. Ve burada râhât ve huzûr ile sâkin olasınız.

زیر سایه این درختم مستِ ناز

هین بیندازید پاها را دراز

Şimden sonra nâz ve şîve ile mest olduğunuz halde benim bu deruht-ı ihsânımın sâyesi altında âgâh olunuz. Ayaklarınızı uzun idiniz. Ya’ni râhat eyleyiniz dimekdir.

پایهای پُرِ عنا از بهر دین

بر کنار و دستِ حوران خالدین

Din yolunda gitmekden için zahmet çekmiş ayaklarını emr-i bârîye imtisâl için anlar dahi uzadup cennet kızlarının kucağı üzerine ve eli üzerine olara k ebedî oldukları hâlde öylece mest ve lâ ya’kıl oldukları halde ervâh-ı sûfiyân yaturlar râhat iderler. Hûriler dahi bunların ayaklarını kucaklarında ve ellerinde oğarlar.

حوربان گشته مغمز مهربان

کز سفر باز آمدند این صوفیان

Hûriler dahi bunların ayaklarını oğar iken bunlara muhabbet idici oldukları hâlde biri birine kirpikleri ile işâret itmeleri sûfîler havâb-ı nâzdan bîdâr olmasunlar içündür.

Hâsıl-ı kelâm tâife-i hûrân bu mertebede ri'âyet iderler. Ve sûfiler dahi böyle zevk ve safâ ile râhib iderler dimekdir. Yine hûriler dirler ki;

صوفیان صافیان چون نور خور
مدتی افتاده بر خاک و قذر

Bu sâfi olan sûfiler bir müddet turâb üzerine ve mirdarlık üzerine vâki' oldılar. Beyt-i âtîye merhûndur.

بی اثر پاک از قذر باز آمدند
همچو نور خور سوی قصر بلند

Âferîn ve sad tahsîn bu sûfiler üzerine olsun ki, necâsetin eseri olmayarak ve kazerden pâk olarak gerü geldiler şemsin nûru turâb ve kazer üzerine vâki' olup 'âlî olan şemsin kursı cânibine nûr-ı hurşîd pâk ve tâhir olarak geldiği gibi.

این گروه مجرمان هم، ای مجید
جمله سرهاشان به دیواری رسید

Yine makâm-ı şefâ'atde olan velî kâmilidir ki, bu 'âsîler gürûhu dahi ey ulu mevlâ cümlesinin başları bir dıvâra erişdi.

بر خطا و جرم خود واقف شدند
گر چه مات کعبتین شه بُدند

Bu mücrimler kendilerinin

(307-b)

cürm ve hatâsına vâkıf oldılar. Eğerci senin sıfat-ı celâline ve cemâline mât ve mağlûb oldılar. Ka'b, topuğa dirler. Bu makâmda murâd Celâl sıfatıyla Cemâl sıfatıdır. İkisi ka'beteyn ider. Yâhud ka'beteynden murâd tavlanın iki zarlarıdır. Buna göre ma'nâ şâhın oyununun mâtı oldılar dimekdir. Böyle olduğu ecilden

رو به تو کردند اکنون، اه کنان
ای که لطفت مجرمان را ره کنان

Şimdi yüzlerini sana eylediler. ziyâde âh iderek ve öyle diyerek ki; ey zât-ı şerîf senin lütfun mücrimlere yol eyleyicidir. Bize yol vir ve sırât-ı müstakîme bizi delâlet eyle.

راه ده آلودگان را، العجل
در فراتِ عفو و عینِ مغتسل

İlâhi ‘âsîlere yol vir tiz olarak. Senin ‘afvının nehr-i firâtına ve dahi Hazret-i Eyüb ‘aleyhi’s-selâmın yerden zâhir olup gusl itdiği ‘ayn-ı muğtesele benzeyen ‘afvının cânibine beyt-i âtîye merhûndur.

تا که غسل آرند ز آن جرم دراز
در صف پاکان روند اندر نماز

Tâ ki ‘âsîler o çok zamân itdikleri ma’siyet cünüblüğünden yıkansunlar ve dahi eyülerin safına namâza gitsünler. Ya’ni eyülere mülhak olsunlar dimekdir.

اندر آن صفها ز اندازه بُرون
غرقِگان نور نحن الصافون

O saflarda melâikenin nûruna gark olanlar endâzdan taşradır. Ya’ni çokdur dimekdir. Nahnü’s-sâfûndan murâd melâike-i kirâmdır. Ya’ni ‘âsîler senin ‘afvına nâil olup endâzeden taşra olan eyüler zümresine mülhak olsunlar buyurmak isterler. Çünkü evliyâu’l-lâh cümleinin iyiliğini istediklerinden ‘âsîlerin hakkında dahi böylece şefâ’at iderler.

چون سخن در وصفِ آن حالت رسید
هم قلم بشکست و هم کاغذ درید

Çünkü söz evliyâu’l-lâhın hâlinin vafına irişdi. Burada hem kalem kırıldı. Ve hem kağıd yırtıldı. Bu cihetden evliyânın vasfı tamâm beyân olunmadı. Zîrâ anların ahvâli tahrîr ve takrîre gelmez. Niteki, temsîl için buyurdılar;

بحر را پيمود هيچ اسكره اى؟
شیر را برداشت هرگز برّه اى؟

Deryâyı üskürre hiç ölçdü mi? Ve deryânın hâline vâkıf oldu mı? Belki olmamıştır. Zîrâ üskürre kenâr-ı bahrdedir. Kenâr-ı bahr ise bahrin hâline vâkıf değildir. Üskürre, hemzenin zammı ve Sîn'in sükûnu ve kef'in zammı ve Râ-i müşeddedenin fethiyle âhiri he-i melfûza olarak sâil-i bahra sefîne ve kayık yanaşup insân çıkmak için ve sefînenen yük ihrâc olunmak için taşdan ve ağaçdan yapılmış nesneye dirler. 'Avâm tahrîf idüb lisân-ı Türkîde hemzenin kesriyle iskele

(308-a)

ta'bîr iderler. Arslanı kuzı yerden kaldırup arkasına aldığı bir kimesne hiç görmemiştir. Bu dahi görülmemiştir. Bunlar gibi ahvâl-i evliyâ dahi iskele gibi ve kuzı gibi olan kimesneler bilmezler. Zîrâ evliyâu'l-lâh bahre ve arslana benzerler. Bere, bâ'nın fethi ve râ-i müşeddedenin fethiyle ve yine tahfifiyle kuzı ma'nâsınadır. گر حجاب استت برون روز احتجاب
تا ببینی پادشاهی عجاب

Eğer sana hicâb vardır ise hicâbdan taşra git. Ve hicâbı kendinden ref' eyle. Hattâ 'acîb ve garîb olan evliyâu'l-lâhın pâdişâhlığını göresin ve evliyânın hakîkatini bilesin. Yine makâm-ı şefâ'atde olan kimesnelerin hâlini mest evvelâ 'âşıklar hakkında beyâna şürû' idüb buyurlar ki;

گر چه بشکستند جامت قوم مست
آنکه مست از تو بود، عذریش هست

İlâhi eğerçi mest olan kavm senin emîrini kırdılar. Ya'ni imtisâl itmediler ve mestlik hasebiyle 'adem-i imtisâl kendülerinden sâdir olmuştur. O ki senden mest olmuştur. Onun sana 'özri vardır. 'özri budur ki, mestlik sebebiyle emrine imtisâl idemedim dir. Ve bu 'özri dahi kabûl olunmaya ehaktır. Zîrâ mestlik hasebiyle imtisâle kudreti olmaz. Bu beyt namâz vakti kendine gelemeyüb edâ-yı salât idemeyen mestân-ı hüda hakkındadır. Evâsıt hâlinde sekr sebebiyle üzerinden namâz vakti geçmek

vukû'bulur. Lâkin inhitâ-yi vaktinde her ne kadar mest olsa namâz vakti kendüye gelüb ve farzı edâ idüb kazâya muhtâc olmaz. Menkûldür ki, bir kimesnenin kesret-i sekrinden Bâyezîd-i Bestâmîni –kuddise sırruhûnun- huzuzûrunda kelâm olunmuş 'azîz müşârunileyh buyurmuşlar ki; vakt-i salâtda sahve gelür mi? Belî gelür dimişler. Buyurmuşlar ki; öyle merd-i kâmidir. Hâsılı vakt-i salâtda mest bulunmak ve kazâ-yı salâta muhtâc olmak emr-i makbûl olmamağla, Hazret-i Mevlân –kuddise sırruhû- bu beyt ile anlar için Cenâb-ı Hakdan 'afv dilediler.

مستی ایشان به اقبال و به مال

نه ز باده توست؟ ای نیکو خصال

İlâhi bunların müstemlikleri dünyânın ikbâliyle ve mâl ile değildir. Belki, ey şirin fi'âli olan mevlâsının bâde-i 'aşkındandır. Bu cihetden 'afv olunmağa lâyıklardır.

ای شهنشہ، مستِ تخصیص تو اند

عفو کن از مستِ خود، ای عفومند

Ey ulu sultân bunlar mestliğe senin tahsîsinden için mestdirler. Böyle olunca ey 'afva mensûb olan zât senin mestinden sen 'afv eyle.

لذتِ تخصیص تو وقتِ خطاب

آن کند که ناید از صد خُم شراب

Senin Elestü bi Rabbiküm hitâbı vaktinde 'uşşâkını

(308-b)

mestliğe tahsîsin lezzeti 'aşıklara ol mestliği eyler ki, yüz küb şarâbından bir kimesneye o mestlik gelmez ve hâsıl olmaz. Böyle mestlerin suçunu 'afv münâsibdir.

چونکه مستم کرده ای، حدّم مزین

شرع مستان را نیارد حدّ زدن

Bu beyt ile kendüye intikâl idüb buyururlar ki; İlâhi çünkü beni mest eyledin bana hadd-i sekri urma. Zîrâ senin şer'in mestlere had urmağı münâsib görmez.

چون شوم هشیار آنگاهم بزن
که نخواهم گشت خود هشیار من

Çünkü ayık olurum o zaman bana had ur andan için böyle söylerim ki, ayık olmak istemem. Ve kendime gelecek değilim. Hadd-i darb ve te'dîb yanıma kalsun için mest olana had urulmaz dirim.

هر که از جام تو خورد، ای ذو المنن
تا ابد رست از هُش و از حد زدن

Her kimesne ki ey mevlâsının câm- 1 'aşkından nûş idüb mest oldu. Ebede dek 'akıldan ve had urulmaktan halâs oldu. Zîrâ ayılmaz ki had urla.

خالدین فی فناء سُکرهم
من یفانی فی هواکم لم یقم

Zîrâ anlar fenâda sekerleri dâim oldukları hâlde idilerdir. Şol kimesne ki, senin 'aşkında fânî oldu. O kimesne aslâ kâim olmadı.

فضل تو گوید دل ما را که: رو
ای شده در دوغ عشق ما گرو

İlâhi senin keremin bizim gönlümüze dir ki; ey bizim dûğ-1 'aşkımıza rehn olmuş zât, چون مگس در دوغ ما افتاده ای
تو نه ای مست، ای مگس، تو باده ای

Sinek gibi sen bizim dûğ-1 'aşkımıza düşme sen, ey meks sen mest değilsin belk-i 'ayn-1 bâdesin ve 'ayn-1 'aşk ve muhabbet olmuşsun. Hattâ böyle olduğundan,

کرکسان مست از تو گردند، ای مگس
چونکه بر بحر عسل رانی فرس

Kerkes gibi ulu kuşlar ey senin gibi zâhirde hakîr görinen 'âşık senden mest olmuşlardır çünkü, sen esb-i himmetini bal deryâsı gibi olan 'aşk bahrine sürdün. Ve bu kemâli buldun. Kerkes, kervân ta'bîr itdikleri kuşdur. Gâyet büyük olur. Bu

makâmda murâd ‘ulemâ-yı zâhirdir yâhud pâdişâhlar ve vezîrlerdir. Murâd ‘ulemâ-yı zâhirin ve pâdişâhların ‘aşıkân-ı hüdâya merîd olmalarıdır.

کوه ها چون ذره ها سر مستِ تو
نقطه و پرگار و خط در دستِ تو

Dağlar, zerreler şemse mest olduğu gibi senin mestindir. Nokta ve pergâr ve hatta cümlesi senin elindedir. Ya’ni dünyânın idâresi ve tasarrufu sendedir demekdir.

فتنه، که لرزند از او، لرزان توست
هر گران قیمت گهر ارزان توست

Şol fesâd ki, halk andan korkarlar ve ditrerler. O senden ditreyicidir. Her ağır kıymetli metâ’ ki, dünyâda vardır sana lâyıkdır.

(309-a)

گر خدا دادی مرا پانصد دهان
گفتمی شرح تو، ای جان جهان

Eğer mevlâ bana beşyüz ağız vireydi ey cihânın cânı gibi olan zât senin şerhini söyledim lâkin,

يك دهان دارم من، آن هم منکسر
در خجالت از تو، ای دانای سیر

Ben bir ağız tutarım o dahi düzgün ve tamâm değildir. Ey vâkıf-ı ser hüdâ o dahi senden hicâbdadır. Zîrâ o kemâliyle seni tavsiyeye kâdir değildir.

مُنکسیرتر خود نباشم از عدم
کز دهانش آمدستند این امم

Böyle münkesir ağızdan seni medhü senâ gelmez dimiş idim. lâkin yine senâ ve medh iderim. Zîrâ diyâr-ı ‘ademden ziyâde tahkîk-i münkesir olmam. Belki ‘adem benim daha nemden ziyâde münkesirdir. Öyle diyâr-ı ‘adem ki, anın ağızından bu dünyâda olan cemâ’ at dünyâyâ gelmiştir.

صد هزار آثار غیبی منتظر

کز عدم بیرون جهد با لطف و بر

Yüzbin ‘âlem-i gaybın eserleri muntazırdır ki, ‘ademden taşra sıçraya tiz ve hamle idici olduğu halde. Çüst, Cîm-i Fârisiyenin zammı ve sîn’in sükûnuyla tiz ma’nâsınadır. Mükirr, ef’âl bâbında ism-i fâ’il olarak Mîmin zammı ve Râ-i müşeddede ile hamle idici dimekdir. Kerrâr dahi bu sîgadan olmağla mübâlağa ile hamle idici ma’nâsınadır. İmâm-ı ‘Âli radiya’l-lâhü ‘anh a’dâ-yı dîne hamle eylediğinden ve firâr itmediğinden için fahr-i ‘âlem salla’l-lâhü ‘aleyhi ve selem kerrâr lafzını Hazret-i İmâma lakab eylediler. Ve bu tesmiye Hayber Kal’ası fethinde oldu. bir gün ‘alemi Ebû Bekirü’s-siddîka virüb Hayber fethi için irsâl buyurdular. Hazret-i siddîka fetih mukadder olmamağla gerü döndiler. Ferdâsi ‘alemi Hazret-i ‘Ömer’e virüb irsâl buyurdular. Anlar dahi bilâ feth gerü geldiler. O zamân peygamberimiz ‘aleyhi’s-selâm buyurdular ki; yarın ‘alemi bir kimesneye viririm ki, kerrârdır ve firâr değildir. Der‘akab Medîne-i Münevvere’ye Hazret-i ‘Âli’ye haber gönderüb ihzâr itdiler. Hayber gazâsına göz ağrısı sebebiyle Hazret-i İmâm hâzır olamamışlar idi. Gözlerinde ucâ’-ı şedîde olduğu halde gelüb Fahr-i ‘âleme mülâkât eyledi. Ve mübârek gözleri görmez derecesinde idi. O anda mübârek fem-i şerîflerinin yârinden İmâm ‘Âli’nin gözine sürdiler. O anda şifâ hâsıl oldu. ve vicâ’ları teskîn oldu. ferdâsi ‘alemi Hazret-i ‘Âli’ye virüb Hayber Kal’ası fethi için irsâl buyurdular. O gün fetih müyesser oldu.

از تقاضای تو میگردد سرم

ای بمرده من به پای آن کرم

İlâhi senin bizi talebinden için benim başım döner ve gitmeğe öyle isti’câl iderim.
Ey zât-ı şerîf bu senin o kereminin önünde mürde olmuşam.

رغبت ما از تقاضاهای توست

جذب حق دان، اینکھ رهرو گشت چُست

İlâhi bizim sana meylimiz senin bizi talebinden için ve cezbenden içündür. Her kande ki, bir sâlik-i râh-ı hüda vardır. Hakkın ana cezbesi vardır. Eğer Mevlâ (309-b)

(cezb) itmiyeydi râhrû olamaz idi. Bundan sonra irsâl-i mesele şürû' idüb buyururlar ki;

خاك بى بادی به بالا کی رود؟

کشتی بى یم روانه کی شود؟

Turâb rüzgârsız bâlâya sıçrâr mı? Gemi bahrsız ayağını gitmeğe kor mı? Ber cehd ü nehd kelimelerinde istifham mukadderdir.

پیش آب زندگانی کس نمرد

پیش آبت آب حیوان است درد

Âb-ı hayâtın yanında bir kimesne olmadı. Zîrâ nûş iden hayât-ı ebediye bulur idi. İşte o âb-ı hayât senin âbının yanında tortıdır. Ve lâ şey dir. Bu cihetden senin âb-ı hayât 'aşkından nûş iden 'aşıklar ölmezler. Niteki âyet ve ehâdîs bunı nâtıdır.

آب حیوان، قبله جان دوستان

ز آب باشد سبز و خندان بوستان

Âb-ı hayât ilâhi 'aşıkların cânının mahal-i tevcîhidir. Zîrâ bostân-ı kalbleri o âbdan sebz ve handân olur.

مرگ آشامان ز عشقش زنده اند

دل ز جان و آب جان بر کنده اند

Zâhirde mürde olan 'uşşâk Cenâb-ı Hakkın 'aşkından için hakikatde zindelerdir. Sen zâhirde anların câm-ı mevti nûş idüb öldüklerine bakma. Kâla'l-lâhü Te'âlâ;

ولا تحببن الذين قتلوا في سبيل الله امواتا بل احياء عند ربهم يرزقون

¹⁵⁴ bu

'uşşâk-ı ilâhiye kalblerini cân-ı muhabbetinden ve âb-ı hayât muhabbetinden

¹⁵⁴ "Sakin Allah yolunda öldürülenleri ölümler sanma! Hayır, onlar hep hayattadırlar, Rableri katında rızıklanmaktadır. Âl-i 'İmrân,169

koparmışlardır. Zîrâ bunlar ne rûh-ı hayvânî arzusundadır ve ne âb-ı hayât arzusundadır. Belki, Hak Te'âlânın 'aşkı sevdâsında olmuşlardır.

آبِ عشق تو چو ما را دست داد
آبِ حیوان شد به پیش ما کساد

Ve ilâhi senin âb-ı 'aşkın çünkü bize el virdi. Âb-ı hayât bizim önümüzde kesâd sâhibi ve kadri kalmadı.

ز آب حیوان هست هر جان را نوى
لیك، آبِ آبِ حیوانی توئى

Âb-ı hayâtın her câna yenilik vardır. Lâkin âb-ı hayâtın âbı sensin. Zîrâ âb-ı hayât içine hayât virmeği senden bulmuştur.

هر دمى مرگى و حشرى دادیم
تا بدیدم دست بُردِ آن کرم

İlâhi her dem bana mevt ve haşr virdin. Zîrâ ölmezden evvel öldüm. Ve haşr oldum. O keremin galebesini ve kuvvetini gördüğümünden berü böyle oldu.

همچو خفتن گشت این مردن مرا
Senin ba'sına kemâl-i i'timâdımdan mevt bana uyumak gibi
oldı. niteki uyuyan bîdâr olmağa yakîni vardır. Eğer yakîni olmasa uyumaz idi.

هفت دریا، هر دم ار گردد سراب
گوش گیرى، آوریش، ای آبِ آب

Zîrâ edi deryâ eğer serâb olursa. Sen anın kulağını tutarsın ve anı su olmağa gerü getürürsün.

(310-a)

ey âbın âbı olan Mevlâ.

عقل لرزان از اجل، و آن عشق شوخ
سنگ کی ترسد ز باران، چون کلوخ؟

‘Akıl mevtden lertzândır. Ve dahi ‘aşk mevtden şûh ve bî bâkdir. Görmez misin taş yağmurdan kerpiç gibi kaçan korkar.

از صحافِ مثنوی این پنجم است
در بروج چرخ، جان چون انجم است

Kitâb-ı mesnevînin sahîfelerinden bu cild beşinci cildir. Cân feleğinin burclarında yıldız gibi parlayıcıdır.

ره نیابد از ستاره هر حواس
جز که کشتیبان استاره شناس

Lâkin her hisler bu Sitâre gibi olan cild-i hâmisden mevlâya yol bulmaz. İllâ şol gemici bulur ki, yıldızdan anlar ola. Fi'l-vâki' yıldızdan yolu bulmak ahter-şinâslara olur.

جز نظاره نیست قسم دیگران
از سعودش غافلند و از قرآن

Ahter-şinâs olmayanların yıldızdan nasîbi bakup seyr itmekden gayri değildir. Zîrâ o yıldızların sa'idlerinden ve dahi anların Kur'ânının hükmünden gâfillerdir.

آشنائی گیر شبها تا به روز
با چنین استاره های دیو سوز

Âşinâlık tut gicelerde sabâha dek buncalayın deyü yakıcı yıldızlar ile tâ ki anlardan anlayasın ve sırlarına vâkıf olasın.

هر یکی در دفع دیو بد گمان
هست نطف انداز قلعه آسمان

Yıldızdan her birisi deyü bir kemânın def'inde âsumân kal'asının neft yağı ile yağlanmış paçavra atıcısıdır.

اختر ار با دیو همچون عقرب است
مشتری را او ولی الاقرب است

Yıldız şeytâna husûmet sebebiyle 'akreb gibi sokucu ise Allâhü Te'âlânın dostuna o yıldız ziyâde velî akrebdir. Ahter ve akterib ve müşterî cem'inde cinâs-ı şî'riye vardır.

قوس اگر از تیر دوزد دیو را
دلو پُر آب است زرع و میو را

Kavis bir dahi eğer şeytânı okdan değer ise ya'ni iblisi oka saplar ise tarlada olan ekine ve bağçede olan meyveye su ile dolu bir koğa gibidir. Ve böyle nâfi'dir. Varsun şeytânı tirdüz itsün bir zarar yokdur.

حوت اگر چه کشتی غی بشکند
دوست را چون ثور کشتی می کند

Hût her ne kadar dalâlet ve hazalân gemisi ise ve ehl-i dalâlete mazarratı var ise, lâkin Allâhü Te'âlânın ahhâbına öküz gibi ekin ekmek eyler.

شمس اگر شب را بدرد چون اسد
لعل را زو خلعت و اطلس رسد

Güneş eğer giceyi arslan gibi yırtar ise ve giceye ziyânı var ise lâkin la'l cevherine andan atlâs-ı hil'at irüşür. Ve sâir mevcûdâta dahi nef'ini la'le kıyâs eyle. Böyle olunca güneş vâr olsun gice parelenür ise pârelensün.

هر وجودی کز عدم بنمود سر
بر یکی زهر است و، بر دیگر شکر

(310-b)

Her bir vücûd ki, ‘ademden baş gösterdi. Ve bu ‘âleme zâhir oldu. Bir kimesne üzerine zehirdir ve bir âher kimesneye şükürdür. Zîrâ bir şey herkese yaramaz.

دوست شو، وز خوی ناخوش شو بری

تا ز خمره زهر هم حلوا خوری

Hemân cenâb-ı hakka dost ol ve ahlak-ı zemîmeden berî ol. Hattâ zehir küpünden şekeryiyesin. Ve acı şeyler sana tatlu olsun. Zîrâ hakkın dostuna her acılar tatlu olur.

ز آن نشد فاروق را زهری گزند

که بُد آن تریاق فاروقیش قند

Bundan için Hazret-i ‘Ömerü’l-fârûka zehir zarar virici olmadı. Zîrâ anın tiryâk gibi olan fark idiciliği ana şeker idi. Böyle ma’den-i şeker olan zâta zehir ziyân virmez. Bu beyt cild-i evvelde fârûk-ı ekber’in hediye gelen zehri nûş idüb kendülerine te’sîr itmediğine işâret buyurdılar. Tafsîli cild-i evvelde mezkûrdur. Oraya nazar oluna. Küzend, kef’in zammı ve zâ’nın fethi ve nûn’un sükûnıyla ziyân ma’nâsınadır. Fârûk, hazret-i ‘Ömer radiya’l-lâhü ‘anhın lakab-ı şerîfidir. Hakla bâtılın beynini kemâliyle fark idici olduklarından Fârûk lafzını Hazret-i ‘Ömer’e Peygamberimiz ‘aleyhi’s-selâm lakab itmişlerdir. Ve bu sıfatı bu beytde zarârdan muhâfazada tiryâka teşbîh buyurdılar.

بو بديته ضرردن محافظه ده تریافته تشبیه بیوردیدر تم الكتاب
 بعون الله الملك الوهاب الحمد لله على التمام والصلوة والسلام على
 فخر الانام وعلى اله واصحابه البررة الكرام اما بعد فان الله تعالى
 وفقني لاتمام شرح اجملة الخامس من المشنوی المعنوی لحضرت مولانا
 محمد جلال الدين الرومي البليخي قدس الله سره السامي جعله الله تعالى
 مقبولاً ومباركاً ومتمداً ولا بين اولی الالباب والنهي ويسر لن
 شروع شرح اجملة ال دس مع ختامه شرحاً حمیماً ابجاله في ليلة
 الجمعة في الساعة الثانية وتلك الليلة الثمانية عشر من شهر
 ربيع الاخر في سنة احدى وستين ومائتين بعد الالف على يد مترجمه الفقير
 الى الله الفقيه القدير السيد حافظ محمد مراد النقشبندی بن الشيخ الحاج
 عبد الحليم النقشبندی الشيخ في زاوية مراد ملا الشهير بداماد زاده
 رزقه الله تعالى احسنه وزيادته في بازار چهارشنبه في قرب جامع السلطان
 سليم القديم عليه رحمة الرحيم

سوده عمر بن فيض الله غفر الله ذنوبها

¹⁵⁵ “Melikü’l-vahhâb olan Allah’ın yardımı ile kitap tamam oldu. Tamam olduğu için Allah’a hamdolsun. Salât u selâm insanlığın efendisi ve onun âli ve eshâbı üzerine olsun. 1261 yılı Rebiü’l-âhîr ayının 18. günü Cuma gecesi saat 2:00’de Hazreti Allah beni, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî-i Belhî Hazretlerinin Mesnevî-yi ma’nevîsinin 5. Cildinin şerhini tamamlamaya muvaffak kıldı. 6. Cildine başlamayı bize kolay kılsın. Mütercimi olan; Allah’ın rahîm ve rahmeti üzerine olsun, eski Sultan Selim Camii yakınında, Çarşamba Pazarında Damad zâde diye meşhûr Murat Molla Zâviyesi Şeyhi, Eş-Şeyh El-Hâc Abdülhalim Nakşibendî oğlu Es-Seyyid El-Hâfız Mehmed Murad Nakşibendî –Kadîr ve ganî olan Allâh’ın fakîr kulu- elinde tamam oldu.

SONUÇ

Mesnevî-i Şerîf, medeniyet tarihimizde çok önemli bir yere sahiptir. Mevlana tarafından yazıldıktan sonra günümüze gelene kadar birçok dile çevrilmiş ve eser üzerine birçok şerhler yapılmıştır. Kaleme alınan bu şerhlerin üzerine de birçok akademisyen tarafından araştırmalar yapılmıştır. Mesneviler şerhlerini, şimdiye dek birçok uzman günümüz Latin alfabesine transkribe etmiştir. Bu çalışmamıza konu olarak, yapılan şerhler arasından Murad Molla'nın *Hülâsatü'ş-Şürûh* adlı *Mesnevî* şerhi seçilmiştir.

Eserin iki nüshası tespit edilmiştir ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki TY 6309 numaralı nüshanın incelenmesi uygun görülmüştür. Nüshanın diğer varakları başka araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Çalışmamıza konu olan kısım 239 ile 311 arasındaki varakların günümüz harflerine aktarılması ve incelenmesidir

Bu çalışmamız, Giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde şerh kavramı hakkında bilgiler verilmiştir. Ardında Türk edebiyatında yapılan *Mesnevî* şerhlerinin listesi aktarılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, eserin müellifi olan Murad Molla'nın hayatı, edebi şahsiyeti ve eserleri tanıtılmıştır. Daha sonra *Hulâsatü'ş-Şürûh* hakkında bilgiler aktarılmıştır. İkinci bölümde, eserin muhtevası ele alınmıştır. Bu bölümde eser din-tasavvuf, muhtevaya bağlı diğer unsurlar, telmihe konu olan kıssa-menkıbe tahkiyeleri ve felsefi düşünceler şeklinde tahlile tabi tutulmuştur. Üçüncü bölümde ise, eser günümüz harflerine transkribe edilmiştir. Araştırma yapılırken istifade edilen kaynaklar da "Kaynaklar" bölümünde belirtilmiştir. Ayrıca "Ek" bölümünde eserin tıpkıbasımının yer alması uygun görülmüştür.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR:

Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ankara, 2006

BEYTUR, Midhat Bahari, *Mesnevi Gözüyle Mevlânâ Şiirleri*, Aşk ve Felsefesi, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1965

BEYTUR, Midhat Bahari, *Divan-ı Kebir'den Seçmeler*, s.XXX

Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.I, Bizim Büro, Ankara 2000.

CAMİ, Nefehatül-Üns (Lamii Tere.), İstanbul, 1289

CEYLAN, Ömür, *Tasavvufî Şiir Şerhleri* (Yayımlanmış Doktora Tezi), Kitabevi Yay., İstanbul 2000.

ÇETİNDAG, Yusuf, *Ayna Kitabı*, Karam Yay, Çorum, 2005

DOĞAN, Muhammed Nur, "Metin Şerhi Üzerine", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, *Yedi İklim*, İstanbul 1999

DEVLETŞAH, Devletşah tezkiresi (Necati Lugal Çevirisi, Tercüman 1001 Temel Eser: 1 12, İstanbul 1977

Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Meali*, Akçağ Yayınları, İstanbul

EFLAKİ, Ahmed. *Ariflerin Menkıbeleri* (Tahsin Yazıcı Çevirisi), *Şark İslam Klasikleri*: 26, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964

Fatin Efendi, *Tezkire-i Hatimetü'l-Eş'ar*, 1283/1867.

GÖKMAN, Muzaffer, *Murat Molla Hayatı Kütüphanesi ve Eserleri*, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1943.

GÖLPINARLI, Abdülbaki., *Hüsn ü Aşk*, Altın kitaplar 1968

İZBUDAK, Veled Çelebi, *Mevlana, Mesnevî*, MEB, İstanbul 1988.

LEVEND, Agah Sırrı, *Divan Edebiyatı (Kelimeler, Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.

MAZIOĞLU; Hasibe, Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik, Akçağ yay.

Murad Molla, *Hülasatü'ş-Şürûh*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 6309 no ile kayıtlı nüshası.

- OKUYUCU; Cihan, Divan Edebiyatı Estetiği, s:58-59, L&M Yay, İstanbul, 2004
- SİPEHSALAR, Feridun b Ahmed, Risale-i Sipehsalar ve Menakım-ı Hazret-i Hüdavendigâr (M. Bahari Tercümesi), Der, Saadet, 1331
- ŞENTÜRK, A. Atillâ - KARTAL, Ahmet, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul 2004.
- Yazım Kılavuzu*, TDK Yay., Ankara 2005.
- YENİTERZİ, Emine, *Mevlana Celâleddin-i Rûmî*, TDV, Ankara 1995.
- YILDIRIM, Suat, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Işık Yay., İstanbul, 2005.

SÖZLÜKLER:

- CEVİZCİ, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Paradigma yay. İstanbul, 1999
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2003.
- GÜNDÜZ; Şinasi, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi Yayınları, İstanbul, 1998
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, İnanç Sözlüğü, Remzi Kitab evi, İstanbul, 1975
- Mahmud Salahi, *Kamus-ı Osmanî*, İstanbul 1313.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay., İstanbul 2004.
- Şemseddin Sami, *Kamus-i Türkî*, (Haz.: Ömer Faruk Akün), Alfa Yay., İstanbul 1998.
- Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 2005.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002.

MAKALELER:

- B. ÇELEBİ, Celâleddin, Kongreye Tebliğler Katılan Delegeler Adına Bitiş, Konuşması, S.Ü. I. Milli Mevlânâ Kongresi 3-5 Mayıs 1985. Konya, S.Ü. Basımevi, Konya, 1986
- ÇELTİK, Halil, "18 yy. Tezkirelerinde Divan şairleri Türklük Bilgisi Araştırmaları", *Hasibe Mazioğlu Armağanı*, 2.cilt 1998.

DOĞAN, Muhammed Nur, “*Metin Şerhi Üzerine*” *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, İstanbul 1999.

M. Hüdâyî Şentürk, "*Murad Nakşibendî*", DİA, C.31

"*Murad Nakşibendî*", DİA, C. 32.

TEZLER:

CEYHAN, Semih, *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi* (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, 2005.

KÖSE, Davut, *Mehmed Murad Nakşibendî Dîvânı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.)

ÖZDİL, Hatice, *Murad Molla Mesnevi Şerhi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi SBE, İstanbul 2009)